

Крістіна Гармел

KRISTIN HARMEL

The Sweetness of Forgetting

КРІСТІН ГАРМЕЛ

Солодкі
чари забуття

Харків

2019

УДК 821.111(73)
Г20

Серія «Художня література»

Перекладено за виданням:
Harmel K. The Sweetness of Forgetting / Kristin Harmel. –
New York : Gallery Books, 2012. – 368 p.

Переклад з англійської Ірини Гнатковської

Дизайнер обкладинки Віталій Котенджи

Гармел К.

Г20 Солодкі чари забуття / Крістін Гармел ; пер. з англ.
І. Гнатковської. – Х. : Віват, 2019. – 400 с. – (Серія «Худож-
ня література», ISBN 978-966-942-826-4).

ISBN 978-966-942-900-1 (укр.)

ISBN 978-1-4516-4429-6 (англ.)

Гоуп, розлучена молода жінка, власниця кондитерської, яку за-
снувала її бабуся Роз, мешкає неподалік від Бостона разом із дочкою.
Але через фінансові й особисті проблеми Гоуп почувається нещас-
ною і самотньою. Якось бабуся просить онуку довідатися, що сталося
з їхньою сім'єю, про яку вона ніколи до того не згадувала. Виконуючи
її прохання, дівчина дізнається про драматичну долю бабусі, яка му-
сила втекти з Франції від жахів війни й голокосту. І відтоді життя
Гоуп несподівано змінюється...

УДК 821.111(73)

ISBN 978-966-942-826-4 (серія)
ISBN 978-966-942-900-1 (укр.)
ISBN 978-1-4516-4429-6 (англ.)

© Kristin Harmel, 2012
© ТОВ «Видавництво “Віват”»,
видання українською мовою, 2019

Бабусі та дідусеві з Веймута

І ввесь людський рід Він з одного сотворив.
Діяння 17:26

Свічка однієї людини – світло для багатьох.
Талмуд, трактат «Шаббат», розділ Моед

Усі створіння Всевишнього – сім'я Його, і то-
го більше всіх любитиме Аллах, хто здійснить
більше добра для створінь його.
Пророк Мухаммед

Розділ 1

На вулиці за вікном пекарні панують тиша й спокій. За півгодини до сходу сонця, коли тендітні пальці світанку вже дотягуються до небоккраю, я майже вірю, що є єдиною людиною на землі. Зараз вересень. Від Дня праці минуло півтора тижня. Для маленьких містечок у Верхньому та Нижньому Кейпі на півострові Кейп-Код це означає відсутність туристів. Бостонці замкнули свої літні будиночки на сезон, і на вулицях запанувала атмосфера безлюдності та постійного сну.

Листя на деревах уже починає змінювати колір, і через кілька тижнів воно набуде притлумлених відтінків заходу сонця, однак більшість людей приїждять сюди не для того, щоб подивитися на осіннє листя. Кого воно цікавить, ті попрямують до Вермонту, або Нью-Гемпширу, або до округу Беркшир у західній частині нашого штату, де світ дубів і кленів буде вогненно-червоним та помаранчевим. Але в спокої міжсезоння на Кейп-Коді дні ставатимуть коротшими, піщаний очерет, що розгойдується вітром, стане жовтим; перелітні птахи, які прямують на південь із Канади, відпочиватимуть великими зграями, болота зникнуть в акварельному різнобарв'ї. А я просто спостерігатиму за світом, як завжди, з вікна пекарні «Північна зірка».

Це місце, наш сімейний бізнес, завжди було рідніше для мене, ніж маленький жовтий котедж на березі затоки, у якому я зростала. Не можу згадати час, коли

було інакше. І ось зараз я змушена повернутися в цей дім після розлучення.

Розлучення. Це слово гуде в моїх вухах. Я чую його знову й знову та почуваюся невдахою, доки намагаюся втримати рівновагу, однією ногою відчиняючи дверцята духовки й одночасно жонглюючи двома великими деками з маленькими пирогами з корицею та спостерігаючи за входом до пекарні. Розрізаючи пироги на шматочки, виймаючи деко з круасанами та зачиняючи дверцята духовки стегном, я усвідомлюю дещо: коли ти намагаєшся здобути все й одразу, у тебе завжди зайняті руки. У моєму випадку ця фраза звучить буквально.

Я так воліла зберегти шлюб заради Енні. Я не хотіла, щоб моя дочка зростала, не тямлячи, що відбувається між її батьками, як то було в моєму дитинстві. Я хотіла для неї кращого. Утім, життя не йде за планом, чи не так?

Дзвінок на вхідних дверях тельєнкає, якраз коли я знімаю пористі масляні круасани з дека. Я дивлюся на таймер на іншій духовці; ванільні кекси будуть готові через шістдесят секунд, а це означає, що я ще трохи затримаюсь у кухні, перш ніж вийти до крамниці.

– Гоуп, – кличе мене низький голос із крамниці. – Ти там?

Я зітхаю з полегкістю. Я хоча б знаю цього клієнта. Однак насправді знаю майже кожну людину, яка залишилась у місті після від'їзду туристів.

– Я вийду за хвилину, Метте! – гукнула я.

Я одягаю кухонну рукавицю, яскраво-блакитну з вишитими по краях кексами, яку Енні подарувала мені торік на тридцять п'ятий день народження, та дістаю ванільні кекси з духовки. Я глибоко вдихаю, солодкий запах на якусь мить переносить мене в дитинство. Моя *mamie* – з французької «бабця» – відкрила пекарню «Північна зірка» шістдесят років тому, за кілька років після того, як переїхала на Кейп-Код із моїм дідусем.

Підростаючи тут, я вчилася пекти в бабусі. Вона терпляче пояснювала мені, як приготувати тісто, чому хліб

підходить і як поєднати традиційні та неочікувані інгредієнти для створення кондитерських виробів, які щороку із захопленням описують журналісти «Бостон ґлоуб» і «Кейп-Код таймз»¹.

Я ставлю кекси на стійку для випічки, а натомість відправляю в духовку два дека з анісовим та фенхелевим печивом. Під ними, на нижній ярус, ставлю партію рогаликів із мигдалевого тіста з есенцією з квітів апельсинового дерева та корицею, кожен в окремій формі з акуратно загнутими краями.

Я зачиняю дверцята духовки й струшую борошно з рук. Глибоко вдихнувши, встановлюю цифровий таймер та виходжу з кухні в яскраво освітлену залу пекарні. Незалежно від того, у якому перебуваю стані, я завжди всміхаюся, проходячи крізь ці двері. Минулої осені ми з Енні пофарбували стіни в пекарні, коли покупців було небагато. Вона обрала рожевий колір та вирішила додати до нього білий візерунок. Інколи здається, що ми живемо всередині величезного кексу.

Метт Гайнз сидить на стільці обличчям до прилавка. Побачивши мене, він підводиться та всміхається.

– Привіт, Гоуп, – мовить він.

Я всміхаюся йому у відповідь. У нас із Меттом був роман у старшій школі. Це було дуже давно. Ми розійшлися, оскільки вступили на навчання до різних коледжів. Я повернулася через кілька років зі ступенем бакалавра, незакінченою вищою юридичною освітою, чоловіком та маленькою донечкою. Відтоді ми з Меттом – добрі друзі. Після мого розлучення він кілька разів запрошував мене на побачення, але я з подивом зрозуміла, що ми переросли одне одного. Він був як улюблений старий светр, який більше мені не пасував та не тішив око. Життя змінює нас, навіть якщо ми не усвідомлюємо

¹ The Boston Globe – найбільша газета в Бостоні, основний конкурент газети Boston Herald; Cape Cod times – місцева газета півострова Кейп-Код. (Тут і далі прим. пер.)

цього. Як наслідок, ми не можемо повернути колишні роки. Одначе, здається, Метт цього не розуміє.

– Привіт, Метте. – Я намагаюся говорити невимушено та дружньо. – Хочеш чашечку кави? За рахунок закладу, позаяк тобі довелося чекати.

Чекаю на відповідь, але вже наливаю напій. Я точно знаю, яку каву полюбляє Метт: дві ложечки цукру й одна порція вершків у чашку із собою, яку він випиває дорогою до Банку Кейпу, де обіймає посаду регіонального віце-президента й де мусить почати розбирати документи, перш ніж установу відчинять для клієнтів. Оскільки він працює за два квартали від пекарні, на Мейн-стрит, він заходить раз чи двічі на тиждень.

Метт киває та бере каву, усміхаючись мені.

– Бажаєш іще чогось? – запитую я, указуючи жестом на скляний лоток із випічкою.

Я в пекарні з четвертої ранку, і хоча ще не спекла всього, що хотіла, на прилавку вже достатньо свіжої випічки. Я потягнулася по мініатюрне тістечко, схоже на пиріг, корзинку з лимонно-мигдалевою начинкою зі смаком трояндової води та меду.

– Як щодо тістечка з мигдалево-трояндовою начинкою? – запитую я, простягаючи йому випічку. – Я знаю, що вони твої улюблені.

Він вагається якусь секунду, а потім тягнеться по смаколик. Відкушує шматочок і заплющує очі.

– Гоуп, маєш природжений талант, – говорить Метт із повним ротом, і хоча я знаю, що це комплімент, його слова дойняли мене до живого, бо я ніколи не планувала випікати солодощі.

Не такого життя я хотіла собі, і Метт знає про це. Та моя бабуся захворіла, мама померла, і в мене не залишилося вибору.

Я не звертаю уваги на його слова й вдаю, ніби вони не діткнули мене. Аж тут Метт каже:

– Слухай. Насправді я прийшов так рано, щоб поговорити з тобою. Маєш секунду, щоб вислухати мене?

Раптом я помічаю, що його усмішка стримана. Я дивуюся, що раніше цього не помічала.

— Ем... — озираюся на кухню.

Пирogi з корицею вже невдовзі будуть готові, але маю кілька хвилин до того, як спрацює таймер. О такій ранній порі тут більше нікого немає. Я знизую плечима.

— Гаразд. Але в мене є лише хвилинка.

Я наливаю собі чашечку кави — чорної, це моя третя порція за ранок — та сідаю на стілець навпроти Метта. Я спираюся на стіл і готуюся до того, що Метт знову запрошуватиме мене на побачення. Я не впевнена, що сказати, адже протягом усіх цих років повністю зосереджувалася на чоловікові та дочці й втратила майже всіх друзів. І хай як егоїстично це звучало, я не хотіла втрачати ще й Метта.

— То в чім річ?

Позаяк він робить паузу, перш ніж заговорити, мені здається, що щось трапилося. Можливо, у мене склалося таке враження, тому що останнім часом я звикла до поганих новин. Рак у мами. Недоумство бабусі. Мій чоловік, який вирішив, що більше не хоче бути моїм чоловіком. Тому я здивована, коли Метт запитує:

— Як Енні?

Я пильно дивлюся на нього. Моє серце раптово починає калатати в грудях, я починаю думати, чи знає він щось таке, чого не знаю я.

— А що? Що сталося?

— Я просто запитав, — швидко відповідає Метт. — Я просто намагаюся бути ввічливим. Підтримую розмову.

— О, — кажу я полегшено, оскільки він не виявився вісником, який приніс лихі новини.

Я б не здивувалася, якби мені сказали, що моя дочка скоїла щось безглузде на кшталт магазинної крадіжки чи створення графіті на будівлі середньої школи. Відтоді, як ми з її батьком розлучилися, вона була різна: нетерпляча, нервова та зла. Не раз я обшукувала її кімнату, хоча розуміла, що це неправильно. Я думала, що

знайду в неї цигарки або наркотики, але наразі єдиним доказом того, що моя Енні змінилася, була її постійна готовність до сварки.

– Вибач, – кажу я Метту. – Я все ще чекаю, що щось піде не так.

Він відводить погляд.

– Може, повечеряємо? – запитує він. – Ти, я й Енні в «У Роба» знову, ти не проти?

Я киваю. Я та мій колишній поділяємо опіку. Домовленість, яка мене зовсім не тішить, адже я вважаю, що через неї поведінка Енні така нестабільна.

– Не знаю, Метте, – кажу я. – Думаю... – Я намагаюся дібрати правильні слова, щоб не завдати йому болю. – Я думаю, що, можливо, ще зарано, розумієш. Розлучення відбулося не так давно, і Енні досі важко його переживає. Гадаю, буде краще, якщо ми просто...

– Це просто вечеря, Гоуп, – перериває мене Метт. – Я не пропоную тобі вийти за мене заміж.

Раптом я зашарілася.

– Звісно, ні, – бурмочу я.

Він сміється й торкається моїх рук.

– Розслабся, Гоуп.

Він бачить, що я вагаюся, злегка всміхається та промовляє:

– Тобі ж треба їсти. Що ти на це скажеш?

– Так, маєш рацію, – погоджуюся я.

Цієї миті вхідні двері до пекарні відчиняються й заходить Енні з рюкзаком на плечі. Вона в темних окулярах, попри те що сонце ще навіть не зійшло. Вона зупиняється на хвилику, дивиться на нас, і я відразу розумію, про що вона думає. Я відтягую руки від Метта, але вже занадто пізно.

– Чудесно, – завважує вона.

Вона різко знімає окуляри й відкидає своє довге і хвилясте світло-русяве волосся за плече, спопеляючи нас поглядом, що робить її сірі очі ще лютішими, ніж зазвичай.

– Якби я не зайшла, ви б кохалися просто тут?

– Енні, – кажу я. – Усе не так, як може здатися на перший погляд.

– Ну й нехай, – бурмоче вона.

Це її нова улюблена фраза.

– Не будь грубою з Меттом, – кажу я.

– Ну й нехай, – повторює вона, закочуючи очі, щоб підкреслити свої слова. – Я буду в задній кімнаті. Тому можете й далі робити те, що робили, хай там що.

Я безпорадно дивлюся, як дочка проходить через подвійні двері, що ведуть у кухню. Я чую, як вона кидає свій рюкзак на прилавок, тому що миски з неіржавкої сталі, які я там тримаю, грюкають під його вагою. Я здригаюся.

– Пробач, – кажу я, розвертаючись до Метта. Він дивиться в напрямку, у якому зникла Енні.

– Вона ще та штучка, – озивається він.

Я змушую себе всміхнутися.

– Діти.

– Правду кажучи, я не знаю, як ти з цим справляєшся, – промовляє він.

Я стримано всміхаюся йому. Я можу сердитися на свою дочку, але він не має на це права.

– Просто їй зараз нелегко, – відповідаю я. Підводжусь і дивлюся в бік кухні.

– Вона тяжко переживала розлучення. І ти ж пам'ятаєш сьомий клас. Це один із найважчих років у школі.

Метт також підводиться.

– Але ти дозволяєш їй розмовляти з тобою таким тоном...

У моєму животі наче щось стиснулося.

– Бувай, Метте, – прощаюся я, стиснувши щелепу аж до болю.

Я не даю йому часу відповісти, розвертаюся у напрямку кухні, сподіваючись, що він зрозуміє натяк.

– Ти не повинна грубіянити клієнтам, – кажу я Енні, коли заходжу в кухню через подвійні двері.

Вона стоїть спиною до мене, помішуючи щось у мисці, – думаю, що це рідке тісто для шоколадних кексів. Якусь хвилину мені здається, що вона ігнорує мене, аж доки я не розумію, що вона в навушниках. Клятий iPod.

– Агов, – кажу я голосніше.

Утім, вона не відповідає. Я підходжу до неї ззаду й витягую навушник із її лівого вуха. Вона підстрибує на місці та повертається до мене. Її очі сповнені гніву, так ніби я її вдарила.

– Господи, мамо, що ти хочеш? – викрикує вона.

Я вражена злістю, яку випромінює її обличчя, і на якусь мить я заклала, бо й досі бачу маленьку дівчинку, яка залазила мені на коліна, щоб послухати казки *tatie*; дівчинку, яка робила для мене прикраси з пластиліну та наполягала на тому, щоб я одягала їх до супермаркету *Stop & Shop*¹. Вона й досі десь там, але ховається під шаром байдужості. Коли все змінилося? Я хочу сказати, що люблю її й що не хотіла б, щоб ми ось так сварились, але замість цього чую, як стримано промовляю:

– Хіба я не казала тобі не робити макіяжу у школу, Енні?

Вона дивиться на мене, примруживши очі із сильно профарбованими віями і кривить свої занадто червоні губи в самовдоволеній посмішці.

– *Тато* дозволяє мені.

Я подумки проклинаю Роба. Мені здається, він поставив собі за мету заперечувати кожне моє слово.

– Ну, а я забороняю, – кажу я впевнено. – Іди до вибральні та змий косметику.

– Ні, – озивається Енні.

Вона зухвало затуляє губи рукою. Пильно дивиться на мене, не усвідомлюючи, що заляпала собі джинси тістом для шоколадних кексів. Я впевнена: вона вважає мене винною, коли побачить це.

¹ Мережа супермаркетів на північному сході США.

– Це не обговорюється, Енні, – кажу я. – Ти зробиш це зараз, інакше тебе буде покарано.

Я чую холод у своєму голосі, який нагадує мені мою матір. Якусь хвилину я ненавиджу себе за це, але й далі незворушно дивлюся на Енні.

Вона перша відводить погляд.

– Ну й нехай. – Дочка щосили зриває фартух та кидає його на підлогу. – Я взагалі не мушу тут працювати! – кричить вона, здіймаючи руки вгору. – Це суперечить законам про дитячу працю.

Я закочую очі. Ми вже тисячу разів обговорювали цю тему. Технічно вона не працює на зарплатню; це наш сімейний бізнес, і я сподіваюся, що вона допомагатиме мені, як я колись допомагала своїй матері, а вона – моїй бабусі.

– Я не пояснюватиму тобі це знову, Енні, – кажу суворо. – Ти хотіла б косити газон та виконувати іншу хатню роботу?

Вона направляється до виходу, скоріше за все, прямуючи до вбиральні з іншого боку подвійних дверей.

– Я ненавиджу тебе, – викрикує вона, перш ніж зникнути у дверях.

Її слова прохромали моє серце, наче кинджалом, хоча я пам'ятаю, як викрикувала їх своїй матері, коли була у віці Енні.

– Звісно, – бурмочу я, підіймаючи миску тіста та дерев'яну ложку, яку вона залишила на столі. – Десь я це вже чула.

До сьомої тридцять, саме коли Енні має вирушати до середньої школи «Сі Бриз», яка розташована за чотири квартали від пекарні, уся випічка готова, а в крамниці багато постійних клієнтів. У духовці печеться нова порція струдля Роз із яблуками, мигдалем, родзинками, цукатами з кірки апельсина й корицею, і його аромат наповнює всю пекарню. Кей Салліван та Барбара Кунц, дві вдови, яким виповнилося вже понад вісімдесят

років та які живуть через дорогу від пекарні, дивляться у вікно, розмовляючи одна з одною і п'ючи каву за найближчим до дверей столиком. Гевін Каес, якого я найняла, щоб відремонтувати будинок матері протягом літа, сидів за столиком біля них, пив каву, їв еклер та читав примірник «Кейп-Код таймз». Дерек Воллз, тато-одинак, дружина якого померла і який живе на пляжі, прийшов зі своїми чотирирічними двійнятами Джеєм та Меррі. Вони злизують цукрову глазур із ванільних кексів, хоча зараз ранок і час для сніданку. І Емма Томсон, медсестра з хоспісу, якій більш ніж п'ятдесят років і яка піклувалася про мою матір, коли та була при смерті. Вона стоїть коло прилавка, обираючи тістечко до чаю.

Я якраз збираюся спакувати булочку з чорнищами для Емми, коли Енні проходить повз мене в куртці та з рюкзаком на плечі. Я тягнуся до неї та ловлю її за руку, перш ніж вона встигає пройти повз мене.

– Дай я погляну на твоє обличчя, – кажу я.

– Ні, – бурмоче вона, опустивши голову.

– Енні!

– Ну й нехай, – мовила вона тихо.

Вона підводить обличчя вгору, і я бачу, що вона нанесла новий шар туші для вій та огидної помади. Окрім того, вона також поклала рум'яна кольору фуксії й зовсім не на яблучка щік.

– Змий косметику, Енні, – велю я. – Негайно. І залиш усю косметику тут.

– Ти не можеш забрати її в мене, – різко відповіла вона. – Я купила її за власні гроші.

Я роззираюся й розумію, що в крамниці панує тиша й тільки Джей із Меррі розмовляють у кутку. Гевін дивиться на мене з тривогою, а старі леді біля дверей просто витріщаються. Раптом мені стає соромно. Я знаю, що вже стала головною невдахою в місті, оскільки дозволила нашому з Робом шлюбу розвалитися. Усі вважають, що він ідеальний, а мені пощастило вийти

за нього заміж. А тепер усі вважатимуть мене невдахою, яка не здатна виховати свою дитину.

– Енні, – кажу я крізь зуби. – Змий косметику негайно. І цього разу тебе покарано за те, що ти мене не слухаєшся.

– Наступні кілька днів я все одно житиму з татом, – гиркає вона, самовдоволено посміхаючись. – Ти не можеш мене покарати. Чи ти забула? Ти більше не живеш у його будинку.

Я ковтаю грудочку, яка утворилась у мене в горлі. Не хочу, щоб вона бачила, що зробила мені боляче.

– Чудово, – кажу я життєрадісно. – Тебе покарано з того моменту, коли ти увійдеш у мій будинок.

Енні вилаялася напівголосно, озирнулася навколо і, здається, збагнула, що всі дивляться на неї.

– Ну й нехай, – пробурмотіла вона, прямуючи до вбиральні.

Я видихаю й повертаюся до Емми.

– Вибач, – кажу.

Я усвідомлюю, що в мене тремтять руки, і знову тягнуся за випічкою.

– Люба, я виростила трьох дівчат, – говорить Емма. – Не хвилюйся. З часом стане краще.

Вона розрахувалася й пішла. Потім я глянула на місіс Кунц та місіс Салліван, які приходять до пекарні відтоді, як вона відкрилася шістдесят років тому. Вони підвелися й пошкутильгали до виходу, допомагаючи собі ціпками. Дерек і двійнята також збираються йти, тому я вийшла з-за прилавка, щоб забрати їхні тарілки. Я допомагаю Меррі застібнути гудзики на куртці, тоді як Дерек застібає куртку Джею. Меррі дякує мені за кекс і махає ручкою на прощання.

Енні виходить із вбиральні через хвилину, на її обличчі не залишилося й сліду від макіяжу. Вона зі стуком шпурляє тубик туші для вій, помаду й рум'яна на один зі столів і сердито дивиться на мене.

– Ось. Тепер задоволена? – цікавиться вона.

– У захваті, – кажу я стримано.

Вона хвилику стоїть там, ніби хоче щось сказати. Я подумки готуюся до якоїсь саркастичної образи. Проте вона дивує мене своїм запитанням:

– У будь-якому разі: хто така Леона?

– Леона? – Я намагаюся згадати це ім'я, але не можу. – Не знаю. А чому ти питаєш? Де ти чула це ім'я?

– Від *tatie*, – каже вона. – Вона постійно мене так називає. І мені здається, що це ім'я її дуже засмучує.

Я дуже здивована.

– Ти навідувала *tatie*?

Після того як два роки тому померла моя мати, нам довелося поселити бабусю в будинок для літніх людей із проблемами з пам'яттю, позаяк її недоумство швидко прогресувало.

– Так, – каже Енні. – А що?

– Я... Просто я не знала, що ти ходиш до неї.

– Хтось же має це робити, – грубо відказує вона.

Я впевнена, що на моєму обличчі з'явився вираз провини, бо обличчя Енні випромінює перемогу.

– Я заклопотана в пекарні, Енні, – відказую.

– Але я ж знаходжу час, – промовляє вона. – Можливо, якби ти проводила менше часу з Меттом Гайнзом, то могла б проводити більше часу з *tatie*.

– Між мною та Меттом нічого немає.

Раптом я розумію, що Гевін сидить на відстані кількох метрів від мене, і я відчуваю, що зашарілася. Я б найменше хотіла, щоб усе місто знало про моє особисте життя. Або про його брак, як може виявитися насправді.

– Ну й нехай, – каже Енні, закочуючи очі. – У будь-якому разі хоча б *tatie* мене любить. Вона постійно мені це повторює.

Вона самовдоволено всміхається мені. І я знаю, що мушу сказати: «Люба, я також тебе люблю», або «Ми з татом дуже тебе любимо», або щось на кшталт цього. Хіба не це сказала б хороша мати? Замість цього, оскільки я жаклива мати, з мого рота вихоплюються оці слова:

– Ти впевнена? Здається, що вона каже «Люблю тебе» комусь на ім'я Леона.

Енні ошелешена моїми словами. Якусь хвилину вона просто дивиться на мене. Я хочу підійти до неї, обійняти та вибачитися, сказати, що я не хотіла завдати їй болю. Та не встигаю цього зробити, бо вона відвертається від мене й виходить із крамниці, але я встигаю побачити, що на очах у неї забриніли сльози. Донька навіть не озирнулася.

Моє серце скипає кров'ю, коли я дивлюся в тому напрямку, у якому вона зникла. Я опускаюся на один зі стільців, на яких сиділи двійнята, і обхоплюю голову руками. Я все псую, але найбільше – стосунки з людьми, яких люблю.

Я не усвідомлюю, що Ґевін Каес стоїть наді мною, доки не відчую його руку на своєму плечі. Я різко підводжу голову, залякла від подиву, і розумію, що витріщаюся на маленьку дірку на його вицвілих джинсах. Якусь мить мені хочеться запропонувати йому зашити її, але це безглуздо, оскільки користуватися голкою з ниткою вмію так само вправно, як і бути матір'ю чи зберігати шлюб. Я хитаю головою й підводжу погляд угору, споглядаючи його блакитну фланелеву сорочку в клітинку й заглядаючи йому в обличчя. Воно вкрите густою темною щетиною, а надто його мужня щелепа. Густе розпатлане темне волосся має такий вигляд, ніби його не розчісували багато днів поспіль, але він не здається неохайним, навпаки – він дуже привабливий, і від цього мені стає ніяково. Коли він ніжно всміхається, на його щоках з'являються ямочки, що нагадують мені, який він молодий. Напевно, йому двадцять вісім – двадцять дев'ять. Раптом я почуваюся дуже старою, попри те що лише на сім чи вісім років старша за нього. Як це – бути такою молодою, без справжніх обов'язків, без малолітньої дочки, котра тебе ненавидить, без майже збанкрутілого бізнесу, який треба рятувати.

– Не побивайся так, – каже Ґевін.

Він гладить мене по спині і прокашлюється.

– Вона любить тебе, Гоуп. Ти гарна мати.

– Так, ем... дякую, – відповідаю я, уникаючи його погляду.

Звісно, ми бачимо одне одного щодня протягом місяців: коли він працює в моєму будинку й коли я повертаюся з роботи додому в обід, я часто готую для нас лимонад і сиджу з ним на ганку, щосили намагаючись не задивлятися на його засмаглі біцепси. Але він мене не знає. Мене справжню. Достеменно не так добре, щоб оцінювати, яка я мама. Якби він знав мене досить добре, то знав би і яка я невдаха.

Гевін знову дивно погладжує мене по спині.

– Я серйозно, – промовляє він.

Потім він теж іде, залишаючи мене на самоті у величезному рожевому кексі, який раптом здається гірким.

Розділ 2

Того дня я зачинаю пекарню трішки раніше, оскільки мені треба піти в справах. І хоча, коли я приїжджаю додому о чверть по шостій вечора, сонце ще не зайшло, усередині котеджу, про який намагаюся думати як про свій власний дім, темно й сумно.

Тиша всередині приголомшує. До минулого року, а саме до того, як Роб здивував мене саме перед Різдвом, заявивши, що він хоче розлучення, я завжди з нетерпінням чекала на повернення додому. Я пишалася нашим спільним життям у солідному побіленому будинку у вікторіанському стилі з видом на гавань Кейп-Код на схід від публічного пляжу. Я сама фарбувала стіни в кімнатах, обклала кахлями кухню та коридор, настелила паркетну підлогу в кімнатах на другому поверсі та у вітальні, а також посадила рослини в саду, де переважали блакитні гортензії й рожеві зморшкуваті шипшини, які мали вигляд свіжий і гарний на тлі білого дерев'яного паркану.

А потім, коли я нарешті впоралася з оформленням і була готова тішитися життям у своєму будинку мрії, Роб покликав мене поговорити й сказав своїм тихим голосом, не дивлячись мені у вічі, що для нього все скінчено: нашому шлюбу кінець і він мене більше не любить.

Протягом трьох місяців, доки я оговтувалася після смерті своєї матері від раку молочної залози й рішення відправити *татіе* до будинку для людей поважного

віку, я переїхала в будинок матері, що його ніяк не могла продати. За кілька місяців, виснажена і спустошена, я підписала всі папери на розлучення, адже хотіла, щоб це все нарешті закінчилося.

Насправді я ніби заклала і вперше зрозуміла те, що не давало мені спокою все моє життя: яким чином моїй матері вдавалося так холодно ставитися до всіх чоловіків у її житті. Я ніколи не знала свого батька; вона навіть ніколи не називала мені його імені. Одного разу вона твердо сказала: «Він пішов. Дуже давно. Він навіть не знав про твоє існування. Він зробив свій вибір». А в часи мого дитинства в неї були хлопці, з якими мати постійно проводила час, але ніколи не зближувалася. По-справжньому. А коли вони врешті йшли від неї, вона лише знижувала плечима і промовляла: «Нам краще без нього, Гоуп. Ти ж це розумієш».

Я завжди думала, що вона безсердечна, хоча зараз зізнаюся, що з нетерпінням чекала на ті короткі періоди, коли в матері не було хлопця, бо тоді вона кілька тижнів проводила лише зі мною. Тепер я шкодую, що не тямилу цього раніше й не встигла обговорити це з нею. Мамо, я нарешті зрозуміла. Якщо не зближуватися з ними, якщо не любити їх понад усе на світі, вони не зможуть завдати тобі болю, коли покинуть тебе. Проте, як і чимало інших речей у своєму житті, це я зрозуміла теж занадто пізно.

Я приймаю душ, щоб змити з волосся та шкіри борошно й цукор. На годиннику за кілька хвилин сьома. Я розумію, що мені варто зателефонувати Енні, яка сьогодні залишилась у Роба, та перепросити за ранковий інцидент, але я не можу наважитися на це. Окрім того, вона напевно весело проводить із ним час і мій дзвінок зіпсує їй момент. Незалежно від того, як я ставлюся до Роба, мушу визнати, що більшість часу він добре поводить з Енні. Він зміг достукатися до неї так, як я не змогла. Я ненавиджу себе за те, що коли тишком дивлюся, як вони сміються разом, то спочатку ревную,

а вже потім почуваюся щасливою за Енні. Мені здається, що вони створюють нову сім'ю, у якій мені немає місця.

Я вдягаю грубо плетений сірий светр та чорні вузькі джинси. Дивлюся на себе в дзеркало, розчісуючи своє кучеряве темно-каштанове волосся завдовжки до плечей, у якому ще, на щастя, не проявилася синина, та якщо Енні й далі так поводитиметься, то проявиться. Розглядаю своє обличчя, шукаючи риси Енні, але, як завжди, не знаходжу жодної. Дивно, проте вона зовсім не схожа ні на мене, ні на Роба. Тому коли їй виповнилося три роки, він запитав: «Ти впевнена, що вона моя, Гоуп?» Його слова допекли мене до живого. «Звісно», – прошепотіла я, і на моїх очах забриніли сльози. На цьому розмова закінчилася. Якщо не брати до уваги доччину шкіру, яка вкривалася рівномірною гарною за смагом, як і шкіра Роба, більше в ній не було нічого від її високого батька-шатена з блакитними очима.

Я оглядаю свої риси, коли наношу нюдову помаду на губи й туш на свої світлі вії. Тоді як у Енні очі світло-сірі – такі у *татіе*, мої незвичного кольору морської хвилі із золотавим відтінком. Коли я була молодша, *татіе* казала мені, що я майже її копія, окрім очей, – саме я, наче природа перескочила одне покоління. Воднораз темно-коричневе й пряме волосся моєї мами та карі очі робили її дуже схожою на дідуся, я ж була точною копією своєї бабусі, зображеної на старих фотографіях. Я часто думала, що її очі були завжди сумні на тих старих світлинах, і зараз, коли прожила вже певно не найлегший відтинок свого життя, я ще більше схожа на *татіе*, ніж будь-коли. Мої чітко вигнуті губи – як казала *татіе*, «наче корпус арфи янгола» – дуже схожі на її губи замолоду. Мені пощастило, що я успадкувала її гладеньку шкіру, але за останній рік у мене з'явилася вертикальна зморшка між бровами, через яку я постійно здаюся стурбованою. Однаке протягом останніх днів я постійно стурбована.

Я лякаюся, почувши дзвінок, і ще раз проводжу щіткою по волоссю. Потім через секунду проводжу по ньому рукою. Я не хочу, щоб він думав, ніби я старанно готувалася до зустрічі. Не хочу, щоб Метт думав, що між нами може бути щось більше.

Через секунду я відчиняю вхідні двері. Метт нахиляється, щоб поцілувати мене, але я злегка відвертаюся, тому його губи торкаються моєї правої щоки. Я відчуваю запах одеколону на його шиї, мускусного й насиченого. Він одягнений у модні штани кольору хакі, світло-блакитну сорочку з гудзиками на комірці з дорогими на вигляд запонками, які я не впізнаю, та м'які шкіряні коричневі черевики.

– Я можу переодягнутися, – промовляю я.

Раптом мені здається, що я одягнена неохайно і просто.

Він обдивляється мене з ніг до голови та знизує плечима.

– Ти маєш чудовий вигляд у цьому светрі, – каже він. – Тобі личить.

Він повів мене у «Фратанелліз» – елітний італійський заклад на драговині. Я намагаюся не звертати уваги на зневажливий погляд метрдотеля на мій зовнішній вигляд, коли він проводить нас до столика, на якому стоять запалені свічки.

– Тут занадто гарно, Метте, – промовляю я, коли ми залишаємося на самоті.

Я дивлюся крізь вікно в темряву й водночас помічаю наше віддзеркалення в склі. Ми скидаємося на пару, гарну пару. І ця думка змушує мене швидко відвернутися.

– Я знаю, що тобі подобається це місце, – каже Метт. – Пам'ятаєш? Сюди ми ходили перед випускним зі старшої школи.

Я сміюся й хитаю головою.

– Я вже й забула.

Насправді я забула безліч речей. Я вже давно намагаюся перевершити себе в минулому, але що можу

сказати про себе, якщо приблизно через двадцять років сиджу в тому-таки ресторані з тим самим хлопцем. Очевидно, історія людини може лише зникнути за такий тривалий час. Я відганяю від себе цю думку й дивлюся на Метта.

– Ти казав, що тобі потрібно зі мною поговорити.

Він зиркає на меню.

– Спершу замовмо.

Ми мовчки вибираємо страви. Метт замовляє лобстера, а я – спагеті під соусом болоньезе, найдешевшу страву в меню. Пізніше я запропоную заплатити за себе, бо, якщо Метт відмовиться, не хочу, щоб він заплатив надто багато. Не хочу бути винною йому. Щойно ми зробили замовлення, Метт глибоко вдихає повітря й дивиться на мене. Він хоче щось сказати, але я перебиваю його, щоб не дозволити йому ще більше ускладнити ситуацію.

– Ти знаєш, якої я високої думки про тебе, – починаю я.

– Гоуп, – він уриває мене, але я підіймаю руку.

– Дозволь мені закінчити, – випалюю я, пришвидшуючи темп. – Я знаю, що в нас багато спільного й нас об'єднує спільне минуле, яке чимало для мене важить, але я намагалася сказати тобі сьогодні в обід, що я напевно чи готова з кимось зустрічатися. І не думаю, що буду готова, доки Енні не поїде в коледж, але до цього ще далеко.

– Гоуп...

Я ігнорую його, тому що повинна виговоритися.

– Метте, я присягаюся, річ не в тобі. Але якби ми поки що могли залишитися друзями, це було б набагато краще. Це моя думка. Я не знаю, що трапиться в майбутньому, але зараз Енні потрібна вся моя увага...

– Гоуп, річ не в нас із тобою, – уриває мене Метт. – Річ у пекарні та твоїй позиції. Можна тепер я скажу?

Я пильно дивлюся на нього, коли офіціант приносить нам кошик хліба й маленьку тарілку з оливковою олією.

Кожному з нас наливають червоного вина – дорогого каберне, яке Метт обрав, не порадившись зі мною. І коли офіціант зникає, ми з Меттом залишаємося наодинці.

– То що там із пекарнею? – запитую я повільно.

– У мене погані новини, – промовляє він.

Він уникає мого погляду, занурює скибку хліба в оливкову олію та відкушує шматочок.

– Ну... – вимовляю я.

Мені здається, що в кімнаті майже не залишилося повітря.

– Твоя позика, – каже Метт із повним ротом. – Банк вимагає сплатити її.

Мое серце завмирає.

– Що? – витріщаюся я на нього. – Відколи?

Метт опускає очі.

– Відчора. Гоуп, ти пізно внесла кілька платежів із виплати позики, а в тій ситуації на ринку, що зараз склалася, банку довелося вимагати виплати кількох позик із невчасно сплаченими платежами. І твоя позика одна з них.

Я глибоко вдихаю. Цього не може бути.

– Але цьогоріч я платила вчасно. Кілька років тому в мене були важкі місяці, коли економіка підупала, але ж ми живемо в туристичному місті.

– Я знаю.

– У кого тоді не було проблем?

– У багатьох людей були, – погоджується Метт. – І, на жаль, ти опинилася серед них. А твій рейтинг кредитоспроможності...

Я на хвильку заплющую очі. Навіть не хочу думати про свій рейтинг кредитоспроможності. Він не надто покращився через розлучення, виплату іпотеки матері після її смерті та намагання втримати баланс між кількома кредитними картками, щоб просто поповнювати запаси продуктів у пекарні.

– Що я можу зробити, щоб виправити цю ситуацію? – нарешті запитую.

– Думаю, не дуже багато. На жаль, – каже Метт. – Ти можеш спробувати знайти інших кредиторів, але ситуація на ринку зараз доволі складна. Я можу впевнено сказати, що інші банки не дадуть тобі позику. І зважаючи на твою історію виплат і той факт, що вниз по вулиці від пекарні відкрилася «Бінгемз»¹...

– «Бінгемз», – бурмочу я. – Звісно.

Ця мережа загрожувала існуванню моєї пекарні протягом останнього року. Маленька мережа з виробництва пончиків із Нової Англії, яка базується на Род-Айленді. Вона швидко розширюється по всьому регіону, щоб скласти конкуренцію «Данкін донатс»².

Вони відкрили шістнадцяту кав'ярню в регіоні на відстані півмилі від пекарні дев'ять місяців тому, якраз коли я почала вибиратися з фінансової ями, що в ній опинилася після економічного спаду.

Це був шторм, який я змогла б пережити, якби не витрати на розлучення. А зараз я ледве зводжу кінці з кінцями, і Метт знає про це, бо всі позики я брала в банку, де він працює.

– Гадаю, я можу знайти вихід із ситуації, що склалася, – каже Метт.

Він робить великий ковток вина й нахиляється вперед.

– Я співпрацюю з кількома інвесторами в Нью-Йорку. Вони завжди шукають маленький бізнес, якому потрібна допомога. Я замовлю за тебе слово.

– Гаразд, – кажу я повільно.

Я не впевнена, що це хороша ідея – дозволити незнайомцям інвестувати в справу, яка завжди була сімейним бізнесом. Ба більше, я не в захваті від того, що Метт проситиме когось за мене. Проте я також розумію, що в іншому разі можу взагалі втратити пекарню.

– А як саме вони допомагають?

¹ Мережа сімейних ресторанів в Америці.

² Американська мережа кав'ярень із пончиками, одна з мереж компанії *Dunkin' Brands*.

– Фактично вони викуплять твій бізнес, – пояснює він. – Вони виплатять позику, яку ти взяла в банку. Окрім того, ти також отримаєш виплату готівки, що дозволить сплатити поточні рахунки. Таким чином, ти зможеш керувати пекарнею та дбати про щоденні справи. Якщо вони погодяться.

Я витріщаюся на нього.

– Ти кажеш мені, що мій єдиний вихід – повністю продати сімейний бізнес незнайомцям?

Метт знижує плечима.

– Я знаю, що це не ідеальний вихід. Але він допоможе тобі швидко розв'язати фінансові проблеми. І якщо пощастить, я зможу переконати їх, що ти повинна залишитися менеджером пекарні.

– Але це пекарня моєї сім'ї, – жебоню я, розуміючи, що повторююся.

Метт відводить погляд.

– Гоуп, я не знаю, що ще тобі сказати. Це твій останній шанс, якщо в тебе немає півмільйона доларів. І в тебе великий борг, тому ти не можеш просто взяти й розпочати нову справу.

Я не годна сформувати свою думку. Через хвилину Метт знову заговорив:

– Послухай, це хороші люди. Я вже давно їх знаю. Вони запропонують тобі добрі умови співпраці. Урешті-решт, тобі не доведеться закривати пекарню.

Я почуваюся так, ніби Метт щойно кинув гранату мені на коліна, висмикнув загвіздок і запропонував прибрати все після вибуху, дивлячись на мене з усмішкою.

– Мені треба обміркувати цю пропозицію, – відкачую похмуро.

– Гоуп, – говорить Метт.

Він відсуває свій келих вина й нахиляється через стіл. Він охоплює мої руки, які порівняно з його здаються маленькими. І я знаю, що цим жестом він хоче сказати мені, що я в безпеці.

– Ми знайдемо вихід, гаразд? Я тобі допоможу.

– Мені не потрібна твоя допомога, – бурмочу я.

Я розумію, що образила його, і почуваюся жахливо, тому не забираю руки. Я знаю, що він просто хоче бути славним хлопцем. Насправді мені здається, що мені пропонують милостиню. Мені не потрібна милостиня. Я можу впоратися з труднощами або потонути, але мені хотілося б упоратися зі своїми проблемами самостійно.

Перш ніж хтось із нас вимовить слово, я чую, як у моїй сумочці дзвонить телефон. Збентежена, я вивільняю руки й дістаю його. Я забула вимкнути звук. Бачу, як метрдотель дивиться на мене через усю залу ресторану, коли я відповідаю на дзвінок.

– Мамо?

Це Енні, і в неї сумний голос.

– Що сталося, любя? – запитую я, підводячись з-за столу, щоб поспішити їй на допомогу, хай де вона є.

– Де ти?

– Я вечеряю, Енні, – кажу я, не згадуючи про Метта, щоб вона не подумала, що я на побаченні. – Де ти? Ти не в тата?

– Татові треба було їхати на зустріч із клієнтом, – бурмоче вона. – Тому він привіз мене додому. І здається, посудомийна машина зламалася.

Я заплющую очі. Я налила в неї мийний засіб і ввімкнула за півгодини до приїзду Метта, припустивши, що цикл миття завершиться до того, як вийду з дому.

– Що трапилося?

– Я нічого не робила, – швидко відповідає Енні. – Але вся підлога у воді. Насправді тут дуже багато води. Наче потоп.

Я починаю панікувати. Напевно, прорвало трубу. Навіть не уявляю, скільки коштуватиме ремонт і якою мірою потоп пошкодив мою стару підлогу, вкриту паркетом.

– Гаразд, – кажу спокійно. – Дякую, що повідомила мене, любя. Я скоро приїду додому.

– Але як мені вимкнути воду? – запитує дочка. – Вона досі тече. Вода затопить увесь будинок.

Я усвідомлюю, що не маю уявлення, як перекрити воду на кухні.

– Я щось придумаю, гаразд? Я зателефоную тобі дорогою додому.

– Ну й нехай, – каже Енні та кладе слухавку.

Я розповідаю Метту, що трапилось. Він робить глибокий вдих, кличе офіціанта та просить загорнути нашу їжу із собою.

– Вибач, – кажу я, коли ми поспішаємо до машини через п'ять хвилин. – Моє життя – це суцільна катастрофа.

Метт лише хитає головою.

– Усяке буває, – відповідає він стримано.

Знову він починає розмову, коли ми підїжджаємо до моєї оселі.

– Ти не можеш відкладати проблеми з бізнесом, Гоуп, – каже він. – Ти можеш утратити все. Усе, над чим працювала твоя родина.

Я не відповідаю, бо розумію, що він має рацію, проте я не спроможна зараз про це думати. Замість цього я запитую, чи знає він, як перекрити подачу води на кухні. Метт каже, що не знає, тому решту шляху до мого дому ми їдемо мовчки.

– Чий це джип? – запитує Метт, зупиняючись біля мого будинку. – Я не можу припаркуватися тут. Місця немає.

– Гевіна, – відказую я м'яко. Його знайомий блакитний «вранглер» припарковано біля моєї старої «королли». Моє серце завмирає.

– Гевіна Каеса? – уточнює Метт. – У якого руки на всі штуки? Що він тут робить?

– Либонь, Енні зателефонувала йому, – озиваюсь я, стиснувши зуби.

Моя дочка не знає, що я досі повністю не розрахувалася з Гевіном за його роботу в будинку протягом літа. Я заплатила йому дуже мало. Вона не знає, що якось липневого дня по обіді на порозі цього будинку,

отримавши листа з банку, я розплакалася перед ним, а за місяць він, закінчивши ремонт у моєму будинку, умовив мене розрахуватися з ним випічкою та кавою в пекарні, які він матиме безкоштовно протягом усього життя. Енні не відомо, що він єдина людина в місті, окрім Метта, яка знає, який безлад відбувається в моєму житті, і через це він є останньою людиною, яку я хочу зараз бачити.

Я заходжу всередину. Метт іде на кілька кроків позаду мене з їжею з «Фратанелліз» у руці. У кухні стоїть Енні, тримаючи пачку паперових серветок, та Гевін, який зазирає під раковину. Я кліпаю очима, зрозумівши, що розглядаю джинси на його стегні в пошуках дірки, яку бачила вранці. Звісно, вона там.

– Гевіне, – кажу я, коли він витягує голову з-під раковини й підводиться.

Він змірює поглядом мене та Метта й чує голову, коли Метт проходить повз нього до холодильника, щоб поставити туди мою їжу.

– Привіт, – каже Гевін.

Він знову дивиться на Метта, а потім на мене.

– Я приїхав одразу після того, як Енні зателефонувала. Уже перекрив воду. Схоже на те, що в стіні прорвало трубу, позаду посудомийної машинки. Я прийду й полагоджу її післязавтра, якщо ти не проти трішки зачекати.

– Ти не повинен цього робити, – кажу я лагідно.

Я зустрічаюся з Гевіном поглядом – хочу сказати, що й досі не можу йому заплатити.

Але він лише всміхається й говорить далі, ніби не чує мене.

– Завтра маю купу замовлень, але післязавтра я зовсім не зайнятий, – каже він. – Уранці мені треба виконати нескладну роботу у Фолі. До того ж це можна швидко відремонтувати. Це ж лише труба. Буде як нова.

Гевін знову глипає на Метта, а потім на мене.

– Слухай, у джипі є мийний пілосос. Зараз принесу його, щоб прибрати цю воду. Треба подивитися, чи пошкоджено підлогу, але для цього вона має висохнути.

Я дивлюся на Енні, яка досі стоїть із величезною пачкою паперових серветок у руці.

– Ми самі приберемо, – кажу я Гевіну. – Ти не повинен залишатися. Правда, – додаю я, дивлячись на Енні, а потім на Метта.

– Напевно, – каже Енні, знизуючи плечима.

Метт відводить погляд.

– Насправді, Гоуп, мені завтра рано вставати. Я вже поїду додому.

Гевін пирхає й виходить надвір, не промовивши більше ні слова.

– Так, – кажу я Метту. – Звісно. Дякую за вечерю.

Коли я проводжу Метта до дверей, Гевін повертається з пілососом.

– Я ж казала, що ти не мусиш цього робити, – бурмочу я.

– Я чув, що ти сказала, – промовляє Гевін, не сповільнюючи крок і не дивлячись на мене.

За хвилину я бачу, як саяйливий «лексус» Метта від'їжджає від узбіччя. Я чую, що Гевін увімкнув пілосос у кухні. Я заплющую очі на хвилину, повертаюся і йду до того безладу в моєму житті, з яким можу впоратися.

Наступного вечора Енні знову в Роба. Я прибираю залишки безладу в кухні після роботи й починаю думати про татіє, яка завжди знала, як упоратися з наслідками катастрофи. Я усвідомлюю, що востаннє навідувала її два тижні тому. «Я мушу бути кращою онукою, – думаю, відчуваючи провину. – Я мушу бути кращою людиною». Адже з цим у мене також виникають проблеми.

Провина душить мене. Я закінчую прибирати, підфарбовую губи, дивлячись на себе в дзеркало в коридорі, і беру ключі. Енні має рацію: я маю частіше навідувати

бабусю. Приходячи до неї, я постійно ледь стримую сльози, бо, хоча в домі, де вона живе, панує весела та дружня атмосфера, мені жахливо боляче спостерігати за тим, як вона згасає там. Це ніби стояти на кормі човна й спостерігати, як хвилі затягують когось під нього, розуміючи, що ти не можеш кинути йому рятувальний круг.

За п'ятнадцять хвилин я заходжу у двері пансіонату *татіе* – величезного будинку, пофарбованого у світло-жовтий колір та наповненого картинами квітів і лісових жителів. На горішньому поверсі розташовано відділення з догляду людей із проблемами з пам'яттю. Тут відвідувачам треба вводити код на цифровій панелі на дверях.

Я йду коридором до кімнати *татіе* в дальньому кутку західного крила. Кімнати постійних мешканців повністю приватні й виконані в стилі апартаментів, хоча вони їдять у їдальні, а персонал має ключі від усіх дверей, щоб наглядати за підопічними й видавати їм щоденні ліки. *Матіе* приймає антидепресанти, дві таблетки для підтримки серця й експериментальні ліки від Альцгеймера, які, здається, зовсім не допомагають. Я зустрічаюся з лікарем раз на місяць, щоб дізнатися про стан *татіе*. Під час останньої зустрічі він сказав, що за останні кілька місяців її розумові здібності поступово погіршилися.

– Найгірше, – казав він, дивлячись на мене поверх окулярів, – що вона при своєму розумі й тямить, що з нею відбувається. Це одна з найважчих стадій, яку ви будете спостерігати: вона розуміє, що незабаром цілком утратить пам'ять, що зазвичай дуже турбує та засмучує пацієнтів у її стані.

Я ковтаю грудочку в горлі й натискаю дзвінок біля її імені: Роз Маккенна. Чую, як вона вовтузиться всередині, напевно, встає зі свого м'якого крісла не без зусилля, чимчикує до дверей із ціпком, яким послуговується відтоді, як упала й зламала стегно два роки тому.

Двері відчиняються, і я стримуюся, щоб не кинутися в її обійми, як завжди робила, коли була маленькою дівчинкою. До цього моменту я думала, що йду сюди заради неї, але тепер розумію: насправді – заради себе. Мені це потрібно. Мені треба побачити когось, хто любить мене, навіть якщо це не ідеальна любов.

– Привіт, – каже *татіе*, усміхаючись мені.

Мені здається, що її волосся ще більш посивіло, відколи я останнього разу навідувала її, а зморшки стали помітнішими. Але, як завжди, її губи нафарбовані темно-червоною помадою, вії – тушшю, а очі підведені.

– Яка несподіванка, люба!

У її словах чується ледь помітний французький акцент. Вона живе у США з початку 1940-х років, але сліди її минулого досі наявні у вимові, як і легенькі французькі шалики, які вона майже постійно пов'язує на шию.

Я тягнуся до неї, щоб обійняти. Коли я була маленька, вона була сильна. Зараз, приймаючи її у свої обійми, я відчуваю кістки її хребта та гостроту плечей.

– Привіт, *татіе*, – кажу м'яко, стримуючи сльози, коли відходжу від неї.

Вона споглядає мене своїми сірими очима, дивлячись ніби в тумані.

– Пробач мені, – каже вона. – Я інколи забуваю. Яка ти з них? Я знаю, що маю пам'ятати.

Я ковтаю крізь сльози.

– Я Гоуп, *татіе*. Твоя онука.

– Звісно, – усміхається вона, але її сірі очі й досі наче в тумані. – Я знала. Просто інколи мені треба нагадувати. Прошу, заходь.

Я йду слідом за нею в тьмяно освітлену квартиру. Вона проводить мене до вікна у вітальні.

– Я дивилася на захід сонця, люба, – каже вона. – За хвилину ми побачимо вечірню зірку.

Розділ 3

Ванільні кекси «Північна зірка»

Кекси

ІНГРЕДІЄНТИ

1 чашка несолоного вершкового масла
кімнатної температури

1½ чашки цукру-піску

1 чайна ложка ванільного екстракту

4 великі яйця

3 чашки борошна

3 чайні ложки розпушувача

½ чайної ложки солі

½ чашки молока

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Заздалегідь розігріти духовку до 350 градусів. Виставити 24 форми для кексів із паперовими вставками. У великій мисці збити масло та цукор за допомогою електричного міксера. Збивати, доки суміш не стане легкою та м'якою, потім додати яйця по одному. Додати ванільний екстракт і добре скотити всю суміш. Змішати борошно, розпушувач та сіль, а потім додати масляну суміш – по чашці за раз, чергуючи з молоком. Заповнити форми для кексів до половини. Випікати 15–20 хвилин або ж перевірити ножем: проштрикнути

ножем кекс, і якщо він буде чистим, після того як ви витягнете його, значить кекси готові. Залишити охолоджуватися на 10 хвилин, а потім переставити на решітку, щоб кекси повністю охололи.

Дочекатися, доки вони повністю охолонуть, і покрити рожевою глазур'ю (рецепт нижче).

Рожева глазур

ІНГРЕДІЄНТИ

1 чашка несолоного масла, злегка розм'якшеного

4 чашки цукрової пудри

½ чайної ложки ванільного екстракту

1 чайна ложка молока

1–3 краплі червоного харчового барвника

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Збивати масло в мисці середнього розміру електричним міксером, доки суміш не стане м'якою й легкою. Поступово додавати цукор та добре збити.

Додати ваніль та молоко й добре збити.

Додати одну краплю червоного харчового барвника й добре збити. Щоб мати глазур більш насиченого кольору, додати ще одну-дві краплі барвника та скотити до однорідної маси. Змастити кекси, як указано вище.

Роз

Роз визирнула з вікна, шукаючи, як вона завжди робила, першу зірку на обрії. Вона знала, що та з'явиться – так само мерехтлива та яскрава, як вічне полум'я, що з'являється одразу після того, як призахідне сонце фарбує небо в нотки вогню та світла. Дівчинкою вона називала сутінки синьою годиною, часом, коли на землі вже

не зовсім ясно, але й не повністю темно. Роз завжди було затишно о цій порі.

Вечірня зірка, яка з'являється щовечора під час глибоких оксамитових сутінків, завжди була її улюблена, хоча вона зовсім не була зіркою; то була Венера – планета, названа на честь богині кохання. Роз дізналася про це дуже давно, але насправді це нічого не змінило. Тут, на землі, було важко сказати, зірка це чи ні. За роки свого життя вона порахувала всі зірки, які бачила в нічному небі. Вона постійно шукала щось, але й досі не знайшла. Вона знала, що не заслуговує на цю знахідку, тому сумувала. Багато речей засмучували її в ті дні. Проте інколи дні йшли один за одним, а вона не могла згадати, за чим плакала.

Хвороба Альцгеймера. Вона знала, що занедужала. Вона чула шепіт у коридорах. Вона спостерігала, як її сусіди в пансіонаті приходили та йшли, а їхні спогади з кожним днем ставали більш розмитими. Вона знала, що з нею відбувається те саме, і це знання лякало її з тих причин, яких ніхто не міг збагнути. Вона не наважувалася говорити про них уголос. Було вже надто пізно.

Роз знала, що дівчинка з блискучим темним волоссям, знайомими рисами обличчя й гарними сумними очима щойно відрекомендувалася їй, але вона вже забула, хто це. Вона відчула знайомий напад паніки. Вона б хотіла схопити спогади, як лінію життя на долоні, і не відпускати до самої смерті. Але вони були слизькі, тому їх неможливо схопити. Вона прокашлялась, усмінулася понад силу і зробила сміливе припущення.

– Жозефіно, люба, глянь на зірку на небокраї, – мовила вона й показала на порожній простір, де, як знала, з хвилини на хвилину має з'явитися зірка. Вона сподівалася, що вгадала. Вона вже давно не бачила Жозефіну. Або ж бачила. Вона не могла знати.

Дівчинка із сумними очима прокашлялася.

– Ні, *tatie*, я Гоуп, – мовила вона. – Жозефіни тут немає.

– Так, звісно. Я знаю це, – сказала Роз швидко. – Я просто неправильно сказала.

Вони не повинні були дізнатися, що вона втрачає пам'ять. Вона не могла цього дозволити. Нікому з них. Це було соромно, хіба ні? Могло здатися, що вона не здатна опанувати себе, і через це їй було соромно, адже то було зовсім не так. Можливо, якби вона прикидалася довше, хмари розвіялися б, а її спогади повернулися б звідти, де вони ховаються.

– Усе гаразд, *matie*, – сказала дівчинка, яка здавалася значно старшою за Гоуп, її єдину онуку, якій було не більш як тринадцять-чотирнадцять років.

Утім, Роз бачила сліди навколо очей дівчинки, які залишила тривога, занадто помітні сліди для її віку. Їй було цікаво, який тягар мучить її. Можливо, мати Гоуп знала, у чім річ. Можливо, дізнавшись, Роз могла б допомогти їй. Вона хотіла допомогти Гоуп. Вона просто не знала як.

– Де твоя мати? – ввічливо запитала Роз у Гоуп. – Вона не прийде, люба?

Роз так багато хотіла сказати Жозефіні, а також перепросити за багато що. І вона боялася, що їй забракне часу. З чого їй почати? Чи слід їй спершу вибачитися за безліч своїх помилок? За свою непривітність? За всі хибні уроки, які дала їй за життя, не маючи такого наміру? Роз знала, що раніше в неї була сила-силенна можливостей вибачитись, але вона ніколи не могла вичавити із себе ні слова. Можливо, настав час змусити себе вимовити їх, щоб Жозефіна почула їх. Тому що потім буде пізно.

– *Matie*, – сказала Гоуп нерішуче.

Роз ніжно всміхнулася їй. Вона знала, що одного дня Гоуп стане сильною й доброю людиною. Жозефіна теж була такою жінкою, але вона сховала себе за багатьма захисними мурами, які зводила через численні помилки Роз.

– Так, люба? – перепитала Роз, тому що Гоуп замовкла.

У Роз раптом виникло відчуття, що вона точно знала, що хотіла сказати Гоуп. Вона хотіла б зупинити її, перш ніж слова зруйнують усе. Проте було запізно. Завжди було запізно.

– Моя мати Жозефіна померла, – сказала Гоуп стримано. – Два роки тому, *matie*. Ти не пам'ятаєш?

– Моя дочка? – перепитала Роз, тимчасом як сум накрив її нищівною хвилею. – Моя Жозефіна?

Правда накрила її з головою тією самою хвилею, і на якусь мить їй забило дух. Вона роздумувала про фокуси свого мозку, який видаляв нещасливі спогади, відносячи їх далеко в море.

Проте Роз знала, що деякі спогади не можна стерти, навіть якщо все життя прикидатися, ніби їх немає.

– Вибач, *matie*, – сказала Гоуп. – Ти забула?

– Ні, ні, – сказала Роз швидко. – Звісно, ні.

Гоуп відвела очі, і Роз пильно глянула на неї. Якусь хвилину дівчинка нагадувала їй щось або когось, але перш ніж вона встигла вхопитися за цю думку, та зчезла, просто полетіла, як метелик.

– Як я могла забути про таке, – тихо додала Роз.

Вони сиділи мовчки, дивлячись у вікно. Вечірня зірка вже з'явилась, а згодом Роз побачила сузір'я Великої Ведмедиці, що, як колись сказав їй тато, було каструлею Господа. Як також колись навчав її тато, Роз стежила за лінією зірки за назвою Мерак до зірки Дубхе і знаходила Полярну зірку, яка лише починала проявлятися на безкрайому небі. Вона знала назви багатьох зірок, а тих, що не знала, сама називала іменами людей, яких давно втратила.

Дивно, думала вона, що не може запам'ятати найпростіші факти, але імена небесних тіл закарбувалися в її пам'яті назавжди. Вона таємно вивчала їх протягом багатьох років, сподіваючись, що одного дня вони покажуть їй шлях додому. Але вона досі була на землі, чи не так? А зірки були так далеко, як ніколи.

– *Matie*, – запитала Гоуп через якийсь час, порушуючи тишу.

Роз повернулася до неї і всміхнулася, згадавши це слово. Вона з любов'ю згадала свою *matie*, жінку, яка завжди здавалася їй такою вишуканою, жінку, візитівкою якої була червона помада, виразні вилиці та доглянуте темне волосся в короткій стрижці, що вийшла з моди ще в 1920-х роках. А потім вона згадала, що сталося з її *matie*, і усмішка зникла з її обличчя. Вона кліпнула кілька разів і повернулася в сьогодення.

– Що, люба? – запитала Роз.

– Хто така Леона?

Почувши її слова, Роз на хвилю затамувала подих, позаяк не вимовляла цього імені протягом сімдесяти років. Навіщо вона його назвала? Вона не вірила у воскресіння привидів.

– Ніхто, – нарешті відповіла Роз.

Та, звісно, вона збрехала. Леона була кимось. Усі вони були. Укотре заперечуючи їх існування, вона знала, що знову зміцнює павутиння облуди. Їй було цікаво, чи задушить це павутиння її одного дня.

– А Енні каже, що ти називала її Леоною, – не вгамовувалася Гоуп.

– Ні, вона помиляється, – наполягала Роз. – Ніякої Леони не існує.

– Але...

– Як Енні? – запитала Роз, змінюючи тему.

Вона добре пам'ятала Енні. Енні була з третього покоління американців у її родині. Першою була Жозефіна. Потім Гоуп. А тепер ця маленька дівчинка Енні, світанок для сутінків Роз. Роз небагато чим могла пишатись у своєму житті, проте цією дитиною вона пишалася.

– У неї все гаразд, – відповіла Гоуп, але Роз помітила, як неприродно скривився рот Гоуп, коли вона вимовляла ці слова. – Зараз вона проводить багато часу з татом. Вони все літо ходили на ігри бейсбольної ліги Кейпу.

Роз почала шукати спогади в пам'яті.

– Яка ще ліга?

– Бейсбол. Літня ліга. Як ті ігри, на які дідусь брав мене із собою, коли я була маленькою дівчинкою.

– Ну, це має бути весело, люба, – сказала Роз. – Ти ходиш із ними?

– Ні, *tatie*, – відповіла Гоуп ніжно. – Ми з батьком Енні розлучилися.

– Звісно, – пробурмотіла Роз.

Вона уважно розглядала обличчя Гоуп, коли та опустила очі, і в її рисах побачила той-таки сум, який помічала, дивлячись на себе в дзеркало щоразу. Що аж так її засмучувало?

– Ти досі кохаєш його? – наважилася запитати вона.

Гоуп різко підвела погляд, і Роз стало зле, коли вона зрозуміла, що напевно не варто було ставити це запитання. Інколи вона забувала, що ввічливо, а що ні.

– Ні, – нарешті пробурмотіла Гоуп.

Вона не наважилася зустрітися поглядом із Роз, додаючи:

– Напевно, я ніколи його не кохала. Це жахливо, еге ж? Мені здається, зі мною щось не так.

Роз відчула грудочку в горлі. Значить, цей тягар передався й Гоуп. Тепер вона знала. Вона відчула відлуння навіть у своєму закритому серці. Вона навіть не уявляла, що здатна відчувати щось таке. Вона відповідає за це все. Але як вона могла сказати Гоуп, що кохання існує насправді, що воно здатне змінити все? Вона не могла. Натомість прокашлялась і намагалася зосередитися на сьогодні.

– З тобою все гаразд, люба, – сказала Роз своїй онуці. Гоуп глянула на бабусю і відвела очі.

– Але що, коли це не так? – запитала вона стримано.

– Ти не повинна звинувачувати себе, – сказала Роз. – Деяким речам просто не судилося відбутися.

У закутку її пам'яті знову зринув якийсь спогад. Вона не могла згадати ім'я чоловіка Гоуп, але знала, що він ніколи їй не подобався. Чи ставився він погано до Гоуп?

Чи, можливо, від нього завжди віяло холодом? Чи він був занадто врівноважений?

– Він же хороший батько для Енні, правда? – додала вона, бо відчувала, що мусить сказати щось добре.

– Звісно, – відповіла Гоуп стримано. – Він чудовий батько. Купує їй усе, що вона забажає.

– Але хіба це любов? – мовила Роз невпевнено. – Це ж просто речі.

– Так, маєш рацію, – погодилася Гоуп.

Раптом її обличчя оповила втома. Її волосся затулило обличчя, як простирадло. Неможливо було побачити його вираз. Тієї миті Роз була впевнена, що побачила сльози в очах онуки, але коли Гоуп знову підвела погляд, її до болю знайомі очі були ясні.

– Ти ходила на побачення з іншими чоловіками? – запитала Роз через якийсь час. – Після розлучення?

Вона міркувала про власну ситуацію й про те, що інколи треба рухатися далі, навіть якщо ти одного разу віддала серце.

– Звісно, ні. – Гоуп нахилила голову, воліючи уникнути погляду Роз. – Я не хочу бути такою, як моя мати, – пробурмотіла вона. – У мене на першому місці Енні, а не випадкові хлопці.

І потім Роз зрозуміла. Раптом вона згадала деякі уривки з дитинства своєї онуки. Вона згадала, як Жозефіна постійно шукала кохання в хибних місцях, з хибними чоловіками, тимчасом як любов була зовсім поруч, в очах Гоуп, постійно. Вона згадала незліченні ночі, коли Жозефіна залишала дочку з Роз, щоб піти на побачення. Гоуп, яка тоді була ще зовсім маленькою дівчинкою, плакала, аж доки не засинала на руках у Роз. Роз згадала плями від сліз на своїх сорочках і як вона почувалася порожньою та самотньою, щойно Гоуп засинала.

– Ти не твоя мати, моя люба, – сказала Роз ніжно.

Її серце стиснулося, тому що це – усе це – було її провинною. Ніхто не міг знати, що її вчинки вплинуть на цілі покоління?

Гоуп прокашлялася, відвела погляд і змінила тему розмови.

– То ти впевнена, що не знаєш Леону? – запитала вона.

Роз кліпнула очима кілька разів, а її серце ще раз йокнуло. Вона стиснула губи й похитала головою. Можливо, брехня була не така вже й жахлива, якщо її не промовили вголос.

– Дивно, – пробурмотіла Гоуп. – Енні була впевнена, що ти її так називала.

– Так незвично. – Роз хотіла б дати дівчинці відповіді, які вона шукала, але не була готова.

Адже, сказавши правду, вона відкрила б усі шлюзи. Вона відчула б, як вода хлюпоче по той бік греблі, і знала б, що вона прорве її. Зараз річки, хвилі та водопілля були під її контролем, і вона плавала в них.

Якусь хвилику Гоуп дивилася так, ніби хотіла ще щось сказати, але замість цього вона підвелася і міцно обійняла Роз, пообіцявши скоро повернутися. Вона пішла, не озираючись. Роз дивилася, як вона йде, помітивши, що темрява ще не настала; Гоуп не побула навіть усю синю годину. Це засмутило Роз, однак вона не звинувачувала дівчинку. Роз знала, що така поведінка, як і багато інших речей, була лише її провинною.

Пізніше, коли всі зірки з'явилися на небі, до Роз прийшла її улюблена медсестра – жінка, шкіра котрої виблискувала, наче шоколадний хліб, який Роз дуже давно приносила своєму братові Девіду та сестрі Даніель. Медсестра прийшла перевірити, чи прийняла Роз вечірню дозу ліків.

– Привіт, Роз, – мовила вона, усміхаючись і зазираючи їй у вічі, наливаючи склянку води й відкриваючи коробочку з ліками для Роз. – До тебе сьогодні приходив гість?

Роз була спантеличена, щосили намагаючись згадати. Клаптик якогось спогаду промайнув у її пам'яті, але зовсім скоро зник. Вона була впевнена, що

спостерігала за заходом сонця на самоті, як і кожного іншого вечора.

— Ні, люба, — відповіла їй Роз.

— Ти впевнена? — запитала медсестра. Вона передала Роз її ліки в разовій паперянці та спостерігала, як Роз прийняла їх, запивши водою. — Еммі в реєстратурі внизу сказала, що приходила твоя онука Гоуп.

Роз усміхнулася, тому що вона любила Гоуп, якій зараз, мабуть, виповнилося тринадцять або чотирнадцять років. «Час такий швидкоплинний, — подумала жінка. — Вона дуже хутко підросте, я навіть не помічу цього».

— Ні, — сказала вона медсестрі. — Тут нікого не було. Але ви мусите познайомитися з нею одного дня. Вона хороша дівчинка. Можливо, вона прийде навідати мене зі своєю матір'ю.

Медсестра ніжно стиснула руку Роз і всміхнулася.

— Усе гаразд, Роз, — мовила вона. — Усе гаразд.

Розділ 4

Я ніколи не мала наміру повертатися сюди, у пекарню, на Кейп, до будь-чого тут.

У свої тридцять шість я не планувала бути матір'ю підлітка й управляти пекарнею. Коли я вчилася в школі, то мріяла переїхати кудись далеко, подорожувати світом і стати успішним адвокатом.

Потім я зустріла Роба, який навчався на останньому курсі юридичного факультету, а я лише почала вчитися на доктора юридичних наук. Я думала, що магнітне тяжіння Кейпу було сильне, але його годі порівняти з тим, як затягувала орбіта цього міста. Коли щось пішло не так із моїми протизаплідними засобами після першого семестру на першому курсі юридичного факультету і я сказала йому, що вагітна, він освідчився мені наступного ж дня. Він сказав, що так буде правильно.

Ми вирішили, що я візьму рік академвідпустки, щоб народити дитину, а потім повернуся до навчання. Енні народилася в серпні, Роб знайшов роботу на фірмі в Бостоні й запропонував мені залишитися вдома з дитиною довше, оскільки він зможе заробити більше грошей. Спочатку мені здалося, що це добра ідея. Та за рік у наших стосунках утворилася величезна прірва, і я не знала, як її подолати. Мої дні, наповнені підгузками, годуванням груддю та серіалом «Вулиця Сезам», мало цікавили його, а я, звісно, заздрила йому, адже він виходив у світ щодня і робив усе те, про що мріяла я. Не те щоб

я шкодувала, що народила Енні, у мене ніколи не було такої думки. Я шкодувала за тим, що не мала шансу прожити життя так, як, я гадала, мені судилося.

Коли моїй мамі вперше діагностували рак молочної залози дев'ять років тому, Роб погодився переїхати на Кейп після багатьох сварок. Він усвідомив, що може відкрити власну фірму та стати в регіоні єдиним юристом із питань травм, що дають право на подання позову. Матіє гляділа Енні вдень у пекарні, доки я працювала як помічник юриста в Роба. Звісно, ця робота не була моєю мрією, але вона хоча б була близькою до неї. Коли Енні пішла в перший клас, *матіє* покривала кекси глазур'ю та нарізала пироги, як професіонал. За кілька років тренувань вона ідеально виконувала цю роботу.

Потім рак матері повернувся, *матіє* стала поступово втрачати пам'ять, і рятувати пекарню було нікому, окрім мене. Перш ніж я усвідомила, що трапилося, почала справджувати чужу мрію, а також утратила все, про що мріяла сама.

Зараз майже п'ята ранку. До світанку ще дві години. Коли я навчалась у початковій школі, *матіє* казала мені, що кожен новий ранок – це подарунок від Господа. Її слова трішки спантеличували мене, тому що вона дуже рідко ходила до церкви. Але ввечері, коли ми з мамою приходили до неї на вечерю, бачили, що вона уклякла біля вікна, читаючи молитву. Її постать осяювало світло з вікна.

– Я хочу спілкуватися з Господом без посередників, – сказала *матіє* мені якось, коли я запитала в неї, чого вона молиться вдома, а не в кейпському храмі Богоматері.

Цього ранку запахи борошна, дріжджів, шоколаду та ванілі заповнюють кухню. Я глибоко вдихаю. Вони настільки знайомі мені, що я розслабляюся. Ще з мого дитинства ці запахи нагадували мені бабусю, адже, навіть коли пекарня була зачинена, навіть коли вона

приймала душ і вбиралася в інший одяг удома, її волосся та шкіра пахли кухнею.

Коли я розкачую тісто на пироги, а також додаю борошно в промисловий міксер, я зовсім не зосереджена на поточній роботі. Я думаю про вчорашні слова *tatie*, я методично виконую всі свої ранкові дії на кухні. Перевірити таймер у духовці з шоколадними меренгами.

1. Розкачати тісто для тістечок із мигдалево-трояндовою начинкою, які так полюбляє Метт Гайнз. Покрити глазур'ю пахлаву й засунути її в духовку. 2. Покласти м'який вершковий сир для лимонно-виноградного чизкейка до іншої миски міксера. Начинити круасани французьким шоколадом для шоколадного хліба. Сплести халу¹, додати до неї родзинки й відкласти вбік, щоб вони знову піднялися.

«З тобою все гаразд, люба?» – запитала *tatie*, але що вона знає? Вона майже втратила пам'ять, усі відчуття. Однак в деякі моменти її погляд яснішає, і тоді здається, що вона заглядає мені в душу. Хоча я ніколи не сумнівалася, що вони з дідусем любили одне одного, у їхніх стосунках було мало романтики й більше обов'язків. Чи було в мене те саме з Робом і я відмовилася від цього, бо гадала, що на мене чекає щось краще? Я була дурепа. Життя – це не казка.

На першій духовці спрацював таймер, і я пересуваю меренги на стійку для випічки. Я вмикаю духовку й готуюся до того, щоб покласти туди шоколадний хліб. Я почала випікати подвійну порцію цього хліба вранці. Його частіше купують, бо настала осінь, а повітря похолоднішало. Наші фруктові тістечка й випічка є популярнішими восени та влітку, а ситніші солодші ласощі смакують відвідувачам із настанням зими.

Я почала допомагати *tatie* в пекарні так само, як Енні допомагає мені зараз. Мені було вісім років.

¹ Хала – єврейський традиційний святковий хліб. Готують зі здобного дріжджового тіста.

Щоранку, безпосередньо перед світанком, *татіе* кидала свої справи, вела мене до бічного вікна, що виходило на схід, на закручену Мейн-стрит. Ми спостерігали за небокраєм у тиші, аж доки не розвиднялося, і тоді ми поверталися до випічки.

– На що ти завжди дивишся, *татіе*? – запитала я одного ранку.

– Я дивлюся на небо, люба, – відповіла вона.

– Знаю. Але чому?

Тоді вона, як завжди, потягнула б мене до себе, обійняла, притискаючи до потьмянілого рожевого фартуха, який носила весь час, що я її пам'ятаю. Я навіть трішки злякалася, бо вона дуже міцно мене обіймала.

– Люба, я дивлюся, як зникають зірки, – сказала бабуся за хвилину.

– Чому? – запитала я.

– Тому що, хоча ти їх не бачиш, вони завжди там, – відповіла вона. – Вони просто ховаються за сонцем.

– І що? – запитала я боязко.

Матіе випустила мене з обіймів і нахилилася, щоб заглянути мені у вічі.

– Тому що, люба, пам'ятай: не завжди треба бачити щось, щоб знати, що воно існує.

Я досі чую слова *татіе*, які вона сказала мені майже тридцять років тому, відлунням у своїй голові. Я чую голос Енні у дверях кухні. Він вихопив мене зі спогадів.

– Чому ти плачеш? – запитує вона.

Я дивлюся вгору, чудуючись тому, що вона має рацію: сльози котяться у мене з очей. Я витираю їх тильним боком руки, розмазуючи мокре та липке тісто по обличчю, і всміхаюся понад силу.

– Я не плачу, – кажу.

– Тобі не треба, ну, брехати.

Я зітхаю:

– Я просто думала про *татіе*.

Енні закочує очі й робить мені гримасу.

– Пречудово, тепер ти вирішила проявити емоції.

Вона кидає свій рюкзак у куток, куди він приземлився з жакливим гуркотом.

– Що ти хочеш цим сказати? – запитую я.

– Ти сама знаєш, – каже вона.

Вона закасує довгі рукави своєї рожевої сорочки й знімає фартух із гачка на стіні, зліва від стійок, де я зберігаю таці.

– Ні, я не знаю, – відповідаю.

Я припиняю робити свою справу й споглядаю, як вона бере картонну коробку яєць і чотири пачки масла з холодильника з неіржавкої сталі та мірну склянку. Донька почувається на кухні, як риба у воді, точно як *татіє*.

Енні не відповідає, доки не збиває масло в стаціонарному міксері, додає чотири чашки цукру та яйця по одному.

– Можливо, якби ти проявляла почуття, коли була заміжня за татом, ви не розлучилися б, – нарешті каже вона, перекикуючи шум від міксера.

Мені стає важко дихати, і я з подивом дивлюся на неї.

– Що ти таке говориш? Я проявляла емоції.

Енні вимикає міксер.

– Ну то й нехай, – бурмоче вона. – Тільки коли відправляла мене в мою кімнату абощо. Коли ти показувала, що щаслива з татом?

– Я була щаслива.

– Ну то й нехай, – повторює вона. – Ти навіть не могла сказати татові, що кохаєш його.

Я кліпаю очима.

– Це він тобі таке бовкнув?

– Що? Ти гадаєш, я не досить доросла, щоб зрозуміти все сама? – запитує вона.

Але з того, як вона уникає мого погляду, я розумію, що влучила прямо в ціль.

– Енні, твій тато не повинен казати тобі погано про мене, – промовляю я. – У наших взаєминах є багато речей, яких ти не розумієш.

– Наприклад?

Я розумію, що вона кидає мені виклик. Вона холодно дивиться на мене.

Я обдумую варіанти, але врешті розумію, що не можна втягувати Енні в битву дорослих, у якій їй не місце.

– Це стосується лише мене й твого тата.

Вона сміється з моєї відповіді й пускає очі під лоба.

– Він довіряє мені настільки, що розмовляє зі мною як із дорослою, – говорить вона. – А ти все руйнуєш, мамо.

Перш ніж я встигаю відповісти, на входних дверях пекарні теленькає дзвінок. Я дивлюся на годинник. За кілька хвилин шоста. Саме в цей час ми зазвичай відчиняємося. Проте Енні, мабуть, не зачинила двері, коли прийшла.

– Ми продовжимо цю розмову пізніше, дівчинко, – кажу я суворо.

– Ну то й нехай, – бурмоче вона.

Вона розвертається до тіста, яке замішує. Секунду я спостерігаю, як вона додає туди борошно та трішки молока, а потім щіпку ванілі.

– Агов, Гоуп, ти там?

Це голос Метта. Він у крамниці. Я виходжу до нього.

Я чую, як Енні мимрить «Звісно, це він» собі під ніс. Але вдаю, що не почула її, і йду до крамниці.

Місіс Кунц і місіс Салліван приходять о сьомій, як завжди, і вперше Енні поспіхом виходить, щоб зачекати на них. Зазвичай вона радше перебуває в кухні, пече кекси та міні-пироги, слухаючи музику на iPod, намагаючись ігнорувати мене, аж доки їй не треба йти до школи. Та сьогодні вона дуже чемна та всміхається, заходячи до головної зали й наливаючи каву, перш ніж її навіть замовлять.

– Дозвольте, я проведу вас до столика, – пропонує вона, жонглюючи двома чашками кави та маленьким глечиком вершків, доки поважні пані йдуть за нею, обмінюючись поглядами.

– Широ дякую, Енні, – озивається місіс Салліван, коли Енні ставить каву та вершки на стіл і відсуває для неї стілець.

– Будь ласка, – відповідає Енні весело.

Якусь секунду вона говорить так, як дівчинка, яка жила в її тілі до розлучення. Місіс Кунц подякувала їй, на що Енні прошебетала:

– Звісно, мадам!

Вона потинялася залом, доки вони обидві не зробили по ковтку кави, і пішла в їхньому напрямку, буквально перестрибуючи з ноги на ногу. Місіс Салліван відкусила шматочок від свого чорничного кексу, а місіс Кунц – від пончика з корицею та цукром.

– Можна, ну, поставити вам запитання? – запитує Енні.

Я прибираю за прилавком, але зупиняюся, намагаючись почути, що вона хоче знати.

– Звісно, любя, – каже місіс Кунц. – Але тобі не варто вживати «ну» всередині речення.

– А? – вигукує Енні спантеличено.

Місіс Кунц зводить одну брову вгору, а Енні починає виправляти своє запитання:

– Я хотіла сказати «вибачте», – поправила вона себе.

– Слово «ну» не можна вживати як вставне в реченні, – серйозно пояснює місіс Кунц своїй дочці.

Я нахилилася за прилавок, щоб приховати усмішку.

– О, – каже Енні. – Тобто я знаю.

Я визираю з-за прилавка й бачу, що вона зашарілася. Мені шкода дочку: місіс Кунц була вчителькою англійської мови, коли я навчалася в десятому класі, і я знаю, що вона міцний горішок. Думаю, чи не прийти на допомогу Енні, але доки я вагаюся, місіс Салліван захищає її.

– Боже, Барбаро, дай дитині спокій, – говорить вона, ляскаючи подругу по руці. Потім розвертається до Енні та промовляє: – Не звертай на неї уваги. Вона просто сумує за вихованням дітей після виходу на пенсію.

Місіс Кунц намагається заперечити, але місіс Салліван знову б'є її по руці, усміхаючись Енні.

– Ти казала, що маєш до нас запитання, люба?

Енні прокашлюється.

– А, так, – мовить вона. – Я хотіла сказати «так, мадам». Мені стало цікаво...

Вона робить паузу, і жінки чекають, доки вона наважиться заговорити.

– Отже, ви ж знаєте мою прабабусю, правда?

Жінки презираються, а потім дивляться на Енні.

– Звісно, – нарешті відповідає місіс Салліван. – Ми знаємо її вже багато років. Як у неї справи?

– Добре, – вигукує Енні. – Тобто не зовсім добре. У неї певні... проблеми. Але загалом добре. – Вона знову зашарілась. – У будь-якому разі мені стало цікаво, чи ви знаєте, хто така Леона?

Жінки знову обмінюються поглядами.

– Леона, – вимовляє місіс Салліван повільно. Вона намагається згадати, але зрештою хитає головою. – Не думаю, що мені знайоме це ім'я. Барбаро?

Місіс Кунц хитає головою.

– Ні, – говорить вона. – Я не певна, що ми знаємо Леону. А чому ти запитуєш?

Енні дивиться вниз.

– Просто вона постійно називає мене цим іменем. Мені просто стало цікаво, ну, хто це. – Якусь секунду вона здається переляканою та бурмоче: – Даруйте, що сказала «ну».

Місіс Салліван тягнеться до Енні і гладить її по руці.

– Ти заплутала й налякала дитину, Барбаро, – завважує вона.

Місіс Кунц зітхає та промовляє:

– Я просто намагаюся виправити її граматику.

– Звісно, але зараз для цього не час і не місце, – відповідає місіс Салліван. Вона підморгує Енні. – Чому це для тебе так важливо, люба? Навіщо тобі знати, хто така Леона?

– Здається, прабабуса засмучена, – відповідає Енні за хвилину так тихо, що мені доводиться напружитися,

щоб почути її. – І я не знаю її так добре, розумієте? Свою прабабусю. Я хочу допомогти їй, але не знаю як.

До крамниці заходять два клієнти – сивий чоловік та молода блондинка, яких я не знаю, тож я прогавила, про що Енні та жінки розмовляли, доки допомагала їм. Білявка замовила шматок морквяного пирога, попередньо запитавши, чи є в нас щось дієтичне. Та в нас немає. А її супутник, який здається на кілька десятків років застарим для того, щоб стискати її руку та цілувати у вухо, замовив еклер. Коли вони йдуть, я дивлюся на Енні. Вона сидить разом із двома літніми леді.

Зиркаю на годинник і наміряюся сказати Енні, що якщо вона не піде в найближчі кілька хвилин, то запізниться до школи. Та її обличчя настільки зосереджене, що замість цього я ціпенію на хвилину й просто дивлюся на неї. Я звикла до її кпинів і зачочувань очей, коли вона поруч зі мною, але цієї миті вона має такий невинний і зацікавлений вигляд. Я ковтаю гру-дочку в горлі.

Я заходжу до їдальні з ганчіркою й пульверизатором, воліючи підслухати їхню розмову і вдаючи, що прибираю. Як я розумію, жінки розповідають Енні історію про те, як *татіе* переїхала на Кейп-Код.

– Усі дівчата в місті були закохані в Теда, твого прадідуса, – розповідає їй місіс Кунц.

– О Господи, – місіс Салліван обмахується газетою. – Я щодня виписувала наші з ним імена в зошиті під час навчання в старшій школі.

– Він був старший за нас, – каже місіс Кунц.

– На чотири роки, – погоджується місіс Салліван. – Він навчався в коледжі – у Гарварді, знаєш такий? – але приїжджав додому раз на кілька тижнів. Він мав автомобіль, гарний, а це було дуже авторитетно в ті часи. І дівчата просто впадали в екстаз від нього.

– Він був такий добрий, – погоджується місіс Кунц. – І, як і багато інших, він пішов до війська наступного дня після атаки на Перл-Гарбор.

Жінки одночасно замовкли та глипнули на свої руки. Я знаю, що вони думають про інших хлопців, яких утратили дуже давно. Енні вовтузиться на стільці й запитує:

— А що сталося потім? Він зустрів мою бабусю на війні, так?

— Мені здається, в Іспанії, — каже місіс Кунц, дивлячись на місіс Салліван у пошуках підтримки. — Його підстрелили десь на півночі Франції чи Бельгії, либонь. Я ніколи не чула всієї історії. Тут усі місяцями вірили, що він зник безвісти в бою. Я була впевнена, що він помер. Однак якимось чином він утік до Іспанії, і твоя бабуса теж була там.

Енні серйозно киває так, ніби вона знає цю історію напам'ять, хоча мій дідусь помер за дванадцять років до того, як вона народилася.

— Твоя прабабуса Роз — французенка. Але наскільки я розумію, її батьки померли, коли вона була молода, і вона хотіла поїхати з Франції, тому що в країні була війна, еге ж? — підхопила ниточку розмови місіс Салліван, дивлячись на місіс Кунц.

Місіс Кунц киває.

— Ми ніколи не знали, як вони познайомились, але так, Роз жила в Іспанії. Здається, 1944 року ми дізналися, що він повернувся до Америки й одружився з дівчиною з Франції.

— Наприкінці 1943 року, — виправила її місіс Салліван. — Я точно пам'ятаю. То був мій двадцятий день народження.

— О, так, звісно. Ти плакала над своїм святковим тортом. — Місіс Кунц підморгує Енні. — У школі вона була закохана у твого прадіда, як дівчисько. А твоя прабабуса вкрала його.

Місіс Салліван скорчила гримасу.

— Вона була на два роки молодша за нас і мала той екзотичний французький акцент. Хлопці так легко піддаються впливу акцентів, розумієш?

Енні знову серйозно киває, ніби це щось, що вона знає інстинктивно. Я приховую усмішку, прикидаючись, що намагаюся відмити дуже брудне місце на столі. Я ніколи не чула, щоб бабуся розповідала про знайомство з дідусем. Вона взагалі рідко розповідає про минуле, тому мені цікаво дізнатися, що знають жінки.

– Тед знайшов якусь роботу в Нью-Йорку в середній школі після того, як здобув ступінь доктора, – каже місіс Кунц. – А потім він із твоєю прабабусею повернулися на Кейп. Тоді він влаштувався на роботу до школи «Сі оутс».

Мій дідусь, який написав докторську дисертацію з педагогіки, був першим директором школи «Сі оутс» – єдиної приватної школи в місті. Колись навчання тут розпочиналося з початкових класів і тривало до дванадцятого, але зараз це лише середня школа. Туди Енні ходитиме з дев'ятого класу й вчитиметься на стипендію.

– А моя бабуся була з ними також? – запитує Енні. – Коли *татіе* та прадідусь переїхали сюди?

– Так, твоя бабуся Жозефіна тоді мала близько п'яти років. Або шість, – каже місіс Салліван. – Вони повернулися на Кейп 1950 року. Я достеменно пам'ятаю, тому що саме тоді я вийшла заміж.

Місіс Кунц киває.

– Так, Жозефіна пішла в перший клас, коли вони переїхали сюди, якщо я правильно пам'ятаю.

– І *татіе* відкрила пекарню в той самий час? – запитала Енні.

– Мені здається, це трапилося через кілька років, – відказує місіс Кунц. – Але твоя мама, певно, знає краще.

Вона звертається до мене:

– Гоуп, люба?

Я прикидаюся, що не слухала їхню розмову.

– Що трапилося? – питаю, дивлячись угору.

– Енні цікаво, коли твоя бабуся відкрила пекарню.

– У 1952 році, – кажу я. Дивлюся на Енні, яка поглядає на мене. – Мені здається, у її батьків була пекарня у Франції.

Я більше нічого не знаю про минуле *татіе* у Франції. Вона ніколи не розповідала про своє життя до того, як зустріла дідуся.

Енні ігнорує мене й повертається до двох жінок.

– Отже, ви не знаєте нікого на ім'я Леона? – запитує вона.

– Ні, – відповідає місіс Салліван. – Можливо, вона була подругою твоєї прабабусі у Франції.

– Тут у неї майже не було друзів, – пояснює місіс Кунц.

Вона кидає на мене винуватий погляд і коротко додає:

– Вона, звісно, хороша людина. Просто уникала людей.

Я киваю. І мені стає цікаво, чи, бува, не винна *татіе* сама у своїй самотності. Звісно, вона тиха та стримана, але не схоже на те, що місіс Кунц, місіс Салліван й інші жінки в місті радісно зустріли її. Зненацька я відчуваю раптовий прояв болю за неї.

Знову дивлюся на годинник.

– Енні, тобі вже час іти. Ти запізнишся до школи.

Її очі звузились, і незначний прояв маленької Енні зник; вона знову ненавидить мене.

– Ти мені не начальник, – бурмоче вона.

– Насправді юна леді, – говорить місіс Кунц, дивлячись на мене, – якраз таки начальник. Вона твоя мати, а значить, твій начальник, аж доки тобі не виповниться вісімнадцять років щонайменше.

– Ну то й нехай, – мимрить Енні собі під ніс.

Вона встає з-за столу і, тупочучи, іде в кухню. Через секунду повертається зі своїм рюкзаком.

– Дякую, – каже вона місіс Кунц та місіс Салліван, ідучи до дверей. – Тобто дякую, що розповіли мені про прабабусю.

Вона навіть не дивиться на мене, виходячи через двері на Мейн-стрит.

Коли я зачиняю пекарню, приходить Гевін, щоб повернути мені запасні ключі, які я дала йому два дні тому.

Він одягнений у ті самі джинси із діркою на стегні, яка трішки збільшилася відтоді, як я бачила його востаннє.

– Я полагодив трубу, – каже він, поки я наливаю йому останню порцію обідньої кави. – Посудомийна машина працює як новенька.

– Я навіть не знаю, як тобі віддячити.

Ґевін усміхається:

– Звісно, знаєш. Ти знаєш мої слабкості. Фірмовий пиріг. Струдель із цинамоном. – І завважує: – Несвіжа кавка.

Він дивиться у свою філіжанку, підіймає брову, але все одно робить ковток.

Я сміюся, попри те що мені ніяково.

– Я розумію, що мені слід розраховуватися з тобою не випічкою, Ґевіне. Пробач.

Він підводить очі.

– Тобі немає за що вибачатися, – каже він. – Ти явно применшуєш мою залежність від твоєї випічки.

Я дивлюся на нього, і він сміється.

– Серйозно, Гоуп, усе гаразд. Мене все влаштовує.

Я зітхаю, складаючи залишки тістечок із мигдалево-трояндовою начинкою в контейнер *Tupperware*, який уночі зберігаю в холодильнику.

– Бачу, те, що я роблю найкраще, не таке вже й хороше, – бурмочу я.

Метт приніс мені цього ранку цілу купу документів, а я ще навіть не почала їх читати, хоча й знаю, що мусила б. Вони лякають мене.

– Ти недооцінюєш себе, – говорить Ґевін.

Перш ніж я встигаю відповісти, він додає:

– Метт Гайнз – твій частий гість.

Він робить іще ковток кави.

Я відволікаюся від пакування випічки.

– Це просто справи, – кажу я йому, хоча й не впевнена, чому відчуваю, що мушу виправдовуватися.

– Гм, – оце й уся відповідь Ґевіна.

– Ми зустрічались у старшій школі, – додаю я.

Ґевін зростав на північному березі Бостона, – одного дня, коли ми сиділи на ганку, він розповів мені все про навчання в старшій школі в Пібоді, – тому я припускаю, що він не знає про моє минуле з Меттом.

Я здивована, коли він каже:

– Я знаю. Але це було давно.

Я киваю.

– Це було давно, – повторюю я.

– Як Енні справляється? – Ґевін знову змінює тему. – З тим, що відбувається між тобою та колишнім чоловіком?

Я дивлюся на нього. Останнім часом ніхто не ставив мені цього запитання, і я дивуюся, наскільки мені приємно, що Ґевін запитав.

– З нею все гаразд, – кажу я йому. Зупиняюсь і виправляюся: – Насправді я не знаю, чому так сказала. З нею не все гаразд. Останнім часом вона зла, і я не знаю, як із цим упоратися. Я відчуваю, що справжня Енні є десь глибоко в ній, але зараз вона лише хоче зробити мені боляче.

Я не розумію, чому вирішила відкритися йому. Ґевін повільно киває, і я не бачу жодного натяку на осуд на його обличчі, і за це вдячна йому. Я починаю терти прилавок вологою ганчіркою.

– У її віці це важко пережити, – каже він. – Я був на кілька років старший за неї, коли мої батьки розлучилися. Вона просто розгублена, Гоуп. Але вона це переживе.

– Ти так думаєш? – запитую я тихим голосом.

– Я знаю, – відповідає Ґевін.

Він встає, нахиляється над прилавком і кладе свою руку на мою. Я завмираю і з подивом дивлюся на нього.

– Вона славна дитина, Гоуп. Я зрозумів це, коли працював у вашому будинку влітку.

Я відчуваю, як на очі навертаються сльози. Мені стає ніяково. Я стримую їх.

– Дякую.

Я замовкаю й вивільняю руку.

– Якщо я можу чимось допомогти... – каже Гевін. Замість того щоб закінчити речення, він так пильно дивиться на мене, що я відвертаюся, зашарівшись.

– Дякую за пропозицію, Гевіне, – кажу я. – Та я впевнена, що в тебе є цікавіші справи, ніж перейматися проблемами старої жінки, що керує пекарнею.

Гевін підняв брову.

– Я не бачу тут старих жінок.

– Ти дуже милий, – бурмочу я. – Але ти молодий, ти самотній... – Я зупинилася. – Чекай, ти ж самотній?

– Був, коли перевіряв це востаннє.

Я ігнорую відчуття полегкості, що виникає в мене.

– Так, звісно, мені тридцять шість, але відчуваю я себе на сімдесят п'ять, я розлучена; у мене фінансові проблеми та дитина, яка ненавидить мене. – Я зупиняюсь, опустивши очі. – У тебе мають бути цікавіші справи, ніж переживати за мене. Чи не повинен ти гуляти й робити щось?.. Я не знаю, що роблять молоді самотні люди.

– Що роблять молоді самотні люди? – повторює він. – Що, наприклад?

– Не знаю, – говорю я. Я почуваюся ніяково. Я вже давно не почувалася молодою. – Ходять на дискотеки? – наважуюся вимовити стиха.

Він заходиться сміхом.

– Так, я переїхав на Кейп, тому що тут шалені клуби. Насправді я саме повертаюся з божевільної вечірки. Я всміхаюсь, але на душі в мене сумно.

– Знаю, що поведжуся нерозумно, – кажу я. – Але ти не повинен турбуватися про мене. У мене зараз купа проблем. І я завжди вирішувала все самотійно. Щось придумую.

– Якщо ти дозволятимеш іншим бодай інколи допомагати тобі, це тебе не вб'є, – каже Гевін лагідно.

Я уважно дивлюся на нього, уже збираючись щось сказати, але він мене випереджає.

– Як я вже казав, ти хороша мама, – веде далі Гевін. – Маєш припинити сумніватися в собі.

Я дивлюся вниз.

– Просто мені здається, що я все псую, – кажу. Я відчуваю, що зараз знову зашаріюся, та бурмочу: – Я не знаю, навіщо розповідаю це тобі.

Чую, як Ґевін глибоко вдихає повітря, а через секунду обходить прилавок та обіймає мене. Я обіймаю його у відповідь, і моє серце шалено калатає. Я намагаюся не звертати уваги, наскільки міцна в нього грудна клітка, коли він притискає мене дужче. Натомість силкуюся зосередитися на тому, наскільки це приємно, коли тебе обіймають. У мене не залишилося жодної людини, яка могла втішити мене таким чином. І до цього моменту я не тямилася, як скучила за цим.

– Ти нічого не псуєш, Гоуп, – бурмоче Ґевін, занурившись у моє волосся. – Ти повинна відпочити. Ти найсильніша людина з усіх, кого я знаю. – Він зупиняється, а потім додає: – Я бачу, що останнім часом тобі було нелегко. Але тобі невідомо, що станеться завтра чи післязавтра. Один день, один тиждень, один місяць можуть усе змінити.

Я пильно дивлюся на нього й відходжу назад.

– Моя мама так говорила, – промовляю я. – Достоту так само.

– Справді? – запитує Ґевін.

– Ага.

– Ти ніколи про неї не згадувала, – каже він.

– Я знаю, – бурмочу я.

Насправді мені дуже боляче думати про неї. Усе дитинство я сподівалася, що, якщо поводитимуся краще, або щиріше дякуватиму їй, або виконуватиму більше хатньої роботи, вона дужче любитиме мене. Вона ж, навіпаки, віддалялася з кожним роком.

Коли в неї діагностували рак молочної залози і я приїхала додому, щоб допомогти їй, цей цикл повторився: я очікувала, що мати, будучи при смерті, помітить, як сильно я її люблю, але вона, навпаки, і далі тримала мене на відстані. Коли перед самою смертю вона

сказала, що любить мене, я їй не повірила. Насправді я хотіла вірити, що вона відчувала любов до мене, але знала, що в останні дні свого життя її свідомість була сплутана й відірвана від реальності, і вона думала, що звертається до одного зі своїх численних хлопців.

– Я завжди була ближча до бабусі, ніж до мами, – зізнаюсь я Гевіну.

Гевін кладе руку мені на плече.

– Мені шкода, що ти втратила її, Гоуп, – каже він.

Я не впевнена, про кого він говорить – про маму чи про бабусю, – бо якщо поміркувати, то я втратила їх обох.

– Дякую, – бурмочу я.

Коли він іде за кілька хвилин із коробкою струддя, я пильно дивлюся йому вслід, моє серце шалено калатає в грудях. Я не знаю, чому він вірить у мене, якщо я сама в себе не вірю. Та я більше не можу про це думати, я мушу розібратися з важливішою проблемою – з планами банку позбавити мене права викупити закладене майно. Я тру скроні, вмикаю електричний чайник, сідаю за один зі столиків у своєму кафе, щоб почитати документи, які мені приніс Метт.

Розділ 5

– Мені треба з тобою поговорити.

Минуло півтора тижня. Я стою на порозі будинку Роба, – мого колишнього будинку, – схрестивши руки на грудях. Я дивлюся на свого колишнього чоловіка, і все, що я бачу, – біль та зраду, наче людина, яку я колись кохала, зникла.

– Ти могла зателефонувати, Гоуп, – каже він. Чоловік не запрошує мене увійти: він стоїть у дверях, наче вартовий на порозі мого колишнього життя.

– Я телефонувала, – кажу я твердо. – Двічі додому та двічі в офіс. Ти мені не перетелефонував.

Він знижує плечима.

– Був зайнятий. Я зв'язався б із тобою.

Роб переступає з ноги на ногу, і на якусь хвилю мені здається, що він сумний. Потім усі емоції зникають із його обличчя й він каже:

– Чого тобі треба?

Я глибоко вдихаю повітря. Ненавиджу сперечатися з Робом, завжди ненавиділа. Одного разу він сказав, що радий, що лише він став юристом, а я виховувала дитину. «Ти не вмієш боротися, – говорив він. – У тебе має бути інстинкт убивці, якщо ти збираєшся доводити справу до суду».

– Нам треба поговорити про Енні, – кажу я.

– А що з нею? – запитує він.

– Ну, по-перше, нам слід дійти згоди щодо правил її покарання. Їй дванадцять років. Вона не повинна робити макіяж у школу. Вона дитина.

– Господи, Гоуп, ось до чого це все. – Він сміється, і я образилася б, якби не знала, що все це є частиною стратегії, що її Роб використовує проти прокурорів та свідків своїх опонентів у суді. – Вона ж майже підліток, заради Бога. Ти не можеш вічно вважати її маленькою дівчиною.

– Я й не намагаюся, – відказую й глибоко вдихаю повітря, намагаючись заспокоїтися. – Я хочу встановити хоча б якісь межі. І коли я встановлюю їх, а ти нівелюєш, це зовсім нічого її не вчить. І, як наслідок, вона ненавидить мене.

Роб посміхається, і, можливо, я поставилася б до нього поблажливо, якби протягом років нашого шлюбу не спостерігала, як він практикує цю стратегічну самовдоволену посмішку перед дзеркалом.

– То ось до чого це все, – каже він.

Отже, тактика Роба Сміта в суперечці номер два: прикидатися, що ти точно знаєш, про що думає інша людина, і що ти навіть випереджаєш її думки.

– Ні, Робе. – Я щипаю себе за перенісся та на секунду заплющую очі.

Спокійно, Гоуп. Не ведися на це.

– Це про нашу дочку, яка має стати пристойною молододою дівчиною.

– Пристойною молододою дівчиною, яка тебе не ненавидить, – виправляє мене він. – Можливо, ти повинна дати їй більше простору, Гоуп. Так, як це роблю я.

Я подивована.

– Ні, – озиваюся. – Ти намагаєшся бути класним татком, виставивши мене педантом. Це нечесно.

Він хитає головою.

– Як скажеш.

– Більше того, – веду далі я так, наче не чую його. – Геть неприпустимо, що ти говориш Енні погано про мене.

- Що я сказав? – запитує він, здіймаючи руки так, ніби я перемогла в цій суперечці.
- По-перше, ти, очевидно, навів їй, що я ніколи не могла сказати, що люблю тебе. – Я відчуваю, що мені забракло повітря в горлі, тож глибоко вдихаю.
- Роб лише дивиться на мене.
- Ти це серйозно?
- Це якась маячна. Я казала, що люблю тебе.
- Так, Гоуп, раз на рік?
- Я відводжу погляд, не бажаючи поновлювати цю розмову.
- Ти що, невпевнена в собі дівчина-підліток? – бурмочу я. – Чи мені слід було зробити тобі намисто для найкращої подруги?
- Його не дуже розвеселили мої слова.
- Я просто не хочу, щоб наша дочка звинувачувала мене в розлученні.
- О, то значить, розлучення ніяк не пов'язане з твоєю інтрижкою з дівчиною з «Мейсиз» у Гаяннісі?
- Роб низиє плечима.
- Якби я не почувався емоційно спустошеним удома...
- О, тож, шукаючи емоційного наснаження, ти почав спати з двадцятидворічною дівчиною, – кажу я. Глибоко вдихаю. – Ти знаєш, я вважала недоречним розповідати Енні про твою інтрижку. Це лише між нами. Вона не знає, що ти мене зрадив, оскільки я не думаю, що вона повинна знати такі речі про свого батька.
- Чому ти вирішила, що вона не знає? – запитує він, і на якусь хвилину я поринула в цілковиту тишу.
- Хочеш сказати, що вона знає?
- Я хочу сказати, що намагаюся бути з нею чесним. Я її батько, Гоуп. Це моя робота.
- Я зупиняюся на хвилинку й намагаюся обміркувати його слова. Я думала, що захищаю Енні та її стосунки з батьком, не втягуючи дочку в наш конфлікт.
- Що ти їй розповів? – запитую я.
- Він робить невиразний жест рукою:

– Вона запитала про розлучення. Я відповів на її запитання.

– Звинувачуючи мене?

– Пояснюючи, що не все так просто, як здається.

– Маючи на увазі що? Що це я винна у твоїй зраді? Він знову знижує плечима.

– Це ти сказала, не я.

Я стискаю руки в кулаки.

– Це лише між нами, Робе, – кажу я тремтючим голосом. – Не втягуй у це Енні.

– Гоуп, – говорить він. – Я просто намагаюся робити все найкраще для Енні. Я непокоюся, що вона може стати такою, як ти або твоя мати.

Його слова завдають мені фізичного болю.

– Робе... – починаю говорити я, але більше не можу вимовити жодного слова.

Через хвилину він знижує плечима.

– Ми вже тисячу разів про це говорили. Ти знаєш про мої почуття. Я знаю про твої почуття. Саме тому ми розлучилися, пам'ятаєш?

Я не погоджуюся з його словами. Я хочу сказати, що ми розлучилися, тому що йому стало нудно. Тому що він став невпевненим. Йому було обмаль емоцій. Його спокусила двадцятидворічна дівчина з довжелезними ногами.

Утім, я також знаю, що в його словах є часточка правди. Що більше я відчувала, що він віддаляється, то глибше занурювалася в себе замість того, щоб рятувати сім'ю. Я проковтнула свою провину.

– Ніякого макіяжу, – кажу я впевнено. – Не в школі. Це недоречно. Так само, як і розповіді про причини нашого розлучення. Це занадто для дванадцятирічної дівчинки.

Роб розкриває рота, щоб відповісти, але я підношу руку.

– Я все сказала, Робе, – промовляю, і цього разу я говорила серйозно.

Ми дивимось одне на одного в тиші, і мені цікаво, чи він також думає про те, що ми більше зовсім не знаємо

одне одного. Здається, що з часу наших обітниць минуло ціле життя.

– І тут річ не в нас із тобою, – кажу я. – Річ в Енні. Я йду геть, перш ніж він устигає відповісти.

Їду додому, коли дзвонить мій мобільний. Я зиркаю на екран і бачу номер Енні, той, яким вона має послуговуватися лише в надзвичайних випадках, хоча я майже впевнена, що Роб дозволяє їй писати повідомлення й телефонувати друзям коли завгодно. Урешті, саме так поводяться круті батьки. Мені стає важко на душі.

– Чому ти не на роботі? – запитує Енні, коли я відповідаю на дзвінок. – Спершу я телефонувала туди.

– Мені треба було поїхати, – я намагаюся знайти пояснення, яке не стосувалося б її батька, – у справах.

– О четвертій годині в четвер? – запитує вона.

Правда в тому, що справи в пекарні сьогодні були не дуже, я не мала жодного клієнта з першої години дня. Тому в мене було багато часу подумати про Роба, Енні та всю шкоду, якої було заподіяно їй, коли я просто залишалась осторонь неї, випікаючи свій шлях у небуття. Я знала, що Енні планувала навідати *татіе* після школи, тому була впевнена, що застану Роба на самоті.

– Клієнтів не було, – це все, що я кажу їй.

– Гаразд, у будь-якому разі... – каже донька, і я розумію, що вона телефонує, бо їй щось треба.

Я налаштовуюся на якесь абсурдне прохання, – гроші, квитки на концерт, можливо, нова пара туфель на підборах, які вона видивлялась у журналі *InStyle* учора ввечері, – але замість цього вона наче соромиться попросити:

– Ти можеш приїхати до *татіе*?

– Усе гаразд? – запитую я миттю.

– Так, – каже вона. Потім стишує голос: – Насправді все досить дивно, але сьогодні *татіе* поводить себе нормально.

– Нормально?

– Ага, – шепоче Енні. – Так, як поводитися до смерті бабусі. Вона поводитьсь так, наче не втрачала пам'яті.

Мое серце стискається, тому що я згадала, як медсестра казала мені, коли я востаннє приходила. Будуть дні, коли її свідомість буде чистою. Вона все пам'ятатиме, її розум буде так само ясним, як мій або ваш. Ці дні не можна пропускати, позаяк немає гарантії, що їх буде багато.

– Ти впевнена? – запитую я.

– Цілком, – говорить Енні, і в її голосі немає ні сарказму, ні злості, які я вже звикла чути останнім часом.

Раптом я задумуюся. Можливо, зміна в її ставленні пов'язана з тим, що прабабуся забуває її. Я подумки відзначаю, що треба буде поговорити з Енні про хворобу Альцгеймера. І знову мені доведеться прийняти удар на себе.

– Вона запитує мене про школу та інші речі, – веде далі Енні. – Дивно, але вона точно знає, хто я, скільки мені років. Вона знає все.

– Добре, – кажу я, уже дивлячись у дзеркало заднього огляду й перевіряючи, чи безпечно розвертатися. – Я вже їду.

– Вона каже, що хоче, щоб ти привезла їй із пекарні мініатюрний пиріг у формі зірки, – додає Енні.

Вони завжди були улюбленими пирогами *татіє*; наповнені сумішшю маку, мигдалю, винограду, інжиру, чорносливу та цукрової кориці, а також укриті вершковою скоринкою у формі зірки. Ці пироги є нашою фірмовою стравою.

– Гаразд, – кажу я. – Приїду якнайшвидше.

І вперше за тривалий час у мене з'явилася дрібка надії. Я й не усвідомлювала до цього моменту, наскільки сильно скутила за бабусею.

– Я хотіла б поїхати на пляж, – це перше, що каже *татіє*, відчиняючи мені двері за п'ятнадцять хвилин.

На мить моє серце перестає битися. Зараз кінець вересня, і повітря на вулиці доволі прохолодне. Напевно, у неї знову провал пам'яті, інакше чому моя вісімдесятишестирічна бабуса раптом хоче вийти на вулицю й засмагати. Але потім вона всміхається мені й тягне до себе, щоб обійняти.

– Вибач, – каже вона. – Де мої манери? Я рада бачити тебе, Гоуп, люба.

– Ти знаєш, хто я? – запитую я невпевнено.

– Звичайно, знаю, – відповідає вона ображено. – Не кажи мені, що вважаєш мене старою та немічною.

– Ну... – Я прикушую язику. – Звичайно, ні, *татіе*. Вона всміхається.

– Не переймайся. Я не дурна. Я знаю, що інколи забуваю багато чого. – Вона зупинилася. – Ти принесла мені пиріг? – запитує вона, дивлячись на білий пакунок із пекарні в моїй руці.

Я киваю й передаю його їй.

– Дякую, люба, – каже вона.

– Немає за що, – відповідаю повільно.

Вона схиляє голову набік.

– Сьогодні, Гоуп, усе таке чітке. Ми з Енні дуже добре погомоніли.

Я дивлюся на Енні, яка влаштувалася на краю дивана *татіе*. У неї знервований вигляд, але вона киває, погоджуючись зі словами прабабусі.

– А зараз ти хочеш піти на пляж? – запитую я в *татіе* невпевнено. – Зараз занадто прохолодно для плавання.

– Я не планую плавати, з чого ти взяла? – говорить вона. – Я хочу подивитися на захід сонця.

Я зиркаю на годинник.

– До заходу сонця залишається щонайменше дві години.

– Значить, у нас купа часу, щоб дістатися туди, – каже вона.

За тридцять хвилин, після того як ми з Енні допомогли *татіе* надягти куртку, ми троє прямуємо на пляж

на березі Пенс-Крік. Коли я була в старшій школі, то обожнювала спостерігати за тим, як сідає сонце, саме тут. Це тихий пляж на заході Брюстера, а якщо ви обережно проберетеся скелями до того місця, де річка впадає в затоку Кейп-Код, перед вами відкриється надзвичайний краєвид на західне небо.

На прохання Енні дорогою ми зупиняємося поїсти булочок з омарами та картоплю фрі в кафе «Причал Джо» – маленькому закладі, який відкрився на Кейпі задовго до нашої сімейної пекарні. Улітку люди приїждять сюди здалеку й чекають сорок п'ять хвилин у черзі, щоб узяти із собою булочки з омарами. Та, на щастя, о п'ятій годині в четвер після закінчення туристичного сезону ми тут єдині клієнти. Ми з Енні з недовірою слухаємо *татіе*, яка замовила сир-гриль – вона ніколи не любила омарів – і яка цілком ясно розповідає історію про те, як вона та мій дідусь привели сюди мою маму, коли вона була маленькою дівчинкою, і Жозефіна запитувала, чому омари такі дурні, що пливають до Джо, якщо знають, що з них можуть зробити булочки.

Ми приїжджаємо на пляж, якраз коли небо набуває червоного кольору. Сонце висить низько на заході небокраю над затокою, а легкі хмари свідчать про гарний захід сонця. Тримаячись за руки, ми втрюх повільно йдемо пляжем, Енні – ліворуч від *татіе*, а я – праворуч зі складаним стільчиком у руці.

– Усе гаразд, *татіе*? – ніжно запитує Енні, коли ми здолали половину шляху пляжем. – Якщо хочеш, можемо зупинитись і трішки відпочити.

Мoje серце завмирає на секунду, коли я дивлюся на свою дочку. Вона пильно спостерігає за *татіе*, у її очах турбота й така глибока любов, що я раптом розумію, що зараз вона просто проходить через певний етап. Але в цей момент я бачу Енні, яку знаю та люблю. Це означає, що я не цілковита невдаха. Це означає, що моя дочка й досі є пристойною людиною, якою була глибоко в душі, навіть якщо вона ненавидітиме мене до кінця моїх днів.

– Зі мною все гаразд, люба, – відповідає *татіє*. – Я хочу піднятися на скелі, доки сонце не почало сідати.

– Чому? – запитує Енні м'яко після невеликої паузи.

Матіє так довго мовчить, що я починаю думати, ніби вона не чула запитання Енні. Та згодом вона нарешті відповідає:

– Я хочу запам'ятати цей день, цей захід сонця, цей час із вами, дівчатка. Знаю, що в мене залишилося небагато таких днів.

Енні стурбовано дивиться на мене.

– Звичайно, у тебе ще буде безліч таких днів, *татіє*, – каже вона.

Бабуся стискає мою руку, а я лагідно всміхаюся їй. Я розумію, про що вона говорить, і моє серце розбивається на друзки від того, що вона знає.

Вона повертається до Енні.

– Дякую, що віриш у мене, – промовляє вона. – Однак інколи Бог має інші плани.

Здається, Енні діткнули її слова. Вона відвертається й дивиться вдалечінь. Я знаю, що вона починає здогадуватися про те, що відбувається насправді, і мені від цього боляче.

Нарешті ми доходимо до скель. Я ставлю стілець, який узяла з багажника машини. Ми з Енні допомагаємо *татіє* присісти.

– Сідайте зі мною, дівчатка, – говорить вона, і ми з Енні опускаємося біля неї на скелі.

Ми мовчки дивимося на овид, спостерігаючи, як сонце тане в затоці, фарбуючи небо в оранжевий колір, потім у рожевий, фіолетовий і насичений синій, аж доки зовсім не зникає.

– Ось вона, – промовляє *татіє* ніжно, показуючи кудись над горизонтом, де через пригаслі сутінки заледве пробивається зірка. – Вечірня зірка.

Раптом я згадала казки, які вона розповідала мені, про принца та принцесу в далекій країні. У них принц вирушав на битву з поганими лицарями та обіцяв принцесі

повернутись і знайти її одного дня, тому що їхнє кохання житиме вічно. Тож я здивувалася, почувши, як Енні бурмоче:

– Доки на небі сяятимуть зірки, я кохатиму тебе. Саме це принц із твоїх історій постійно повторював.

Матіє дивиться на неї очима, повними сліз.

– Саме так, – говорить вона.

Вона засовує руку в кишеню куртки й дістає звідти фірмовий пиріг, який я привезла з пекарні на її прохання. Він сплющений, верхня скоринка у формі зірки розкришилася. Енні та я обмінюємося поглядами.

– Ти принесла пиріг із собою? – запитую я. Мені стає тяжко на серці. Я ж думала, що вона повністю при тямі.

– Так, люба, – досить чітко відповідає бабуся.

Вона дивиться вниз на пиріг. На вулиці й далі сутеніє. Я якраз хочу сказати, що нам час повертатися, перш ніж повністю смеркне, аж тут бабуся промовляє:

– Знаєте, моя мама навчила мене пекти ці пироги.

– Я не знала цього, – озиваюся.

Вона киває.

– У моїх батьків була пекарня. Недалеко від берега Сени, річки, яка протікає в Парижі. Я працювала там, будучи дівчинкою, як ти зараз, Енні. Так само, як ти в дитинстві, Гоуп.

– Ти ніколи раніше не розповідала нам про своїх батьків, – кажу я.

– Я не розповідала вам багатьох речей, – відповідає вона. – Я думала, що захищаю вас, захищаю себе. Але зараз я втрачаю спогади, я боюся, що, коли не розповім вам цього всього, вони назавжди зникнуть, і шкода, якої я завдала, буде непоправною. Час вам дізнатися правду.

– Про що ти говориш, *matіe*? – запитує Енні, і я чую турботу в її голосі. Вона дивиться на мене, і я знаю, що ми думаємо про те саме. Розум *matіe* напевно знову затьмарився.

Перш ніж я встигаю отямитися, *matіe* починає відривати шматочки фірмового пирога й кидати їх в океан.

Вона бурмоче щось так тихо, що я ледве чую її голос у шумі хвиль, які накочуються на скелі.

– Що ти робиш, *matie*? – запитую я якомога ніжніше, намагаючись приховати чимраз більшу тривогу в голосі.

– Тихіше, дитино, – відповідає вона й далі кидає шматочки пирога у воду.

– *Matie*, що ти говориш? – запитує Енні. – Це ж не французька, так?

– Ні, люба, – спокійно відповідає *matie*.

Ми з Енні спантеличено обмінюємося поглядами, коли *matie* кидає останній кавалок у воду. Вона бере нас за руки.

– Хто, як не ти, Господи, – говорить вона англійською. – Ти кинеш у морську глибочінь усі наші гріхи.

– Що ти таке говориш, *matie*? – знову запитує Енні. – Це з Біблії?

Matie усміхається.

– Це молитва, – відповідає вона.

Деякий час вона пильно дивиться на вечірню зірку, а ми з Енні мовчки спостерігаємо за нею.

– Гоуп, – нарешті промовляє вона. – Мені треба, щоб ти зробила для мене дещо.

Розділ 6

Струдель Роз

Струдель

ІНГРЕДІЄНТИ

3 очищені яблука сорту Гренні Сміт без осердя,
нарізані тоненькими шматочками
1 очищене, подрібнене, без серцевини
яблуко Гренні Сміт
1 чашка родзинок
½ чашки подрібнених цукатів (див. рецепт нижче)
1 чашка коричневого цукру
2 чайні ложки кориці
½ чашки очищеного мигдалю
1 листок замороженого листового тіста,
розмороженого
1 яйце
Кориця та цукор для посипання (цукор перемішати
із корицею в пропорції 3 до 1)

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Змішати яблука, родзинки, цукати, коричневий цукор
у великій мисці. Залишити на 30 хвилин.
Розігріти духовку до 400 градусів.
Викласти очищений мигдаль тонким шаром на де-
ку й запікати в духовці протягом 7–9 хвилин, доки

не зарум'яняться. Вийняти й залишити на 5 хвилин, доки не охолоне так, щоб до нього можна було доторкнутися. Додати до суміші з яблуками.

Перетерти суміш із яблуками через друшляк, вистеле-ний марлею, та притиснути іншим шаром марлі, щоб видалити зайву вологу. Залишити друшляк, укритий марлею, щоб стекла рідина.

Тим часом покласти шар листового тіста на змащеному маслом деці. Злегка розкачати тісто на деці, не порвавши його.

Розподілити суміш із яблуками на середині тіста по всій довжині, загорнути тісто в завиванець, защип-нувши його з боків. Притискати краї можна пальцями, змоченими у воді.

Змастити верх струдля яйцем, зробити 5–6 тоненьких надрізів зверху й посипати корицею із цукром.

Випікати 35–40 хвилин до золотистої скоринки.

Цукати

ІНГРЕДІЄНТИ

4 апельсини

14 чашок води, окремо

2 чашки цукру-піску

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Почистити апельсини, намагаючись не порізати кірку, або ж розрізати її на дві частини.

Порізати цедру на тоненькі смужки.

Закип'ятити 6 чашок води та вкинути цедру в окріп. Варити 3 хвилини, процідити та промити. Потім повторити цей процес іще раз. (Це дасть змогу позбутися гіркоти, яка є в апельсиновій кірці.)

Усипати у 2 чашки води 2 чашки цукру й довести до кипіння. Додати цедру, зменшити вогонь і накрити кришкою. Кип'ятити на повільному вогні протягом 45 хвилин.

Вийняти з води з цукром за допомогою шумівки. Викласти кірку на підставку й дати висохнути. Зачекати щонайменше дві години, перш ніж використовувати в рецепті вище. Занурити залишки в темний шоколад і насолоджуватися закускою.

Роз

Коли Роз прокинулася того ранку, усе було, як за старих часів – тоді вона глибоко в душі знала, що певні події вже відбулися. Ті дні були далеко в минулому, але останнім часом хвороба Альцгеймера забирала в неї спогади про середину її життя. Здавалося, воно перетворилося на акордеон, який складався, наближаючи минувшину ближче до сьогодення, згортаючи й нахиляючи роки, які давно збігли.

Утім, цього дня Роз пам'ятала все: свою родину, друзів та життя, яке колись мала. На секунду вона заплющила очі та захотіла повернутися в забуття, з якого випірнула. Деколи хвороба Альцгеймера лякала її, але іноді заспокоювала. Роз не була готова до цього розчиненого вікна в минуле. А потім вона розплющила очі й глянула на календар на тумбочці біля ліжка. Щодня, перш ніж лягати в ліжку, вона викреслювала день, який минув. Вона втрачала все, але досі пам'ятала про день тижня. І судячи з червоного хрестика на календарі, сьогодні, двадцять дев'ятого вересня, був особливий день. Роз знала, що її ясний розум саме того дня був знаком зверху.

Тому цілий ранок Роз провела за нотуванням усього найкращим чином у листі, який вона адресувала своїй онуці. Колись Гоуп прочитає його та зрозуміє. Але не зараз. У ньому досі бракувало деяких частин. Коли Роз заклеїла конверт безпосередньо перед обідом, вона відчула порожнечу й сум усередині, ніби щойно

заклеїла часточку себе. Якоюсь мірою вона, напевно, так і вчинила.

Жінка акуратно написала адресу Тома Еванса, адвоката, який складав її заповіт, і попросила одну з медсестер наклеїти марку й надіслати листа. Потім вона сіла й написала перелік, виписуючи кожне ім'я обережно й чітко великими друкованими буквами попри тремтіння руки.

Пізніше того дня, коли поїхала на пляж із Гоуп й Енні, вона тричі перевіряла кишеню спідниці, воліючи переконатися, що список досі там. Він багато для неї важив, і невдовзі Гоуп також дізнається правду. Вона вже не могла стримувати цю хвилю. Насправді Роз більше не була впевнена, що хоче цього. Вона не могла самостійно стримувати повінь, яка постійно посилювалася. Це було занадто виснажливо.

Зараз, коли Роз стояла на скелях з онукою з одного боку та правнучкою з другого в синю годину, вона дивилася в небо і вдихала й видихала повітря в унісон з океаном, тримаючи фірмовий пиріг у руці. Вона кинула перший шматок у воду й вимовила слова так тихо, що сама не чула їх через ритмічне накопчування хвиль.

– Пробачте, що я поїхала, – прошепотіла вона вітру. – Пробачте за мої рішення.

Шматочок скоринки приземлився на хвилю, що наближалася.

– Пробачте за людей, яких я образила.

Вітер відніс її слова далеко-далеко.

Кидаючи шматочки пирога в океан, Роз дивилася на Гоуп та Енні, а вони обидві спантеличено стежили за її рухами. Вона почувалася трішки винною за те, що налякала їх, але зовсім скоро вони все зрозуміють. Настав час.

Вона глянула в небо й спокійно звернулася до Бога, вимовляючи слова, про які забула на шістдесят років. Вона не сподівалася на пробачення. Вона знала, що не заслуговує на нього. Та вона хотіла, щоб Бог знав, що їй шкода.

Ніхто не знав правди. Ніхто, крім Бога і, звичайно, Теда, який помер двадцять п'ять років тому. Він був славним чоловіком, добрим чоловіком, батьком її Жозефіни та дідусем її Гоуп. Він любив їх, і вона могла б бути вдячною йому за це, але не знала як. Проте їй було цікаво, чи кохав би він її так само, якби знав усю правду. Він здогадувався, але, зізнавшись йому, вимовивши все вголос, вона розбила б його серце.

Роз глибоко вдихнула повітря й поглянула в очі Гоуп – онуки, яку, вона знала, підвела. Жозефіна, мати Гоуп, страждала через помилки Роз, а тому страждала й Гоуп. Навіть зараз Роз бачила ці страждання в очах онуки, а також у стилі її життя. Відтак жінка поглянула на Енні. Саме вона оживила всі спогади.

– Мені треба, щоб ти зробила для мене дещо, – вимовила нарешті Роз, повертаючись до онуки.

– Що саме? – обережно запитала Гоуп. – Я зроблю все, що ти захочеш.

Гоуп не знала, на що погоджувалась, але в Роз не було іншого виходу.

– Мені треба, щоб ти поїхала до Парижа, – спокійно сказала Роз.

Гоуп витріщилася на неї з подивом.

– До Парижа?

– До Парижа, – спокійно повторила Роз.

Перш ніж Гоуп змогла поставити хоча б якесь запитання, Роз додала:

– Я мушу дізнатися, що трапилося з моєю сім'єю.

Роз засунула руку в кишеню й видобула звідти список. Коли вона торкнулася його, їй здалося, що він палає. Окрім того, вона також дістала з кишені чек на тисячу доларів. Цього вистачить на квиток до Парижа. Її долоня палала, коли Гоуп брала їх у неї.

– Мені треба дізнатися, – спокійно повторила Роз.

Хвилі вдарились об греблю її спогадів, і вона припинила протистояти повені.

– Твоєю... сім'єю? – запитала Гоуп непевно.

Роз кивнула, а Гоуп розгорнула папірець. Її очі швидко прочитали сім імен.

«Сім імен, – думала Роз. Вона подивилася вгору, де вже з'являлися зірки Великої Ведмедиці. – Сім зірок у небі».

– Мені треба знати, що трапилося, – сказала вона своїй онуці. – А тепер і тобі слід.

– Що тут коїться? – перебила Енні.

Вона здавалася наляканою. Роз схотіла заспокоїти її, але знала, що заспокоювати не вміє, достоту так само, як і казати правду. Ніколи не вміла. Окрім того, Енні було дванадцять. Вона вже досить доросла, щоб знати правду. Лише на два роки молодша, ніж була Роз, коли почалася війна.

– Хто ці люди? – запитала Гоуп, знову оглядаючи перелік імен.

– Вони моя родина, – сказала Роз. – Твоя родина.

На секунду вона заплющила очі та викарбувала їхні імена у своєму серці, що, хай як дивно, і далі билося протягом усіх цих років.

Альбер Пікар (народився в 1897)

Сесіль Пікар (народилася в 1901)

Елен Пікар (народилася в 1924)

Клод Пікар (народився в 1929)

Ален Пікар (народився в 1931)

Девід Пікар (народився в 1934)

Даніель Пікар (народилася в 1937)

Коли Роз розплющила очі, Гоуп та Енні уважно дивилися на неї. Вона глибоко вдихнула.

– Твій дідусь приїхав до Парижа 1949 року, – почала розповідати вона.

Її голос був напружений, позаяк навіть зараз їй було важко промовляти слова вголос, через стільки років. Роз знову заплющила очі і згадала обличчя Теда в день, коли він повернувся додому. Він не міг дивитися

їй у вічі. Він говорив повільно, розповідаючи новини про людей, яких вона любила понад усе на світі.

– Усі вони померли, – додала Роз через деякий час. Вона знову розплющила очі й глипнула на Гоуп. – Це все, що мені треба було знати в той час. Я попросила вашого дідуся не розповідати мені більше. Моє серце не витримало б.

Тільки після того, як він розповів їй ці новини, вона нарешті погодилася повернутися з ним на Кейп-Код, де він народився та виріс. Доти вона була рішуче налаштована залишитися в Нью-Йорку про всяк випадок. Вона вірила, що саме там її знайдуть, у місці зустрічі, про яке вони говорили так багато років. Утім, не зосталося нікого, хто шукав би її. Вона була загублена назавжди.

– Усі ці люди? – запитала Енні, порушуючи тишу й повертаючи Роз до сьогодення. – Вони всі, ну, померли? Що трапилося?

Роз замовкла.

– Світ завалився, – нарешті сказала вона. Це все, що вона могла пояснити, і то була правда. Світ упав сам на себе, склавшись і зібгавшись у щось незбагненне.

– Я не розумію, – пробурмотіла Енні.

Вона була налякана.

Роз глибоко вдихнула.

– Деякі таємниці неможливо розкрити, не відібравши життя, – промовила вона. – Та я знаю, що, коли моя пам'ять помре, помруть і мої кохані люди, які були в моєму серці всі ці роки.

Роз поглянула на Гоуп. Вона знала, що її онука докладе чимало зусиль, щоб одного дня пояснити все Енні. Проте спочатку їй треба самій зрозуміти. А для цього їй слід вирушити туди, де все почалося.

– Будь ласка, їдь до Парижа, Гоуп, якнайшвидше, – наполягала Роз. – Я не знаю, скільки в мене залишилося часу.

І на цьому все закінчилося. Ця ноша була заважкою. Вона сказала більше, ніж проговорила за останні

шістдесят два роки, від того дня, коли Тед повернувся з новинами. Вона поглянула на зірки і знайшла ту, яку назвала *рара* (тато), ту, яку назвала *татап* (мама), та ті, які назвала Елен, Клод, Ален, Девід та Даніель. Однієї зірки бракувало. Вона не могла його знайти, хоч скільки шукала. І вона знала, як завжди, що в його відсутності винна сама. Одна її частинка хотіла, щоб Гоуп дізналася про нього, поїхавши до Парижа. Вона знала, що це відкриття змінило б життя Гоуп.

Гоуп та Енні ставили запитання, але Роз більше не чула їх. Замість цього вона заплющила очі й почала молитися.

Хвиля накочувалася. Це й був початок.

Розділ 7

– Ти взагалі розумієш, про що вона говорила? – запитує Енні, щойно ми сідаємо в машину, завізши *татіє* додому.

Вона крутить у руках пасок безпеки, намагаючись застебнути його. Я помічаю, що її руки тримтять, й усвідомлюю, що мої теж.

– Ну, хто всі ці люди? – Енні нарешті застібає пасок і дивиться на мене.

На її обличчі, укритому безладним ластовинням, яке з'явилося зовсім не від сонця, застигло хвилювання.

– Дівоче прізвище *татіє* було не Пікар, а Дюран.

– Я знаю, – бурмочу.

Коли Енні була в п'ятому класі, учні робили звичайний проект сімейного дерева. Вона намагалася відстежити коріння *татіє* в інтернеті, але на початку 1940-х років було так багато мігрантів із прізвищем Дюран, що вона просто заплуталась. Енні сердилася на мене цілий тиждень за те, що я не подумала дізнатися про минуле *татіє* до того, як та почала втрачати пам'ять.

– Можливо, вона неправильно написала ім'я, – нарешті говорить Енні. – Може, вона написала Пікар, але мала на увазі Дюран.

– Можливо, – кажу я, але ми обидві не віримо в це. *Матіє* була при своєму розумі, такою, як ми часто її бачили протягом років. Вона точно знала, про що говорить.

Решту шляху додому ми їдемо мовчки. Та зараз у машині не панує незручна тиша. Енні сидить на пасажирському сидінні, але вона не обурена на мене; вона думає про *tatie*.

На вулиці вже майже стемніло; я уявляю, як *tatie* стоїть біля вікна, вишукуючи зорі, які з настанням сутінків повністю заповнили небо. Тут, на Кейпі, ночі темні та глибокі, особливо коли туристи, які приїждять на літо, виїхали, вимкнувши ліхтарі на своїх ганках до наступного сезону. На більших вулицях є освітлення, але коли я повертаю на Лоуер-роуд, а потім у провулок принца Едварда, тьмяне світло Мейн-стрит зникає за нами, а попереду на нас чекають останні залишки синьої години *tatie*, які ховаються в темній порожнечі західного боку затоки Кейп-Код.

Мені здається, що ми в місті привидів, коли нарешті повертаю на Бредфорд-роуд. Сім із десяти будинків на нашій вулиці – старі хатинки, і зараз, коли сезон закінчився, вони стоять порожні. Заїжджаю на під'їзну алею – оту, де, коли була маленькою дівчинкою, проводила літні вечори, ловлячи жуків-світляків, а також зимові дні, допомагаючи мамі прибирати сніг, щоб витягти з нього її старий мікроавтобус, – і вимикаю запалювання. Ми досі сидимо в машині, але зараз, перебуваючи за квартал від пляжу, я відчуваю сіль у повітрі, а це означає, що почався приплив. У мене виникло раптове бажання побігти на пляж із ліхтариком і занурити ноги в пісок прибою, але я придушила його; я мушу допомогти Енні зібратись, адже вона сьогодні ночує в батька.

Мені здається, що вона не готова виходити з автівки, так само як і я.

– Чому ж *tatie* так хотіла поїхати з Франції? – нарешті запитує вона.

– Напевно, війна погано на неї вплинула, – кажу я. – Як казали місіс Салліван та місіс Кунц, її батьки, гадаю, померли. *Matie* було всього-на-всього сімнадцять, коли вона поїхала з Парижа. Потім, напевно, вона зустріла твого прадідуса й закохалася в нього.

– Отже, вона, ну, вона все покинула? – запитує Енні. – І що, вона зовсім не засмутилася через це?

Я хитаю головою.

– Не знаю, люба.

Енні примружилася.

– Ти ніколи не запитувала в неї?

Вона дивиться на мене, і я бачу, що та злість, яка тимчасово зникла, повернулася.

– Звичайно, запитувала, – кажу. – У твоєму віці я постійно розпитувала її про минуле. Я хотіла, щоб вона відвезла мене у Францію та показала мені все те, що робила в дитинстві. Я уявляла собі, як вона, одягнена в берет, катається на ліфті Ейфелевої вежі з пуделем, жуючи багет.

– Мамо, це стереотипи, – відказує Енні, закотивши очі.

Та я майже впевнена, що, коли вона виходила з машини, у кутиках її рота промайнула усмішка.

Я також виходжу і йду за нею газоном перед будинком. Я забула увімкнути світло на ганку, коли була вдома, тому здається, що темрява повністю поглинає Енні. Я кваплюся до дверей і повертаю ключ у замку.

Енні надовго затримується в коридорі і просто дивиться на мене. Я впевнена, що вона збирається щось сказати, але так і не вимовляє ані слова. Раптом вона розвертається і йде до своєї спальні в задній частині нашого маленького котеджу.

– Я буду готова за п'ять хвилин, – кричить вона через плече.

Оскільки «п'ять» хвилин Енні зазвичай тривають щонайменше двадцять, я здивована, коли вона заходить у кухню за кілька хвилин. Я стою біля холодильника. Я відчинила дверцята, маючи намір приготувати вечерю з нічого. Хоча я цілий день працюю з їжею, але не надто дбаю про наповненість власного холодильника.

– У морозильній камері є їжа з Health Choice, – каже Енні з-за моєї спини.

Я розвертаюся й усміхаюся.

– Мабуть, час з'їздити до крамниці за продуктами.

– Ні, – заперечує Енні. – Я не впізнала б наш холодильник, якби в ньому було повно продуктів. Я подумала б, що випадково зайшла в інший будинок.

– Ха-ха, дуже смішно, – кажу я з усмішкою.

Я зачиняю дверцята холодильника й відчиняю морозильну камеру, у якій є дві підставки для льоду, півпачки кошиків з арахісовим маслом *Reese's Peanut*, пакунок замороженого гороху та, як і обіцяла Енні, заморожена їжа *Healthy Choice*.

– Хай там як, а ми вже їли, – додає Енні. – Пам'ятаєш? Булочки з омарами?

Я захрюсаю дверцята морозильної камери й киваю.

– Знаю, – кажу я. Повертаюсь і дивлюся на Енні, яка стоїть біля кухонного столу, сперши свій речовий мішок на стілець коло себе.

Вона заковчує очі.

– Ти така дивна. Коли я їду до тата, ти сидиш тут і їси фаст-фуд?

Я прокашлююся.

– Ні, – брешу.

Матіє справлялася зі стресом, заходжуючись коло випічки. Моя мама долала стрес, гніваючись через дрібниці, і зазвичай відправляла мене в мою кімнату, сказавши мені, яка я нікчемна дочка. Я, очевидно, заїдаю стрес.

– Гаразд, любя, – кажу я. – Ти все взяла?

Я йду через кухню до неї, рухаючись дуже повільно, ніби це допоможе зробити її перебування зі мною довшим. Я обіймаю її. Енні це дивує не менше, ніж мене. Але вона обіймає мене у відповідь. Це тимчасово приглушує біль у моїй душі.

– Я люблю тебе, дитинко, – бурмочу я у її волосся.

– Я також люблю тебе, мамо, – каже Енні за хвилину, її голос звучить приглушено, оскільки вона притислася до моїх грудей. – А тепер ти не могла б мене відпустити, ну, доки не задушила?

Збентежена, я відпускаю її.

– Не знаю, що робити з *tatie*, – кажу я, коли вона тягнеться по свій мішок та одягає його на плече. – Можливо, вона верзе нісенітниці.

Енні завмирає.

– Про що ти говориш?

Я знизую плечима.

– Вона втратила пам'ять, Енні. Це жахливо, але саме таке хвороба Альцгеймера робить із людьми.

– Сьогодні вона все пам'ятала, – заперечує донька.

Я бачу, як внутрішні кутики її брів починають різко опускатися вниз, коли вона сумриться. Раптом тон її голосу стає крижаним.

– Так, але розмови про всіх цих людей, про яких ми раніше не чули... Погодись, що це нелогічно.

– Мамо, – рішуче каже Енні. Вона буквально прошиває мене поглядом. – Ти ж їдеш до Парижа, правда? Я сміюся.

– Звісно. Ну, тоді я вже поїду на шопінг до Мілана. Та покатаюся на лижах у Швейцарських Альпах. Потім я, можливо, покатаюся на гондолі Венецією.

Енні мружиться.

– Ти *мусиш* поїхати до Парижа.

Я усвідомлюю, що вона говорить серйозно.

– Люба, – відповідаю лагідно. – Це просто непрактично. Лише я можу управляти пекарнею.

– Ну то закрій її на кілька днів. Або я можу допомогти після школи.

– Люба, так не можна.

Роздумую над тим, наскільки я наблизилася до того, щоб утратити все.

– Але мамо!

– Енні, як ми можемо знати, що *tatie* пам'ятатиме цю розмову пізніше?

– Саме тому ти *мусиш* поїхати! – каже Енні. – Хіба ти не бачила, як це для неї важливо? Вона хоче дізнатися, що трапилося з тими людьми! Ти повинна допомогти їй!

Я зітхаю. Думала, що Енні все краще розуміє, що вона усвідомлює, як часто її прабабуся говорить нісенітниці.

– Енні... – починаю я.

Та дочка уриває мене:

– А якщо це її останній шанс? Якщо це останній шанс допомогти їй?

Я знизую плечима. Не знаю, що сказати. Я не можу пояснити їй, що ми балансуємо на межі прірви.

Мовчу деякий час, а Енні, здається, уже все вирішила.

– Я ненавиджу тебе, – сичить вона.

Вона розвертається й виходить із кухні, її наплічник погойдується з боку в бік, коли вона йде. Через кілька секунд я чую, як зачиняються вхідні двері. Я глибоко вдихаю повітря і йду за нею, подумки готуючись до мовчазної поїздки до її батька.

Наступного ранку після майже безсонної ночі я в печкарні сама закладаю деко величезного цукрового печива в духовку. Раптом чую, що хтось стукає в скляні вхідні двері. Я кладу прихватку на прилавок, вмикаю таймер на духовці, витираю руки об фартух і дивлюся на годинник: 5:35 ранку. До відкриття ще двадцять п'ять хвилин.

Коли я заходжу з кухні в крамницю через двері, що відчиняються в обидва боки, то бачу Метта, він заглядає всередину, притиснувшись обличчям до скла й приклавши руку дашком до чола. Він бачить мене і швидко відходить назад, махає так безпосередньо, ніби щойно не залишив відбиток свого носа на моєму вікні.

– Метте, ми ще зачинені, – кажу я, відімкнувши три замки на вхідних дверях і відчинивши їх. – Тобто ти можеш зайти й почекати, але я ще не встигла заварити каву і...

– Ні, я прийшов не по каву, – відповідає Метт. Він замовкає й додає: – Але якщо завариш, то я б випив чашечку.

– О, – кажу я, дивлячись на годинник. – Добре, гаразд.

Щоб помолоти зерна, додати їх у кавоварку та натиснути кнопку «заварити», знадобиться не більш як дві хвилини. Я спішу взятися до справи, подумки завважаючи все інше, що мені треба зробити до відкриття. Метт іде за мною й зачиняє за собою двері.

– Гоуп, я прийшов запитати, що ти збираєшся робити, – каже Метт, доки кавоварка булькає й видає перші краплі в чайничок.

На секунду я замислююся, звідки він знає про те, що розповідала *татіе*, але потім розумію, що він говорить про пекарню й про те, що банк готовий розпочати процес, щоб забрати її в мене. Мені стає тоскно на душі.

– Не знаю, Метте, – кажу я стримано, не обертаючись. Удаю, ніби заклопотана приготуванням кави. – Я ще не мала часу опрацювати папери.

Іншими словами, я заперечую існування проблеми. Це мій звичайний підхід до розв'язання всіх проблем. Я просто ховаю голову в пісок і чекаю, доки буря мине. Інколи вона минає. Частіше я залишаюся з повними очима піску.

– Гоуп, – починає Метт.

Я зітхаю й хитаю головою.

– Слухай, Метте, якщо ти прийшов сюди переконати мене продати пекарню цим твоїм інвесторам, то я вже казала тобі, що ще не вирішила, що робити, і я не готова...

Він перебиває мене.

– У тебе спливає час, – твердить він. – Нам треба про це поговорити.

Я нарешті повертаюся до нього. Він стоїть коло прилавка, нахилившись уперед.

– Гаразд, – кажу я.

Мені бракує повітря в грудях.

Метт зупиняється і струшує невидимий пил із лацкана. Він прокашлюється. У повітрі чути запах кави, і, позаяк Метт змушує мене нервуватися, я розвертаюся й починаю наливати йому каву у філіжанку, перш

ніж кавоварка завершує роботу. Я додаю в його каву вершки та цукор. Він бере в мене горнятко й киває на знак подяки.

– Хочу переконати інвесторів зробити тебе партнером, – нарешті виголошує він. – Якщо вони забажають інвестувати в пекарню, а ми ще цього не знаємо. Вони мають приїхати, подивитись, як ти працюєш, познайомитися з твоєю бухгалтерією. Але я тебе дуже хвалю.

– Партнером? – запитую я.

Я вирішую не казати Меттові, як мені боляче через те, що він говорить так, наче робить мені подарунок у вигляді частки в моєму сімейному бізнесі.

– Це означає, що мені треба буде сплатити відсоток, щоб викупити пекарню в банку?

– І так, і ні, – каже він.

– У мене їх немає, Метте.

– Я знаю.

Я пильно дивлюся на нього й чекаю, що він заговорить знову.

Він прокашлюється.

– А якщо ти позичиш гроші в мене?

Я глипаю в його бік.

– Що?

– Це буде більше схоже на бізнес-угоду, Гоуп, – швидко промовляє він. – Тобто в мене є кошти. Якщо ми зробимо ось таким чином – сімдесят п'ять на двадцять п'ять. Сімдесят п'ять відсотків належатиме тобі, а двадцять п'ять – мені. І ти просто щомісяця виплачуватимеш мені стільки, скільки зможеш. Так ти збережеш частину пекарні у своїй родині.

– Я не можу... – кажу, перш ніж навіть обміркувати пропозицію.

Невидимі линви стримали мене. І хай як мені не подобалась ідея, що незнайомці володітимуть більшою частиною пекарні, мені стає ще гірше, коли я думаю, що Метт також хоче мати частку.

– Метте, це дуже хороша пропозиція, але я не можу...

– Гоуп, я просто прошу тебе подумати над цим, – швидко говорить він. – Тут немає нічого страшного. У мене є гроші. Я саме шукав, куди б їх вкласти, а цей заклад є серцем нашого міста. Я впевнений, що зовсім скоро ти з усім упорашся...

Він раптово замовк і глянув на мене з надією в очах.

– Метте, твоя пропозиція чимало для мене важить, – м'яко кажу я. – Проте я знаю, що ти робиш.

– Що? – запитує він.

– Займаєшся доброчинністю, – відповідаю. Я глибоко вдихаю повітря. – Тобі мене шкода. Я вдячна тобі за це, Метте, справді. Та мені просто не потрібні твої жалощі.

– Але... – Він намагається щось сказати, однак я знову його уриваю.

– Слухай, я потону або впливу сама, гаразд? – Заговлю й ковтаю грудочку в горлі, намагаючись повірити в те, що роблю правильний вибір. – І можливо, я потону. Можливо, я все втрачу. Можливо, інвестори вирішать, що це місце нічого не варте. – Глибоко вдихаю. – Але якщо так трапиться, можливо, так судилося.

Він опускає голову та кілька разів стукає пальцями по прилавку.

– А знаєш, Гоуп, ти змінилася, – промовляє Метт нарешті.

– Змінилася?

– Ти не така, як раніше, – каже він. – Не така, як у старшій школі. Ти нікому не дозволяла здолати тебе. Ти завжди оговтувалася після поразок. Я найдужче любив цю твою рису.

Я мовчу. У моєму горлі застрягла грудочка.

– Але зараз ти готова здатися, – додає він за хвилину. Він не дивиться мені у вічі. – Просто... я думав, що ти сприймеш це інакше. Мені здається, що зараз ти лише пливеш за течією життя.

Я стискаю губи. Я знаю: мені не має бути діла до того, що собі думає Метт, але його слова все одно ранять

мене, сильно ранять, адже я знаю, що він не навмисно ображає мене. Його правда: я дуже змінилася.

Він довго дивиться на мене й киває.

– Гадаю, твоя мати була б розчарована.

Його слова завдають мені болю, тому що цього разу він зробив це навмисне. Але водночас вони допомагають мені, бо він дуже помиляється. Моя мати ніколи не дбала про пекарню так, як бабуся. Мати вважала пекарню за тягар. Якби вона досі була жива, то почувалася б щасливою з того, які кепські тут справи. Вона одразу покинула б це все.

– Можливо, Метте, – кажу я.

Він видобуває гаманець і виймає дводоларову банкноту. Кладє її на прилавок.

Я зітхаю.

– Навіщо це? Кава за мій рахунок.

Він хитає головою.

– Мені не потрібна твоя благодійність, Гоуп, – промовляє Метт. Він усміхається мені кутиком рота. – На все добре, – додає він.

Метт бере каву та швидко виходить через парадні двері. Спостерігаючи, як його силует зникає в темряві, я здригаюся.

Енні приходить і йде того ранку, і, знову ж таки, вона майже не розмовляє зі мною. Вона лише стримано запитала, чи був у мене час переглянути рейси до Парижа. На одинадцяту ранку в пекарні не залишається жодного відвідувача, а я дивлюсь у вікно на листя, що змінює свій колір, на Мейн-стрит. Сьогодні на вулиці вітряно, і час від часу червоне листя з дуба або яскраво-помаранчеве листя клена пролітає повз вікно, нагадуючи витончених птахів.

О пів на дванадцяту клієнтів усе ще не було, як і роботи в пекарні, окрім пирога у формі зірки, який випікався в духовці. Тому я дістаю старий ноутбук, який зберігаю біля каси, підключаюся до вай-фаю Джессіки

Грегорі, якій належить магазин сувенірів по сусідству, і повільно набираю www.google.com. Перейшовши за посиланням, зупиняюся. Що я шукаю? Я прикушую губу на якусь мить, а потім набираю перше ім'я в бабусиному списку. Альбер Пікар.

За секунду я вже переглядаю результати пошуку. У Франції є аеропорт із назвою Альбер-Пікар, але не думаю, що він має якийсь стосунок до переліку *tatie*. Я читаю статтю у Вікіпедії, і стає очевидно, що він геть далеко від моєї справи; це регіональний аеропорт, який обслуговує місто Альбер у регіоні Пікардія на півночі Франції. Глухий кут.

Я повертаюся на початкову сторінку та переглядаю інші результати. Є такий собі Френк Альбер Пікар, але він американський адвокат, який народився та виріс у Мічигані й помер на початку 1960-х років. Він не може бути людиною, яку вона шукає, оскільки немає зв'язків із Парижем. У результатах пошуку з'являється ще кілька Альберів Пікарів, коли я додаю слово *Париж* у поле пошуку, але ніхто з них не пов'язаний із часом, коли *tatie* жила у Франції.

Прикусивши нижню губу, я очищую пошукове поле. Набираю *White Pages*¹, *Paris*. Після переходів на кілька сторінок я опиняюся на сторінці під назвою *Pages Blanches*², на якій треба ввести *nom* і *prénom*³. Мої обмежені знання французької зі старшої школи допомагають мені зрозуміти, що це прізвище та ім'я, тому я вводжу Пікар і Альбер, а в полі із запитанням *Où?*⁴ пишу *Париж*.

Коли з'являється список, моє серце завмирає. Невже це справді буде так легко? Я записую номер, потім видаляю Альбер та вводжу інше ім'я з бабусиного списку: *Сесіль*. У Парижі є вісім збігів, зосібна чотири людини, підписані *С. Пікар*. Я також записую ці номери телефонів

¹ Сервіс для пошуку людей і компаній у Франції.

² «Білі сторінки» (англ.).

³ Прізвище та ім'я (фр.).

⁴ Де? (фр.)

та повторюю пошук, вводючи інші імена: Елен, Клод, Ален, Девід, Даніель.

У результаті я маю перелік із тридцятьма п'ятьма телефонними номерами. Знову повертаюся до Google, щоб дізнатися, як зателефонувати у Францію зі Сполучених Штатів, і занотовую всі інструкції. Я знаходжу міжнародний номер для першого Пікара та шукаю телефон.

Я не одразу наважуюся телефонувати. Уявлення не маю, скільки коштують міжнародні дзвінки, тому що я ніколи раніше не дзвонила за кордон. Утім, гадаю, що вони коштують дуже багато. Я згадую про чек на тисячу доларів, який *татіе* виписала мені, та вирішую оплатити ці дзвінки з тих грошей, а решту повернути на її рахунок. Це таки буде дешевше, ніж купувати квиток до Парижа.

Дивлюся на двері. Клієнтів досі немає. Вулиця порожня, наближається шторм. Надворі сутеніє, а вітер дужчає. Я озираюся на духовку. Таймер показує, що залишилося ще тридцять шість хвилин. Вдихаючи повітря, я відчуваю, що запах кориці літає по всій пекарні.

Набираю перший номер. Спочатку я чую клацання, доки йде з'єднання, а потім – кілька гудків. Хтось бере слухавку на іншому кінці.

– Алло? – чую я жіночий голос.

Раптом я згадую, що не вмію розмовляти французькою.

– Ем, добридень, – кажу нервово. – Я шукаю родичів чоловіка на ім'я Альбер Пікар.

На іншому кінці слухавки запанувала тиша.

Я відчайдушно шукаю у своїй пам'яті правильні французькі слова.

– Ем, *je chercher*¹ Альбера Пікара, – роблю я першу спробу, розуміючи, що вимовила не зовсім правильно, але сподіваючись, що мене зрозуміють.

¹ Я шукаю (фр.).

– Тут немає Альбера Пікара, – відповідає жінка чіткою англійською мовою, але із сильним французьким акцентом.

Мое серце завмерло.

– О, вибачте. Я думала...

– Тут немає Альбера Пікара, тому що він безнадійний кретин, – спокійно веде далі жінка. – Він не може не торкатись інших жінок. І на цьому край.

– О, перепрошую... – кажу я, затинаючись, оскільки не знаю, що ще сказати.

– Ви ж не одна з тих жінок, чи не так? – запитує співбесідниця, і раптом її голос звучить підозріло.

– Ні, ні, – швидко відповідаю я. – Я шукаю знайомого моєї бабусі або ж, можливо, родича. Вона виїхала з Парижа на початку 1940-х років.

Жінка сміється.

– Цьому Альберу лише тридцять два. Його батька звуть Жан-Марк. Тому він не той Альбер Пікар, якого ви шукаєте.

– Вибачте, – кажу я. Дивлюся на список. – Ви не знаєте Сесіль Пікар? Або Елен Пікар? Або Клода Пікара? Або... – Я зупиняюся. – Або Роз Дюран? Або Роз Маккенна?

– Ні, – відповідає жінка.

– Гаразд, – розчаровано кажу я. – Дякую, що приділили мені час. Я сподіваюся, що ви налагодите стосунки з Альбером.

Жінка порснула.

– А я сподіваюся, що його зіб'є таксі.

Лінія клацнула, а я так і залишилася тримати телефон у руці, здивована тим, що сталося. Хитаю головою, чекаю на гудок і набираю інший номер.

Розділ 8

Коли Енні приходить о четвертій, пироги у формі зірки вже охололи, я поставила чорничні кекси на завтра в духовку та обдзвонила всі тридцять п'ять номерів зі свого переліку. Я поговорила з двадцятьма двома людьми. Ніхто з них не знав осіб зі списку *tamie*. Двое з них запропонували мені зателефонувати до синагоги, тому що там могли бути записи відвідувачів у той період. Я подякувала їм обом, але була здивована їхньою пропозицією, адже моя бабуся – католичка.

Енні не дивиться мені в очі, коли кидає свій наплічник під прилавок і йде на кухню. Я зітхаю. Чудово. У нас знову буде один із цих днів.

– Я вже помила посуд та деко! – кажу я своїй дочці, забираючи печиво з вітрини на прилавку, готуючись зачинити пекарню через кілька хвилин. – Сьогодні прийшло мало клієнтів, тому в мене було трішки вільного часу, – додаю я.

– Отже, ти забронювала подорож до Парижа? – запитує Енні, з'явившись на порозі кухні. Вона стоїть, поклавши руки на пояс. – У тебе ж було досхочу вільного часу.

– Ні, але я... – починаю, та Енні підносить руку, щоб зупинити мене.

– Ні? Гаразд. Я більше нічого не хочу чути, – каже вона. Очевидно, вона запозичила цю фразу у свого батька, щоб звучати як доросла. Якраз те, чого мені треба.

– Енні, ти не чуєш мене, – кажу. – Я зателефонувала всім...

– Послухай, мамо, якщо ти не збираєшся допомагати *татіє*, я не знаю, про що нам говорити, – уриває вона різко.

Я глибоко вдихаю повітря. Останні кілька місяців я буквально панькалася з нею, бо переймалася тим, як вона переживе розлучення. Але я стомила бути «поганим хлопцем» у цій сім'ї.

– Енні, – серйозно кажу я. – Я роблю все можливе, щоб ми зводили кінці з кінцями. Розумію, що ти хочеш допомогти *татіє*. Я також цього хочу. Проте в неї хвороба Альцгеймера, Енні. Її прохання нелогічне. А зараз, якщо ти мене вислухаєш, я...

– Ну то й нехай, мамо, – вона знову перебиває мене. – Тобі начхати на всіх.

Вона йде назад у кухню, а я – слідом за нею, стиснувши руки в кулаки, тому що намагаюсь опанувати себе.

– Юна леді, повернися, ми ще не закінчили розмови.

У цей час тельнякає дзвіночок над дверима, я розвертаюсь і бачу Гевіна, одягненого у світлі джинси та червону бавовняну сорочку. Він дивиться мені в очі та проводить рукою по своєму кучерявому волоссю, що його, як мені здалося, слід би підстригти.

– Е-е-е, я вам не завадив? – запитує він. Він дивиться на годинник. – У вас іще відчинено?

Я всміхаюся понад силу.

– Звичайно, Гевіне, – кажу. – Заходь. Чим я можу тобі допомогти?

Він здається невпевненим, підходячи до прилавка.

– Точно? – запитує він. – Я можу зайти завтра, якщо...

– Ні, – перебиваю його я. – Вибач. Ми з Енні просто... розмовляли.

Гевін зупиняється й усміхається мені.

– Ми з моєю мамою часто розмовляли, коли я був у віці Енні, – стишено каже він. – Я певен, що мамі наші розмови завжди подобалися.

Я мимоволі сміюся. Саме цієї миті Енні знову виходить із кухні.

– Я принесла тобі кави, – заявляє вона Ґевіну, перш ніж я встигаю зронити слово. – За рахунок закладу, – додає вона.

Вона дивиться на мене, ніби хоче кинути мені виклик. Вона ж не знає, що Ґевін ні за що не платить тут відтоді, як закінчив ремонт у нашому котеджі.

– Ну, дякую, Енні. Це дуже щедро, – каже Ґевін, беручи в неї каву. Я дивлюсь, як він заплющує очі та вдихає аромат. – Боже, чудові пахощі.

Я звожу вгору брову, позаяк підозрюю, що він, як і я, знає: ця кава стояла на плиті понад дві години й геть не свіжа.

– Отже, містере Каес, – починає Енні. – Ви любляєте допомагати людям і все таке інше?

Ґевін здивований. Він прокашлюється й киває.

– Звісно, Енні. Думаю, так. – Він зупиняється й дивиться на мене. – І ти можеш називати мене Ґевіном, якщо хочеш. Е-е, ти маєш на увазі, що я допомагаю людям, тому що я майстер на всячину? І ремонтую речі?

– Так, як скажете, – відповідає вона зневажливо. – Ви допомагаєте людям, бо це правильно, еге ж?

Ґевін знову дивиться на мене, а я знизую плечима.

– У будь-якому разі, – веде далі Енні. – Якби одна людина загубила одну річ і дуже переймалася через це, ви захотіли б допомогти цій людині?

Ґевін киває.

– Звичайно, Енні, – каже він повільно. – Ніхто не любить губити речі.

Він знову дивиться на мене.

– Отже, якби хтось попросив вас знайти загублених родичів, ви допомогли б їм, чи не так? – запитує вона.

– Енні, – кажу я, намагаючись застерегти її. Та вона не звертає уваги.

– Або ж ви геть проігноруєте його прохання про допомогу? – цікавиться дочка, уїдливо зиркаючи на мене.

Ґевін знову прокашлюється й дивиться на мене. Я знаю: він розуміє, що мимоволі його втягнули в суперечку, попри те що він уявлення не має, про що ми сперечаємося.

– Ну, Енні, – повільно озивається він, переводячи погляд із мене на неї. – Я думаю, що спробував би допомогти знайти їх. Але насправді все залежить від конкретної ситуації.

Енні повертається до мене з тріумфом в очах.

– Бачиш, мамо? Містеру Каесу не байдуже, навіть якщо тобі начхати.

Вона розвертається і зникає в кухні. Я заплющую очі та слухаю, як металева миска стукає об прилавок. Розплющую очі. Ґевін стурбовано зиркає на мене. Ми дивимось одне одному у вічі, а відтак бачимо, що Енні виходить із кухні.

– Мамо, посуд чистий, – говорить вона, не дивлячись на мене. – Я йду до тата. Ти не проти?

– Гарно проведи вечір, – спокійно кажу я.

Вона закочує очі, бере наплічник і виходить, не озираячись.

Коли я підводжу очі та знову зустрічаюся поглядом із Ґевіном, мені стає ніяково через його стурбованість. Я не хочу, щоб він чи ще хтось непокоїлися через мене.

– Вибач, – бурмочу я. Хитаю головою й намагаюся вдати, ніби в мене купа справ. – То що ти хотів би, Ґевіне? Маю на кухні свіжі кекси.

– Гоуп, – каже він через деякий час. – У тебе все гаразд?

– Усе добре.

– Неправда, – озивається він.

Я кліпаю, надалі уникаючи його погляду.

– Чому?

Він хитає головою.

– Ти чимось засмучена, – каже він.

Мимохіть кидаю на нього суворий погляд. Зашарівшись, він промовляє:

– Вибач, я не хотів...

Я підіймаю руку.

– Знаю, – кажу я. – Я вдячна тобі.

Ми мовчимо секунду, а потім Ґевін питає:

– Отже, про що вона говорила? Я можу чимось допомогти?

Я всміхаюся йому.

– Дякую за пропозицію, – відказую я. – Але тут нічого серйозного.

Мені здається, Ґевін не вірить.

– Це дуже довга історія, – пояснюю я.

Він стенає плечима.

– У мене є час, – говорить він.

Я дивлюся на годинник.

– Ти кудись збирався? – запитую я. – Ти ж прийшов за випічкою.

– Я не поспішаю, – відповідає Ґевін. – І мені потрібна дюжина тістечок із журавлиною та білим шоколадом, якщо можна.

Кивнувши, я обережно складаю решту печива *Sare Codder* із вітрини на прилавку до блакитної коробочки з написом «Пекарня „Північна зірка“, Кейп-Код», виведеним заокругленими білими літерами. Перев'язую її білою стрічкою й передаю Ґевіну через прилавок.

– Отже? – Ґевін намагається розговорити мене, беручи з моїх рук коробку.

– Ти справді хочеш почути всю історію? – запитую я.

– Якщо схочеш розповісти мені, – каже він.

Я киваю, раптом усвідомлюючи, що я й справді хочу розповісти цю історію ще одній дорослій людині.

– Ну, у моєї бабусі хвороба Альцгеймера, – починаю я.

Наступні п'ять хвилин я виймаю мініатюрні тістечка, круасани, пахлаву та рогалики з вітрини на прилавку та складаю їх у герметичні контейнери, щоб сховати до морозильної камери або в коробки для жіночого притулку при церкві. Водночас розповідаю Гевіну про розмову з *татіє*. Гевін уважно слухає, але коли я розповідаю про те, що *татіє* кидала шматки пирога у формі зірки в океан, він здається дуже здивованим.

Я хитаю головою й кажу:

– Розумію, це звучить божевільно, еге ж?

Він киває, на його обличчі з'являється дивний вираз.

– Насправді ні. Учора був перший день Рош Гашана.

– І що? – питаю я повільно. – Який це має стосунок до моєї справи?

– Рош Гашана – це єврейський Новий рік, – пояснює Гевін. – Зазвичай ми йдемо до водойми, наприклад океану, для проведення обряду ташлих¹.

– Ти єврей? – запитую я.

Він усміхається.

– По маминій лінії, – каже він. – Мене виховували наполовину юдеєм, наполовину католиком.

– О, – просто дивлюся на нього. – Я не знала.

Гевін пояснює:

– У будь-якому разі слово «ташлих» дослівно означає «очиститися».

Раптом ця фраза пробуджує в мені спогад.

– Мені здається, бабуся казала щось таке минулого вечора.

Він киває.

– Церемонія передбачає кидання крихт у воду, що символізує очищення від гріхів. Зазвичай ми кидаємо хлібні крихти, але, гадаю, крихти пирога також згодяться. – Він зупиняється та додає: – Ти думаєш, твоя бабуся очищувалася від гріхів?

Я хитаю головою.

¹ Юдейський очисний новорічний обряд.

– Цього не може бути, – кажу. – Моя бабуся – католичка.

Промовивши ці слова, я раптом розумію, що двоє людей із Парижа, з якими я говорила сьогодні, порадили мені зателефонувати в синагоги.

Ґевін зводить брову.

– Ти впевнена? Можливо, вона не завжди була католичкою.

– Але це божевілья. Якби вона була юдейкою, я б знала.

– Не обов'язково, – зауважує він. – Моя бабуся по маминій лінії, моя бабуся, пережила Голокост. Берген-Бельзен. Вона втратила обох батьків та одного з братів. Саме через неї я став волонтером і почав допомагати тим, хто пережив Голокост, коли мені було п'ятнадцять. Деякі з них розповідали, що вони на певний час відмовилися від свого коріння. Їм було важко залишатися самими собою після того, як у них відібрали все. Особливо тим, кого забрали в християнські сім'ї, коли вони були ще дітьми. Та врешті-решт усі вони поверталися до юдаїзму. Ніби до своєї домівки.

Я пильно дивлюся на нього.

– Твоя бабуся пережила Голокост? – повторюю я, намагаючись збагнути Ґевіна з несподіваного для мене боку. – Ти працював із тими, хто вижив?

– Я досі працюю. Я волонтеру раз на тиждень у єврейській приватній лікарні в Челсі.

– Але туди їхати дві години, – кажу я.

Він знижує плечима.

– Там до самої смерті жила моя бабуся. Це місце має для мене особливе значення.

– Ого. – Я не знала, що ще сказати. – Що ти там робиш? Коли волонтериш?

– Даю уроки мистецтва, – просто каже він. – Живопис, ліплення та малювання. І все в цьому дусі. Я також приношу їм печиво.

– Це туди ти постійно ходиш із коробками печива, яке береш тут?

Він киває. Я просто дивлюся на нього. Усвідомлюю, що Гевін Каес дуже багатогранний, а я цього навіть не уявляла. Тому мені стає цікаво, що проминуло повз мене.

– Ти займаєшся мистецтвом? – запитую нарешті. Він відводить погляд і не відповідає.

– Слухай, я розумію, що тобі важко збагнути нову інформацію про бабусю. І, можливо, я прикро помиляюсь. Але знаєш, люди, які втекли до того, як потрапити в концентраційні табори, таємно виїжджали з Європи з фальшивими документами, у яких було сказано, що вони християни, – говорить він. – Можливо, твоя бабуся приїхала сюди під чужим ім'ям?

Я одразу заперечно хитаю головою.

– Ні. Цього не може бути. Вона б нам сказала.

Аж раптом я розумію, що це пояснює, чому всі люди в списку мали однакове прізвище Пікар, хоча я завжди думала, що її дівоче прізвище було Дюран.

Гевін чухає голову.

– Енні має рацію, Гоуп. Тобі слід дізнатися, що трапилося з бабусею.

Ми розмовляли ще годину. Гевін терпляче пояснює мені все, чого я не розумію. Якщо *tatie* й справді походить із єврейської родини з Парижа, запитую я, чому просто не можу зателефонувати до паризьких синагог? Або не-вже немає організацій, які вивчають питання Голокосту та допомагають шукати тих, хто вижив? Я впевнена, що чула про такі компанії, однак у мене ніколи не було причин звертатися до них.

Гевін пояснює, що спершу можна спробувати звернутися до організацій, які вивчають питання Голокосту, але, на його думку, там я не знайду всіх відповідей. Щонайбільше, навіть якщо й знайду імена зі списку, я дізнаюся лише дату та місце народження, можливо, дату депортації, а якщо пощастить – назву табору, куди їх забрали.

– Утім, ти все одно не дізнаєшся всієї історії повністю, – додає він. – І, гадаю, твоя бабуся заслуговує на те, щоб знати, що сталося з людьми, яких вона любила.

– Якщо вона взагалі та, про кого ти говориш, – зауважую я. – Мені здається, це звучить божевільно.

Ґевін киває.

– Я не звинувачую тебе. Але тобі треба довідатися.

Він не переконав мене, я відвертаюся, доки він пояснює, що в синагогах можуть бути кращі записи, і звіди вони можуть направити мене до інших людей, які жили й пам'ятають сім'ю Пікарів. Окрім того, з його слів, попри те що Голокост трапився сімдесят років тому, деякі люди, у яких є записи, не дуже хочуть надавати цю інформацію телефоном. Хоча за останні роки багато чого зроблено, щоб стала більш відомою інформація про цю трагедію – для багатьох людей, які жили під час війни, розкриття імен дорівнює втраті життя.

– Плюс, – каже Ґевін, – твоя бабуся, очевидно, хоче, щоб ти поїхала до Парижа. На це є причина.

– А якщо такої причини немає? – тихо питаю я. – Вона хвора, Ґевіне. Вона втратила пам'ять.

Ґевін хитає головою.

– У мого дідуся теж була хвороба Альцгеймера, – каже він. – Це жахливо, я знаю. Але пам'ятаю ті моменти, коли він був при пам'яті. Особливо, коли він говорив про минуле. І з того, що ти розповіла, здається, що твоя бабуся була повністю при своєму розумі, коли дала тобі імена.

– Я знаю, – нарешті визнаю я. – Знаю.

Коли я зачиняю пекарню й ми виходимо, на вулиці вже вечоріє, сине небо стає темнішим. Я тремчу, щільніше закутуючись у джинсову куртку.

– З тобою все гаразд? – запитує Ґевін, зупиняючись, перш ніж повернути ліворуч. Я бачу, що його джип припарковано на Мейн-стрит на один квартал нижче.

Я киваю.

– Так. Дякую. За все.

– Тобі слід багато чого прийняти, – каже він. – Якщо це правда, – додає він запізніле пояснення. І я розумію, що ці слова є перевагою для мене, а не для нього.

Знову киваю. Я залякла, позаяк речі, які він сьогодні мені пояснив, цілком перезавантажили мою систему. Я просто не можу змусити себе повірити в те, що моя бабуся має минуле, про яке вона ніколи не розповідала. Проте мушу визнати, що все, що він говорив, може бути правдою. Це проймає мене до кісток.

– Ну, – каже Гевін, і я розумію, що стою на вулиці, просто втупившись у щось.

Хитаю головою, усміхаюся понад силу і простягаю йому руку.

– Дякую тобі ще раз. Широ дякую.

Либонь, Гевіна здивувало те, що я простягла йому руку, але він потис її і сказав:

– Немає за що.

Його вкрита мозолями рука тепла, і, напевно, я тримаю її трішки довше, ніж треба.

– Сподіваюся, тобі сподобається печиво, – кажу, вказуючи на коробку в його лівій руці.

Він усміхається.

– Воно не для мене, – пояснює він.

Раптом мені стає ніяково.

– Бережи себе, – прошу я.

– Бережи себе, – повторює він.

І коли я дивлюся, як Гевін віддаляється, мені здається, що я втрачаю щось дуже важливе.

Розділ 9

Цілу ніч я крутилась, а коли врешті заснула, то мені на-
снилися страхіття: людей оточували на вулицях, просто
біля пекарні, і вели до вагонів потягів. Уві сні я біжу крізь
натовп у пошуках *tatie*, але її там немає. Я прокинулась
у холодному поту о пів на третю, і хоча зазвичай не їду
на роботу раніше, ніж о третій сорок п'ять, я все одно
встаю з ліжка, одягаюся й пірнаю в прохолоду вулиці.
Я знаю, що більше не засну.

На пляжі напевно штиль, адже, ідучи до машини,
я відчуваю запах солоного мулу в повітрі, що долітає
із затоки за два квартали звідси. Такий спокійний ра-
нок. Я ледь чую, як хвилі накочуються на берег. Перш
ніж сісти за кермо, стою хвилинку на вулиці, вдихаючи
та видихаючи повітря. Я завжди любила запах солоної
води: він нагадує мені дитинство, коли мій дідусь по-
вертався з риболовлі із запахом моря на шкірі та підки-
дав мене високо в повітря.

– Яку дівчинку я люблю найбільше у світі? – запиту-
вав він, кружляючи мене, наче супердівчинку, по кімнаті.

– Мене, – відповідала я, гигаючи й щоразу тішачись.

Навіть у тому віці я розуміла, що моя мати може бути
байдужою та похмурою, а бабуся – замкнутою. Проте ді-
дусь постійно цілував мене, читав мені казки на ніч, учив
рибалити й грати в бейсбол і називав найкращим другом.

Заводячи двигун, я розумію, що жакливо скучила
за ним. Він би знав, як учинити в ситуації з *tatie*. Раптом

мені стало цікаво, чи він знав її секрети. Якщо так, він не зміг би прикидатися. Я завжди думала, що в них був міцний шлюб, але чи можуть стосунки вижити, якщо побудовані на брехні?

Коли я заходжу до пекарні, на годиннику кілька хвилин по третій. Механічно витягую вчорашні заморожені булочки, печиво та кекси, які я поставлю на вітрину на прилавку, коли розморожу. Потім я проводжу годину в інтернеті, перш аніж розпочати готувати випічку.

Я перевіряю електронну пошту й дивуюся, тому що бачу повідомлення від Гевіна, яке він надіслав онлайн на адресу пекарні для замовлень після опівночі. Я відкриваю його.

Привіт, Гоуп!

Я подумав, що тобі знадобляться посилання на організації, про які я розповідав. Найкраще розпочати пошук із www.yadvashem.org і www.jewishgen.org. Потім спробуй «Меморіал Шоа»¹, меморіал пам'яті про жертв Голокосту в Парижі. Мені здається, у них є хороші записи про жертв Голокосту з Франції. Якщо тобі потрібна буде допомога, звертайся.

Удачі,

Гевін

Я зупиняюся, вдихаю повітря й намагаюсь опанувати себе. Потім натискаю на перше посилання, звідки потрапляю в базу даних з іменами жертв Голокосту. Нижче поля пошуку вказано, що база даних містить половину з шести мільйонів імен євреїв, убитих під час Другої світової війни. Раптом мене починає нудити; я й раніше чула цю цифру, але зараз мені здається, що це щось особисте. Шість мільйонів. Боже мій! Я нагадую собі, що Гевін урешті може помилятися щодо татіє. Скоріше за все, це так.

На головній сторінці також пояснено, що мільйони жертв і досі невстановлені. Мені стає цікаво, як таке

¹ *Mémorial de la Shoah.*

може бути через сімдесят років. Як так багато людей можуть загубитися назавжди?

Я глибоко вдихаю, друкую прізвище Пікар та Париж, а потім натискаю «Пошук».

Система видала вісімнадцять результатів, моє серце важко гупає, поки я переглядаю список. Жодне з перших імен не збігається з тими, які дала *tatie*. І я не знаю, що мушу відчувати в цей момент – полегшу чи розчарування. Проте в списку є ім'я Енні, і мене раптом починає нудити. Я натискаю на її ім'я, не розуміючи, доки не зробила цього, що моя рука тремтить. Читаю відсканований текст; дівчинка народилась у грудні 1934 року. Вона жила в Парижі й Марселі та померла 20 липня 1943 року в Аушвіці. Я швидко підраховую, скільки їй було років. Вона не дожила навіть до дев'яти.

Я думаю про Енні. На її дев'ятий день народження ми з Робом повезли її з трьома подругами до Бостона на чаювання в «Парк Плаза». Вони були одягнені, як маленькі принцеси, і сміялися з крихтих бутербродів до чаю з відрізаною скоринкою. Світлина Енні в біло-рожевій сукні та з довгим волоссям, яке злітає вгору, коли вона задмухує свічку на рожевому кексі, досі одна з моїх улюблених.

А от у маленької Енні з Парижа не було вечірки на честь її дев'ятого дня народин. Вона не стала підлітком, не сварилася з мамою через макіяж, не турбувалася про домашнє завдання, не закохувалась і не прожила достатньо, щоб зрозуміти, ким хоче бути.

Раптом я усвідомлюю, що плачу. Я не знаю, коли почала. Швидко закриваю сторінку, витираю очі та йду. Я п'ятнадцять хвилин міряю кухню кроками, аж доки сльози не перестають литися.

Наступні тридцять хвилин розглядаю сторінки першого з тих сайтів, які мені надіслав Ґевін. І я нажахана майже всім, що бачу. Пам'ятаю, як читала щоденник Анни Франк у школі й вивчала Голокост на уроках історії,

але читання про цю трагедію в дорослому віці залишає зовсім інші враження.

Приголомшливі цифри та факти пропливають перед очима. 1939 року, коли почалася війна, у Парижі жило двісті тисяч євреїв. Нацисти взялися арештовувати євреїв у Парижі в травні 1941 року, коли вони зібрали 3700 чоловіків і відправили їх до концентраційного табору. У червні 1942 року всіх євреїв у Парижі змушували носити жовту зірку Давида з позначкою *juif*, що в перекладі з французької означає «єврей». Через місяць, 16 липня 1942 року, нацисти зібрали дванадцять тисяч євреїв, – більшість із яких були народжені за кордоном, – розмістили їх на велодромі «Вель д'Ів», а звідти депортували в Аушвіц. До 1943 року нацисти обійшли всі сиротинці, будинки для старих та лікарні, заарештовуючи найбільш беззахисні верстви населення. Ця думка викликає в мене нудоту.

Я вводжу Пікар у другій із тих баз даних, які мені надіслав Гевін. Знаходжу трьох живих Пікарів, указаних у «Мюнхенській газеті», та ще трьох, зокрема й іншу Енні Пікар, яка вижила й зараз мешкає в Італії. Троє Пікарів указані в списку загиблих у концентраційному таборі в Маутгаузені, Австрія, ще одинадцять – у Дахау в Німеччині. Я також знайшла тридцять сім Пікарів у переліку 7346 депортованих та вбитих французенок. Знову натикаюся на восьмирічну Енні Пікар у цьому списку, і сльози повертаються. Мої очі так заповнені слізьми, що я майже не помічаю, як на екрані з'являються два знайомі імені. Сесіль Пікар – друге ім'я в списку *tatie*, та Даніель Пікар – останнє.

З тяжким серцем читаю подробиці, указані під першим іменем.

Сесіль Пікар. Народжена Сесіль Пачінські 30 травня 1901 року в Кракові, Польща, з Парижа, Франція. Депортована в Аушвіц у 1942 р. Померла восени 1942 року.

Я важко ковтаю кілька разів. Сесіль Пікар виповнився сорок один рік, коли вона померла. Вона була лише

на п'ять років старша за мене. Я знаю, що *tatie* народилася 1925 року, отже, їй було сімнадцять у 1942 році. Чи могла Сесіль бути її мамою? Моею прабабусею? Якщо це правда, то чому ми раніше про це не говорили?

Я кліпаю кілька разів, читаючи подробиці про Даніель. Відчуваю, як серце б'ється в горлі.

Даніель Пікар. Народилася 4 квітня 1937 року. З Парижа, Франція. Депортована в Аушвіц. Померла 1942 року.

Їй було всього-на-всього п'ять років.

Я заплющую очі й намагаюся дихати рівно. Через хвилину шукаю в Google третю організацію, яку запропонував Гевін, «Меморіал Голокосту». Я натискаю на посилення та вводжу в поле пошуку перше ім'я зі списку *tatie* – Альбер Пікар. Мої очі розширюються, коли я знаходжу інформацію про нього.

Monsieur Albert PICARD né le 26/03/1897. Déporté à Auschwitz par le convoi n° 58 au départ de Drancy le 31/07/1942. De profession médecin.

Я швидко вирізаю й вставляю текст у поле онлайн-перекладача, а відтак уважно читаю результат. Альбер Пікар. Народився 26.03.1897. Депортований в Аушвіц із конвоем 58 із міста Дрансі¹ 31.07.1942. Професія – лікар.

Заціпеніла, вводжу інші імена. Я не бачу інформації про те, що з ними сталося, лише дати депортації. Їх усіх повезли в Аушвіц із конвоями 57 або 58 наприкінці липня 1942 року. Я знаходжу всі імена, окрім Алена, якому, згідно зі списком *tatie*, було одинадцять, коли всю сім'ю забрали. Я спантеличено дивлюся в екран.

Зиркаю на годинник. Зараз пів на шосту ранку. У Франції вже дванадцята година дня, тому, скоріше за все, в офісі «Меморіалу» хтось уже є. Я глибоко вдихаю повітря, намагаючись не думати про рахунок за телефон, і набираю вказаний на екрані номер.

¹ Дрансі – місто та муніципалітет у Франції, у регіоні Іль-де-Франс, департамент Сена-Сен-Дені.

Після шостого гудка на тому кінці вмикається автовідповідач французькою. Я кладу слухавку та ще раз набираю номер, але знову наштотуюся на автовідповідач. Дивлюся на годинник. Там уже має бути відчинено. Я набираю втретє. Після кількох гудків жінка відповідає, але французькою.

– Добридень, – кажу я, видихаючи з полегшенням. – Я телефоную з Америки. Вибачте, але я погано розмовляю французькою.

Жінка одразу переходить на англійську з помітним акцентом.

– Ми зачинені, – каже вона. – Сьогодні субота. Ми зачинені щосуботи. На шабат. А я тут закінчую одне дослідження.

– О, – озиваюся з неспокоїм серцем. – Даруйте. Я не знала. – Я зупиняюсь, а потім звертаюся до неї привітним голосом: – Чи не могли б ви відповісти на одне запитання?

– Це проти наших правил, – заперечує вона рішуче.

– Будь ласка, – благаю. – Я намагаюся знайти декого. Будь ласка.

Жінка мовчить секунду, а потім зітхає.

– Гаразд, але швидко.

Я поспіхом пояснюю, що шукаю людей, які можуть бути родичами моєї бабусі, і що я знайшла всі імена, крім одного. Вона знову зітхає та каже, що в розпорядженні «Меморіалу» є найкращі запити в усій Європі, бо французька поліція, яка проводила депортації, ретельно записувала всі дані.

– По всій Європі, – говорить вона, – зникла половина всіх записів. Але у Франції ми знаємо імена майже кожної людини, депортованої з нашої країни.

– А як мені дізнатися, що сталося з ними після депортації? – запитую я.

– На жаль, у багатьох випадках про це годі дізнатися, – відповідає працівниця «Меморіалу». – Та в деяких випадках це можливо. Тут маємо письмові записи,

документи перепису населення та інші дані. На деяких картках депортації є записи про те, що сталося з людьми.

– А як мені знайти Алена? Його імені немає у вашій базі даних.

– Це вже складніше, – каже вона. – Якщо його не депортували, у нас не буде запису стосовно нього. Але ви можете приїхати сюди й переглянути наші записи. Бібліотекар допоможе вам. Можливо, ви знайдете того, кого шукаєте.

– Приїхати до Парижа? – запитую я.

– Так, – говорить жінка. – Це єдиний спосіб.

– Дякую, – бурмочу я. – Красно дякую.

– Прошу, – відповідає вона. – Можливо, ми скоро з вами зустрінемося?

Я вагаюся хвилику.

– Можливо, невдовзі побачимося.

Я настільки вражена результатами свого пошуку та розмовою з жінкою з «Меморіалу», що запізно поставила пиріг у формі зірки в духовку й не підготувала тістечка з мигдалево-трояндовою начинкою. Це зовсім не схоже на мене, бо чітке дотримання графіка дає мені змогу залишатися при своєму розумі більшість часу. Тому, коли в кухні спрацьовує будильник, сповіщаючи мене, що вже шоста ранку й час відчиняти парадні двері, я перебуваю в нехарактерному стані збентеження.

Я поспішаю до зали й дивуюся, побачивши Гевіна, який терпляче чекає на вулиці. Помітивши мене крізь скляні двері, він усміхається і здіймає руку у вітальному жесті. Я відчиняю двері.

– Чому ти не постукав? – запитую, штовхаючи двері від себе. – Я б тебе впустила.

Гевін іде за мною всередину та спостерігає, як я вмикаю знак «Відчинено».

– Я недовго чекав, – відповідає він. – Окрім того, пекарня відчиняється о шостій. Гадав, не варто турбувати тебе раніше.

Жестом я показую йому рушати за мною.

— У мене пироги в духовці. Вибач, але сьогодні я спізнююся. Кави?

— Звісно, — каже він.

Він зупинився біля прилавка. Я знову показую йому жестом іти за мною на кухню.

— Я можу чимось допомогти? — запитує він, заковуючи рукави так, ніби готовий братися до роботи.

Я хитаю головою та всміхаюся.

— Ні, усе гаразд, — кажу я. — Хіба що ти можеш повернути час назад, щоб я вклалась у графік.

Я помолола чашку кавових зерен. Повернувшись, здивовано глипаю на Гевіна, який наливає до кавоварки води і вставляє в неї фільтр. Здається, він почувається тут як удома.

— Дякую, — кажу я.

— Важкий ранок? — запитує він.

— Дивний ранок. Я отримала твого листа. Дякую.

— Він став тобі в пригоді?

Киваю.

— Я зайшла на ті сайти.

— І?..

— І я знайшла всі, окрім одного, імена зі списку бабусі. — Насипаю мелені кавові зерна у фільтр, а Гевін повертає перемикач у положення «Заварити». Ми мовчимо хвилю, доки кава не закипає й не починає литися. — Я не змогла знайти Алена. Проте решту депортували 1942 року. Наймолодша мала п'ять рочків. Мати була не набагато старша за мене зараз.

Я глибоко вдихаю повітря й відчуваю, як тремчу всім тілом.

— Я досі не переконана, що це сім'я моєї бабусі.

— Чому?

Раптом мені стає соромно, і я уникаю його погляду.

— Я не знаю. Це все змінить.

— Що саме це змінить?

— Те, ким була бабуся, — кажу я.

– Не дуже, – заперечує він.
– Це змінює те, ким є я, – кажу я тихо.
– Ти так думаєш?
– Тепер я наполовину єврейка. Чи на четверть, напевно.
– Ні, – відповідає Гевін. – Це означає, що ти завжди носила в собі цю частинку її минулого. Це означати-
ме, що ти завжди була на чверть єврейка. Це не змінить
того, ким ти є.

Раптом я відчуваю, що розмовляю з психіатром, і мені це не подобається.

– Не звертай уваги, – кажу я.

Чайник для кави наповнився лише наполовину, але я різко тягнуся за ним, щоб налити Гевіну чашку кави і змінити тему розмови.

– Сьогодні ти прийшов раніше, ніж зазвичай.

Лише вимовивши ці слова, я розумію, що вони прозвучали так, ніби я стежу за ним. Я зашарілась, але Гевін, здається, не помічає.

– Я не міг спати. І хотів дізнатися, як просуваються твої пошуки.

Я киваю. Слухаю його, наливаючи собі чашку кави.

– Ти поїдеш до Парижа? – запитує Гевін.

– Гевіне, я не можу.

На духовці спрацьовує таймер. Відчуваю, що Гевін дивиться на мене, коли я надягаю прихватки та витягаю два дека пирогів у формі зірки. Я встановлюю температуру на п'ятдесят градусів нижче для круасанів, які вже підготувала, і йду до зали пекарні, щоб подивитися, чи не з'явилися відвідувачі, бо, може, я не почула дзвоника на дверях. Пекарня порожня. Гевін чекає, доки я поставлю круасани в духовку, перш ніж заговорити знову.

– Чому ти не можеш поїхати? – запитує він.

Я прикусила губу.

– Не можу дозволити собі закрити пекарню.

Гевін приймає мою відповідь. Я крадькома дивлюся на нього, щоб побачити, чи осуджує він мене. З виразу його обличчя розумію, що ні.

– Гаразд, – повільно каже він.

Я усвідомлюю, що він не запитав чому, і я рада цьому. Не хочу нікому пояснювати, у якій ситуації я опинилася.

– Хтось може покерувати тут кілька днів? – запитує він за деякий час.

Я сміюся й усвідомлюю, що мій сміх гіркий.

– Хто? Енні ще не досить доросла, щоб працювати тут. У мене навіть немає грошей, щоб найняти когось на роботу.

Ґевін замислився.

– Я впевнений, що в тебе є друзі, які можуть тобі допомогти.

– Ні, – відповідаю. – Немає.

«Ще одна з багатьох прикростей у моєму житті», – додаю я подумки.

Нашу розмову перериває дзвінок на парадних дверях. Я виходжу в зал пекарні, щоб обслужити першого клієнта. Прийшла Марсі Голгоскі, яка керує міською бібліотекою ще відтоді, як я була маленькою дівчинкою. Наливаючи їй каву із собою та пакуючи кекс із лохиною, – її щоденне замовлення, – я сподіваюся, що Ґевін досі в кухні. Я знаю, що подумають люди, побачивши його зі мною в задній кімнаті, а я не люблю, коли люди в місті пліткують про моє особисте життя. Так, я люблю це місто, але плітки в ньому ширяться, наче у вищій школі.

Таймер на духовці спрацьовує, коли Марсі розраховується за своє замовлення. Щойно вона йде, я швиденько повертаюся на кухню, побоюючись, що круасани трохи підгоріли. Я дивуюся, побачивши, що Ґевін ставить деко з круасанами на стенд для охолодження.

– Дякую, – кажу я.

Він киває і знімає прихватки.

– Мені вже час, – озивається він. – Але ти помиляєшся.

– Стосовно чого? – запитую я, адже хочу бути чесною із собою й упевнена, що помиляюся стосовно багатьох речей.

– Стосовно того, що в тебе немає друзів, – каже Гевін. – У тебе є я.

Я не знаю, що сказати йому, тому мовчу. Мое серце раптом починає шалено калатати, і я відчуваю, що щось в мене паленіють рум'янцем.

– Я знаю, ти думаєш, що я просто хлопець, який ремонтує труби та інші речі, – говорить він за хвилику.

Я відчуваю, як мої щокі палають вогнем.

– Мое життя – суцільний хаос, – нарешті кажу я. – Чому ти хочеш бути моїм другом?

– З тієї причини, чому люди стають друзями, – відповідає Гевін. – Тому що ти мені подобаєшся.

Я пильно дивлюся, як він виходить у парадні двері.

Енні надзвичайно мила, коли приходить у пекарню по обіді. Мені здається, що вона в дуже доброму гуморі, тож я не розповідаю про свої пошуки в інтернеті та свої суперечливі думки про поїздку до Парижа, тому що навіть думати не можу про чергову суперечку. Увечері вона знову йде до тата, і коли ми разом миємо посуд у кухні після закриття пекарні, донька порушує товариську тишу запитанням.

– Отже, ти зустрічаєшся з Меттом Гайнзом, так? – запитує вона.

Я рішуче хитаю головою.

– Ні, звісно, що ні.

Енні кидає на мене скептичний погляд.

– Я не думаю, що він знає про це.

– Чому ти так говориш?

– Я бачу, як він дивиться на тебе, – каже вона. – І розмовляє з тобою. Так, ніби ти належиш йому. Так, ніби ти його дівчина.

Я закочую очі.

– Ну, я впевнена, що він зрозуміє, що це не так.

– А чому ти, ну, ніколи не ходиш на побачення? – запитує Енні через деякий час. Я розумію, що їй незручно говорити зі мною про це, оскільки вона пильно

дивиться в раковину замість того, щоб поглянути мені у вічі. Мені взагалі стає цікаво, чому вона вирішила розпочати цю розмову.

– Ми з твоїм татом не так давно розлучилися, – відповідаю я за деякий час.

Енні дивно глянула на мене.

– Ти що, хочеш повернутися до тата?

– Ні, – вигукую я, бо ж вона помиляється. – Ні. Просто я не очікувала, що знову буду самотньою. Окрім того, зараз для мене ти на першому місці, Енні. – Я замовкаю й запитую в неї: – А чому ти вирішила завести цю розмову?

– Просто так, – швидко відповідає Енні. Вона мовчить хвилину. А я занадто добре знаю, що, коли не тиснутиму на неї, вона розповість, що в неї на думці, чи бодай спробує.

– Просто це дивно.

– Що саме?

– Що в тебе немає хлопця абощо.

– Я не вважаю це дивним, Енні, – кажу я. – Не всім потрібна пара.

Не хочу, щоб Енні виросла однією з тих дівчат, які вважають себе неповноцінними без стосунків. Я навіть не замислювалася над тим, що ці думки вже можуть крутитися в її голові.

– У тата є пара, – пробурмотіла вона.

І знову ж таки вона втуплюється в раковину, і я не впевнена, що завдає мені більшого болю – раптове усвідомлення того, що Роб забув про мене так хутко, чи того, що цей факт точно бентежить Енні. У будь-якому разі мені здається, що мене вдарили в живіт.

– Справді? – запитую я, намагаючись надати своєму голосу максимальної байдужості. – І як ти до цього ставишся?

– Нормально.

Я мовчу, сподіваючись продовження.

Вона порушує мовчанку:

– Вона постійно поруч, розумієш. Його дівчина. Чи хто вона йому.

– Раніше ти про неї не згадувала.

Енні знизує плечима й бурмоче:

– Я думала, ти засмутишся.

Я кліпаю кілька разів.

– Ти не повинна хвилюватися про це, Енні. Можеш розповідати мені все.

Донька киває, і я бачу, як вона скоса поглядає на мене. Я прикидаюся, що цілком поглинута миттям посуду.

– То як її звати? – мимохідь запитую я.

– Саншайн¹, – бурмоче вона.

– Саншайн? – Я припиняю мити посуд і з подивом дивлюся на неї. – Твій батько зустрічається з жінкою, яку звуть Саншайн?

Енні вперше видавила із себе усміх.

– Це й справді дурнувате ім'я, – погоджується вона. Я пирхаю і знову беруся мити деко для випічки.

– Вона подобається тобі? – обережно запитую я після невеличкої паузи.

Енні знизує плечима. Вона вимикає кран, бере рушник і починає витирати миску для змішування з неіржавкої сталі.

– Напевно, – відповідає.

– Вона гарно до тебе ставиться? – ставлю ще одне запитання, позаяк мені здається, що вона щось замовчує.

– Напевно, – повторює Енні. – У будь-якому разі я рада, що ти ні з ким не зустрічаєшся, мамо.

Я киваю й пробую пожартувати:

– Ну, у нас під дверима немає черги із самотніх чоловіків.

Енні має вигляд збентежений, ніби вона не зрозуміла мою самоіронію.

– У будь-якому разі, – каже вона, – краще, коли ми родина. Без незнайомців.

¹ У перекладі з англ. «сонячне світло».

Я ледве стримуюся, щоб не погодитись, оскільки це було б егоїстично. Я ж мушу вчинити правильно, чи не так? І правильним буде допомогти їй зрозуміти, що врешті-решт ми з її татом маємо рухатися далі.

– Ми все ще можемо бути сім'єю, Енні, – кажу я. – Те, що у твого тата є дівчина, не змінює його ставлення до тебе.

Енні мружиться.

– Ну то й нехай.

– Дорогенька, ми з татом дуже любимо тебе, – кажу я. – І завжди любитимемо.

– Ну й нехай, – повторює вона.

Донька ставить миску для змішування на сушку для посуду.

– Можна я вже піду? У мене купа домашніх завдань.

Я повільно киваю й дивлюся, як вона знімає фартух та обережно вішає його на гачок поряд із більшим холодильником.

– Люба, – наважуюся запитати я, – з тобою все гаразд?

Енні киває. Вона хапає свій наплічник, переходить через кімнату і швидко цмокає мене в щоку. Досить неочікувано.

– Люблю тебе, мамо, – каже вона.

– Я також тебе люблю, дорогенька. Ти впевнена, що в тебе все гаразд?

– Так, мамо.

Її роздратований тон повернувся. Вона заковчує очі.

Вона йде, перш ніж я встигаю щось сказати.

Зачинивши пекарню того вечора, я йду навідати *tatie*. Підїжджаючи, я одночасно відчуваю, як мене переповнюють тривога, сум та страх. Але я не можу зрозуміти чому. За останній рік я стала розлученою власницею занепакої пекарні й матір'ю, яку ненавидить її рідна дочка. Тепер я ще можу виявитися єврейкою. Мені здається, що я більше не знаю, хто я насправді.

Зайшовши, бачу, що бабуся сидить біля вікна, дивлячись на схід.

– Люба, – каже вона, повертаючись до мене. – Я не чула, як ти стукаєш.

– Привіт, *татіє*, – відповідаю.

Я йду через кімнату, цілую її в щоку й сідаю поруч.

– Ти знаєш, хто я? – запитую я із сумнівом у голосі, тому що від її стану залежить перебіг усієї розмови.

Вона кліпає очима.

– Звичайно, люба, – каже вона. – Ти моя онука Гоуп. Я зітхаю з полегкістю.

– Так, маєш рацію. Дурне запитання.

– То як ти, люба? – цікавиться вона.

– У мене все гаразд, дякую, – кажу я.

Зупиняюся, міркуючи, як розпочати розмову.

– Я думала над тим, що ти сказала мені того вечора, і в мене виникли деякі запитання.

– Того вечора? – запитує *татіє*.

Вона нахилиє голову вбік і пильно дивиться на мене.

– Про твою сім'ю, – пояснюю м'яко.

Мені здалося, що в її очах спалахнули спогади. Раптом вона заворушила своїми скрюченими пальцями, перебираючи китиці на шалику.

– Того вечора на пляжі, – веду далі я.

Вона пильно дивиться на мене.

– Ми не ходили на пляж. Зараз осінь.

Я глибоко вдихаю повітря.

– Ти попросила мене та Енні відвести тебе. Ти нам дещо розповіла.

Матіє здається збентеженою.

– Енні?

– Моя дочка, – нагадую я їй. – Твоя правнучка.

– Звісно, я знаю, хто така Енні, – озивається вона.

Бабуся відводить погляд.

– Мені треба запитати в тебе дещо, *татіє*, – кажу я через деякий час. – Це дуже важливо.

Бабуся знову пильно дивиться у вікно, і мені спочатку здалося, що вона мене не почула. Та нарешті вона відповідає:

– Так.

– *Matie*, – кажу я повільно, чітко вимовляючи кожен склад, щоб вона правильно мене зрозуміла. – Мені треба знати, чи ти єврейка.

Вона так швидко повертає голову в мій бік, що я відхиляюся назад на стільці від подиву. Вона впивається в мене очима й щосили хитає головою.

– Хто тобі сказав? – запитує вона з рішучими та нервовими нотками в голосі.

Здивована, я відчуваю, як загупало моє серце. Попри те що мені важко повірити словам Гевіна, починаю усвідомлювати: я припускаю, що моя бабуся – єврейка.

– Ніхто, – кажу я. – Я просто подумала...

– Якби я була єврейка, то носила б зірку, – сердито мовила бабуся. – Такий закон. Ти бачиш жовту зірку на мені, бачиш? Не роби звинувачень, які не можеш підтвердити. Я їду в Америку навідати дядька.

Я уважно дивлюся на неї. Її обличчя стало рожевим. В її очах спалахують спогади.

– *Matie*, це я, – ніжно кажу я. – Гоуп.

Утім, вона, здається, не чує.

– Не турбуйте мене, інакше я повідомлю про вас, – каже вона. – Якщо я сама, це не дає вам право скористатися мною.

Я хитаю головою.

– Ні, *matie*, я б ніколи...

Вона перериває мене:

– А тепер вибачте.

Я дивлюся, роззявивши рота, як вона підводиться з дивовижною жвавистю, хутко йде до своєї спальні й захряскує двері.

Я встаю й роблю крок у її напрямку, але потім закладаю на місці. Я не знаю, що казати чи робити.

Я почуваюся жакливо через те, що засмутила її. Мене спантеличує жорсткість, з якою вона відповіла мені.

За хвилину я йду за бабусею і стукаю у двері. Я чую, як вона підводиться з ліжка, тому що пружини в її старому матраці зарипіли на знак протесту. Вона відчиняє двері й усміхається мені.

— Привіт, люба, — каже вона. — Я не чула, як ти ввійшла. Вибач. Я підфарбовувала губи.

На її губах і справді видно свіжий шар темно-червоної помади. Я пильно дивлюся на неї деякий час.

— З тобою все гаразд? — запитую я із сумнівом.

— Звісно, люба, — життєрадісно каже бабуся.

Я глибоко вдихаю. Здається, вона не пам'ятає, як вибухнула гнівом кілька хвилин тому. Цього разу я беру її за руки. Мені потрібна відповідь.

— Матіє, глянь на мене, — прошу я. — Я твоя онука Гоуп. Пам'ятаєш?

— Звичайно, пам'ятаю. Не будь дурненькою.

Я міцно тримаю її руки.

— Послухай, матіє, я не збираюся тебе кривдити. Я дуже тебе люблю. Але мені треба знати, чи ти з родини євреїв?

У її очах знову спалахують спогади, але цього разу я тримаю її, щоб переконатися, що вона не відведе погляд.

— Матіє, це я, — кажу.

Я відчуваю, як вона стискає мої руки.

— Я не збираюся тебе кривдити. Однак мені треба, щоб ти відповіла на моє запитання.

Вона вдивляється в мене, а потім відходить убік. Я рушаю за нею в напрямку вікна у вітальні. Я починаю думати, що вона забула про моє запитання, аж тут вона нарешті говорить таким тихим голосом, який переходить майже в шепіт.

— Бог усюди, моя люба, — каже вона. — Ти не можеш визначити його релігією. Ти це розумієш?

Я кладу руку їй на спину, і мені стає легше, оскільки бабуся не здригається. Вона вдивляється в сіре

небо, споглядаючи, як блакить зустрічається із землею на овиді.

– Не важить, що ми думаємо про Бога, – веде далі вона тим самим ніжним і спокійним тоном. – Ми всі живемо під одним небом.

Я вагаюся.

– Ті імена, що ти виписала для мене, *matie*, – лагідно кажу я. – Пікари. Це твоя сім'я? Їх депортували під час Другої світової війни?

Вона не відповідає. І далі дивиться у вікно. За хвилину я пробую знову:

– *Matie*, ти походиш із єврейської родини? Ти єврейка?

– Звісно, – відповідає бабуся.

Мене настільки вразила її раптова відповідь, що я відступаю назад.

– Справді? – перепитую я.

Вона киває. Зрештою вона повертається й зиркає на мене.

– Так, я єврейка, – каже вона. – Але також і католичка. – Вона затинається та додає: – А ще мусульманка.

Я трішки засмучуюся. На хвилину мені здалося, що вона при тямі.

– *Matie*, що ти маєш на увазі? – запитую я, намагаючись приховати тремтіння в голосі. – Ти не мусульманка.

– Це все одне, еге ж? Відмінності створюють люди. Це не означає, що в різних релігій різний Бог.

Вона знову відвертається до вікна.

– Зірка, – пробурмотіла вона за хвилину. Я простежила за її поглядом. Вона споглядає перший проблеск світла під час заходу сонця. Деякий час я спостерігаю разом із нею. Намагаюся побачити те, що бачить бабуся, та зрозуміти, що змушує її сидіти коло вікна щовечора, шукаючи те, що вона не може знайти. Згодом *matie* повертається до мене й усміхається.

– Моя дочка Жозефіна прийде навідати мене одного дня, – каже вона. – Тобі потрібно з нею познайомитися. Вона тобі сподобається.

Я хитаю головою і втуплюю погляд у підлогу. Вирішую не казати їй, що моя мати давно померла.

– Не сумніваюся, – бурмочу я.

– Я хочу відпочити, – каже бабуса.

Вона дивиться на мене, не впізнаючи.

– Дякую, що завітала. Мені сподобалася наша зустріч. Я проведу тебе до дверей.

– *Матіе*, – звертаюся я до неї.

– Ні, ні, – каже вона. – Моя *матіе* не живе тут. Вона живе в Парижі. Біля вежі. Але я повідомлю, що ти переказувала вітання.

Я хотіла щось відповісти, але не змогла вимовити жодного слова. *Матіе* веде мене до дверей.

Я вийшла за поріг. Двері за мною майже зачинились, аж раптом *матіе* розчахує їх навстіж і дивиться на мене довгим важким поглядом.

– Ти повинна поїхати до Парижа, Гоуп, – серйозно каже вона. – Повинна. Я дуже стомилась, і мені пора спати.

Потім вона зачинила двері, а я залишаюся дивитися на невиразну світло-блакитну палітру кольорів.

Я ще довго стою там ошелешена. Я навіть не помітила, як до мене підійшла медсестра Карен.

– Міс Маккенна-Сміт? – спитала вона.

Я повертаюся й кидаю на неї безтямний погляд.

– З вами все гаразд, пані? – цікавиться Карен.

Я повільно киваю.

– Мені здається, я їду до Парижа.

– Ну... це чудово, – нерішуче каже медсестра. Очевидно, вона думає, що я схибнула, і я її розумію. – Е-е, коли?

– Щойно зможу, – відповідаю я.

Я всміхаюся.

– Мені час іти.

– Гаразд, – каже вона, досі спантеличена.

– Я їду до Парижа, – повторюю я собі.

Розділ 10

Печиво «Cape Codder»

ІНГРЕДІЄНТИ

- 1 пачка масла, розм'якшеного
- 2 чашки коричневого цукру
- 2 великі яйця
- ½ чайної ложки екстракту ванілі
- 2 чайні ложки густої сметани
- 3 чашки борошна
- 2 чайні ложки соди для випічки
- ½ чайної ложки солі
- 1 чашка сушеної журавлини
- 1 чашка крихт білого шоколаду

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Розігріти духовку до 375 градусів.

У великій мисці скотити електричним міксером масло та коричневий цукор. Додати яйця, ваніль і сметану.

Змішати борошно, харчову соду й сіль та поступово додавати до суміші із маслом, приблизно по одній чашці. Збивати до однорідної маси.

Додати журавлину та крихти шоколаду. Розмішати й рівномірно розподілити.

Налити чайну ложку з «гіркою» на змащене маслом деко, залишивши місце, щоб тісто розподілилося.

Випікати 10–13 хвилин. Дати охолонути протягом 5 хвилин на деці, відтак перенести на решітку.

У РЕЗУЛЬТАТІ ОТРИМАЄТЕ ПРИБЛИЗНО 50 ШТУК ПЕЧИВА

Роз

Захід сонця того вечора був яскравіший, аніж зазвичай, і, спостерігаючи за обрієм на сході, Роз думала, що яскраве освітлення неба – один із найчудесніших трюків Бога. З виразністю, що здивувала її, вона згадала, як сиділа біля вікна у квартирі своєї сім'ї на вулиці Генерала Камю, спостерігаючи за заходом сонця над Марсовим Полем. Вона завжди вважала, що захід сонця є найкращим поєднанням магії божественної та людської: гарне світло розкриває оточення сяйливої таємничої вежі зі сталі. Вона уявляла себе принцесою в замку, а це світлове шоу готувалося лише для неї. Вона була впевнена, що сидить коло найкращого вікна в місті, з якого напевно відкривався найпрекрасніший краєвид у всьому світі.

Та це було тоді, коли вона пишалася своєю країною, пишалася, що вона парижанка. Ейфелева вежа здавалася їй символом усього, що вирізняло її улюблене місто з-поміж інших.

Пізніше вона зненавиділа його ідеали. Вона дивувалась, як швидко любов та гордість перетворилися на щось темне й неминуче.

Роз спостерігала, як небо над Кейп-Кодом забарвилось в яскравий помаранчевий колір, а потім зблякло до рожевого й, нарешті, до світло-блакитного. Їй здалося, що вона вдома, там далеко, у тому місці, де розпочалася її мандрівка. Попри те що тут захід сонця

відрізнявся від паризького, атмосфера їй була знайома. Вона вважала, що блакить сутінок залишилася такою, як і багато років тому. Її втішало усвідомлення того, що, хоча все на світі змінюється, кінець Божого світлового шоу завжди залишався незмінним.

Сидячи при вікні, Роз відчувала, що відбувалося щось важливе. Однак вона не могла розтлумачити свої відчуття. Їй здавалося, хтось сказав їй щось надзвичайно важливе, але хто? І коли? Вона не могла згадати, чи приходив хтось навідувати її.

Дзвінок на вхідних дверях задзвенів, порушивши перебіг її думок. Вона кинула останній погляд на Північну зірку над обрієм й повільно рушила до вхідних дверей. Вона замислилася, коли саме охляло її тіло. Вона пам'ятала, як легко їй було ходити, наче пір'їнці, та яка вишукана вона була. Здавалося, це було лише вчора. Проте зараз вона відчувала своє тіло як мішок кісток, що його повинна тягнути, докладаючи зусиль, хай куди б ішла.

У дверях вона побачила добру медсестру, ім'я якої не могла запам'ятати. Та, оцінивши її обличчя, Роз знала, що їй можна довіряти.

– Привіт, Роз, – сказала медсестра лагідним голосом, який нагадав жінці, що люди в цьому прихистку жаліли її. Їй не потрібна була їхня жалість. Вона не заступувалася на це.

– Ти йдеш на вечерю? Троє інших жінок за твоїм столом сумують за тобою в їдальні.

Роз знала, що це неправда. Вона ніяк не могла запам'ятати не те що імена, а навіть обличчя тих трьох жінок, з якими снідала, обідала й вечеряла щодня.

– Ні, я залишуся тут, – відповіла вона медсестрі. – Дякую.

– А якщо я принесу тацю тобі в кімнату? – запитала медсестра. – Сьогодні маємо на вечерю м'ясний піріг.

– Гарзд, – сказала Роз.

Медсестра вагалася.

– То тебе сьогодні навідувала онука?

Роз намагалася пригадати.

– Так. А що? – швидко відповіла вона, адже їй здалося, що медсестра впевнена в цьому, і, звісно, Роз не хотіла, щоб хтось дізнався, що вона втрачає пам'ять.

– Це так мило, – сказала медсестра. – Останнім часом вона приходить частіше. Це чудово.

– Звісно, – озвалася Роз, згадуючи, коли приходила онука.

Вона думала, що в медсестри немає підстав брехати їй, і раптом вона відчула біль розчарування через те, що не могла згадати про візити онуки. Вона дуже хотіла б пам'ятати, як Гоуп навідувала її. Медсестра поплескала Роз по плечу та знову заговорила ніжним голосом.

– Здається, у її планах захоплива поїздка, – сказала вона.

– Поїздка? – запитала Роз.

– Так. Хіба вона тебе не сповістила? – радісно говорила медсестра. – Вона їде до Парижа.

І раптом Роз згадала. Гоуп навідувала її. Збентеження Енні, коли Роз передала Гоуп список імен на початку тижня. Занепокоєння на обличчі Гоуп сьогодні по обіді. На хвилинку вона заплющила очі. Вона потонула в спогадах, а потім здалеку почула голос медсестри, яка кликала її:

– Роз? Місіс Маккенна? З вами все гаразд?

Роз із силою розплющила очі й усміхнулася. Вона звикла вдавати щастя протягом свого життя. На її думку, це був жаклиний талант.

– Пробачте, – говорила Роз. – Я просто задумалася про онуку та її подорож.

Медсестра заспокоїлась. Але Роз знала, що справжнє пояснення – її розум раптом повернувся в 1942 рік – налякає жінку, чий добрі очі свідчили про те, що вона ніколи не стикалася з утратою, яка назавжди змінює душу. Роз упізнавала таку втрату в очах інших людей, адже бачила її у своїх щоразу, як дивилася на себе в дзеркало.

Медсестра подалася готувати тацю з вечерею, а Роз зачинила двері за нею й пішла до вікна. Вона вдивлялась у східне небо, на якому де-не-де з'являлися перші зорі. Зараз небо здавалося їй іншим. За темрявою, за овидом, за широким океаном десь на сході розташовувався Париж – місто, де все почалось і де все має закінчитися. Роз ніколи не повернеться туди, але щоб покінчити з минулим, Гоуп має поїхати туди.

Кінець близько. Роз знала це напевне. Вона відчувала його у своїх кістках. У неї виникли такі самі відчуття, як і влітку 1942 року, перед їхнім вторгненням. Коли вона пізніше того-таки року прибула до берегів Америки, приїхала в Нью-Йорк і проходила повз статую Свободи, то пообіцяла собі залишити минуле в минулому. Однак хвороба Альцгеймера мучила її мозок, перемішала часові рамки й повернула спогади про минувшину. Спогади, яких Роз не хотіла.

Зараз після пробудження щоранку їй було важко залишатися в сьогоденні. Інколи вона прокидалася 1936 року, або 1940-го, або знову 1942-го. Події для Роз були такі реальні, ніби вони щойно трапились, і на якісь незначні миті їй здавалося, що її життя лише попереду, а не позаду. Вона собі уявляла, як ховає ці події до гарної скриньки для прикрас, яку бабуся подарувала їй на тринадцятиріччя, замикає її та викидає ключ у глибоку Сену.

А зараз, коли сьогодення є таким розмитим і непевним, здавалося, що гарна скринька зі спогадами, замкнена протягом сімдесяти років, містила лише ті моменти ясності, які Роз могла знайти в цьому житті. Інколи вона замислювалась, а чи не спричинило навмисне забуття те, що спогади zostались абсолютно недоторканими. Її спогади були схожі на документ, який роками зберігався в герметичному затемненому контейнері й залишився неушкодженим.

Роз була здивована, збагнувши, що спогади, які вона приховувала так багато років, заспокоювали її.

Повернення в минуле скидалося на перегляд шоу її життя в сповільненому темпі, що, як вона знала, незабаром залишиться в минулому. І оскільки в її спогадах були прогалини, протягом деяких днів вона могла поринути в минуле, не відчуючи одразу удару від неминучого кінця.

Роз любила бачити матір, батька, сестер та братів під час своїх коротких подорожей у минуле. Вона полюбляла відчувати, як *татіє* тримає її за руку; вона любила чути дзвінкий сміх своєї молодшої сестри; їй подобалося вдихати солодкий запах дріжджів у пекарні батьків. Тепер вона жила заради тих днів, коли могла поринути в минуле й побачити тих, про кого поклялася більше ніколи не говорити. Адже саме там залишилося її серце. Вона залишила його в минулому, на тих чужоземних берегах, дуже давно.

Зараз, коли її власні сутінки добігали свого кінця, Роз знала, що помилялася, намагаючись забути, адже то був ключик до її суті. Але вже надто пізно. Вона залишила все в жахливому, гарному минулому. І там воно зостанеться назавжди.

Розділ 11

Увечері я їду додому сама, і голова мені йде обертом. Я їду до Парижа.

На світлофорі на Мейн-стрит дістаю мобільний телефон і майже всупереч своїй волі набираю номер Гевіна.

Я пропускаю один гудок, аж раптом усвідомлюю, який дурнуватий вигляд матиму. Я швидко натискаю «Завершити». Чого б це Гевіну було цікаво, що я їду до Парижа? Він неабияк допоміг мені, але я, либонь, занадто самовпевнена, якщо думаю, ніби його обходять мої плани.

Світлофор перемикається на зелене світло, і коли я ставлю ногу на педаль газу, дзвонить мій телефон. Я здригаюся. Глипаю на екран, воліючи дізнатися, хто телефонує. Мої щоки пашать, коли я розумію, що це Гевін Каес.

– Е-е, привіт, – нерішуче відповідаю я.

– Гоуп? – Його голос глибокий і теплий.

Я злюся сама на себе, оскільки він заспокоює мене.

– Е-е, так, привіт, – кажу.

– Ти телефонувала щойно?

– То пусте. – Я відчуваю, що мої щоки червоніють іще більше. – Навіть не знаю, чому я телефонувала, – бурмочу.

Він мовчить деякий час.

– Ти навідувала бабусю?

– Звідки ти знаєш?

– Я не знав. – Гевін замовкає, а потім додає: – Їдеш до Парижа?

– Здається, так, – відповідаю я, стишуючи голос.

– Добре, – каже він одразу, так ніби чекав на цю мою відповідь. – Послухай, якщо тобі потрібна допомога з пекарнею на той час, поки тебе не буде...

Я перебиваю його:

– Гевіне, це дуже мило з твого боку, але так не варто.

– Чому?

– По-перше, ти ніколи не керував пекарнею, еге ж?

– Я швидко вчуса.

Я всміхаюся.

– А по-друге, маєш свою роботу.

– Це не проблема. Я зможу взяти кілька вихідних.

А на термінові виклики завжди можу відповісти після зачинення пекарні.

Я не звикла, щоб люди дбали про мене чи допомагали мені. Мені стає незручно, і я не знаю, як реагувати на пропозицію допомоги.

– Дякую, – нарешті кажу. – Але я ніколи не змогла б просити тебе про таке.

– Гоуп, з тобою все гаразд? – запитує Гевін.

– Усе гаразд, – відповідаю, хоча майже впевнена, що брешу.

Через тиждень я роздумую, чи я при своєму розумі, сідаючи на рейс авіакомпанії *Aer Lingus* із Бостона до Парижа через Дублін – найдешевший рейс, який я змогла знайти за такий короткий термін.

Енні так зраділа тому, що я вирішила поїхати, що навіть не влаштовувала мені сцен через те, що їй доведеться пожити кілька додаткових днів у батька. Звісно, вона просилася поїхати до Парижа зі мною, але, мабуть, зрозуміла, коли я сказала, що можу дозволити собі придбати лише один квиток.

– Окрім того, *татіе* просила поїхати тільки тебе, – пробурмотіла Енні, втупившись поглядом собі під ноги.

– Тому що ти потрібна їй тут, – сказала я дочці.

Я вирішила поїхати в суботу ввечері, щоб призупинити діяльність пекарні лише на три дні; а по понеділках ми все одно зачинені. Утім, мені здається, що я відїжджаю на цілу вічність, особливо зважаючи на фінансові проблеми, які нависли наді мною. Я не знаю, чи прийдуть інвестори, щоб оцінити роботу пекарні, і коли вони це зроблять, оскільки я не розмовляла з Метом відтоді, як відхилила його пропозицію щодо позики. Я розумію, що йому було неприємно, але я не можу розв'язувати цю проблему зараз. Можливо, я припускаюся величезної помилки, але знаю, що не здатна відмовитися від цієї поїздки.

За час моєї відсутності треба буде виконати два замовлення – обидва регулярні щотижневі замовлення від двох готелів на пляжі. Я неохоче прийняла пропозицію Гевіна відвезти Енні, яка доставлятиме кекси, що їх я заздалегідь спекла й заморозила. Їй слід буде розморозити їх перед школою в понеділок зранку, а після школи Гевін забере її, щоб виконати доставку, а потім відвезе до Роба.

Через одинадцять годин після зльоту в Бостоні та зупинки в Дубліні я дивлюся в ілюмінатор: літак проривається крізь ковдру хмар, що вкривають паризьке небо, і знижує висоту над містом. Я не бачу жодної архітектурної пам'ятки, – напевно, вони відкривуться мені вже на землі зовсім скоро, – але помічаю Сену, яка темно-синьою стрічкою стелиться на землі, та фрагменти зеленої трави, які змінюються яскраво забарвленими деревами, що простягаються в такий далекий від міста сільській місцевості.

«Колись це місто було домом *tamie*», – думаю я, коли літак заходить на посадку. Напевно, було дивно покинути все й не повертатися.

Після приземлення я йду скляним коридором Міжнародного аеропорту імені Шарля де Голля, проходжу митний контроль і чекаю в черзі на таксі, які, на мій

подив, здебільшого є елітними автомобілями. Я сідаю в «мерседес» і передаю водієві адресу готелю, який забронювала на сайті Travelocity¹. Я не наважуюся вимовити його назву вголос, оскільки не впевнена, що прочитаю правильно.

Перш ніж заїхати в околиці Парижа, ми тридцять хвилин їдемо через промислове передмістя. Ми проминаємо величезний спортивний комплекс, аж я раптом згадую те, що читала в інтернеті про масштабний збір у 1942 році, коли тисячі євреїв були зібрані на спортивному стадіоні перед депортацією до концентраційних таборів. Сумніваюся, що це той стадіон, позаяк у нього занадто сучасний вигляд. Проте я запам'ятовую його темний образ, тимчасом як водій таксі вправно вписується в потік автомобілів та, повернувши ліворуч на вулиці Веррері (rue de la Verrerie), зупиняється зі скрипом гальмівних колодок перед білою будівлею, на якій великими друкованими літерами написано «Готель тисячі зірок». Я дивлюся на ковані балкони, що оточують засклені стулчасті двері на другому поверсі, і всміхаюся. Париж чомусь виявився точнісінько таким, як я собі уявляла. Окрім того, у мене виникає відчуття, що за останнє століття саме цей район не дуже змінився. Я замислююся, чи проходила *татіе* повз цю будівлю, чи милувалася цими балконами й хотіла заглянути всередину крізь легкі фіранки на цих засклених вікнах. Мені дивно думати про її життя тут у той час, коли вона була не набагато старша за Енні.

Поселившись у готелі, я швидко приймаю душ, одягаю джинси та светр, взуваю черевики на низькій підшві. Діставши вказівки від консьєржа, проходжу кілька кварталів до вулиці Жеффруа Лансьєр, на якій розташовано «Меморіал Шоа».

Париж у жовтні подобається мені. У повітрі пахне свіжістю. Звісно, я ще ніколи не була тут, тому мені важко порівнювати, яке це місто в інші пори року, але зараз

¹ Одна з найбільших туристичних онлайн-компаній у світі.

вулиці здаються тихими та спокійними. Мене захоплює, як минуле тут поєднується із сучасністю – на одних вулицях бруківка поєднується з асфальтом, а на інших крамниці електроніки й модного одягу розміщені в будинках, яким, либонь, уже сто років. Проживши більшу частину свого життя в Массачусетсі, я звикла до того, що історія може гармонійно переплітатись із сучасним життям, але тут усе інакше. Можливо, тому, що Париж має довшу історію, або тому, що тут більше спадщини.

Я відчуваю пахощі печеного хліба та осіннього листя, яке змінює свій колір, а також слабкий запах вогнища, коли проходжу вулицями. Я глибоко вдихаю, бо не звикла до такої суміші ароматів. Невеличкі вхідні двері, виконані у формі арок, приперті до кам'яних стін велосипеди та майже заховані огорожені сади свідчать про те, що це місце чуже мені, але є щось у Парижі, що здається дуже знайомим. Уперше я ставлю собі запитання, а чи може відчуття місця передатися з генами. Відкидаю цю думку, але, попри те що вулиці здаються мені незнайомими та звивистими, я легко знаходжу шлях до «Музею Голокосту».

Пройшовши крізь металошукач перед великою похмурою будівлею, я йду через сіре подвір'я просто неба, повз пам'ятник, на якому викарбувано назви концентраційних таборів під металевою зіркою Давида, і заходжу в музей через парадні двері. На щастя, жінка в приймальні розмовляє англійською мовою й радить мені скористатися комп'ютерами навпроти її столу, оскільки люди, які шукають зниклих членів своєї родини, починають пошук саме з них. Як я й очікувала, на двох комп'ютерах знаходжу ту саму інформацію, що й в інтернеті. Усі імена зі списку *tatie*, окрім Алена.

Я знову звертаюся до жінки в приймальні й пояснюю, що шукаю людину, якої немає в записах, та інформацію про те, що насправді трапилося з особами, імена яких я знайшла. Вона киває і спрямовує мене до ліфта далі коридором.

– Підіймайтеся на четвертий поверх, – каже вона. – Там читальна зала. Якщо вам знадобиться допомога, зверніться до працівників приймальні.

Я киваю, дякую їй і підіймаюся ліфтом нагору.

На першому рівні читальної зали розташовано комп'ютери та довгі столи, а на другому рівні під високою стелею, крізь яку пробивається світло, – ряди книг і файлів. Я підходжу до жінки в приймальні. Вона вітає мене французькою, а потім переходить на англійську, коли я звертаюся до неї з проханням:

– Чи не могли б ви допомогти мені знайти деяких людей?

– Звісно, мадам, – каже вона. – Чим можу вам допомогти?

Я називаю їй імена зі списку *mamie*, а також роки народження, і пояснюю, що не можу знайти Алена. Кивнувши, вона зникає на кілька хвилин. Відтак повертається з декількома сторінками не дуже докладних записів.

– Ось усі дані, які ми маємо про цих людей, – каже вона. – Як ви й говорили, ми не можемо знайти ім'я Алена в жодному зі списків депортованих людей.

– Що це означає? – запитую.

– Тут може бути кілька причин. Наші записи є досить повними, але інколи виявляється, що дані про деяких людей були неправильно записані, особливо про дітей. Вони загубилися в тодішньому безладі.

Жінка передає мені документи. Я сідаю, щоб ознайомитися з ними. Наступні кілька хвилин намагаюся читати записи, що деякі з них написані від руки, декотрі надруковані, але всі французькою мовою. Я переглядаю третю сторінку з переданих мені та натрапляю на перепис населення. Мої очі розширюються від подиву.

Там, на аркуші зі словом *recensement*¹ похилим почерком записано дані за 1936 рік про сім'ю Пікарів із Парижа, і серед їхніх дітей є дочка Роз, народжена 1925 року.

¹ Перепис (фр.).

Дані про долю людей у списку *tamie* спантеличили мене, я вірила, що вони й справді були її сім'єю, але по-справжньому пересвідчилася в історії бабусі, лише побачивши її ім'я та рік народження в офіційних документах.

Моє серце шалено калатає, поки я дивлюся на аркуш із записами.

Перечитую незначні деталі. Я знаходжу інформацію, що відповідала даним з інтернету: чоловік, який міг бути батьком *tamie*, Альбер, працював лікарем. Його *femme*, його дружина, Сесіль значиться *sans profession*¹. Мабуть, вона доглядала дітей. Діти – *fils i filles*² – зосібна Роз, указані всі, окрім Даніель, наймолодшої, яка народилася 1937 року, після перепису. Ім'я Алена також було в списку. Він був так само справжній, як і всі вони.

Я переглядаю всі документи. Це поглинає досить багато часу, позаяк мої очі постійно наповнюються сльозами і, окрім того, мені доводиться послуговуватися англо-французьким словником, який я привезла із собою. Зрештою я не наблизилася до розгадки, що саме трапилося з Аленом і родиною після депортації. Жодна з копій документів про депортацію не доповнена додатковими відомостями. Останній запис стосовно всіх членів сім'ї – окрім Роз та Алена, про яких немає жодного запису, – стосується депортації під конвоем в Аушвіц.

Я несу документи назад до приймальні, де жінка, яка раніше допомогла мені, дивиться на мене й усміхається.

– Знайшли те, що шукали?

Я киваю, відчуваючи, що мої очі сльозяться.

– Думаю, це родина моєї бабусі, – тихо кажу я. – Та я не знаю, що трапилося з ними після депортації.

Вона киває із серйозним виглядом.

– З-поміж сімдесяти шести тисяч євреїв, вивезених із Франції, вижило лише дві тисячі. Найімовірніше вони загинули, мадам. Мені шкода.

¹ Без професії (фр.).

² Сини та дочки (фр.).

Я киваю. Відтак глибоко вдихаю й усвідомлюю, що тремчу.

– Ви знайшли те ім'я, яке шукали? – запитує працівниця за деякий час.

Я хитаю головою.

– Тільки в бланку перепису. Даних про арешт або депортацію Алена Пікара немає.

Вона на хвилину закушує губу.

– Стривайте. Є людина, яка може вам допомогти. Вона проводить тут дослідження й розмовляє англійською. Зараз я з'ясую, чи є в неї вільний час.

Жінка робить кілька коротких дзвінків, під час яких розмовляє французькою мовою, а потім каже мені, що Керол із дослідницької бібліотеки допоможе мені за тридцять хвилин. Вона радить зачекати в музеї, де я можу познайомитися з виставкою.

Я спускаюся сходами в майже порожню виставкову залу. Мене одразу вражає кількість фотографій та документів, якими заповнена довга вузька кімната. Посередині кімнати відтворюється фільм французькою мовою. Я прислухаюся до чоловічого голосу, який, наскільки розумію, розповідає про Голокост. Підходжу до першої стіни ліворуч від мене й радію, побачивши, що фотографії підписано не лише французькою мовою, а й англійською. На задню порожню стіну в кінці кімнати проектується моторошне зображення залізничних колій, які ведуть у нікуди. Я одразу згадую сон, що наснився мені після того, як *таті* дала мені перелік.

Протягом півгодини я копирсаюся у власних думках, читаючи безліч свідчень про початок війни, втрату євреями прав у Франції та по всій Європі й про перші депортації з країни.

Ці події не просто трапились у молодості моєї бабусі, вони й справді могли статися з людьми, яких вона любила найдужче у світі. Я заплющую очі й усвідомлюю, що мені важко дихати. Моє серце й далі калатає

вдвічі швидше, ніж зазвичай, аж раптом чую голос жінки попереду мене:

– Мадам Маккенна-Сміт?

Розплющую очі. Жінка, яка стоїть переді мною, брюнетка, приблизно мого віку із зібраним у хвіст волоссям та блакитними очима, підведеними стрілками. Вона одягнена в темні джинси й білу сорочку.

– Так, це я, – кажу. А потім швидко додаю: – Вибачте, я хотіла сказати: *qui, madame*¹.

Вона всміхається.

– Усе гаразд. Я трішки розмовляю англійською. Я Керол Дідо. Ходімо зі мною.

Я киваю та йду за нею повз решту експонатів виставки. Ми швидко проходимо залом, у якій транслюють ще кілька відеозаписів, а також повз стіни з документами й інформацією. Вона веде мене через кімнату, заповнену світлинами дітей; їх надзвичайно багато. Я зупиняюся й нахиляюся вперед, щоб прочитати підпис до однієї з них.

Там написано: «Рашель Фурньє, 1937–1942». На фотографії маленька дівчинка з темним волоссям усміхається в камеру, її волосся заплетене в кіски та прикрашене стрічками. Вона тримає великий гумовий м'яч і всміхається безпосередньо в камеру.

– Це французькі діти, у яких відібрали життя, – м'яко промовляє Керол.

– О Господи, – бурмочу я.

Ця зала справляє на мене ще більше враження, ніж фотографії смерті, які я бачила в попередній кімнаті і які змусили моє серце завмерти. Дивлячись безпосередньо на світлини, не можу не думати про свою дочку. Якби доля занесла нас до іншої країни та в інший час, вона могла б бути однією з цих маленьких дівчат на стіні.

– Майже одинадцять тисяч дітей із Франції померли в Шоа, – говорить Керол, читаючи вираз жаху на моєму

¹ Так, мадам (фр.).

обличчі. – Ця зала нагадує мені про всіх, хто міг вижити, але не вижив.

Я йду за нею до ліфта, а її слова відлунюють у мене в голові. У ліфті вона натискає кнопку четвертого поверху. Ми їдемо в тиші, а я думаю про сім'ю *tamie* та все, що було втрачено.

Керол веде мене в сучасний офіс із двома стільцями, розвернутими до столу, на якому складено багато книжок і документів. За вікном я бачу баню церкви, що вивиснується над багатоквартирним будинком, та стіну з дитячими малюнками, на яких написано *Мата*. Керол вказує мені на один зі стільців, а сама сідає перед комп'ютером.

– То що привело вас до Парижа? – запитує вона, рухаючи мишкою й натискаючи кілька клавіш на клавіатурі.

Я розповідаю їй стислу версію історії *tamie*, а також про те, що імена, які бабуся вказала, можуть належати членам сім'ї, яких вона втратила під час Голокосту. Пояснюю, що знайшла всіх, окрім Алена, оскільки про нього немає жодних записів. Я також пояснюю, що не можу збагнути, що саме трапилося з моєю бабусею, оскільки записів про Роз Пікар у документах про депортацію також немає.

– Але ж ви кажете, що ваша бабуся покинула Париж до арешту? Я правильно зрозуміла? – запитує Керол. Я киваю.

– Так. Тобто я так думаю. Вона ніколи не розповідала про це. А зараз у неї хвороба Альцгеймера.

Керол хитає головою.

– Отже, минуле для неї майже повністю втрачено. Я киваю.

– Просто хочу дізнатися, що трапилося. Вона хотіла, щоб я дізналася, що сталося з її сім'єю. Якщо до повернення додому я не знайду дані про Алена, це ризик для її серця.

– Вибачте, але ми більше нічим не можемо допомогти. Якщо про нього немає інформації в записах, то її немає. Моє серце завмирає.

– То це все? – запитую я тихо. – Я можу ніколи не дізнатися, що з ним трапилося?

Керол вагається.

– Є ще один шанс, – каже вона.

– Справді?

– Є один чоловік, – говорить Керол, але потім замовкає, не закінчивши думку.

Натомість вона переглядає старомодну картотеку, зупиняється, хапає телефон і набирає номер. За деякий час вона швидко говорить щось французькою, дивиться на мене, говорить іще щось, а потім кладе слухавку.

– Готово, – каже жінка.

Вона занотовує щось на клаптику паперу.

– Візьміть ось це.

Узявши клаптик паперу, я оглядаю його. Керол написала ім'я, адресу та комбінацію з чотирьох цифр, а також літеру А.

– Це Олів'є Берр, – пояснює вона.

Керол злегка всміхається.

– Він легенда.

Я дивлюся на неї запитально.

– Йому дев'яносто три роки, – веде далі вона. – Він вижив у Шоа й присвятив усе життя складанню списку євреїв із Парижа, які загубилися та які повернулися.

Зиркаю на неї з недовірою.

– Його списки відрізняються від ваших?

– Так, – відповідає Керол. – Вони засновані на словах справжніх людей; людей, які були в таборах, приходили в синагоги після війни й досі не можуть забути про свою втрату. Наші записи офіційні. Його записи усні, але інколи корисніші.

– Олів'є Берр, – тихо повторюю я.

– Він каже, що ви можете прийти зараз. Номер на аркушику – це код від його вхідних дверей. Він просив, щоб ви зайшли.

Я киваю, а моє серце шалено гупає.

– Як мені туди дістатися?

Керол розповідає, як дійти до його оселі, та пояснює, що пішки я дістануся туди швидше, ніж на таксі.

– Окрім того, ви побачите Лувр і перетнете Сену мостом Мистецтв, – каже вона. – Ви маєте хоча б трішки побачити Париж, виконуючи свою місію.

Я всміхаюся, раптом збагнувши, що ще навіть не глянула на Ейфелеву вежу.

– Дякую, – кажу я.

Підводжуся, не впевнена, розчаровуватися мені через брак записів тут чи сподіватися на допомогу Олів'є Берра.

– *Bonne chance*¹, – каже Керол, усміхаючись.

Вона простягає мені руку.

– Щасти вам, – каже вона, дивлячись мені у вічі.

Дотримуючись вказівок Керол Дідо, я проходжу бічними вулицями на вулицю Ріволі. Оминаю готичний фасад готелю «Де Вілль» зліва та йду повз низку крамниць, – *H&M, Zara, Celio, Etam*, – які також розташовуються на вулиці Ньюбері в Бостоні. Кілька прапорів Франції майорять на вітрі. Їхні червоні, білі та сині смужки наче вітають мене, коли я проходжу повз. Листя на деревах, які де-не-де видніються на тротуарі, з приходом осені стало червоним. Воно осипається на хідник, а люди, які постійно кудись квапляться, топчуть його.

Повертаю ліворуч, щойно підходжу до музею Лувр зліва від мене. Я опиняюся на широкій площі, зусібіч оточеній стінами музею, і на хвилину стою зачарована. Я знаю небагато з історії Франції, але пам'ятаю, як читала, що Лувр колись був палацом. І, роззираючись, я майже уявляю собі монарха із сімнадцятого століття, який крокує вулицею в супроводі слуг.

Переходячи на інший бік вулиці, я бачу пішохідний міст, про який розповідала Керол. Вона пояснила, що

¹ Щасти (фр.).

огорожа моста покрита замками, які закохані вішають, щоб підтвердити свої стосунки. Це дуже романтично, але я знаю, що незалежно від того, повісили ви замок чи ні, взаємини – річ тимчасова, хай навіть ви вірите в них усім серцем.

Я дивлюся праворуч, перетинаючи міст, та всміхаюся, оскільки бачу вершечок Ейфелевої вежі, який видніється над дахами будинків удалечині на іншому березі річки. Я бачила її на фотографіях тисячі разів, проте, побачивши вперше наживо, згадую, що справді є тут, за тисячу миль від домівки, за океаном. Цієї миті я жакливо сумую за Енні.

Коли перехожу міст майже до половини, у мене раптом виникає відчуття дежавю, наче я вже була тут раніше. Я не одразу розумію, як таке може бути, але коли все ж усвідомлюю, то зупиняюся так різко, що жінка, яка йде позаду, вривається в мене. Вона бурмоче щось французькою, кидає на мене гнівний погляд та обходить мене, роблячи занадто велике й широке коло. Я ігнорую її та повертаюся по колу. Мої очі розширюються від зачудування. Праворуч, за блискучою Сеною, вершечок Ейфелевої вежі прохромлює блакитне небо вдалині. Позаду мене вимальовується Лувр, розкішний та величний, на березі річки. Ліворуч я бачу острів, з'єднаний із двома мостами. Швиденько рахую арки. Сім на мості ліворуч, п'ять на мості праворуч. А попереду будівля, яку Керол назвала Інститутом Франції, дуже схожа на другий палац. Здається, колись він разом зі Лувром були половинами одного королівства.

Моє серце знавісніло калатає, і я чую голос *татіє*, що розповідає мені казку, яку я чула так часто, що вивчила її напам'ять, коли була у віці Енні.

«Щодня принц йшов через дерев'яний міст кохання, щоб побачити принцесу. Позаду нього був чудовий палац, а попереду – замок із куполом, який був входом до королівства принцеси. Йому треба було перетнути великий рів, щоб дістатися до свого справжнього

кохання. Зліва від нього було два мости, які вели до центру міста: один – із сімома арками, а один – з п'ятьма. Праворуч величезний меч, який розтинає небо, повідомляє принца про небезпеку попереду. Утім, той приходив щодня та сміливо йшов назустріч небезпеці, тому що кохав принцесу. Він казав, що жодна небезпека у світі не втримає його від неї. Щодня принцеса сиділа біля вікна та дослухалася до його кроків, адже знала, що він не розчарує її. Принц любив її, і якщо обіцяв, що приїде до неї, то завжди додержував слова».

Я завжди гадала, що розповіді татіє були простими казками, які вона чула, коли була маленькою дівчинкою, а зараз я вперше задумалася, чи не склала вона їх сама, живучи у своєму улюбленому Парижі. Я хитаю головою та йду далі, але відчуваю, як трусяться мої коліна. Я уявляю свою бабусю дівчиною-підлітком, яка перетинає цей-таки міст, заходить у ці самі будівлі, під її ногами тече ця сама річка, а вона уявляє, що одного дня по неї приїде принц. Чи ходила вона цими-таки місцями, якими зараз ходжу я, у цьому самому містідесь сімдесят років тому? Чи стояла вона на цьому-таки мості, спостерігаючи, як зірки з'являються на сході, над островом посеред Сени, так, як вона чекає на їхню появу коло свого вікна щовечора? Чи шкодує вона, що поїхала звідси назавжди?

Ідучи, я згадую свої улюблені казки, а саме ту, у якій принц каже принцесі, що кохатиме її, доки на небі є зорі.

«Одного дня, – сказав принц принцесі, – Я заберу тебе за велике море, і ти зустрінешся з королевою, чий ліхтар освітлює весь світ, щоб усі її підданці були на свободі та в безпеці».

Бувши ще маленькою дівчинкою, я запам'ятала ці слова та уявляла собі, що одного дня мене також знайде принц і врятує від непривітності моєї матері. Я полюбляла уявляти, як сідаю з принцом на його білого коня – тому що, звичайно, у моїй уяві принц неодмінно

мав білого коня – та їду назавжди в казкове королівство до королеви, усі підданці якої в безпеці. А зараз мені тридцять шість і в мене інше бачення. Немає хоробрих, героїчних принців, які чекають на мене. Немає чарівної королеви, яка захистила б мене. Урешті-решт, ти можеш покласти лише на себе. Мені цікаво, скільки років було *таті*, коли вона відкрила для себе цю правду.

Раптом здається, що мене охопило минуле бабусі, і я відчула себе такою самотньою, як ніколи.

Вулиця Вісконті темна та вузька; вона схожа радше на довгий коридор, а не на звичайну вулицю. Тротуари обабіч в'ються тоненькою стрічкою, а одинокий велосипед, припертий до стіни, викликає в мене спогади про старомодну поштову листівку. Я проходжу повз вітрини кількох крамниць і дістаюся майже кінця вулиці, коли нарешті бачу номер 24, двійко величезних чорних подвійних дверей під кожною аркою. Я набираю код, який Керол дала мені – 48A51 – на клавіатурі справа і, почувши дзижчання дверей, штовхаю їх уперед. Вийшовши з прохолодної темряви внутрішнього дворику та піднявшись на другий поверх будівлі, я бачу, що двері вже відчинені. А проте легенько стукаю по одвірку й чую глибокий нетерплячий голос, який долинає з глибини квартири:

– *Entrez-vous! Entrez-vous, madame!*¹

Я заходжу, зачиняю за собою двері та йду вузьким коридором, де під стінами стоять книжкові шафи, заповнені старими книгами в шкіряних палітурках. Заходжу до залитої сонцем кімнати та бачу сивого сутулого чоловіка, який стоїть біля вікна й дивиться на вулицю. Коли я заходжу, він розвертається до мене, і мене дивує, яке в нього зморшкувате обличчя. Здається, він прожив сотні років історії, а не дев'яносто три, як казала Керол Дідо. Я підходжу, щоб потиснути йому руку, а він дивно дивиться на мене.

¹ Заходьте, мадам, заходьте (фр.).

– О, американка, – це перші слова, які він до мене говорить. Він усміхається, а я чудуюся, наскільки його зелені очі сповнені розумом, це очі молодика, який живе в тілі стомленого старого чоловіка.

– Мадам Дідо не сказала мені, що ви американка. У Парижі ми вітаємося *deux bisous*¹, двома поцілунками в щоку, люба.

Він демонструє мені цей звичай, нахиляючись та злегка цілуючи мене в обидві щоки. Я відчуваю, що зашарілася.

– Пробачте, – бурмочу я.

– Вам немає за що перепрошувати, – каже він. – Ваші американські звичаї досить чарівні.

Він указує на стіл і два дерев'яні стільці біля вікна.

– Проходьте та сідайте, – запрошує.

Він чекає, доки я сяду, і пропонує мені чашку чаю, а коли я відмовляюся, сідає поруч зі мною.

– Мене звати Олів'є Берр.

– Я Гоуп Маккенна-Сміт. Дякую, що прийняли мене так швидко, – кажу я повільно.

Я беру до уваги його поважний вік і те, що англійська не його рідна мова.

– Будь ласка, – озивається він. – Завжди приємно, коли тебе навідує молода дівчина. – Чоловік усміхається та гладить мене по руці. – Я розумію, що ви шукаєте інформацію.

Я киваю й глибоко вдихаю повітря.

– Так, сер. Моя бабуся народилася в Парижі. Я лише нещодавно дізналася, що її сім'я могла загинути під час Голокосту. Думаю, вони були євреями.

Олів'є деякий час дивиться на мене.

– Ви лише нещодавно про це дізналися?

Знімаковівши, я намагаюся пояснити.

– Просто вона ніколи не розповідала мені.

– Ви виховувалися в іншій релігії.

¹ Двома поцілунками (фр.).

Це прозвучало як ствердження, а не запитання.

Я киваю.

— У католицтві.

Він повільно киває.

— Це не зовсім незвично. Ось так покинути своє минуле. Проте в душі ваша бабуся може й досі вважати себе юдейкою.

Я коротко розповідаю йому, що трапилося під час Рош Гашана, та про крихти пирога у формі зірки.

Олів'є всміхається.

— Юдаїзм — це не просто релігія, це стан серця та душі. Я підозрюю, що всі релігії такі для тих, хто по-справжньому вірить. — Він замовкає. — Сьогодні ви прийшли за відповідями.

— Так, сер.

— Про те, що трапилося з її сім'єю.

— Так, сер. Раніше вона ніколи про них не говорила. Він знову киває з розумінням.

— Ви принесли їхні імена.

— Так, — кажу я.

Я витягую копію списку *tatie* та передаю йому.

Поки він оглядає список своїми розумними очима, я швидко додаю:

— Але згадки про Алена, її брата, немає в жодних записях про Голокост.

Він підводить погляд і всміхається.

— А, так. Проте в мене інші записи.

Олів'є підводиться трішки невпевнено, адже ноги в нього тремтять, а потім указує кудись покрученим пальцем. Він повільно пересувається, тягнучи одну ногу за другою, та прямує до коридору з книгами.

— Мені було двадцять років, коли розпочалася Друга світова війна, двадцять два роки, коли нас почали забирати просто з вулиць французьких міст. Понад сімдесят шість тисяч юдеїв були депортовані з Франції, і більшість із них так і не повернулися.

Я хитаю головою. Раптом мені здається, що я оніміла.

– Я був в Аушвіці, – веде далі чоловік, але раптом зупиняється, так і не дійшовши до коридору, так ніби його затримують спогади. Через хвилину він знову йде.

– Понад шістдесят тисяч були депортовані туди з Франції. Ви знали?

Він замовкає, а потім кашляє.

– Після *la libération*¹ я повернувся, щоб знайти всіх, кого забрали. Усіх моїх друзів. Моїх сусідів.

– А що трапилося з вашою родиною? – запитую я.

– Усі вони померли, – мовив Олів'є спокійно. – Моя дружина. Мій син. Мати. Батько. Сестри. Брат. Тітки. Дядьки. Кузени. Бабусі та дідусі. Усі. Коли я приїхав додому в Париж, то повернувся в порожнечу. У мене нікого не залишилося.

– Мені шкода, – бурмочу я.

Лише зараз усвідомлюю, наскільки мерзенною була депортація. Раніше я ніколи не зустрічала людину, яка вижила в концентраційному таборі. У моїй голові спливають фотографії з «Меморіалу Шоа», я кліпаю очима, відчуваючись німою. Цей добрий чоловік, який сидить попереду мене, насправді пережив усю зображену на тих світлинах жорстокість. Я відчуваю, як сльози підступають до очей. Намагаюся приховати їх, доки він не бачить.

Олів'є махає рукою, наче відкидаючи мої слова.

– Це минуле. Не вам шкодувати за цим, мадемуазель. Світ, у якому ви живете сьогодні, зовсім інший, і я радію з цього.

Він просувається трішки далі та серйозно дивиться на стіну з книгами. Покрученим пальцем торкається одного корінця книжки, потім – іншого.

– Повернувшись, я знав, що можу піти лише в одне місце – до синагоги, у яку ходив, коли був маленьким хлопчиком. Але її знищили. На її місці були самі лише руїни.

¹ Звільнення (фр.).

Я завмираю, спостерігаючи, як він переглядає книги. Він витягає одну з них та читає щось, а згодом повертає її на полицю.

– Коли я зрозумів, що всі, кого я любив, ніколи не повернуться додому, то почав думати про страшну трагедію не лише через їхню загибель, а й через втрату їхньої спадщини, – веде далі Олів'є. – Тому що хто розповідатиме історії сім'ї, яку депортували та яка загинула?

– Ніхто, – мимрю.

– *Précisément*¹. А коли так трапляється, здається, що їхні життя буде втрачено двічі. Саме тоді я почав робити власні записи.

Він потягнувся по іншу книжку. Цього разу в очах старого з'явився вогник, і він осміхнувся. Він переглядає кілька сторінок та зупиняється на одній із них. Читає мовчки.

– Ваші власні записи? – запитую я.

Він киває й показує на сторінку, на якій зупинився. Я бачу нахилені літери на акуратних шинованих аркушах, які пожовкли по краях.

– Мої списки загублених.

Олів'є всміхається і додає:

– І знайдених. Та їхні власні історії.

Я роблю крок назад, захоплено споглядаючи його книжкові полиці.

– Усі ці книги – то ваші списки?

– Так.

– Ви склали їх самотужки?

Я з недовірою роззираюся.

– У перші дні після свого повернення я робив записи, – говорить він. – Це завдання допомогло мені побороти сум. Я почав щодня відвідувати синагоги, переглядати тамтешні записи й розмовляти з усіма людьми, з якими міг зустрітися.

– А як ви зібрали такий огром інформації?

¹ Точно (фр.).

– Я просив кожного, з ким зустрічався, назвати імена тих, хто загинув і хто вижив. Членів родини, друзів, сусідів, усіх без винятку людей. Я не вважав будь-які дані мізерними або незначними. Усі вони вказували на загублене чи врятоване життя. Протягом багатьох років я записував і переписував їхні спогади, розподіляв їх по томах, дотримувався їхніх вказівок та шукав людей, які вижили.

– О Господи, – бурмочу я.

– Усі ті, хто вижив у таборі, – пояснює він, – можуть розказати власну історію. Саме ці люди допомагають дізнатися, хто загинув та як саме. Про інших ми знаємо, що вони так і не повернулися. Однак їхні імена відомі, а також інші дані.

– Але чому цих записів немає в «Меморіалі Шоа»? – запитую я.

– Вони не зберігають такі записи, – каже Олів'є. – Вони зберігають офіційні записи, зроблені урядами. Мої записи неофіційні. І поки що я хочу, щоб мої списки залишалися в мене, тому що постійно знаходжу нові імена. Окрім того, для мене дуже важливо продовжувати справу свого життя. Коли я помру, ці книги опиняться в «Меморіалі». Я сподіваюся, вони збережуть їх, таким чином ушанувавши пам'ять про людей, які вказані в цих списках.

– Це неймовірно, месє Берр, – кажу я.

Він киває та злегка всміхається.

– Зовсім ні. Неймовірним був би світ, у якому не треба було б складати переліки мертвих.

Перш ніж я встигаю відповісти, він тицяє пальцем у сторінку в розкритій книзі та спокійно говорить:

– Я знайшов їх.

Спантеличено глипаю на нього.

– Вашу сім'ю, – пояснює він.

Я витріщаюся знову.

– Зачекайте, ви знайшли імена? Так швидко?

Олів'є сміється.

– Я живу цими списками багато років, мадам. Я знаю, де шукати.

Він заплющує очі на хвилину, а потім зосереджує увагу на сторінці перед собою.

– Сім'я Пікарів, – каже він. – Вулиця Генерала Камю, 10, сьомий округ.

– Що це означає?

– Це колишня адреса вашої бабусі, – відповідає чоловік. – Будинок номер десять на вулиці Генерала Камю. Я намагався записувати адреси, коли випадала така нагода. – Усміхнувшись, він додає: – Ваша бабуся мешкала в гарному місці, у тіні Ейфелевої вежі.

Я важко ковтаю.

– Що ще там написано?

Він читає подумки, перш ніж озвучити мені всі дані.

– Батьки – Альбер та Сесіль. Альбер був лікарем. Діти – Елен, Роз, Клод, Ален, Девід та Даніель.

– Роз – це моя бабуся, – шепочу я.

Олів'є перестає читати та всміхається.

– Тоді мені доведеться змінити список.

– Чому?

– Вона значиться як можливо загинула в липні 1942 року в Парижі.

Він скося читає щось із записів.

– Згідно із записами, вона вийшла тієї ночі й не повернулася. Наступного дня всю її родину забрали.

Я не можу промовити жодного слова. Просто не зводжу погляду з месьє Берра.

– Шістнадцятого липня 1942 року, – веде далі він. Тепер він говорить спокійніше. – Перший день Облави «Вель д'Ів».

Мені пересихає в горлі. Він розповідає про масштабний арешт тринадцяти тисяч парижан, про який я читала в інтернеті.

– Я також був там, – додає він м'яко. – Мою сім'ю забрали того дня.

Я пильно дивлюся на нього.

– Мені дуже шкода.

Він хитає головою.

– Тоді закінчилося життя, яким я колись жив, – каже він спокійно. – Та почалося життя, яким живу тепер. Запанувала тиша.

– Що трапилося? – запитую я нарешті.

Чоловік вдивляється в далечінь.

– Вони прийшли по нас до світанку. Я не очікував, що вони прийдуть. Я не знав, що таке може трапитися. Утім, обдумуючи минуле, розумію, що повинен був. Ми всі повинні були. Та інколи в житті легше вірити, що все буде добре. Ми не хотіли дивитися правді у вічі.

– А звідки ви могли знати? – запитую я.

Він киває.

– Зараз легко повертатися до минулого й ставити запитання, але ви маєте рацію: тоді неможливо було знати, що насувається. Ми не могли цього знати, моя дружина та мій син, якому було лише три роки. Нас забрали на зимовий велодром у п'ятнадцятому окрузі прямісінько біля Ейфелевої вежі й безпосередньо поблизу Сени. Нас було сім, а може, і вісім тисяч душ. Важко було полічити всіх. Там було море людей. Їжі не було взагалі. Води було обмаль. Нас зібрали там, як рибу в консервній бляшанці. Хтось скоїв самогубство. Я бачив, як одна жінка задушила свою дитину, і я гадав, що вона божевільна, але наприкінці третього дня зрозумів: вона милосердна. Пізніше, коли вона почала голосно кричати, я бачив, як охоронець застрелив її. Я чітко пам'ятаю, що подумав: *їй пощастило*.

Він оповідає спокійним тоном, але я бачу, як його очі поволі наповнюються слізьми.

– Нас тримали там п'ять днів, аж доки не відправили в інше місце. На четвертий день мій син, мій Ніколас, помер у мене на руках. А перш ніж нас відправили до Дрансі, а потім в Аушвіц, нас із дружиною розділили, і, востаннє поглянувши їй у вічі, я зрозумів, що вона вже померла. Втрата Ніколаса забрала в неї бажання жити. Потім мені сказали, що вона не пройшла перший відбір в Аушвіц і що жодного разу не заплакала, коли її забрали.

– Мені шкода, – бурмочу я, але Олів'є махає руками, наче відкидаючи мої слова.

– Це було дуже давно, – говорить він.

Я спостерігаю, як він повертається до книжки та вивчає сторінку, на якій, за його словами, містяться потрібні мені записи.

– Отже, – каже він і кілька разів кліпає очима. – Ваша сім'я. Пікари з вулиці Генерала Камю. Двоє наймолодших, Девід і Даніель, померли в Аушвіці. Після прибуття. Девід мав вісім рочків, а Даніель – п'ять.

– Господи, – я вдихаю повітря. – Вони були лише дітьми.

Месьє Берр киває.

– Більшість із молодих людей не вижили. Їх одразу забрали до газових камер, тому що німці вважали їх непридатними.

Він ковтає слину й читає далі:

– Елен, вісімнадцять років, та Клод, шістнадцять років, померли в Аушвіці 1942 року. Як і їхня мати Сесіль. Батько, Альбер, помер в Аушвіці.

Олів'є робить паузу та спокійно додає:

– Тут сказано, що він працював у крематорії, поки не захворів узимку. Напевно, це було жакливо. Він знав, що на нього чекає.

Я відчуваю, як сльози підступили до моїх очей, і цього разу не встигаю перебороти їх. Месьє Берр мовчить, доки сльози течуть рікою по моїх щоках. Мені знадобилося кілька хвилин, щоб осягнути його слова.

– Усі вони померли там? – шепочу я. – В Аушвіці?

Він дивиться мені у вічі та повільно киває. На його обличчі застигла гримаса жалю.

– А що трапилося з Аленом? Як він помер?

Уперше за сьогодні месьє Берр має здивований вигляд.

– Помер? Але це він надав мені інформацію.

Я пильно дивлюся на нього.

– Не розумію.

Олів'є знову скоса зиркає на сторінку.

– Так, я розмовляв із ним шостого червня 2005 року. Пам'ятаю його. Дуже приємний чоловік. З добрими очима. Про людину можна багато дізнатися по очах. Він грав у шахи з іншим чоловіком, який вижив та якого я знав. Саме так я дізнався про нього.

– Зачекайте, – прошу я.

Мое серце глухо гупає в грудях, доки я намагаюся зрозуміти його слова.

– Ви кажете, що Ален Пікар, брат моєї бабусі, досі живий? І що ви розмовляли з ним?

Месьє Берр здається стурбованим.

– Розумієте, він був живий 2005 року. Я не знаю, що трапилося з ним згодом. Його не депортували, але він потерпів під час війни. Усі страждали. Він розповів мені, що переховувався приблизно протягом трьох років. У цей час він дуже мало їв. Чоловік, його старий учитель гри на фортепіано, надав йому прихисток у найхолодніші зимові ночі, але він боявся наражати власну сім'ю на небезпеку. Отже, Ален спав надворі, а інколи черниці з церкви давали йому їжу. Зараз йому має бути вісімдесят років, якщо він досі живий. А втім, мені вже дев'яносто три, люба. І я не збираюся здаватися найближчим часом.

Він усміхається. Я занадто приголомшена, тому не відповідаю йому.

– Брат моєї бабусі, – бурмочу я. – Ви знаєте, де він? Месьє Берр бере пачку аркушів.

– У вас є ручка? – запитує він.

Я киваю та шукаю ручку в сумці. Він записує щось на аркуші, відриває його й передає мені.

– Це адреса, яку Ален дав мені у 2005 році. Це Маре, єврейський квартал біля площі Вогезів. Саме там я знайшов його за партією в шахи.

– Це поблизу мого готелю, – кажу я йому.

Дивлюся на адресу на папірці: вулиця де Фон, 27, № 2В. Я відчуваю, як на душі в мене похололо.

– Ну що ж, – каже месьє Берр. – Вам варто йти. Минуле не чекає нікого з нас.

Розділ 12

Попрощавшись із месье Берром та кваплячись униз сходами, я все ще приголомшена та не вповні вірю у все, що відбувається. Мої ноги несуть мене в напрямку Сени, де я сідаю в таксі на головній вулиці й передаю водієві аркуш паперу, який месье Берр дав мені. Водій бурчить щось у відповідь та від'їжджає від узбіччя. Він маневрує на смугах транспортного руху, перетинає міст через Сену й вирушає на схід, їдучи паралельно до річки. Я дивлюся, як вежі-близнюки Собору Паризької Богоматері наближаються у вікні праворуч. Нарешті водій повертає ліворуч і після ще кількох поворотів зупиняється перед сірою кам'яницею з двома великими темними дерев'яними дверима. Я плачу водієві за поїздку і, коли таксі від'їжджає, підходжу до домофона.

Там і справді чорним по білому написано ім'я Пікар А., я глибоко вдихаю повітря й натискаю кнопку виклику біля тепер уже знайомого прізвища. Тільки тоді розумію, що в мене тремтять руки.

Моє серце шалено калатає в очікуванні. Відповіді немає. Я знову натискаю кнопку виклику, але відповіді все ще немає. Моє серце завмирає. А якщо вже занадто пізно? Якщо він помер? Схаменувшись, нагадую собі, що він міг просто вийти з дому в обід такої чудової осінньої днини. Він напевно пішов прогулятися або до крамниці. Я стою біля будинку кілька хвилин, сподіваючись, що хтось вийде чи зайде, і тоді

запитаю про нього, але на вулиці тихо, ніхто не приходить і не виходить.

Зиркаю на годинник. Можливо, він грає в шахи на площі Вогезів, як казав мес'є Берр. Я дістаю мапу, переходжу на потрібну сторінку й бачу, що парк розташований менш ніж за квартал звідси. Я розвертаюся та йду в тому напрямку.

Дорогою я зупиняюся коло телефона-автомата. Після кількох спроб усе ж пробиваюся до оператора, який говорить англійською, і користуюся своєю карткою Visa, щоб зателефонувати Енні на мобільний. Я розумію, що, можливо, вона вже спить і не відповість, але мені раптом закортіло розповісти їй про те, що я дізналася. Дзвінок переходить на голосову пошту, і хоча я чекала цього, серце моє завмирає. Я планувала розповісти їй про Алена, але натомість кажу: «Я просто думала про тебе, люба, і я хотіла привітатися. У Парижі гарно. Гадаю, я дещо знайшла, але намагаюся не покладати великих сподівань. Я зателефоную тобі пізніше. Люблю тебе».

Через п'ять хвилин я заходжу на площу Вогезів крізь середню кам'яну арку під будівлею. Уся площа оточена однаковими будівлями з цегли та каменю із сірими дахами, зашкеленими стулчастими дверима й вузькими балконами. Приблизно двадцять високих дерев, укритих яскраво-зеленим листям із жовтим відтінком, обступають кінну статую, розташовану посередині парку у формі квадрата, а чотири дворівневі фонтани ховаються в кутах парку, де земля вкрита травою, в оточенні піщаних хідників.

Я роззираюся навкруги в пошуках людини, яка відповідає загальному опису Алена. Та поки що найстарший чоловік, якого я бачила, вигулював маленького чорного собаку й на вигляд мав не більш як шістдесят років. Я швидко йду в гліб парку, заглядаючи в обличчя кожній людині, яка проходить повз мене, але жодна з них не нагадує Алена. З тяжким серцем я зітхаю та виходжу в тому самому місці, де зайшла. Мені спадає на думку, що, можливо, я не знайду його ні тут, ні деінде. Борюся

з відчуттям розчарування, що чимдужче навалюється на мене. Я ще не готова прийняти поразку.

Рушаю на схід, щоб згаяти час, перш ніж повернутися за адресою, яку месье Берр дав мені. Я повертаю на кілька вулиць, проходжу житлові будинки та вітрини магазинів, аж доки не опиняюся на вулиці з дизайнерськими крамницями. «Вулиця Розье» – читаю на дорожовказі. Я йду вниз вулицею, оглядаючи дивне поєднання давніх на вигляд м'ясних крамниць, книгарень та синагог із сучасними бутиками.

Я зупиняюся біля будівлі, позначеної зіркою Давида та словом *synagogue*, яке французькою пишеться так само, як англійською. Моє серце шалено калатає. Я простягаю тремтливу руку, воліючи доторкнутися до зовнішньої стіни. Мені цікаво, відколи тут цей знак і чи ходила моя бабуса сюди помолитися.

Доки стою тут, цілком поглинута думками про минуле, знайомий аромат повертає мене в сьогодення. У повітрі пахне солодко – масляними ароматними фірмовими пирогами у формі зірки з корицею й чорносливом, які я щодня печу в пекарні.

Я повільно повертаюсь і дивлюся на червону вітрину, заповнену хлібом та іншою випічкою. Пекарня. Я кліпаю кілька разів. Ніби невидимим магнітом мене тягне через вулицю до пекарні.

Усередині дуже людно. Праворуч я бачу довгий гастрономічний відділ із м'ясними стравами й готовими салатами, а ліворуч – здається, безкінечну вітрину з рогаликами, чизкейками, пирогами, тістечками та іншою випічкою – усі з маленькими значками, на яких указано назву французькою мовою та вартість у євро.

Я завмираю на місці, побачивши знайому добірку. Я бачу лимонно-виноградний чизкейк – одну з фірмових страв пекарні «Північна зірка». Я також бачу ніжний на вигляд струдель, дуже схожий на той, який постійно розпродається в моїй пекарні. Підійшовши ближче, я розумію, що він майже тотожний: у ньому є яблука,

мигдаль, родзинки, карамелізовані апельсинові цукати й кориця – усе, що я також використовую. Там навіть є житній хліб на заквасці, за який я здобула головну відзнаку два роки тому в опитуванні «Кейп-Код таймз» «Найкращий хліб Кейпу».

А у вітрині помічаю шматочки пирога під назвою *Ronde des Pavés*. Я звикла бачити їх спеченими окремими пирогами з вершковою скоринкою у формі зірки. Нахилившись і роздивляючись шматочки, я розумію, що начинка та сама. Мак, мигдаль, виноград, інжир та кориця. Точнісінько як у пирогах у формі зірки, що їх так полюбає *mamie*.

– *Que puis-je pour vous?*¹ – чую я високі нотки французької мови позаду.

Я повертаюся повільно, наче в тумані.

– О, я не розмовляю французькою, – відповідаю я, затаючись. – Пробачте.

Мое серце знову несамовито калатає.

Жінка, на вигляд мого віку, усміхається.

– Не переймайтеся, – мовить вона, переходячи на англійську з акцентом. – У нас тут багато туристів. Що ви хотіли?

Тремтливою рукою я вказую на шматочки *Ronde des Pavés*. Жінка починає запаковувати один, але я зупиняю її. Я розумію, що в мене тремтить рука, коли я торкаюся її плеча. Вона зачудовано дивиться на мене.

– Звідки у вас ці рецепти? – запитую я.

Вона сумриться та підозріло дивиться на мене.

– Це старовинні рецепти моєї родини, мадам, – відповідає. – Ми тримаємо їх у таємниці.

– Ні-ні, я не хочу, щоб ви розповідали їх мені, – кажу я швидко. – У мене в США, у Массачусетсі, є пекарня, і я печу цю саму випічку. Я думала, що це рецепти моєї бабусі...

Вираз підозри зникає з її обличчя. Жінка всміхається.

¹ Я можу вам чимось допомогти? (фр.)

– Ага. Ваша бабуся – полька?

– Ні, вона звідси. З Парижа.

Жінка нахиляє голову.

– Але її батьки з Польщі, так? – Вона прикушує губу. – Цю пекарню відкрили мої прабабуся та прадідусь одразу після війни. У 1947 році. Вони походили з Польщі. Ці рецепти мають неабиякий вплив у Східній Європі.

Я повільно киваю.

– Рецепти всієї нашої випічки були розроблені за традицією *ashkénaze*¹ з минулого моєї сім'ї. Сьогодні ми дотримуємося цих традицій. Ваша бабуся – *juive*? Е-е, єврейка?

Я повільно киваю.

– Гадаю, так. А що це за традиція, про яку ви сказали?

– Це, так би мовити, *le judaïsme traditionnel*² у Європі, – пояснює вона. – Він виник у Німеччині, але сотні років тому *juifs* переїхали в країни Європи, на схід. До війни більшість *communautés juives*, е-е, юдейських спільнот у Європі були *ashkénaze*, як мої бабуся й дідусь. До того, як Гітлер знищив їх.

Повільно киваю та знову дивлюся на випічку.

– Моя бабуся завжди казала, що її родина мала пекарню тут, у Парижі, – кажу я тихо. – До війни.

Озирнувшись, я усвідомлюю, як багато улюбленої випічки *tatie* бракує.

– А у вас є фісташкові тістечка? – запитую я.

Вона хитає головою та дивиться на мене, не розуміючи, про що я говорю. Я описую їй солодкі рогалики та тістечка з мигдалево-трояндовою начинкою, які готувала *tatie*. Жінка знову хитає головою.

– Я не пригадую таких, – говорить вона.

Жінка оглядається навкруги, наче раптом збагнувши, як багато клієнтів у пекарні.

¹ Ашкеназі – назва одного з двох найчисленніших субетносів євреїв, нащадки вихідців із середньовічної Німеччини й східно-європейських країн.

² Традиційний юдаїзм (фр.).

– Пробачте, – говорить вона. – Мені треба йти. Хіба що ви бажаєте випічку.

Я киваю та вказую на один із *Ronde des Pavés*, який, я впевнена, на смак буде як один із наших пирогів у формі зірки.

– Я візьму один такий, – кажу.

Вона киває, загортає його у вощений папір та кладе в маленький білий фірмовий пакет пекарні.

– За рахунок закладу, – говорить жінка, передаючи мені пакет та усміхаючись. – Можливо, одного дня я приїду в Массачусетс і ви пригостите мене випічкою.

Я всміхаюсь у відповідь.

– Дякую. І дякую вам за допомогу.

Вона киває та відвертається. Я йду до дверей, аж тут чую, як вона кличе мене:

– Мадам!

Я розвертаюся.

– Інша випічка, про яку ви розповідали, – каже вона. – Не думаю, що вона належить до *tradition ashkénaze* Східної Європи.

Вона махає мені рукою на прощання та зникає в натовпі туристів у черзі. Похмуро та спантеличено я дивлюся їй услід.

Я куштую *Ronde des Pavés*, повертаючись за адресою, яку мені дав месьє Берр. Тістечко на смак не достоту таке саме, як наш пиріг, але дуже схоже. Я додаю трішки більше кориці, – *tatie* завжди полюбляла корицю, – і наша скоринка більш щільна та масляна. У *Ronde* жовті родзинки, а я використовую традиційні темні. Утім, мені зрозуміло, що рецепти походять з одного джерела.

Я доїла тістечко, але кількість запитань без відповіді в моїй голові не зменшилася, коли я знову підійшла до Аленових дверей. Глибоко вдихаю й на хвилину заплющую очі, намагаючись придушити в собі розчарування, яке, я знаю, охопить мене, якщо він не відповість. Я розплющую очі та натискаю кнопку.

Спершу у відповідь лунає тиша. Я натискаю ще раз і, вже зібравшись піти геть, чую потріскування в динаміку та глухий чоловічий голос.

– Добридень, – я майже кричу в домофон, моє серце б'ється в шаленому ритмі. – Я шукаю Алена Пікара.

Знову пауза, ще потріскування та приглушений чоловічий голос.

– Вибачте, але я вас не розумію, – кажу. – Я намагаюся зв'язатися з Аленом Пікаром.

Динамік знову потріскує, голос говорить мені щось, і потім, на моє щастя, я чую, як відмикаються вхідні двері.

Я відчиняю їх та поспішаю в маленький і гарний внутрішній двір, у якому лоза в'ється вздовж старих кам'яних мурів, обрамлених червоними трояндами й жовтими нарцисами. Я хутко перетинаю сад і заходжу до будівлі. Месьє Берр сказав, що Ален мешкає у квартирі 2В. Я підіймаюся сходами в кутку та дивуюся тому, що на двох квартирах переді мною написано 1А та 1Б. Потім я згадую, що французи позначають перший поверх 0 замість 1, а тому підіймаюся на поверх вище.

Моє серце сказано б'ється, коли я стукаю у двері 2В. Двері відчиняються, і я бачу старого, трішки згорбленого чоловіка з густим сивим волоссям, який точно мені знайомий. У нього очі *matіe*, синювато-сірі мигдалюваті очі, які передалися від неї моїй матері. Я знайшла свого двоюрідного дідуся. *Matіe* є частиною цієї таємничої загубленої родини Пікарів, як і я, зрештою. Глибоко вдихаю.

– Ален Пікар? – наважуюся вимовити я, коли голос повертається до мене.

– Оуі¹, – говорить він.

Чоловік пильно дивиться на мене. Він хитає головою та швидко говорить щось французькою.

– Вибачте, – озиваюсь я. – Я розмовляю лише англійською. Даруйте.

¹ Так (фр.).

– Перепрошую, мадемуазель, – він хутко переходить на англійську. – Просто ви дуже схожі на одну людину, яку я колись знав. Мені здалося, що я побачив примару.

Мое серце глухо гупає.

– Я нагадую вам вашу сестру Роз? – запитую я.

Ален Пікар зблід.

– А як ви?..

Він затинається.

– Здається, я ваша внучата племінниця, – кажу я йому. – Я Гоуп, онука Роз.

– Ні, – відказує він, майже пошепки. – Ні, ні. Це неможливо. Моя сестра померла сімдесят років тому.

Я хитаю головою.

– Ні, – заперечую. – Вона досі жива.

– Non, ce n'est pas possible¹, – бурмоче Ален Пікар. – Цього бути не може.

– Вона думала, що ви померли, – спокійно кажу йому я.

Чоловік пильно дивиться на мене.

– Вона жива? – шепоче він після тривалої паузи. – Ви впевнені?

Я киваю, нездатна вимовити жодного слова.

– Але як?.. Як ви тут опинились? Як ви мене знайшли?

– Вона попросила мене приїхати в Париж, щоб дізнатися, що сталося з її сім'єю, – кажу я. – Вашого імені не було в записах.

Я швидко пояснюю йому, як співробітники «Меморіалу» направили мене до Олів'є Берра.

– Я пам'ятаю його, – м'яко каже Ален Пікар. – Він також розмовляв з Якобом. Дуже давно. Одразу після війни.

– Якобом? – запитую я.

Його очі розширюються.

– Ви не знаєте про Якоба?

Я хитаю головою.

– Це ще один ваш брат?

Мені цікаво, чому *татіе* не додала його ім'я в список.

¹ Ні, цього не може бути (фр.).

Ален повільно хитає головою.

— Ні, — каже він. — Але він був найважливішою людиною в житті Роз.

Я йду за Аленом у його квартиру, маленьку та заповнену книжками.

Дюжини чайних чашок із відповідними до них блюдами розташовані на полицях та зверху на шафках, деякі навіть висять у рамках на стінах.

— Це моя дружина колекціонувала, — каже Ален, відстежуючи мій погляд та вказуючи на полицю, захарашену чашками й блюдами, і прямує коридором до вітальні. — Вони ніколи мені не подобалися. Та коли вона померла, я не спромігся їх викинути.

— Пробачте, — кажу я. — Коли вона?..

— Дуже давно, — відповідає Ален, опустивши очі.

Ми заходимо до вітальні. Він указує жестом на один із двох стільців із високою спинкою, оббитий червоним оксамитом. Я сідаю, а він невпевнено опускається на стілець навпроти мене.

— Моя Анна була однією з небагатьох, хто вижив у таборі Аушвіц. Ми завжди говорили, що їй пощастило. Але вона не могла мати дітей через те, що там із нею виробляли. Вона померла в сорок років із розбитим серцем.

— Мені дуже шкода, — бурмочу я.

— Дякую, — відказує мес'є Пікар.

Він нахиляється вперед і дивиться на мене до болю знайомими очима.

— А зараз розкажіть мені про Роз, будь ласка. Пробачте, але я просто шокований.

Отже, я швидко розповідаю йому все, що знаю. Те, що моя бабуся приїхала в США на початку 1940-х років, одружившись із моїм дідусем; що в них народилась одна дочка — моя мати. Я розповідаю йому про пекарню, яку відкрила *tatie* на Кейп-Коді, і як годиною раніше на вулиці Розьє я натрапила на єврейську пекарню,

де дотримуються традицій *ashkénaze*, та побачила там багато знайомої випічки.

– Я завжди знав, що ремесло пекаря в неї в крові, – стиха говорить Ален. – Наша мати була з Польщі. Батьки привезли її до Парижа, коли вона була маленькою дівчинкою. Вони мали пекарню, і перш ніж мати вийшла заміж за батька, вона щодня працювала там. Навіть після народження дітей вона все одно допомагала в пекарні по вихідних і вечорами, коли було багато клієнтів. Розбожнювала ходити туди з нею. Пекарство – це наша сімейна спадщина.

Я хитаю головою й думаю собі: «Це просто неймовірно, що я була оточена історією родини *tatie* все своє життя й ніколи нічого не знала». Щоразу, випікаючи струдель або пиріг у формі зірки, я дотримувалася традиції, яку шанували в нашій сім'ї протягом поколінь.

– Але як вона втекла з Парижа? – запитує Ален, нахилившись іще ближче, насправді так близько, що я починаю боятись, а чи не впаде він зі стільчика. – Ми думали, що вона померла якраз перед облавою.

Мое серце завмирає.

– Не знаю, – кажу я. – Я сподівалася, що ви знаєте. Він здається спантеличеним.

– Проте ви кажете, що вона все ще жива. Чому б не запитати в неї?

Я опускаю голову.

– У неї хвороба Альцгеймера, – відповідаю я. – Я не знаю, як сказати це французькою.

Я дивлюся вгору. Ален киває. На його обличчі видно гримасу суму.

– Це те саме слово. Отже, вона не пам'ятає, – шепоче він.

– Раніше вона ніколи не говорила про минуле, – кажу я. – Насправді ще кілька днів тому я навіть не знала, що вона єврейка.

Тепер він має спантеличений вигляд.

– Але ж, звісно, вона єврейка.

Я хитаю головою.

— Протягом усього мого життя вона була католичкою. Ален збентежений.

— Але...

Він замовкає, так ніби не знає, про що запитати далі.

— Я також не розумію, — кажу. — Я дізналася, що ми походимо із сім'ї євреїв, кілька днів тому. Я ніколи не знала, що її дівоче прізвище було Пікар. Вона завжди казала, що воно Дюран. Моя дочка навіть зробила проект родинного дерева кілька років тому, і в усіх документах дівочим прізвищем бабусі значиться Дюран. Немає жодного запису, який свідчив би, що вона Пікар.

Ален довго дивиться на мене та зітхає.

— Роз Дюран — це, напевно, ім'я, під яким вона втекла. Щоб вибратися з Парижа в ті часи, треба було знайти новий паспорт, мабуть, у неокупованій частині Франції. А щоб отримати нові документи, їй слід було назватись іншим ім'ям. Напевно, їй допоміг хтось із *résistance*¹. Їй могли дати фальшиві документи.

— Фальшиві документи, у яких зазначено, що вона християнка? У яких сказано, що вона Роз Дюран, а не Роз Пікар?

— Під час війни було набагато легше втекти, якщо ти католик, а не єврей, — повільно киває Ален. — Якщо вона вірила, що втратила всіх нас, можливо, вона хотіла забути. Можливо, вона втратила себе в новій особистості, тому що лише так могла зберегти *santé d'esprit*. Здоровий глузд.

— А чому вона думала, що ви померли? — запитую я.

— Після звільнення все було дуже заплутане, — розповідає Ален. — Ті з нас, хто залишився, приходили в готель «Лутетія» на бульварі Распай. Саме туди приходили всі, хто вижив. Деякі — щоб загоїти рани, дехто — щоб дістати медичну допомогу. Для інших це було місце пошуку одне одного. Пошуку загублених родин.

¹ Рух Опору (фр.).

– Ви прийшли туди? – запитала я.

Він киває.

– Мене не депортували, – розповідає Ален. – Після війни я прийшов у готель «Лутетія», шукаючи сім'ю. Я понад усе хотів вірити, що вони вижили, Гоуп. Приїжджаючи, ми вішали імена членів сім'ї на дошку.

«Я шукаю Сесіль Пікар. Матір. Вік – сорок чотирьох років. Заарештована 1 липня 1942 року. Відправлена на „Вель д'Ів“».

Приходили люди та розповідали: «Я знав вашу матір у концтаборі Аушвіц. Вона померла на третій місяць перебування там від запалення легень». Або: «Я працював із вашим батьком у крематорії в Аушвіці. Коли він захворів, його відправили в газову камеру незадовго до звільнення табору».

Я витріщаюся на нього.

– Ви дізналися, що всі вони померли?

– Усі до одного, – шепоче Ален. – Бабуся, дідусь, кузени, тітки, дядьки. Ім'я Роз також було серед загиблих. Двоє людей заприсяглися, що бачили, як її застрелили під час облави. Я пішов звітти, не вказавши свого імені, оскільки не залишилося нікого, хто міг би мене шукати. Саме в це я вірив. Саме тому про мене немає жодного запису. Я хотів просто зникнути.

– Як вам пощастило втекти? Чому вас не схопили?

– Коли по нас прийшли, мені було одинадцять років. Мої батьки не вірили в чутки, які ширилися містом. А Роз вірила. Їй не вдавалося переконати батьків. Вони думали, що вона божевільна, що вона дарма вірить у застороги Якоба, котрого вони вважали молодим бунтарем, який нічого не знає.

Ось знову воно. Знову це ім'я.

– Ви так і не сказали мені, хто такий Якоб.

Ален уважно роздивляється моє обличчя.

– Якоб був усім, – коротко пояснює він. – Саме Якоб наказав мені тікати, якщо приїде поліція. Якоб звелів мені спробувати переконати свою родину. Саме Якоб

урятував мене. Тому що коли поліцаї прийшли по нас, я виліз крізь заднє вікно, стрибнув додолу з третього поверху та побіг.

Він довго дивиться вниз на свої руки, покручені та вкриті шрамами. Нарешті глибоко вдихає й веде далі.

– Я дозволив своїй сім'ї померти, тому що злякався, – говорить Ален.

Він підводить погляд і дивиться на мене очима, повними сліз.

– Я не досить сильно старався переконати їх. Я не забрав із собою наймолодших, Даніель та Девіда. Я був наляканий, дуже наляканий. І через це всі вони загинули.

Сльоза котиться по його щоці. Не усвідомлюючи своїх дій, я йду через кімнату до нього та обіймаю його. На якусь хвилину він напружується, а потім я відчуваю, як він обіймає мене за плечі. Чоловік тремтить усім тілом.

– Вам було одинадцять, – бурмочу я. – Ви не повинні себе звинувачувати.

Я випускаю його з обіймів. Він зітхає.

– Зараз уже немає сенсу когось звинувачувати. Усіх членів моєї родини вбито, а я й досі тут, сімдесят років по тому. Я живу з цим тягарем на серці все життя.

Сідаючи знову на стілець, я відчуваю, що мої очі теж наповнюються слізьми.

– А звідки Jakob знав? Звідки він знав, що вам слід тікати?

– Він був членом підпільного руху, який боровся з нацистами, – пояснює Ален. – Він вірив у чутки про табори смерті. Він вірив, що нас систематично знищують. Мало хто вірив йому. Проте Роз вірила. А для мене Jakob був героєм, тому я також вірив йому. Напевно, це він урятував її.

– Як? – тихо запитую я.

Ален довго дивиться на мене.

– Не знаю. Але вона була коханням усього його життя. Він зробив би що завгодно, щоб урятувати її. Що завгодно.

Я кліпаю очима.

– Вона також любила його?

Він киває.

– Надзвичайно сильно. Я навіть не думав, що вона на таке здатна, – каже він.

Він відвертається на деякий час і споглядає далечінь.

– Саме тому протягом усіх цих років я був певен, що вона померла. Тому що, якби була жива, вона повернулася б по нього.

– Вона, напевно, також думала, що він помер, – бурмочу я. – Чи було його ім'я в готелі «Лутетія»?

Ален здається розгубленим.

– Так, було, – говорить він. – Він усією душею сподівався, що їй пощастило втекти, попри чутки, які ми чули. Його ім'я завжди було там, тому, якби повернулася, вона знайшла б його.

– Але повернувся мій дідусь, – кажу я. – У 1949 році. Він хотів дізнатися, що трапилося з її сім'єю. Так розповідала бабуся.

– Записів щодо мене не було, – каже Ален. – Саме тому він мене не знайшов. Але Якоб зробив усе можливе, щоб залишатись у списку на той випадок, якщо Роз таки вижила.

Я тяжко ковтаю грудочку в горлі, міркуючи над тим, що це все означає. Матіє не дала ім'я Якоба дідусеві? Або ж дідусь таки знайшов ім'я Якоба в переліку тих, хто вижив, але не розповів *татіє* правду, тому що розумів, як сильно вона кохала його, і хотів захистити їхнє спільне життя? Я мимохіть здригаюся.

– Якоб утік так само, як ви та бабуся? – запитую я Алена. – До облоги?

Ален хитає головою та робить глибокий вдих.

– Якоб був в Аушвіці, – просто каже він. – Він вижив, адже вірив, що Роз десь у безпеці, і він запрягся, що знайде її. Коли я бачив його востаннє, він сказав мені, що не може повірити в її смерть. Якби вона померла, він відчув би це душею. Саме надія на возз'єднання з нею давала йому сили залишатися живим у тому пеклі на землі.

Розділ 13

Лимонно-виноградний чизкейк

ІНГРЕДІЄНТИ

1½ чашки молотих крекерів із непросіяного пшеничного борошна

1 чашка цукру-піску, розділена на частини

1 чайна ложка кориці

6 столових ложок масла, розтопленого

2 пачки вершкового сиру масою 8 унцій

¼ чашки соку з білого винограду

Сік та цедра одного лимона

2 яйця

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Заздалегідь розігріти духовку до 375 градусів. Змішати молоті крекери, ½ чашки цукру, корицю й розтоплене масло та добре збити. Рівномірно розподілити суміш у 8-дюймовій формі для випічки.

Випікати протягом шести хвилин. Витягнути з духовки й дати охолонути.

Зменшити температуру до 300 градусів.

У мисці середнього розміру за допомогою електричного міксера збити вершковий сир до однорідної маси. Поступово додавати ½ чашки цукру, що залишився. Поволі додавати виноградний сік, лимонний сік,

лимонну цедру та яйця. Збивати до рівномірної маси без грудочок.

Розмістити охолоджений корж на лист для випічки.

Вилити сирну суміш на корж.

Випікати протягом 40 хвилин, доки центр коржа повністю не затвердіє.

Роз

Енні навідувала Роз цього дня, але трішки раніше; Роз була впевнена в цьому. Але вона не зовсім уторопала, що дівчинка сказала їй.

– Мама зараз у Парижі, – повідомила Енні.

Її сірі очі були сповнені ентузіазму.

– Вона залишила мені повідомлення. Вона сказала, що, можливо, знайшла щось.

– Це чудово, люба, – відповіла Роз.

Та вона не могла згадати, чия Енні дочка. Вона була родичкою Роз? Або однією з її клієток у пекарні? Але вона не могла сказати дівчинці, що не пам'ятає її матері. Натомість вона запитала:

– Твоя мати знайшла щось гарне в бутику? Шалик чи, може, черевички?

Урешті-решт, Париж був відомий своїми крамницями.

Енні розсміялася з її слів. Її сміх був схожий на дзвінкий звук, який нагадав Роз про птахів, які так давно співали за її вікном на вулиці Генерала Камю.

– Ні, *mamie!* – вигукнула вона. – Вона ходила до «Музею Голокосту». Розумієш, вона пішла туди, щоб дізнатися про тих людей, про яких ти розповідала.

– О, – пробурмотіла Роз.

Раптом з її легень вийшло все повітря.

Невдовзі Енні пішла, а Роз залишилася наодинці зі своїми думками, які щосили навалилися на неї. Слова

дівчинки розбудили вир спогадів, які могли повністю захопити Роз та перенести її в минуле, де вона жила все частіше протягом останнього часу. Здебільшого спогади з'являлися без попередження, але цього дня їх повернула згадка про Париж, Голокост і Шоа – Роз знову згадала той жакливий день 1949 року, коли її любий Тед прийшов додому та підтвердив її найстрашніші побоювання.

Вона кохала свого чоловіка. І оскільки вона кохала його, то розповіла йому про Якоба, бо знала, що треба бути щирою з людьми, яких ти любиш. І вона була щира з ним до певної міри. Вона розповіла Теду, що, живучи в Парижі, вона дуже кохала одного чоловіка. Цього не треба було казати; вона знала, що це було очевидно.

Та коли Тед запитав, чи любила вона того чоловіка в Парижі більше, ніж його, Роз не змогла поглянути йому у вічі. І тому він знав. Він завжди знав.

Вона хотіла б мати інші почуття. Тед був чудовим чоловіком. Він був чудовим батьком для Жозефіни. Він був надійний та відданий. Він побудував для неї життя, про яке вона навіть не могла мріяти протягом усіх років у себе на Батьківщині.

Але він не був Якобом. І це було його єдиним ганджем.

Перші кілька років після війни вона не хотіла знати. Принаймні неофіційно. Коли вона щойно одружилася з Тедом і вони жили в Нью-Йорку, у квартирі недалеко від статуї Свободи, інші іммігранти з Франції привозили звідти відголоски новин. Вони називали себе вцілілими. Роз думала, що, навпаки, вони скидалися на примар, здавалися вже мертвими. Бліді, виснажені, з порожніми очима. Вони ходили по кімнатах так, ніби їм там було не місце.

«Я знав твою матір, – казала одна з примар. – Я бачив, як вона померла в таборі Аушвіц».

«Я бачив маленьку милу Даніель у Дрансі, – казала інша. – Я не знаю, чи дожила вона до того, як нас перевозили».

А інші новини, що сколошкали її душу, вона почула від чоловіка на ім'я месьє Пінусевич, якого знала в колишньому житті. Він працював м'ясником, чия лавка була нижче на тій самій вулиці, що й пекарня її бабусі та дідуся.

«Той хлопець, із яким ти зустрічалася? Якоб?»

Роз пильно дивилася на нього. Вона не хотіла, щоб він говорив далі, тому що бачила правду в його очах. Вона не витримала б, якби почула її. Тієї миті вона змогла видати лише приглушений звук, що його чоловік сприйняв як сигнал розповідати.

«Він був в Аушвіці. Я бачив його там. І я бачив його того дня, коли його вели до газової камери».

Це було останньою краплею. Він помер. Примара месьє Пінусевича зникла, як і остання надія на те, що вона віднайде часточку свого минулого.

До того як поїхати з Нью-Йорка, Роз знала, що всі вони померли. Примари розповіли їй. Одна бачила, як її батько захворів під час роботи в крематорії Аушвіцу. Одна тримала її матір за руку, коли та була при смерті. Інша працювала разом з Елен і, повернувшись із поля одного дня, коли Елен була занадто слабка, щоб підвестися з ліжка, знайшла її на підлозі, забиту до смерті охоронцями; її гарне каштанове волосся було скривавлене. Відомості про долю інших виявилися не такими чіткими, але Роз не ставила запитань. Єдине, що мало значення, це те, що всі вони були мертві. Усі до одного.

І тому, коли Тед пообіцяв їй життя далеко від цих примар із порожніми очима, далеко від Нью-Йорка, у чарівному місці під назвою Кейп-Код, де хвилі омивали піщані береги й росла журавлина, вона погодилася. Тому що Роз кохала його. І тому що хотіла завершити своє перевтілення в іншу особу. Вона мусила зосередитися на створенні сім'ї, адже ту, яка в неї була, Роз утратила.

Однаке до 1949 року, сім років по тому, як вона поїхала з Парижа, їй треба було знати напевне. Вона знала, що

не зможе поховати Роз Пікар, не маючи офіційних даних. А що, коли одна з примар помилилася? Що, як маленька Даніель вижила й жила десь у сиротинці, вірячи, що на світі не залишилося жодної людини, яка любить її? Що, коли Елен не померла там, на підлозі, а втекла й чекала на неї, не знаючи, де вона? Що, коли примара, котра розповідала, що тримала її матір за руку при смерті, схибила й насправді то була інша людина?

Утім, Роз не могла поїхати. У тому, що її фальшиві документи допомогли їй виїхати до Сполучених Штатів, не було нічого надзвичайного. Вона знала, що їй це вдалося, бо прикордонники взяли до уваги, що вона заміжня за Тедом, героєм війни. Вона зробила свій вибір; тепер її життя було тут, і в неї народилася маленька дівчинка, про яку треба дбати. Роз не вірила Франції. Вона не вірила, що знову зможе втекти. І вона боялася, що її серце не дозволить їй повернутися.

Тому вона попросила Теда поїхати. І він погодився, оскільки кохав її та був хорошим чоловіком.

Він поїхав одного яскравого літнього понеділка. Вона чекала – секунди здавалися їй хвилинами, а хвилини – годинами. Час тягнувся нестерпно довго. Вона згадувала, як рік до того вона, Тед і маленька Жозефіна їли під час подорожі до Атлантик-Сіті.

Коли він нарешті повернувся додому, дуже пізно ввечері тієї п'ятниці, вони сіли разом спокійно в той-таки спекотний вечір на Кейп-Коді, і чоловік усе їй розповів.

Він заходив до синагоги, у якій зростала Роз. Їй було боляче, коли він сказав їй, що синагогу зруйновано під час війни, але її реставрували, і вона була як нова. Вона знала, що він не розумів, що реставровані речі ніколи не будуть схожі на ті, якими були. Не можна повернути щось раніше зруйноване.

– Вони всі померли, Роз, – лагідно сказав їй Тед, дивлячись у вічі та тримаючи її руки так міцно, ніби боявся, що дружина полетить геть, подібно до гелієвої повітряної кульки, якій призначено зринути в небо.

– Твоя мати, батько, сестри, брати. Усі вони. Мені дуже шкода.

– О, – усе, що вона змогла вимовити.

– Я розмовляв із рабином, – спокійно мовив Тед. – Він показав мені, де шукати записи. Мені дуже шкода. Вона нічого не сказала.

– Ти хочеш знати, що з ними сталося, Роз? – запитав Тед.

– Ні.

Вона похитала головою й відвела погляд. Вона не змогла б почути правду. Вона боялася, що це розіб'є їй серце на мільйон скалок. Чи померла б вона від розбитого серця просто там, на очах у свого чоловіка та з дочкою в будинку на другому поверсі?

– Це моя провина, – прошепотіла вона.

– Ні, Роз, – вигукнув Тед. – Ти не повинна так думати. Ніщо з того, що трапилося, не є твоєю провиною. Він обійняв її, але її тіло було нерухоме, заціпеніле. Вона хитала головою, упершись йому в груди.

– Я знала, – прошепотіла вона. – Я знала, що вони йдуть за нами. І я не надто старалася, щоб урятувати їх.

Вона знала, що їй доведеться все життя жити з почуттям провини. Але вона не знала як. Саме тому й не могла більше бути собою. Саме тому вона знайшла розраду в Роз Дюран, а потім – у Роз Маккенні. Вона не могла бути Роз Пікар. Роз Пікар дуже давно померла в Парижі разом зі своєю родиною.

– Це не твоя провина, – знову сказав Тед. – Ти маєш припинити звинувачувати себе.

Вона кивнула, адже знала, що він чекає, доки вона це зробить. Вона вивільнилась із його обіймів.

– А Якоб Леві? – запитала вона спокійним тоном, нарешті підвівши погляд, щоб подивитися Теду у вічі.

Цього разу він відвів погляд.

– Моя люба Роз, – мовив він. – Твій друг Якоб помер в Аушвіці. Незадовго до звільнення табору.

Роз кліпнула очима кілька разів. У неї виникло таке відчуття, ніби її голову занурили під воду. Зненацька вона перестала бачити, вона не могла дихати.

– Ти впевнений? – перепитала вона через деякий час, коли її легені знову наповнилися повітрям.

– Мені шкода, – сказав Тед.

На цьому все скінчилося. Того дня світ став абсолютно чужим для Роз. Вона кивнула й відвела погляд від чоловіка. Вона не посміла заплакати. Вона не могла плакати. Вона вже померла всередині, а плакати означало жити. А як вона могла жити без Якоба?

Якоб завжди казав їй, що кохання їх порятує. І вона вірила йому. Та він помилився. Її врятовано, але навіщо їй життя без нього? Який у її життя був сенс?

Тієї миті з коридору зайшла Жозефіна в довгій рожевій бавовняній нічній сорочці, яку Роз пошила для неї. Дівчинка міцно тримала в руці ляльку Синтію.

– Що сталося, мамо? – запитала Жозефіна з порога, кліпаючи сонними очима та дивлячись на батьків.

– Нічого, любя, – відповіла Роз, встаючи і йдучи через кімнату, а потім стала навколішки поруч із дочкою. Вона поглянула на маленьку дівчинку й нагадала собі, що тепер це її сім'я, що минуле залишилося в минулому, що заради цього життя їй варто було продовжити існування.

Та вона нічого не відчувала.

Вклавши Жозефіну спати, заспівавши їй колискову, яку співала мати Роз дуже багато років тому, вона лягла біля Теда в темряві й дочекалася, доки його дихання стане рівномірним і він полине в долину снів.

Вона обережно й тихо підвелася та вийшла в коридор. Піднявшись вузькими сходами на маленький майданчик на даху їхнього будинку, вона спокійно дивилась у ніч.

Місяць був у повні. Він навис над затокою Кейп-Код, яку Роз бачила, дивлячись понад дахами. Бліде місячне сяйво відбивалося у воді, і якби Роз поглянула вниз,

вона майже повірила б, що море освітлюється знизу. Але вона не дивилася вниз. Сьогодні вона шукала в небі зірки, яким дала імена. *Мама. Тато. Елен. Клод. Ален. Девід. Даніель.*

– Мені шкода, – прошепотіла вона в небо. – Мені дуже шкода.

Відповіді не було. Десь зовсім недалеко вона чула, як хвилі розбиваються об берег. Небо мовчало.

Вона дивилася в небо та бурмотіла вибачення, аж доки на сході не благословилося на світ. Але вона досі не могла знайти його. Така була її доля? Вона загубила його назавжди?

– Якобе, де ти? – викрикнула вона в небо.

Проте відповіді не було.

Розділ 14

З настанням темряви в Парижі панує цілковитий штиль. Спершу небо набуває темнішого кольору – з блілого до туманного фіолетово-блакитного з пізнього обіду до небесно-блакитного ввечері зі смугами помаранчевого й золотого кольорів на обрії. Коли зірки починають вкривати габу сутінків, легкі хмари тримаються за зникимий захід сонця, змінюючи свою барву з яскраво-червоної до рожевої. Нарешті, коли ніч набуває сапфірових відтінків, вогні Парижа спалахують, нагадуючи численні сяючі зорі. Я стою з Аленом на мості Мистецтв, із трепетом споглядаючи, як Ейфелева вежа запалюється мільйоном маленьких вогників на тлі оксамитового неба.

– Нічого гарнішого в житті не бачила, – бурмочу я.

Ален запропонував мені прогулятися, тому що йому треба було перепочити від розмови про минувшину. Мені дуже кортить послухати історію Якоба, але не хочу тиснути на нього. Я постійно нагадую собі, що Алену вісімдесят років і йому боляче згадувати те, що він так давно забув.

Ми спираємося на поруччя мосту, дивлячись на захід, і коли він ніжно кладе свої руки на мої, я відчуваю, що вони тремтять.

– Так казала твоя бабуся, – лагідно каже він. – Вона приводила мене сюди, коли я був маленьким хлопчиком, до окупації, і говорила, що захід сонця над Сеною – це вистава Господа, яку він показує лише нам.

Я відчуваю, як сльози навертаються мені на очі, і хитаю головою, намагаючись позбутися їх, оскільки вони заважають чітко роздивитись ідеальний краєвид.

– Коли мені самотньо, – каже Ален, – я приходжу сюди. Я багато років думав, що Роз разом із Богом і вони освітлюють для мене небо. За весь цей час я жодного разу не подумав, що вона жива.

– Нам треба спробувати ще раз зателефонувати їй, – кажу я.

Ми набрали її номер, перш ніж вийти на прогулянку, але вона не відповіла. Скоріше за все, вона дрімала, позаяк останнім часом робила це дедалі частіше.

– Маємо розповісти їй, що я знайшла вас. Попри те, що вона може не зрозуміти чи не пам'ятати.

– Звісно, – каже Ален. – А потім я поїду з тобою. Назад на Кейп-Код.

Я розвертаюся й пильно дивлюся на нього.

– Справді? Ви поїдете зі мною?

Він усміхається.

– Я прожив сімдесят років без сім'ї, – каже він. – Більше не хочу гаяти ні хвилини. Я мушу побачити Роз.

Я всміхаюсь у темряву.

Коли останні промені зникли за овидом та зірки повністю заповнили небо, Ален бере мене під руку й ми йдемо туди, звідки прийшли, – до розкішного Лувру, який поринає в тем'яне світло, що відображається у воді під нами.

– Зараз я розповім тобі про Якоба, – спокійно каже Ален, коли ми заходимо на внутрішнє подвір'я Лувру та прямуємо до вулиці Ріволі.

Я дивлюся на нього й киваю. Я усвідомлюю, що не дихаю. Ален глибоко вдихає й розпочинає свою розповідь повільно і з паузами:

– Я був із Роз, коли вона з ним познайомилася. Це було наприкінці 1940 року, і хоча Париж уже перебував під владою німців, життя здавалося досить нормальним, тому ми вірили, що все буде гаразд. Незважаючи

на те що в якийсь момент справи пішли дещо гірше, ми навіть уявити не могли, що нас очікує.

Ми повертаємо на вулицю Ріволі, де все ще людно, хоча крамниці вже зачинено. Пари гуляють у темряві, тримаючись за руки й шепочучи одне одному щось на вушко. На хвилину собі уявляю, як *tatie* та Якоб ходили цією-таки вулицею сімдесят років тому. Я здригаюся.

— То було кохання з першого погляду. Я ніколи не бачив нічого такого ні до того, ні після, — веде далі Ален. — Я б не повірив, якби не бачив цього на власні очі. Від самого початку було схоже на те, що кожен із них знайшов половинку своєї душі.

Хай як банально це звучало б, але Ален говорив таким серйозним тоном, що я йому повірила.

— Якоб був із нами від самого початку, — розповідає він. — Мій батько не звертав на нього уваги, тому що хлопець походив із нижчого класу. Мій батько був лікарем, а батько Якоба працював робітником на заводі. Але Якоб був добрий, ввічливий та розумний, тому батьки терпіли його. Він завжди мав час навчити мене чогось та погратися з Девідом і Данієль.

Ален робить паузу. Я уявляю, як він згадує своїх молодших брата та сестру, яких так давно втратив. Якийсь час ми йдемо мовчки, а я міркую над тим, як це — втратити наївність у такому молодому віці й не мати змоги повернути її. Ми проходимо повз «Готель де Вілль», розкішну мерію Парижа, осяяну блідим світлом. Ален бере мене за руку, коли ми перетинаємо вулицю, і коли йдемо на північ до кварталу Маре, він не відпускає мене. І я розумію, що не хочу, щоб він мене відпускав. Після смерті матері та втрати пам'яті бабусею мені також бракує сім'ї.

— Коли почали приймати антиєврейські закони й коли ставлення до нас стало гіршим, Якоб почав відверто заявляти про опір нацистам, і мої батьки були стримовані, — оповідає Ален. — Розумієш, мій батько хотів

вірити, що нас не чіпатимуть, адже ми були заможні. Він хотів вірити, що люди роблять із мухи слона й що насправді нацисти не бажають завдати нам шкоди. Якоб, навпаки, розумів, що відбувається. Він був учасником підпільного руху. Він вірив у те, що нацисти збираються стерти нас усіх із лиця землі. Звичайно, він мав рацію. Зараз я озираюся назад і замислююся, чому мої батьки не тямили того, що коїться, – пояснює Ален. – Думаю, вони не хотіли вірити, що наша країна відвернеться від нас. Вони прагнули вірити в краще. А коли Якоб казав правду, вони не слухали його. Батько був розлючений і звинуватив його в брехні та пропаганді в його домі. Тільки я й Роз вірили йому. – Голос Алена стає замогильним, він перейшов майже на шепіт. – Саме це нас урятувало.

Ми йдемо мовчки ще деякий час. Наші кроки відлунюють від кам'яних мурів навколо.

– Де зараз Якоб? – нарешті запитую я.

Ален зупиняється й дивиться на мене. Він хитає головою.

– Я не знаю, – відповідає він. – Я навіть не знаю, чи він досі живий.

Мое серце глухо б'ється в грудях.

– Востаннє я розмовляв із ним у 1952 році, коли він поїхав до Америки, – каже Ален.

Я пильно дивлюся на нього.

– Він переїхав до Америки?

Ален киває.

– Так. Я не знаю, куди саме до Америки. Але це було майже сімдесят років тому. Зараз йому мало б виповнитися вісімдесят сім років. Можливо, він уже помер. Не забувай, що він два роки був в Аушвіці, Гоуп. А це дуже зашкодило його здоров'ю.

Я не наважуюся заговорити, доки ми не підходимо до будинку Алена. У моїй голові не вкладається, що бабуса та кохання її життя жили в одній країні протягом шістдесяти років і не здогадувалися про те, що обое

вижили. Та якби Якоб знайшов її під час війни, моя мати могла б і не народитись, як і я. Тому, напевно, усе склалося так, як мусило? Чи все моє існування – це ляпас в обличчя справжнього кохання?

– Маю спробувати знайти його, – кажу я, коли Ален набирає код від під'їзду на домофоні праворуч. Він притримує для мене двері.

– Так, – просто погоджується він.

Я йду за ним до його квартири. Я рухаюся немов у тумані.

– Може, зателефонуймо Роз іще раз? – цікавиться він, зачиняючи за нами двері.

Я знову киваю.

– Але пам'ятайте, що в неї бувають хороші та погані дні, – нагадую я. – Вона може не зрозуміти, хто ви. Вона не схожа на ту, якою була раніше.

Він усміхається.

– Усі ми не схожі на тих, ким були раніше, – озивається Ален. – Я все розумію.

Глипаю на годинник. Майже десята, на Кейпі нині приблизно четверта, *татіе*, напевно, якраз спостерігає за заходом сонця. Люди, що хибують на слабоумства, перебувають не при тямі під кінець дня.

– Ви точно не проти, щоб я телефонувала з вашого номера? – запитую я. – Це дорого.

Ален сміється.

– Якби цей дзвінок коштував мільйон євро, я все одно погодився б.

Я всміхаюся, беру слухавку та набираю 001, а потім – телефонний номер *татіе*. Я прослухала шість гудків, а відтак поклала слухавку.

– Дивно, – кажу.

Я ще раз зиркаю на годинник. *Матіе* не бере участі ні в якій соціальній діяльності пансіонату. Вона каже, що бінго – це гра для дітей, тому вона повинна бути у своїй кімнаті.

– Можливо, я неправильно набрала номер?

Я пробую знову й цього разу слухаю вісім гудків, перш ніж покласти слухавку. Ален насуплює брови. І хоча в мене лихе передчуття, я намагаюся всміхнутися.

– Вона не відповідає, але, мабуть, моя дочка повела її на прогулянку абощо.

Ален киває, але має стурбований вигляд.

– Ви не проти, якщо я їй зателефоную? – запитую я. – Своїй дочці?

– Звісно, телефонуйте, – каже Ален. – Прошу вас.

Я набираю 001, а потім – номер мобільного телефону Енні. Я не встигаю прослухати й половини гудка, як вона відповідає.

– Мамо? – запитує вона. І з її голосу я розумію, що щось трапилося.

– Що сталося, любя? – запитую я.

– Матіе, – каже Енні.

Її голос тремтить.

– У неї... неї стався серцевий напад.

Моє серце зупиняється. Я підводжу погляд на Алена. Я дуже здивована. Я знаю, що він усе розуміє з вигляду мого обличчя.

– Вона?.. – запитую.

Я не завершую речення.

– Вона в лікарні, – каже Енні. – Але справи кепські.

– О Господи!

Я підводжу погляд на Алена, у якого, здається, почалася паніка.

– Що трапилося? – запитує він.

Я затуляю слухавку рукою та кажу:

– У бабусі трапився серцевий напад. Вона в лікарні.

Ален закриває рот рукою. Я повертаюся до розмови з дочкою.

– Люба, з тобою все гаразд? – запитую я. – З ким ти?

– З містером Каесом, – бурмоче вона.

– З Гевіном? – здивовано запитую я. – А де твій тато?

– Досі на роботі, – каже Енні. – Я, я намагалася йому додзвонитися. Але його асистентка відповіла, що

в нього важлива справа. Вона сказала, що він зателефонує мені, коли в суді буде перерва.

Я заплющую очі й намагаюся дихати.

– Дуже шкода, що мене немає поруч, люба. Я приїду додому, тільки-но зможу. Я обіцяю.

– Я намагалася зателефонувати тобі в готель, – тихо говорить Енні. – Де ти була?

– Мені треба чимало тобі розповісти, Енні, – кажу я. – Я все розповім, щойно приїду додому, гаразд?

– Гаразд, – відказує вона тихо.

– Можеш передати слухавку Гевіну?

Вона не відповідає, але я чую шурхіт, коли вона передає йому телефон.

– Привіт! – чую голос Гевіна за секунду.

Лише почувши його, я починаю дихати. Я навіть не усвідомлювала, що заціпеніла.

– Гевіне, що трапилося? – запитую я одразу.

Я знаю, що маю спочатку подякувати йому за те, що він знову мене врятував, але зараз можу думати лише про *татіе* й про те, як справляється Енні.

– Гоуп, у твоєї бабусі був серцевий напад, але зараз вона в стабільному стані, – каже Гевін.

Він говорить дуже серйозним тоном, але я чую нотки ніжності в його голосі, що заспокоюють мене.

– Вона ще не опритомніла, але її пильнують. Ще рано казати, скільки шкоди її здоров'ю було заподіяно.

– Як... Що?..

Мій голос зривається, бо ж я не знаю, що намагаюся запитати. Безпорадно дивлюся на Алена. Він сів у крісло навпроти мене та зоріє очима, повними сліз. Він досі прикриває рот рукою.

– Як ти дізнався? – нарешті запитую я.

– Енні зателефонувала, – швидко пояснює Гевін. – Вона була вдома в батька. Я думаю, що в пансіонаті твоєї бабусі твій старий номер телефону досі зазначено як той, на який можна телефонувати за надзвичайних обставин. Тому медсестра зателефонувала туди, а Енні

відповіла. Вона не змогла додзвонитися ні до кого, хто відвіз би її до лікарні, тож зателефонувала мені.

– Пробач, – бурмочу я. – Тобто дякую.

– Гоуп, не треба, – відказує Гевін. – Я охоче допоміг Енні. Я радий, що вона зателефонувала. Насправді я був недалеко, закінчував ремонт у будинку Джоан Намвар, тому зміг одразу забрати її.

Я заплюшую очі.

– Дякую, Гевіне. Я навіть не уявляю, як віддячити тобі.

– Немає за що, – спокійно говорить він.

– З нею все гаразд? – запитую я. – З Енні?

– Вона в порядку, – заспокоює він. – Налякана, але все добре. Не переймайся, я залишуся з нею, доки твій колишній не повернеться з роботи.

– Дякую, – шепочу я. – Я віддячу тобі, Гевіне.

– Немає за що, – повторює він.

Глибоко вдихаю.

– Я прилечу наступним рейсом.

Я не вмію гаразд приймати послуги людей. І знаю, що почуватимуся винною протягом тривалого часу.

– Гоуп, з тобою все гаразд? – запитує Гевін.

Я кілька разів кліпаю очима. Ніхто ніколи не запитував цього в мене.

– Так, – кажу я, але це брехня. – Можна мені ще раз поговорити з Енні?

– Звісно, – озивається Гевін. – Зачекай хвилику. До зустрічі.

Я знову чую шурхіт, аж ось Енні вже на лінії.

– Мамо? – запитує вона.

– Слухай, мені шкода, що тато не прийшов, – кажу. – Я зараз зателефоную йому та переконаюся, що...

– Зі мною все гаразд, мамо, – перебиває Енні. – Зі мною містер Каес.

Я зітхаю й чухаю перенісся.

– Я приїду, щойно зможу, люба, – кажу я.

– Знаю, – відповідає Енні.

– Я люблю тебе, дорогенька.

Запала пауза.

— Знаю, — повторює Енні. А потім додає: — Я також люблю тебе.

Лише тоді я розпочинаю плакати.

Ален телефонує в усі авіакомпанії, доки я намагаюся опанувати себе. Я ходжу по його квартирі, як звір у клітці. Тисячу разів я уявляю, як Енні плаче в приймальні лікарні, а там немає нікого, окрім Ґевіна Каеса, щоб заспокоїти її. Він був дуже добрий до нас протягом кількох останніх місяців, а втім вона не знає його настільки добре й напевно дуже переживає за *татіє*. З нею повинен бути її батько, а не Ґевін. Я планую зателефонувати Робу, щойно Ален звільнить телефон, та пояснити йому, що й до чого.

— Я поміняв твій квиток, — каже Ален, нарешті кладучи слухавку, — і придбав один собі. Найбільш ранній прямий рейс, який я зміг забронювати, вирушає о 13:25 та прибуває до Бостона після третьої. Були й інші рейси з Парижа, але нам довелося б робити пересадку й ми не добралися б до Бостона раніше.

Я кліпаю очима й киваю. Здається, що до 13:25 завтра залишається ціла вічність.

— Дякую, — кажу я. — Скільки я вам винна?

Я знаю, що не мушу думати про гроші зараз, але розумію, що квиток коштує значно більше, ніж тисячу доларів, на які *татіє* виписала мені чек. Я не маю уявлення, як віддаватиму цю суму.

Ален здається спантеличеним.

— Не будь божевільною, — каже він. — Зараз не час думати про такі речі. Ми мусимо мерщій приїхати до Бостона, щоб побачитися з Роз.

Киваю. Я нагадаю про це пізніше. Зараз не маю на це сили.

— Дякую, — спокійно кажу я.

Я запитую Алена, чи можна ще раз скористатися його телефоном, і він уважно спостерігає за мною, доки

я спершу розмовляю з асистенткою Роба, а відтак переконую її з'єднати мене з ним. Мій голос дуже напружений.

– Господи, Гоуп. Я приїду туди, щойно зможу, – каже Роб. – У мене тут важливе слухання. Енні ж нічого не загрожує.

– Твоя дочка в лікарні, сама та налякана, – сичу я крізь зуби. – Тобі взагалі немає до цього діла?

– Я ж сказав: щойно зможу, – повторює він.

– Так, я почула тебе з першого разу, – різко відповідаю я. – Ти говориш як останній егоїст.

Поклавши слухавку, я розумію, що тремчу. Ален підходить до мене та обіймає. Якусь хвилину я вагаюсь, а потім обіймаю його у відповідь.

– Ти не одружена з батьком Енні? – запитує Ален через деякий час, і я розумію, що, розповідаючи йому про таті, майже нічого не розповіла про себе.

– Ні, – кажу я. – Уже ні.

– Мені шкода, – каже Ален.

Я знижую плечима.

– Не переймайтеся, – відповідаю я. – Це на краще.

Я намагаюся говорити більш легковажно та байдужливо, ніж насправді почуваюсь. Одначе з виразу Аленового обличчя можу зробити висновок, що він бачить усе наскрізь і не вірить байдужості мого тону. Я вдячна йому за те, що він більше не ставить запитань.

– Ти можеш заночувати тут, якщо хочеш, – каже Ален. – Утім, напевно, тобі треба забрати речі з готелю.

– Так, мені треба спакуватися, – відповідаю я, усе ще заціпеніла. – Та виїхати з готелю.

– Я сьогодні не спатиму, – каже Ален. – Забагато думок. Тому повертайся вранці, коли буде зручно. Не бійся, що буде занадто рано. Ми разом поснідаємо, перш ніж вирушати в аеропорт.

Я киваю.

– Дякую, – бурмочу я.

– Це я тобі дякую, – каже Ален. Він стискає мої руки та цілує мене в обидві щоки. – Ти повернула мені сім'ю.

Я намагаюся заснути, але без результату. Мені соромно лежати під ковдрами, доки моя дочка сама й налякана за тисячу кілометрів звідси. Я двічі намагаюся зателефонувати Енні, але вона не відповідає; на її телефоні одразу вмикається голосова пошта. Я задумуюсь, а чи не розрядився в неї акумулятор. Приблизно о четвертій ранку за паризьким часом я телефоную Гевіну. Він розповідає мені, що поїхав, коли Роб примчав у лікарню приблизно о сьомій вечора. Наскільки йому відомо, стан *tatie* не змінився.

– Спробуй відпочити, Гоуп, – спокійно радить Гевін. – Ти повертаєшся додому як тільки можеш швидко. І ти нічим не допоможеш, якщо не спатимеш усю ніч.

Я мляво дякую йому і кладу слухавку. Наступне, що пам'ятаю, це як я дивлюся на годинник, що показує за чверть шосту ранку. Я не пам'ятаю, як заснула.

Я приходжу до Алена о сьомій, прийнявши душ, склавши свої речі в спортивну сумку, розплатившись та взявши таксі біля готелю.

Коли Ален вітає мене біля дверей, він уже одягнений для подорожі – у слакси та сорочку на гудзиках із блакитною краваткою. Він цілує мене в обидві щоки та обіймає.

– Я бачу, що ти теж майже не спала, – каже він.

– Ледве склепила повіки.

– Заходь, – запрошує він, відходячи вбік. – До мене прийшов друг Симон. Він знав нашу родину до війни. І прийшов мій друг Анрі. Він також є одним із тих, хто вижив. Вони хочуть познайомитися з тобою.

Ідучи за Аленом, я відчуваю, як у горлі б'ється моє серце. Двоє чоловіків у вітальні п'ють маленькі філіжанки еспreso біля вікна. Сонце проникає в кімнату, освітлюючи їхні сиві голови. Коли я заходжу, чоловіки підводяться й усміхаються мені. Я помічаю, що вони здаються старшими за Алена та дуже сутулими.

Один із чоловіків, який стоїть ближче до мене, озирається першим. Його зелені очі вологі від сліз.

– Ален має рацію. Ви дуже схожі на Роз, – шепоче він.

– Симоне, – каже Ален, заходячи до кімнати слідом за мною. – Це моя небога. Гоуп Маккенна-Сміт. Гоуп, це мій друг Симон Рамо. Він знав твою бабусю.

– Ви дуже схожі на неї, – повторює мес'є Рамо.

Він робить кілька кроків мені назустріч, щоб привітатися зі мною посередині кімнати. Коли він нахиляється й цілує мене в щоки, я помічаю дві речі: він тремтить, а на внутрішній частині його передпліччя витатувано номер.

Симон помічає, що я пильно дивлюся на нього.

– Аушвіц, – спокійно каже він.

Я киваю, присоромлено відводячи погляд.

– Як на мене, вони схожі, мов дві краплини води, – говорить інший чоловік.

Він підіймає ліву руку, і я бачу схоже татуювання – буква В із п'ятьма цифрами. Чоловік підходить ближче, щоб також поцілувати мене в обидві щоки, і відступає назад, усміхаючись.

– Я не знав вашу бабусю, – каже він. – Але вона, напевно, була дуже гарна, тому що ви дуже гарна, дівчинко.

Я несміливо всміхаюся.

– Дякую.

– Мене звуть Анрі Леві.

Мое серце завмирає. Я дивлюся на Алена.

– Леві?

– Поширене прізвище, – швидко пояснює Ален. – Він не родич Якоба.

– О, – мимрю я, відчуваючи дивне полегшення.

– Присядьмо? – Анрі веде мене до стільців. – Ваш дядько забуває, що мені дев'яносто два. Він, як це у вас кажуть? Весняне курча¹?

Я регочу, а Ален усміхається.

– Так, весняне курча, – погоджується Ален. – Гадаю, саме про це думає Гоуп, дивлячись на мене.

– Гоуп, не слухайте цих старих, – каже Симон, сідаючи на стілець.

¹ Тобто молодий.

– Наш вік залежить від того, як ми почуваємося. Сьогодні, наприклад, я почуваюся на тридцять п'ять.

Я всміхаюсь, і за деякий час Ален пропонує мені чашку еспресо, яку я радо приймаю. Ми вчотирьох сидимо у вітальні. Симон нахилиється вперед.

– Я знаю, що вже казав, – починає він. – Але ви повертаєте мене назад у часі. Ваша бабуся була – є – чудовою жінкою.

– Він був закоханий у неї, – перериває його Ален, усміхаючись. – Та йому було одинадцять, як і мені. Вона була його нянькою.

Симон хитає головою, виразно дивлячись на Алена.

– О, вона також була в мене закохана, – каже він. – Просто цього не усвідомлювала.

Ален сміється.

– Ти забуваєш Якоба Леві.

Симон заковчує очі.

– Мій найбільший суперник у змаганні за приязнь Роз. Ален дивиться на мене.

– Якоб був Симоновим суперником лише в уяві самого Симона, – говорить він. – Для всіх решта Якоб був прекрасним принцом, а Симон – маленькою жабкою з тоненькими ніжками.

– Агов, – вигукує Симон. – Мої ноги добре розвивалися. Дякую.

Він указує на свої ноги й підморгує мені.

Я знову регочу.

– Так, – каже Анрі за деякий час. – Можливо, Гоуп розповість нам трішки більше про себе. Тепер, коли нас не дуже сильно цікавлять ноги Симона.

Трое чоловіків дивляться на мене очікувально. Прокашлююсь. Я починаю нервуватися через те, що перебуваю в центрі уваги.

– А що ви хотіли б дізнатися?

– Ален каже, що у вас є дочка, – говорить Анрі.

Я киваю.

– Так, Енні. Їй дванадцять років.

Симон усміхається мені.

– Що ще, Гоуп? – запитує він. – Ким ви працюєте?

– У мене є пекарня.

Я кидаю погляд на Алена.

– Моя бабуся відкрила її в 1952 році. Там ми готуємо всю випічку за рецептами, які вона привезла з Парижа.

Ален хитає головою й повертається до своїх друзів.

– Неймовірно, чи не так? Ці всі роки вона підтримувала традиції нашої сім'ї.

– Більш неймовірним було б, – озивається Анрі, – якби вона сама принесла нам випічки цього ранку. Оскільки ти, Алене, не подбав про це.

Ален підносить руки, удаючи, що приймає поразку та здається, а Симон нахилиє голову вбік.

– Можливо, Гоуп розповість нам про свою випічку, – припускає він. – А ми уявимо, що їмо її.

Я сміюся й починаю описувати деякі зі своїх улюблених страв. Розповідаю їм про струдли, які ми готуємо, та чизкейки. Я розповідаю їм про пироги *tatie* у формі зірки та що вони схожі на ті, на які я натрапила в пекарні *ashkénaze* напередодні. Чоловіки всміхаються, енергійно киваючи, але дещо змінюється, коли я перелічую наші основні страви: місяці з есенцією з квітів апельсинового дерева, анісове та фенхелеве печиво, солодкі фісташкові тістечка, просочені медом.

Анрі й Ален спантеличено дивляться на мене, а Симон має такий вигляд, ніби побачив примару. Він надзвичайно зблід.

Я трішки всміхаюся.

– Що? – запитую я.

– Це не випічка з традиційної єврейської пекарні, про яку я чув, – каже Анрі. – Твоя бабуся не могла дізнатися ці рецепти від когось зі своєї родини.

Я спостерігаю, як Анрі та Симон обмінюються поглядами.

– Що? – запитую я знову.

Першим озивається Симон.

– Гоуп, – спокійно говорить він, нотки жарту зникли з його голосу. – Мені здається, що це випічка мусульман. З Північної Африки.

Я витріщаюся на нього.

– Випічка мусульман?

Хитаю головою.

– Що?

Анрі та Симон знову презирнулися. Ален має такий вигляд, ніби зрозумів, про що ці двоє говорять. Він запитує щось французькою, а коли Симон відповідає, Ален бурмоче:

– Цього не може бути.

– Про що йдеться? – запитую я, нахилиючись уперед.

Я починаю нервуватися. Чоловіки ігнорують мене й обмінюються ще кількома словами французькою. Ален дивиться на годинник, киває і встає. Два інші чоловіки також підіймаються.

– Ходімо, Гоуп, – каже Ален. – Нам треба дещо зробити.

– Що? – запитую я, геть збита з пантелику. – У нас ще є час?

Ален знову дивиться на свій годинник. Я перевіряю свій. Майже восьма.

– Ми приїдемо вчасно, – відповідає він. – Це важливо. Ходімо. Бери свої речі.

Я хапаю спортивну сумку й рушаю за чоловіками, що тихо виходять із помешкання.

– Куди ми йдемо? – запитую я, коли ми дісталися вулиці Турен.

Анрі здіймає руку, воліючи спіймати таксі.

– До Паризької соборної мечеті, – каже Симон. – Паризька соборна мечеть.

Я пильно дивлюся на нього.

– Стривайте, ми що, ідемо в мечеть?

Ален тягнеться до мене й гладить по щоці.

– Довірся нам, Гоуп, – каже він.

Його очі світяться, коли він усміхається мені.

– Ми пояснимо тобі все дорогою.

Розділ 15

– Ми не знали, чи вірити пліткам, – починає Ален, щойно ми сідаємо в таксі та їдемо на схід у напрямку річки. Люди лише починають заповнювати вулиці, а сонце зігріває землю першим ранковим теплом і занурює будівлі в золотаве світло.

– Які чутки? – запитує я. – Про що ви говорите?

Ален і Симон обмінюються поглядами.

Анрі озивається першим.

– Ходили чутки, що мусульмани врятували багатьох євреїв у Парижі під час війни, – спокійно каже він.

Я пильно дивлюся на нього, потім переводжу погляд на Алена й Симона – ті кивають.

– Стривайте, ви хочете сказати, що мусульмани рятували євреїв?

– Ми ніколи не чули про це під час війни, – завждиє Симон.

Він дивиться на Алена.

– Ну, майже ніколи.

Ален киває.

– Одного разу Якоб сказав дещо, що змусило мене замислитися... – Він замовкає й хитає головою. – Але я не вірив його словам.

– Був час, – каже Анрі, – коли ми якоюсь мірою вважали одне одного за братів. Євреї та мусульмани. Під час війни мусульман не переслідували так, як нас. Їх змушували почуватись аутсайдерами, так само як

і євреїв. Я думаю, що декотрі мусульмани, які бачили переслідування євреїв, сприймали його як щось особисте. Хто міг бути впевненим, що країна не відвернеться й від них?

– Тому ширилися чутки, що вони допомагали нам, – каже Симон. – Але я не знаю, чи ті чутки правдиві.

– Що ви маєте на увазі? – запитую я.

– Подейкували, ніби мусульмани давали житло та притулок багатьом дітям, чиїх батьків депортували, а також деяким дорослим, – розповідає Ален. – І зрештою вони відправляли тих людей підпільними каналами на вільну територію, а інколи навіть допомагали їм роздобути фальшиві документи.

– Ви хочете сказати, що мусульмани допомагали євреям утекти з Парижа? – уточнюю я.

Я хитаю головою. Мені важко повірити в почуте.

– Лідер Великої соборної мечеті в той час був впливовим мусульманином у Європі, – каже Анрі.

Він дивиться на Алена.

– Сі Каддур Бенг... *Comment s'est-il appelé?*¹

– Бенгхабріт, – відповідає Ален.

Анрі киває.

– Так, саме так. Сі Каддур Бенгхабріт. Французька влада боялася його чіпати. І, цілком можливо, він використовував свою владу та вплив, щоб зберегти багато життів.

Хитаю головою та дивлюсь у вікно на Париж. Силует веж Собору Паризької Богоматері видніється на полотні неба праворуч, коли ми переїжджаємо через міст і прямуємо до лівого берега. Я чую, як десь далеко церковні дзвони відбивають годину.

– Отож ви кажете, що саме так моя бабуса могла вибратися з Парижа? Що мусульмани з Великої соборної мечеті допомогли їй утекти?

– Це пояснило б, де вона навчилася готувати мусульманську випічку, – пояснює Ален.

¹ Як його звали (фр.).

– Це дало б відповіді на чимало запитань, – додає Анрі. – Записи навряд чи збереглися. Ніхто навіть не згадує про щось таке. Тогочасні таємниці померли разом із часом. Сьогодні відносини між релігійними групами вельми напружені. Неможливо дізнатися, чи це правда.

– А якщо так воно і є? – шепочу я.

Відтак раптом згадую розмову з *татіе* одразу перед моїм від'їздом до Парижа, коли я хотіла випитати в неї, єврейка вона чи ні.

«Так, я єврейка, – сказала вона. – Але я також католичка й мусульманка». Я здригаюся від розуміння. Мої очі розширюються.

Таксі зупиняється коло бордюру вздовж білої будівлі з дахом, укритим темно-зеленою плиткою, з арками з орнаментом та блискучими куполами. Мінарет із зеленим оздобленням височіє над будівлею, і хоча він явно виконаний у марокканському стилі, та надзвичайно схожий на одну з веж Собору Паризької Богоматері, який ми щойно проїхали. Інші слова *татіе* відлунюють у моїй голові. «Відмінності створюють люди, – сказала вона мені минулого тижня. – Це не означає, що в різних релігій різний Бог».

Анрі розраховується з водієм, і ми виходимо з таксі. Я подаю Анрі та Симону руку, коли вони випрямляють ноги й стають на тротуар.

– Були часи, коли я робив це самостійно, – каже Анрі, усміхаючись.

Він підморгує мені. Ми четверо йдемо до входу у формі арки з боку будівлі.

– Якщо ніхто тут ніколи не говорить про те, що трапалося, – шепочу я Алену, коли ми перетинаємо маленький внутрішній дворик, – то що ми тут робимо?

Він бере мене під руку й говорить:

– Дивимося на випічку.

Внутрішнє подвір'я наповнене цяточками сонячного світла, яке проникає крізь гілки дерев, що кидають тінь

на вистелену плиткою білу підлогу. Маленькі біло-сині столи стоять посеред двору та під стінами. Біля кожного з них стоять дерев'яні стільці із сидіннями та спинками, оббитими яскраво-блакитною тканиною. Темно-зелені рослини з жовтими квітами в'ються по стіні, а горобці перестрибують зі столу на стіл. У дворику паює спокійна та безтурботна атмосфера. Позаяк людей немає, я роблю висновок, що тут іще зачинено.

Араб середніх літ, одягнений повністю в чорне, підходить до нас і говорить щось французькою. Ален відповідає й показує мені щось жестом. Наступної хвилини чоловіки дуже швидко розмовляють французькою. І я не розумію, про що. Спочатку араб хитає головою, але нарешті знизує плечима й показує нам іти за ним по маленьких сходах, що ведуть до головної будівлі.

Там стоїть молодик із темним волоссям та шкірою кольору оливок. На вигляд йому двадцять п'ять років. Він стоїть біля входу та складає випічку до прозорої вітрини. Коли я заглядаю всередину, моє серце зупиняється. Там, у вітрині, є безліч випічки, а добру її половину я готую у своїй пекарні. Там є ніжні півмісяці, посипані білою цукровою пудрою; маленькі світло-зелені тістечка в білих папірчиках для випічки, укриті дрібними шматочками фісташок; просочена медом пахлава, а також мигдалеві тістечка в цукровій глазурі з маленькою вишенькою посередині. Там також є тоненькі булочки з витяжного тіста в цукровій глазурі; великі шматки солодкого мигдалевого торта, згори посипані мигдалем; і навіть є маленькі щільні кільця з корицею та медом, які з дитинства були улюбленими ласощами Енні.

Моє серце глухо гупає. Я дивлюся на Алена.

– Вони достеменно такі самі? – запитує він.

Я повільно киваю.

– Вони достоту такі самі, – підтверджую я.

Мій дідусь усміхається, але його очі раптом наповнюються сльозами. Він повертається до старшого чоловіка, який похмуро дивиться на нас. Вони обмінюються

кількома реченнями французькою, а потім Ален повертається до мене.

– Гоуп, чи не могла б ти розказати цьому чоловікові про свою випічку? Я розповів йому, що, імовірно, сталося з Роз.

Я всміхаюся чоловікові, який дивиться на мене доволі скептично.

– Випічка, яку ви тут готуєте, – починаю я. – Моя бабуся навчила мене готувати таку самісіньку. Ми продаємо достеменно такі тістечка в пекарні на Кейп-Коді.

Чоловік хитає головою.

– Але це нічого не означає. Це звичайна випічка. І багато євреїв походять із Північної Африки. Ця випічка не тільки мусульманська, розумієте. Ваша бабуся могла навчитися готувати її будь-де. Напевно, вона навчилася в іншого єврея.

Моє серце завмирає. З нашого боку неправильно ґрунтувати всю ідею щодо минулого на асортименті випічки.

– Звичайно, – бурмочу я. – Пробачте.

Я повільно киваю й відвертаюся.

Ален кладе руку на моє плече.

– Гоуп, – запитує він, – з тобою все гаразд?

Я знову киваю. Проте зі мною не все гаразд. Я не можу дібрати слова, бо відчуваю, що ось-ось розплачусь, і не можу зрозуміти чому. Я не знаю, чому для мене так важливо пояснити, що трапилося з *татіе*. Тепер я впевнена, що вона хотіла, щоб я приїхала сюди й дізналася все про її минуле. Але ми можемо ніколи не довідатись, як вона вижила під час війни.

– Ходімо, – нарешті кажу я.

Чоловік у чорному стримано киває нам та йде геть. Анрі й Симон ідуть тим самим шляхом, яким ми прийшли. Ален і я рушаємо за ними, аж раптом відчуваю аромат чогось дуже знайомого й різко зупиняюся. Я повільно розвертаюся та дивлюся на молодика за прилавком із випічкою, який виставляє прямокутні, посипані пудрою тістечка у вітрину. Я повертаюся до прилавка.

– Пробачте, – кажу я. – У вас випадково немає, е-е-е, – я намагаюся згадати назву випічки з пекарні у кварталі Маре, – *Ronde des Pavés*?

Чоловік дивиться на мене.

– *Ronde des Pavés*? – повторює він. – Я не дуже добре говорю англійською. *Mais, non*¹, я не знаю, що таке *Ronde des Pavés*.

– Е-е, – я розвертаюся до Алена.

Він підходить до мене.

– Ви можете пояснити цьому чоловікові, що *Ronde des Pavés* – це пиріг, який готують із маку, мигдалю, винограду, інжиру, чорносливу та кориці? Можете запитати, чи не нагадує він йому чогось?

Я розумію, що, скоріше за все, божеволію, але можу заприсягтися, що відчуваю в повітрі аромат пирога у формі зірки. Перш ніж перекласти, Ален зачудовано дивиться на мене.

– Це був рецепт моєї матері, – каже він.

Я киваю.

– Це фірмова страва в нашій пекарні, – пояснюю я йому. – І улюблена страва моєї бабусі.

Ален дивиться на мене та кліпає кілька разів, повертається до молодика й швидко перекладає. Я спостерігаю, як той киває й відповідає щось. Ален обертається до мене.

– Він каже «так». Однак тут вони готують тістечка окремо, і скоринка зверху викладена у формі зірки.

Я розкриваю рот від подиву.

– Саме так *татіе* навчила мене готувати їх, – тихо кажу я. – Вона називає їх «Зіркові тістечка».

Ален чуває голову. Позаду мене мовчки стоять Симон й Анрі. Усі ми пильно дивимося на молодика, доки Ален описує йому французькою «Зіркові тістечка». Очі його розширюються. Він хутко зиркає на мене, а потім знову на Алена. Швидко відповідає

¹ Але ні (фр.).

щось французькою, а потім Ален повертається і глипає на мене.

– Він говорить, що на шостій вулиці живе чоловік, – перекладає Ален. – Це недалеко звідси. Його сім'я володіє мусульманською пекарнею. Вони взяли рецепт у них. Той чоловік може пояснити, звідки він походить.

Я киваю й дивлюся на молодика.

– Дякую, – кажу я. – *Merci beaucoup*¹.

– *De rien*².

Чоловік киває мені й усміхається.

– *Bonne chance*³.

Ідучи за Аленом та двома його друзями назад через внутрішній дворик на вулицю, я наче сама не своя.

– Гадаєте, ці тістечка якимось пов'язані з моєю бабусею? – запитую Алена.

– Я не можу знати напевно, – каже він. Проте іскра в його очах та пришвидшена хода свідчать про те, що в нього з'явилася надія, а це дає надію й мені.

Ми сідаємо в таксі і п'ятнадцять хвилин їдемо мовчки, доки водій не зупиняється за адресою, яку молодик у пекарні дав нам. Це маленька пекарня, де все дуже схоже на французькі пекарні, окрім вивіски, написаної арабською та французькою. Усередині сильно пахне дріжджами, а вздовж стіни вертикально викладено багети. Вітрина попереду містить безліч випічки, прикрашеної фруктами й кристалізованим цукром. Я одразу впізнаю великі «Зіркові пироги» завдяки їхній унікальній скоринці, що викладена тим самим візерунком навхрест, який я викладала протягом багатьох років. Моє серце калатає в шаленому ритмі, адже це знак, що ми на правильному шляху.

Ми запитуємо в дівчини за прилавком, чи можна поговорити з власником. За хвилину високий чоловік середніх літ зі шкірою кольору карамелі та вугільно-

¹ Дякую (фр.).

² Немає за що (фр.).

³ Нехай щастить (фр.).

чорним волоссям із вкрапленнями сивини на скронях виходить із задньої кімнати. Він одягнений у сліпучобілий фартух пекаря зверху на ідеально випрасувані слакси кольору хакі та світло-блакитну сорочку на гудзиках.

– А, так, Саліб із мечеті телефонував і казав, що ви прийдете, – каже чоловік, привітавшись із нами чотирма. – Мене звати Гассан Роміо. Ласкаво прошу. Та боюсь, я не зможу вам допомогти.

Мое серце завмирає.

– Сер, ви знаєте, звідки походить рецепт тістечок зі скоринкою, викладеною у формі зірки? – тихо запитую я, указуючи на тістечка на вітрині.

Він хитає головою.

– Ця пекарня належить мені вже двадцять років, – відповідає він. – Ми пекли тут за цим рецептом стільки, скільки я себе пам'ятаю. Так також пекла моя мати, але вона давно померла. Я завжди думав, що це сімейний рецепт.

– Це єврейський рецепт, – м'яко перебиває його Ален. Месьє Роміо дивиться на нього, звівши брову.

– Це рецепт мами моєї бабусі, яка жила в Польщі багато років тому.

– Єврейський? – запитує месьє Роміо. – І польський? Ви точно впевнені?

Ален киває.

– Це точнісінько такий рецепт, яким користувалися мої дідусь і бабуся у своїй пекарні перед Другою світовою війною. Ми думаємо, що моя сестра могла навчити вашу родину готувати ці тістечка під час війни.

Месьє Роміо довго дивиться на Алена й потім киває.

– *Alors*¹. Мої батьки давно померли. Та під час війни вони були зовсім молоді. Лише дітьми. Вони не запам'ятали б. Але дядько моєї матері може щось знати.

– Він тут? – запитую я.

¹ Гаразд (фр.).

Месьє Роміо сміється.

– Ні, мадам. Він дуже старий. Йому сімдесят дев'ять.

– Сімдесят дев'ять – ще не означає старий, – бурмоче Анрі собі під ніс позаду мене, але месьє Роміо, здається, його не чує.

– Я зараз зателефоную йому, – каже він. – Але він майже глухий, розумієте? З ним дуже важко говорити.

– Будь ласка, спробуйте, – лагідно прошу я.

Він киває.

– Я мушу визнати, що мені також цікаво.

Він іде за прилавок, бере телефон і шукає номер у телефонній книзі. Він натискає «Зателефонувати» й підносить телефон до вуха.

Лише почувши, як він сказав «Hallo? Oncle Nabi?¹», я розумію, що не дихала. Повільно видихаю повітря.

Не розуміючи, я слухаю, як месьє Роміо голосно говорить французькою в слухавку, повторюючи фрази по кілька разів. Нарешті він прикладає руку до слухавки і звертається до мене.

– Це тістечко-зірка, – говорить він, – дядько Набі каже, що його родина дізналася цей рецепт від однієї молодички.

Ми з Аленом обмінюємося поглядами.

– Коли? – запитую я з тривогою.

Месьє Роміо ще щось говорить у слухавку, потім повторює те саме голосніше. Він знову прикриває слухавку рукою.

– У *l'année mille neuf cents quarante-deux*, – каже він. – У 1942-му.

Я хапаю ротом повітря.

– Це можливо?.. – запитую Алена. Мій голос зривається.

Я повертаюся до месьє Роміо.

– Ваш дядько пам'ятає хоча б щось про ту жінку?

¹ Алло! Дядьку Набі? (фр.)

Я спостерігаю, як він повторює моє запитання французькою по телефону. Через секунду переводить погляд на нас.

– Роз, – каже він. – *Elle s'est appelée Rose*¹.

– Що? – вигукую я в паніці.

Ален розвертається до мене з усміхом в очах.

– Він каже, що жінку звали Роз.

– Це моя бабуся, – бурмочу я, дивлячись на месьє Ромію.

Він киває, потім говорить іще щось у телефон і слухає певний час. Він завершує дзвінок та чухає голову.

– Дуже незвично, – каже месьє Ромію.

Він дивиться на Алена, а потім знову на мене.

– Усі ці роки я й уявлення не мав...

Його голос зривається. Він прокашлюється.

– Мій дядько Набі Хаддам хоче, щоб ви приїхали до нього просто зараз. *D'accord?*²

– *Merci. D'accord*³, – одразу погоджується Ален.

Він дивиться на мене.

– Гарзд, – перекладає він мені. – Ми підемо зараз.

За п'ять хвилин я, Симон, Анрі та Ален їдемо в таксі на південь за адресою на вулиці Лайонез, що, як запевнив месьє Ромію, розташована недалеко від пекарні. Я дивлюся на годинник. Зараз 8:25. Ми заледве встигаємо на літак, але зараз мені здається, що ми повинні навідатися до цього чоловіка.

Я тремчу, коли ми підїжджаємо до будинку Набі Хаддама. Він уже чекає на нас на вулиці. Месьє Ромію сказав, що його дядько лише на рік молодший за Алена, але він має вигляд такий, ніби походить з абсолютно іншого покоління. Його волосся вугільно-чорне, а на обличчі набагато менше зморщок, аніж у мого дядька. Він одягнений у сірий костюм. Його руки складені разом. Коли ми виходимо з машини, він дивиться на нас.

¹ Її звали Роз (фр.).

² Ви не проти? (фр.)

³ Дякуємо. Ми не проти (фр.).

– Ти її онука, – каже він, затиноючись, перш ніж ми встигаємо відрекомендуватися. – Ти онука Роз.

Я глибоко вдихаю повітря.

– Так.

Він усміхається і прудко йде мені назустріч. Він цілує мене в обидві щоки.

– Ти її віддзеркалення, – каже він.

Коли він випускає мене з обіймів, я бачу, що його очі наповнені сльозами.

Ален каже, що він брат Роз, а Анрі та Симон вітаються. Я кажу мес'є Хаддаму, що мене звати Гоуп.

– Правильне ім'я, – бурмоче він. – Твоя бабуся вижила завдяки надії¹.

Він кілька разів кліпає й усміхається.

– Будь ласка, заходьте.

Він указує на двері будинку, натискає код і веде нас у темний коридор. Двері ліворуч не повністю замкнені. Він відчиняє їх нам.

– Мій дім, – каже він, показуючи на речі навкруги. – Ласкаво прошу.

Ми сидимо в тьмяно освітленій кімнаті, заповненій книжками та фотографіями тих, хто, як я здогадалася, були членами сім'ї мес'є Хаддама. Ален нахиляється й каже:

– Звідки ви знали мою сестру? Роз?

– Пробачте, – каже він.

Він кліпає очима кілька разів і додає:

– Я майже *sourd*. Глухий. Пробачте.

Ален повторює запитання голосніше, і цього разу мес'є Хаддам киває.

Він усміхається й відкидається на стільчику. Довго дивиться на Алена, перш ніж відповісти.

– Ви її молодший брат? Вам було одинадцять років у 1942-му?

– *Qui*², – каже Ален.

¹ Норе у перекладі з англійської означає «надія».

² Так (фр.).

– Вона часто розповідала про вас, – каже месье Хаддам просто.

– Справді? – запитує Ален майже пошепки.

Месьє Хаддам киває:

– Напевно, через це вона була така добра до мене. Тоді я мав лише десять років. Вона часто казала мені, що я нагадував їй вас.

Ален утупив очі долу. Тепер він намагається не заплакати на очах в інших чоловіків.

– Вона думала, що ви загубилися, – каже месье Хаддам за хвилину. – Мені здається, її серце розбилося через це. Вона часто плакала уві сні та промовляла ваші імена, ридаючи.

Коли Ален знову зводить очі, по його правій щоці тече сльоза. Він витирає її.

– Я також думав, що вона загубилася, – каже він. – Усі ці роки.

Месьє Хаддам повертається до мене.

– Ти її онука, – каже він. – Отже, вона вижила?

– Вона вижила, – спокійно погоджуюсь я.

– Вона й досі жива?

Я замовкаю.

– Так.

Я збираюся сказати йому, що в неї стався серцевий напад, але ковтаю слова. Я не впевнена, чи варто казати, адже не знаю, чи сама я готова прийняти цей факт, чи просто не хочу псувати щасливий кінець для месье Хаддама.

– Як?.. Що сталося? – нарешті запитую я.

Месьє Хаддам усміхається.

– Чи можу я запропонувати комусь із вас чашечку чаю? – запитує він.

Усі ми хитаємо головами. Чоловіки, так само як і я, прагнуть почути всю історію.

– Дуже добре, – каже месье Хаддам. – Я розповім вам. Він глибоко вдихає.

– До нас вона прийшла в липні 1942 року. У ніч, коли почались облави.

– Велодром «Вель д'Ів», – кажу я.

Месьє Хаддам киває.

– Так. До того чимало людей не бачили, що коїться. Навіть після того багато хто й далі не бачив. Але Роз знала, що станеться. Вона прийшла до нас шукати притулку. Моя родина прийняла її. Вона сказала головним особам у мечеті, що в сім'ї її матері були пекарі. Нас запитали, чи можемо ми прихистити дівчину на деякий час. Тоді однакова професія важила більше, ніж різні релігії.

Спочатку я так глянув на Роз, що в мого батька виникли сумніви. Вона була інша, і мені не можна було настільки захоплюватися молодою жінкою з іншого світу, – вів він далі. – Але вона була добра та ніжна, навчила мене багатьох речей. І з часом мої батьки зрозуміли, що врешті-решт вона не аж настільки інша.

Месьє Хаддам замовкає на мить, нахиливши голову. Нарешті він зітхає й говорить:

– Вона жила з нами, як мусульманка, протягом двох місяців. Щоранку та щовечора молилася разом із нами. Мої батьки дуже раділи цьому. Але Роз і далі молилася своєму Богові, я чув її щоночі: дуже пізно вночі вона просила захисту для людей, яких любила. Здається, стосовно вас Бог відповів на її молитви.

Він усміхається Алену, який затуляє очі руками й відводить погляд.

– Ми навчили її сили-силенної всього про іслам та про випічку, – розповідає месьє Хаддам. – Вона, своєю чергою, навчила нас багатьох речей. Вона працювала в нашій пекарні. Вона й моя мати проводили чимало годин на кухні. Я не знаю, про що вони там розмовляли пошепки. Моя мати казала, що це жіночі теревені. Однак Роз навчила нас готувати *tarte des étoiles*, «Зірковий пиріг», який привів вас сьогодні сюди. Це була її улюблена страва, і моя також, тому що Роз розповіла мені історію.

– Яку історію? – цікавлюся я.

Месьє Хаддам має здивований вигляд.

– Історію про те, чому вона викладала скоринку у формі зірки.

Ален та я обмінюємося поглядами.

– Чому? – запитую я. – Про що йдеться?

– Ви не знаєте? – і собі питає мес'є Хаддам.

Ми з Аленом хитаємо головами, тож він веде далі:

– Тому що таким чином вона згадувала про обітницю свого справжнього кохання любити її, доки на небі сяють зорі.

Я дивлюся на Алена.

– Як об, – шепочу.

Він киває. Я розумію, що протягом усіх цих років, готуючи «Зіркові пироги», я віддавала данину поваги чоловікові, про існування якого навіть не здогадувалася. З мого горла вихоплюється ледь помітний звук, коли я намагаюся приглушити схлипування, що взялося нізвідки.

– Траплялися такі вечори, коли перебувати на вулиці було небезпечно, або коли хмари висіли над містом, або всі вулиці заповняв дим, – розказує мес'є Хаддам. – У вечори, коли не було видно зірок, Роз шукала розради. І вона почала викладати зірки на пирогах. Через багато років, коли я став чоловіком, моя мати пекла мені ці пироги й нагадувала, що справжнє кохання варте всього. У ті часи воно було не дуже поширеним, позаяк батьки часто домовлялися про шлюб без відома дітей. Утім, вона мала рацію. І я чекав. Я одружився з коханням усього свого життя. І протягом решти життя я готував *tartes des étoiles* на честь Роз. Я навчав своїх дітей, двоюрідних братів та сестер і наступні покоління робити те саме, чекати на кохання, як Роз. Як я чекав... Роз знайшла чоловіка, якого кохала? – запитує мес'є Хаддам через хвилину. – Після війни?

Ми з Аленом обмінюємося поглядами.

– Ні, – кажу я, відчуючи, як тягар втрати тисне мені на груди.

Мес'є Хаддам опускає очі долу й сумно хитає головою.

Анрі, що сидить біля мене, прокашлюється. Я настільки захопилася історією мес'є Хаддама, що майже забула, що вони із Симоном досі тут.

– То як вона вибралася з Парижа? – запитує Анрі. Мес'є Хаддам хитає головою.

– Я не можу сказати напевне. Однією з причин, чому мечеть змогла врятувати багатьох людей, було те, що вони тримали все в секреті. Коран учить нас допомагати тим, хто цього потребує, але робити це тихо, тому що Всевишній таки знатиме про ваші вчинки. З цієї причини, а також через небезпеку ніхто не розмовляв про втечу, навіть тоді. Тим паче десятирічному хлопчикові ніхто не розповів би. Однак відтоді я дещо дізнався: мені здається, багатьох євреїв, яким ми надавали притулок, виводили через катакомби до річки Сени. Можливо, Роз таємно посадили на баржу, яка довезла її до Діжона. Або її відправили за лінію розмежування з фальшивими документами.

– Хіба це не було дорого? – запитує Анрі. – Роздобути фальшиві документи? Перетнути лінію розмежування? – Він розвертається до мене й додає: – Моя сім'я не змогла вибратися, позаяк це було дуже дорого.

– Так, – відповідає мес'є Хаддам. – Але мечеть допомогла з документами. Це все, що я знаю. А чоловік, якого вона кохала, Якоб? Він залишив їй гроші. Вона зашила їх у підкладку однієї із суконь. Моя мати допомогла їй.

– Коли вона дісталася неокупованої зони, їй було легше виїхати з країни, – веде далі мес'є Хаддам. – Тут, у Парижі, вона жила як мусульманка з фальшивими документами. Проте в Діжоні, або хай куди вона подалася, Роз, скоріше за все, заповнила форму перепису в *gendarmérie*¹. Оскільки вона була французенка, то могла дати невеличкий хабар й отримати документи, у яких значилося, що вона католичка. Звідти вона могла доїхати до Іспанії.

¹ Жандармерії (фр.).

– Вона познайомилася з моїм дідусем в Іспанії, – кажу я.

– Твій дідусь не Якоб? – запитує месье Хаддам, хмурачись. – Неможливо, щоб вона покохала когось так швидко.

– Ні, – м'яко відповідаю. – Мого дідуса звали Тед. Він нахиляє голову вбік.

– Отже, вона вийшла заміж за іншого.

Він робить паузу.

– Я завжди думав, що Роз загинула, – каже він. – У ті часи багатьох спіткала така доля. Я завжди гадав, що вона зв'яжеться зі мною після війни, якщо виживе. Але вона напевно просто хотіла забути це життя.

Я згадую, як Гевін розповідав мені, що дехто з тих, хто пережив Голокост, волів розпочати все спочатку, бо вірив, що втрачено абсолютно все.

– А чому про це немає жодних записів? – запитую я за хвилину. – Ваша сім'я зробила такий хоробрий і героїчний учинок. Як і інші люди в Соборній мечеті.

Месье Хаддам усміхається.

– У ті часи ми не могли зберігати жодних письмових записів, – каже він. – Ми знали, що пов'язуємо свою долю з людьми, яких рятували. Якби нацисти або французька поліція обшукали мечеть та знайшли бодай один доказ того, що ми допомагали євреям, нас усіх знищили б. Тому ми допомагали таємно, – робить висновок він. – Це те, чим я пишаюся найбільше у своєму житті.

– Дякую, – шепоче Ален. – За те, що ви зробили. За те, що рятували мою сестру.

Месье Хаддам хитає головою.

– Не треба мені дякувати. Це було нашим обов'язком. Наша релігія вчить нас ось чого: хто рятує хоча б одне життя, той рятує цілий світ.

Ален видає дивний придушений звук.

– У Талмуді написано: «Коли ви рятуєте одне життя, ви наче рятуєте цілий світ», – м'яко каже він.

Вони з месье Хаддамом деякий час дивляться один на одного всміхаючись.

– Тоді ми не такі вже й різні, – відповідає мес'є Хаддам.

Він дивиться на Анрі та Симона, а потім знову на Алена.

– Я ніколи не розумів війну між нашими релігіями чи війну з християнством. Доки Роз жила з нами, я достеменно зтямив дещо: усі ми молились одному Богу. Нас розділяє не релігія. Тут, на землі, нас розділяють добро та зло.

Ми замовкаємо, осягаючи сенс цих слів.

– Ваша сестра, – веде далі мес'є Хаддам, звертаючись до Алена, – вона страждала щодня, оскільки покинула свою сім'ю. Вона вважала, що для вашого порятунку зробила не все, що було в її силах. Проте ви, звісно, розумієте, що вона зробила те, що мусила. Вона повинна була врятувати свою дитину.

Цієї миті в кімнаті запанувала така тиша, що ми чули, як б'ються наші серця.

– Свою дитину? – нарешті запитує Ален. Його голос звучить на октаву вище, ніж зазвичай. Мені раптом пересохло в горлі.

– Так, звісно, – каже мес'є Хаддам.

Він кліпає очима, дивлячись на нас.

– Саме тому вона прийшла сюди. З нею була дитина. Ви не знали цього?

Ален розвертається й пильно дивиться на мене.

– Ви знали про це?

– Звісно, ні, – відповідаю я.

– Це... це неможливо. Моя мама народилася 1944 року. Я дивлюся на мес'є Хаддама.

– У моєї мами не було ні братів, ані сестер. Моя бабуся не могла бути вагітною в 1942 році, – кажу.

Він робить паузу та встає.

– Пробачте, я на хвилинку, – озивається він.

Він зникає в спальні, а ми з Аленом пильно дивимося одне на одного.

– Як вона могла бути вагітною? – запитує Ален.

– Ну, вони з Якобом були закохані... – каже Анрі, але його голос зривається.

Ален хитає головою.

– Ні. Цього не може бути. Вона була дуже релігійна, – заперечує він. – Вона ніколи так не вчинила б. – Він дивиться на мене й додає: – Тоді все було інакше. У людей не було стосунків до шлюбу. Тим більше в Роз.

– Можливо, месье Хаддам щось наплутав? – припускаю я.

Та повернувшись зі спальні через хвилину, господар несе в руках фотографію й передає її мені. Я одразу впізнаю бабусю. У неї вигляд такий самісінький, як був у мене в шістнадцять-сімнадцять років. Її голова закутана хусткою. Однією рукою вона обіймає хлопчика з темним волоссям та усмішкою на обличчі, а другою – літню жінку.

– Це я та моя мати, – спокійно пояснює месье Хаддам. – І ваша бабуся. У день свого від'їзду. Останній раз, коли я її бачив.

Я киваю, але не можу говорити, тому що не спроможна відвести погляд від випнутого живота на фотографії. Моя бабуся, без сумніву, вагітна. Вона дивиться в камеру широко розплющеними очима, що випромінюють жахливий сум навіть на чорно-білій світлині. Ален опускається на канапу біля мене й також пильно розглядає фото.

– Вона знала: якщо її заберуть в один із таборів, то вб'ють, щойно довідаються про вагітність, – м'яко каже месье Хаддам за секунду. – Вона знала, що повинна захистити себе, щоб оборонити дитину. Лише з цієї причини вона дозволила Якобу розлучити її із сім'єю.

– Боже мій, – бурмоче Ален.

– А що сталося з дитиною? – запитую я.

Месье Хаддам сумриться й дивиться на мене.

– Ви впевнені, що та дитина не була вашою матір'ю? Я киваю.

– Моя мати народилася через півтора року. Її батьком був мій дідусь Тед, а не Якоб.

Я розвертаюся до Алена.

— Мабуть, дитина померла, — тихо кажу я. Промовивши ці слова вголос, я здригаюся від страху.

Ален схиляє голову.

— Ми так багато не знаємо. А що, як вона не прийде до тям? — бурмоче він.

Його слова стрімко повертають мене з минулого, яке ми не годні зрозуміти, у сьогоднішня, яке не можемо контролювати. Проте ми можемо контролювати, їхати нам в аеропорт вчасно чи ні. Зиркнувши на годинник, я встаю.

— Месьє Хаддам, пробачте, але ми повинні йти, — кажу я. — Не знаю, як вам віддячити.

Він усміхається.

— Люба моя, ви й не мусите, — відповідає він. — Я дізнався, що Роз жива та прожила щасливе життя. Це подяка, якої мені вистачило б на мільйон років.

Тієї миті я замислююсь, а чи справді життя моєї бабусі було щасливе. Чи позбулася вона колись того смутку, який відчувала, покинувши Якоба та свою родину?

— Будь ласка, — просить месьє Хаддам, — перекажіть своїй бабусі, що я часто думаю про неї. І дякую їй за те, що допомогла мені повірити: кохання можна знайти. Вона змінила моє життя. Я ніколи її не забуду.

— Широ дякую вам, месьє Хаддам, — бурмочу. — Я перекажу їй.

Він цілує мене в обидві щоки, а потім я йду за Аленом, Анрі й Симоном на вулицю, щоб спіймати таксі та їхати в аеропорт. Я роздумую, чи не задля цього татіє відрядила мене сюди. Мені цікаво, чи хотіла вона десь глибоко в душі, щоб я почула історію її першого кохання та загубленої дитини, заради якої вона пожертвувала всім. Мені цікаво, чи мушу я відкрити для себе щось нове про кохання.

Або, можливо, мені вже надто пізно. Ми з Аленом ідемо в аеропорт мовчки. Ми обоє поринули у власні світи.

Розділ 16

Анісове та фенхелеве печиво

ІНГРЕДІЄНТИ

2 чашки цукру

4 яйця

2 чайні ложки анісового екстракту

3 чашки борошна плюс додаткова
для розкачування тіста

3 чайні ложки розпушувача

1 чайна ложка солі

1 чайна ложка анісових зерен

2 чашки цукрової пудри

1 чайна ложка насіння фенхелю

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Розігріти духовку до 350 градусів.

У мисці середнього розміру збити цукор, яйця й анісовий екстракт до однорідної маси за допомогою ручного міксера.

Просіяти 3 чашки борошна, розпушувач і сіль, додати до суміші з яйцями, приблизно по одній чашці за раз, щоразу збиваючи.

Додати анісові зерна й добре збити суміш.

В окремій неглибокій мисці змішати цукрову пудру та насіння фенхеля.

Змастити руки борошном і зробити кульки, узявши столову ложку тіста. Добре змастити кожну кульку в суміші з цукрової пудри та викласти їх на змащене маслом деко.

Випікати 12 хвилин.

Дати 5 хвилин охолонути на деці, а потім перекласти на решітку.

Роз

Щось було не так, і Роз розуміла це. Весь обід вона сиділа перед телевізором, переглядаючи денні повтори програм, що їх – вона знала – уже бачила. Однак це було неважливо, тому що вона все одно не пам'ятала їхнього змісту. Вона дуже стомилася й, повернувшись до своєї кімнати, усвідомила, що не відчуває власного тіла. Потім усе почорніло.

Світ усе ще залишався в темряві, коли вони прийшли по неї, люди з пансіонату. Вона чула, як вони казали *непритомна, напад і ледве тримається*, але вона хотіла сказати, що з нею все гаразд. Та виявилось, що Роз не може орудувати своїм язиком, не може розплющити очі, і саме тоді вона зрозуміла, що тіло її не слухається, як і розум. Напевно, настав час.

Тому жінка відпустила все й поринула ще далі в минуле. Десь далеко вона чула звук сирен, крик лікарів, що віддавали накази, плач маленької дитини біля її ліжка. Вона припинила триматися за сьогоднішня й вирушила в плавання, немов викинутий за борт вантаж, що дрейфує на хвилі, вирушила назад у той час, коли світ завалився. Тоді в темряві вона також чула голоси, достоту як зараз. Сьогодні зникло, на першому плані з'явилося минуле. Роз опинилася в кабінеті батька, у квартирі на вулиці Генерала Камю. Їй знову було сімнадцять.

Їй здавалося, що в неї є магічний кристал, але ніхто їй не вірив.

– Будь ласка, – благала вона свого батька. Її голос захрип від безкінечних годин даремних старань переконати його. – Якщо ми залишимося, то загинемо, рара! Вони йдуть по нас!

Нацисти були всюди. Німецькі солдати заповнили вулиці, а французькі поліцаї слідували за ними, як лемінги. Євреям більше не дозволяли виходити на вулицю без нашивки із зіркою Давида зліва на грудях. Ця позначка робила їх інакшими.

– Дурниці, – сказав батько, гордий чоловік, який вірив у свою країну та в добрість ближнього. – Тікають лише злочинці й боягузи.

– Ні, тату, – прошепотіла Роз. – Не лише злочинці й боягузи. Тікають люди, які хочуть урятуватися, які не просто виконують накази, сподіваючись, що все буде гаразд.

Батько заплющив очі й почухав перенісся. Мати Роз, що сиділа біля нього, погладжувала його руку й дивилася на дочку.

– Ти засмучуєш батька, Роз! – сказала вона.

– Але, мамо! – крикнула Роз.

– Ми французи, – коротко сказав батько, розплющуючи очі. – Вони не депортують французів.

– Депортують, – прошепотіла Роз. – І мама не французенка. Для них вона досі полячка. У їхніх очах вона іноземка, як і всі ми.

– Ти верзеш нісенітниці, дитино, – сказав батько.

– Облава буде іншою, – відповіла Роз. Їй здавалося, що раніше вона говорила це вже тисячу разів, але батько не слухав її, тому що не хотів. – Цього разу вони прийдуть по нас усіх. Як об каже...

– Роз! – урвав її батько, б'ючи кулаком по столу. Мати, що сиділа поруч із ним, аж підстрибнула від подиву й сумно похитала головою.

– У того хлопця нестримна уява.

– Тату, це не вигадки!

Раніше Роз ніколи не сперечалася з батьками, але вона мала змусити їх повірити. Це було питанням життя або смерті. Як вони могли бути такими сліпими?

– Ти наш батько. Ти повинен нас захистити.

– Досить! – загорлав батько. – Ти не розповідатимеш мені, як оберігати сім'ю! Той хлопець, Якоб, не розповідатиме мені, як оберігати сім'ю! Я захищаю своїх дітей та вашу матір, дотримуючись правил. Не вчи мене, як бути батьком! Ти нічого не знаєш про ці речі.

Роз стримала сльози, які забриніли в неї на очах. Вона ненавмисне поклала праву руку на живіт, але швидко забрала її, коли побачила, що мати роздивляється її та сумриться. Вона більше не змогла б приховувати цього від них. І тоді вони дізналися б. Чи пробачили б батьки її? Чи зрозуміли б? Роз гадала, що ні.

Вона хотіла б розповісти їм правду. Але тоді вона була не на часі. Правда лише все ускладнила б. Перш ніж що-небудь робити, їй слід було переконати батьків.

– Роз, – озвався батько за деякий час. Він підвівся й підійшов до місця, де вона сиділа. Він опустився перед нею навколішки, так як тоді, коли вона була маленькою дівчинкою. Тієї миті Роз згадала, який терплячий був та-то, коли навчав її зав'язувати шнурки, як заспокоював її, коли вона вперше розбила коліно, та як щипав її за щічки, коли вона була маленькою дівчинкою, і називав її *ma filfille en sucre* – «моя маленька цукрова дівчинка».

– Ми зробимо те, що вони скажуть. Якщо дотримуватимемося правил, усе буде гаразд.

Роз подивилася йому у вічі й зрозуміла, що ніколи не змусить його змінити свою думку. І тому дівчина плакала, адже вже втратила батька. Вона вже втратила їх усіх.

Коли Якоб прийшов по неї того вечора, вона була не готова. Як вона коли-небудь зможе бути готова? Роз подивилася в його зелені очі із золотавим відтінком, які нагадали їй чарівний океан, і подумала, що змогла б

загубитися в них назавжди. Її очі наповнилися пекучими сльозами, коли вона збагнула, що, може, більше ніколи не плаватиме тими морями.

– Роз, нам треба йти, – тривожно прошепотів Якоб.

Він обійняв дівчину, намагаючись поглинути її схлипування своїм тілом.

– Але як мені залишити їх, Якобе? – прошепотіла вона йому в груди.

– Ти повинна, любове моя, – сказав він. – Ти мусиш урятувати нашу дитину.

Роз підвела на нього погляд. Вона знала, що Якоб має рацію. У його очах також були сльози.

– Ти спробуєш захистити їх? – запитала вона.

– Усією душею, – запрягся Якоб. – Але спершу я маю оборонити тебе.

Перш ніж піти, вона заглянула до кімнати Алена та Клода. Клод солодко спав, а от Ален ні.

– Ти йдеш, Роз, еге ж? – прошепотів Ален, коли сестра підійшла ближче.

Вона сіла на край братового ліжка.

– Так, любий, – прошепотіла вона. – Підеш із нами?

– Я повинен залишитися з мамою й татом, – сказав Ален за деякий час. – Можливо, їхня правда.

– Ні, вони помиляються, – заперечила Роз.

Ален кивнув.

– Я знаю, – прошепотів він.

Він зупинився на секунду, а потім обійняв її.

– Я люблю тебе, Роз, – прошепотів він.

– Я також люблю тебе, мій маленький хлопчику, – відповіла вона, ніжно пригортаючи його до себе.

Роз знала, що Ален не тямить, чому вона покидає його. Вона знала, що йому здається, ніби вона обрала Якоба, а не сім'ю. Проте вона не могла розповісти йому про дитину, яку носила під серцем. Йому було одинадцять. Він був занадто маленький, щоб зрозуміти. Роз сподівалася, що одного дня брат зрозуміє, що вона почувалася так, ніби її серце розривалося навпіл.

За тридцять хвилин Якб вів її алеєю, де їх очікував його друг Жан-Мішель, який був учасником руху Опору. Він чекав на них на темному порозі.

Жан-Мішель привітався з Роз, поцілувавши її в обидві щоки.

– Ти дуже смілива, Роз, – просто сказав він.

– Я не смілива, я налякана, – відповіла вона.

Вона не хотіла, щоб хтось думав, що вона смілива. Безглуздо думати, ніби покинути свою родину – то сміливий учинок. Тієї миті вона почувалася найгіршою людиною у світі.

– Дай нам хвилинку, – попросив Якб Жана-Мішеля. Жан-Мішель кивнув.

– Але швидко, будь ласка. У нас обмаль часу.

Він зайшов усередину, залишивши Роз та Якоба самих у темряві.

– Ти все правильно робиш, – прошепотів Якб.

– Мені більше так не здається, – відповіла Роз.

Вона глибоко вдихнула.

– Ти цілком упевнений? Щодо цієї облави?

Якб кивнув.

– Я впевнений. Вона розпочнеться за кілька годин, Роз.

Вона похитала головою.

– Що з нами трапилося? – запитала вона. – З цією країною.

– Світ збожеволів, – пробурмотів Якб.

Він глибоко вдихнув.

– Ти повернешся за мною?

– Я повернуся за тобою, – одразу відповів Якб. – Ти моє життя, Роз. Ти і наше дитя. Ти ж знаєш це.

– Я знаю, – прошепотіла вона.

– Я знайду тебе, Роз, – сказав Якб. – Коли всі жахиття скінчаться й ти будеш у безпеці, я приїду до тебе. Я даю тобі слово. Я не заспокоюся, доки знову не опинюся поруч із тобою.

– І я, – пробурмотіла Роз.

Він потягнув її до себе, і вона вдихнула його аромат, запам'ятала відчуття від його обіймів, притислася головою до його грудей та побажала ніколи не розлучатися. А потім повернувся Жан-Мішель. Він ніжно відтягнув її від Якоба, спокійно пояснюючи, що їм час іти, інакше потім буде запізно. Вона знала лише те, що Жан-Мішель, католик, веде її до іншого чоловіка, який також був членом Опору, до чоловіка на ім'я Алі, що був мусульманином. Ця ситуація викликала в неї усмішку – католики, євреї та мусульмани працюють разом. Світ навколо них таки розвалювався.

Якоб іще раз притягнув її до себе й подарував довгий поцілунок на прощання. Коли Жан-Мішель повів її, вона звільнилася від його руки й гукнула в темряву:

– Якобе!

– Я тут, – відповів він.

Він виринув із п'тьми.

Роз зробила глибокий вдих.

– Повернися по них. Будь ласка. По мою сім'ю. Я не можу їх втратити. Я не зможу жити, якщо вони загинуть через те, що я не досить добре старалася.

Якоб пильно дивився їй у вічі, і на якийсь момент Роз закортіло забрати свої слова назад, адже вона збагнула, про що його просить. Але часу не було. Він кивнув і просто сказав:

– Я повернуся. Обіцяю. Я кохаю тебе.

І потім він зник у непроглядній темряві. Роз стояла заціпеніла. Здавалося, вона приросла до того місця і простояла там цілу вічність, хоча насправді минуло лише кілька секунд.

– Ні, – пробурмотіла вона сама до себе. – Що я накоїла?

Вона ступила крок за Якобом, тому що хотіла зупинити й застерегти його. Та Жан-Мішель обхопив її обіруч і міцно тримав.

– Ні, – сказав він. – Ні. Тепер усе в руках Господа. Ти маєш іти зі мною.

– Але... – запротестувала вона, намагаючись вирватися.

– Усе в руках Господа, – повторив Жан-Мішель, коли тіло Роз почало здригатися від схлипувань. Він тримав її міцніше й шепотів у темряву: – Усе, що ми можемо зробити зараз, – молитись і сподіватися, що Господь нас почує.

Пізніше таємне життя в Парижі здавалося їй тортурами. Вона знала, що її сім'я та Якоб можуть переховуватися десь за кілька миль від неї. Знала, що не може зв'язатися з ними, що її єдиним обов'язком був захист дитини, яку вона носила під серцем. І тому вона безпорадно плакала щоночі.

Люди, які прийняли її, родина Хаддамів, були добрі, але Роз знала, що ні її тато, ні мама не схвалили б її вчинок. Вона знала, що наражає нову сім'ю на небезпеку лише своєю присутністю. Якби не дитя, вона вже давно пішла б просто з ввічливості. Утім, вони були гостинні й з часом прийняли її. Набі, їхній хлопчик, нагадував їй Алена. Саме він допомагав їй залишатися при своєму розумі більшість днів. Вона могла розмовляти з ним так, як колись розмовляла з молодшим братом, і завдяки цьому її новий дім ставав трішки схожим на той, який вона покинула.

Вона проводила багато часу з пані Хаддам на кухні й згодом наважилася розповісти їй кілька рецептів із власної сімейної пекарні *ashképaze*. Пані Хаддам, своєю чергою, навчила Роз випікати такі тістечка, про які вона ніколи не чула.

– Ти повинна знати, як використовувати трояндову воду, – сказала їй пані Хаддам одного дня. – Вона пасує дівчині з ім'ям Роз.

Саме так Роз закохалась у мигдалеві півмісяці, пахлаву з апельсином і тістечка з трояндовою водою, які магічним чином розсипалися в роті. Саме ця їжа живила її дитя. Її батько часто розповідав погане про мусульман, але

Роз знала, що він помилявся стосовно релігії, так само як і щодо намірів фашистів. Родина Хаддамів важила власними життями, щоб урятувати її. То були найкращі люди, яких Роз коли-небудь знала.

Ба більше, Роз знала, що для приготування такої випічки, як у Хаддамів, треба бути порядною та доброю людиною. У випічку вкладають душу, і якщо душа має щось темне, то темрява буде й у випічці. У випічці Хаддамів були світло та доброта. Роз відчувала їх на смак і сподівалася, що дитя всередині неї також їх відчуває.

Інколи пані Хаддам брала Роз із собою на ринок за умови, що Роз пообіцяє не розмовляти й покриє голову хусткою. Їй подобалася така анонімність, ба навіть на ринку, і, хоча сім'я Хаддамів скуповувалась у мусульманському районі, Роз відчайдушно шукала бодай натяк на когось із її колишнього життя. Одного дня на вулиці вона побачила Жана-Мішеля, але не могла покликати його через грудочку, яка раптом виникла в неї в горлі. Коли вона нарешті змогла видати бодай звук, він уже пішов.

Одного вечора, прочитавши саят арабською разом із сім'єю Хаддамів, Роз повернулася до своєї кімнати й молилася івритом. Розвернувшись, вона побачила, що за нею спостерігає Набі.

— Ходи, Набі, — сказала вона хлопчикові. — Помолися зі мною.

Доки вона закінчувала молитву, він сидів біля неї на колінах. Потім вони разом сиділи в темряві.

— Роз? — запитав він за деякий час. — Як ти гадаєш, Господь розмовляє арабською чи івритом? Він чує твої чи мої молитви?

Роз обмірковувала його запитання й збагнула, що не знає відповіді. Нещодавно вона почала сумніватися, що Господь узагалі чує її незалежно від того, якою мовою вона молиться. Бо коли б він чув її, то хіба міг би допустити, щоб її рідні та Якоб зникли з її життя?

— Я не знаю, — сказала вона нарешті. — А ти як гадаєш, Набі?

Хлопчик довго думав, перш ніж відповісти.

– Думаю, що Господь повинен розмовляти всіма мовами.

Він говорив упевнено.

– Я думаю, він усіх нас чує.

– Ти гадаєш, усі ми молимося одному Господу? – запитала Роз згодом. – Мусульмани, євреї, християни та всі інші люди, які вірять у щось інше?

Набі дуже серйозно сприйняв це запитання.

– Так, – нарешті сказав він. – Так. Існує лиш один Господь, і він живе на небесах. Він усіх нас чує. Просто тут, на землі, ми заплуталися й не знаємо, як у нього вірити. Але яке це має значення, якщо ми віримо в його існування?

Роз усміхнулася.

– Можливо, ти маєш рацію, Набі, – відповіла вона.

Дівчина замислилася над словами Жана-Мішеля, які він сказав їй того вечора, коли вона востаннє бачила Якоба.

– Зараз, – тихо озвалася вона до маленького хлопчика, скуйовджуючи йому волосся, – усе, що ми можемо зробити, це молитись і сподіватися, що Господь нас почує.

Розділ 17

Переконавши співробітника аеропорту пропустити нас уже після реєстрації, пробігши через охорону та діставшись нашого терміналу, ми з Аленом сіли на літак за п'ять хвилин до того, як зачинилися двері.

У таксі я скористалася мобільним телефоном Алена й зателефонувала Енні, але вона не відповіла. Як і Гевін та Роб. У пансіонаті *tatie* не було нової інформації про її стан. Медсестра з лікарні, з якою мені вдалося зв'язатися, сказала, що стан бабусі стабільний, але вона не знає, як довго це триватиме.

Ми їдемо злітною смугою та злітаємо в небо над Парижем. Сена зникає з поля зору, залишаючись звичайною стрічкою, що розрізає землю. Я уявляю собі сімнадцятирічну *tatie*, яка ховається на баржі, що повільно спускається вниз за течією цієї темно-синьої річки до неопкупованої зони. Чи насправді так вона вибралася з Парижа? Мені цікаво, чи ми колись дізнаємося правду.

– Як ти гадаєш, що трапилося з її дитиною? – м'яко запитує Ален, коли літак підіймається вище в небо.

Зараз ми летимо понад хмарами, сонячне світло пробивається всюди навкруги нас. Я задумуюся, чи такий вигляд мають небеса.

Я хитаю головою.

– Не знаю.

– Я мав би здогадатися, що вона вагітна, – каже Ален. – Це пояснює, чому вона покинула нас. Я ніколи

не міг зрозуміти. Утекти й покинути все – це не було схоже на неї. Вона залишилася б, щоб спробувати нас переконати, захистити, навіть якщо для цього довелося б ризикувати життям.

– Але вона вважала, що життя її дитини важливіше, – бурмочу я.

Ален киває.

– Так і було. Вона правильно вчинила. Саме так чинять батьки, хіба ні? Я думаю, що так чинили й мої батьки. Вони й справді вірили, що дотримання правил урятує нас. Хто ж знав, що їхні найкращі наміри приведуть туди, куди привели.

Мені стало занадто сумно. Я не можу говорити, тому просто хитаю головою. Я навіть уявити не можу той жах, що його відчувала моя прабабуся, коли в неї забрали Даніель і Девіда. Чи залишилася вона з найстаршою, Елен, коли жінок та чоловіків розділили? Чи прожила вона настільки довго, щоб страждати від розуміння того, що всі її діти померли? Чи пошкодував мій прадід, що не послухав доччину пересторогу? Як це, будучи батьком чи матір'ю, надто пізно збагнути, що ви припустилися жахливої, непоправної помилки, через яку ваші діти помруть?

Я довго дивлюсь у вікно, а відтак повертаюся до Алена.

– Можливо, бабуся не могла дбати про дитину? Можливо, вона народила її та віддала на всиновлення?

Я не дуже вірю в те, що кажу, але все ж ділюся своїми думками.

– Гадаю, це неможливо, – каже Ален.

Він сумриться.

– Якщо ця дитина була від Якоба, я не уявляю, як вона розлучилася б із нею. – Він скоса дивиться на мене й додає: – Ти цілком упевнена, що твоя мати не була цією дитиною? – запитує Ален.

Я хитаю головою.

– Коли моя мати померла кілька років тому, мені треба було навести лад із її нерухомістю, – кажу я. – Я пам'ятаю, як роздивлялась її свідоцтво про народження. Там

вказано, що вона народилася в 1944 році. До того ж вона була дуже схожа на дідуса.

Ален зітхає.

– Тоді, напевно, дитина померла.

Я відводжу погляд. Це надзвичайно сумно.

– Та невже вона могла так швидко завагітніти після... – додаю я, але мій голос зривається. Я не можу знайти цей шматочок головоломки.

– Це не так дивно, як може здатися на позір, – лагідно каже Ален.

Він знову зітхає та розвертається до вікна.

– Після війни ті, хто вижив у Шоа, одружувалися й намагалися одразу народжувати дітей, навіть ті, що були виснажені й не мали грошей.

Я здивовано глипаю на Алена.

– А навіщо вони це робили?

– Щоб створювати життя, коли навколо них була смерть, – просто пояснює він. – Щоб знову стати частиною сім'ї після того, як утратили всіх, кого любили. Коли Роз зустріла вашого дідуса, вона напевно думала, що всі ми, зокрема Якоб, померли. І якщо вона й дитину втратила, то почувалася дуже самотньою. Можливо, вона просто хотіла створити родину, щоб знову знайти своє місце в цьому світі.

Нам знадобилася ціла вічність, щоб забрати багаж, пройти митний контроль і забрати машину з паркувального майданчика, але врешті ми їдемо на Кейп. Ми виїжджаємо з Бостона до години пік та їдемо на південь по шосе 3. Я ризикую, обганяючи автомобілі й на двадцять кілометрів на годину перевищуючи обмеження швидкості. У дорозі телефоную Енні. Цього разу вона відповідає. У неї замогильний голос. Вона відповідає, що зараз у лікарні й що стан *татіе* не змінився.

– Ти з татом? – запитую я.

– Ні, – каже вона, ніби підготувавши відповідь на це запитання.

Я відчуваю, як у мене підвищується кров'яний тиск.

– Де він?

– Не знаю, – відповідає донька. – Може, в офісі.

– Ти просила його піти з тобою до лікарні?

Енні вагається.

– Він був тут раніше. Але йому треба було поїхати в справах.

У мене серце крається через її слова. Понад усе на світі я хочу захистити свою дочку. І здавалося, що в останню чергу я маю очікувати на потенційну небезпеку від її батька.

– Пробач, люба, – кажу. – Я впевнена, що в нього були нагальні справи. Однак він повинен був залишитися з тобою.

– Усе гаразд, – бурмоче Енні. – Тут Ґевін.

Мое серце забилося гучніше.

– Знову?

– Так. Він зателефонував і спитав, чи зі мною все гаразд. І я сказала йому, що тато поїхав. Я не просила його приходити, але він усе одно прийшов.

– О, – видихаю.

– Хочеш із ним поговорити?

Я вже збираюся сказати «так», аж потім розумію, що ми будемо в лікарні за годину.

– Просто повідом, що я переказую йому вітання. І дякую. Ми скоро приїдемо.

Енні замовкла на хвилину.

– Хто ми? У тебе з'явився хлопець?

Я розсміялася.

– Ні, – кажу я.

Зиркаю на Алена, який роздивляється Пембрук за вікном автомобіля.

– Але в мене для тебе є сюрприз, – додаю.

За годину ми приїжджаємо в Гіаніс і заходимо через парадні двері до лікарні Кейп-Коду. Медсестра в приймальні спрямовує нас на третій поверх. Енні понуро сидить у почекальні. Ґевін сидить біля неї,

переглядаючи журнал. Вони обое одночасно підводять погляд.

– Мамо! – вигукує Енні, очевидно, на хвильку забувши, що нещодавно вона стала занадто крутою, щоб вітати мене з ентузіазмом. Вона підстрибує зі стільчика та обіймає мене. Ґевін злегка махає мені рукою й обдаровує напівусміхом. Я губами промовляю «дякую» над головою Енні.

Нарешті Енні звільняється від моїх обіймів і помічає Алена. Він заляк біля мене, пильно роздивляючись її.

– Привіт, – каже Енні. Вона простягає йому руку. – Я Енні. А ви хто?

Ален повільно тисне її руку, потім розкриває та закриває рот, не вимовивши ні слова. Я кладу руку йому на спину, усміхаюся своїй дочці й ніжно кажу:

– Енні, це брат *tatie*. Він твій двоюрідний прадідусь.

Енні дивиться на мене широко розплющеними очима.

– Брат *tatie*?

Вона знову дивиться на Алена.

– Ви брат *tatie*?

Ален киває й цього разу знаходить слова.

– Ти декого мені нагадуєш, люба, – говорить він.

Енні дивиться на мене, а потім знову на Алена.

– Я схожа на *tatie*, коли вона була в моєму віці?

Ален повільно хитає головою.

– Можливо, трішки. Однак ти нагадуєш мені не її.

– Когось на ім'я Леона? – скромно запитує Енні. – Тому що *tatie* постійно називає мене так.

Ален насуплює брови й хитає головою.

– Я не знаю жодної Леони.

Енні сумриться. Я підводжу погляд і бачу, що Ґевін перетнув кімнату й стоїть позаду моєї дочки. На якусь секунду в мене виникає нестримне бажання кинутися йому в обійми, але я кліпаю очима та роблю крок назад.

– Ґевіне, – кажу я, – це Ален. Брат моєї бабусі. Але-не, це Ґевін. – Я роблю паузу, а потім додаю: – Мій друг.

Очі Гевіна розширюються. Він тягнеться й тисне руку Алену.

– Я не можу повірити, що ви з Гоуп знайшли одне одного, – каже Гевін.

Ален дивиться на мене, а потім знову на Гевіна.

– Я так розумію, це ви допомагали й заохочували її, юначе.

Гевін знижує плечима й відводить погляд.

– Ні, сер. Вона все зробила сама. Я просто розповів їй кілька речей, які знав про дослідження стосовно Голокосту.

– Не применшуйте важливість своїх дій, – каже Ален. – Ви допомогли об'єднати нашу сім'ю. – Ален кліпає очима кілька разів і запитує в Гевіна: – Можна побачити її зараз? Мою сестру?

Гевін вагається.

– Теоретично години відвідування вже закінчилися. Але я знаю тут кількох медсестер. Зараз спробую щось зробити.

Я бачу, як Гевін підходить до гарненької білявки-медсестри, якій на вигляд не більше двадцяти років. Вона сміється й накручує волосся на палець, розмовляючи з ним. Я дивуюся з того, що трохи ревную, коли бачу їх разом. Я кліпаю очима кілька разів, відвертаюся і кладу руку Алену на плече.

– З вами все гаразд? – запитую я. – Ви, напевно, дуже стомилися.

Він киває.

– Мені треба побачити Роз.

Енні починає ставити йому силу-силенну запитань:

– Коли ви востаннє бачили *matie*? Чому вона думала, що ви померли? Як ви втекли від нацистів? Що трапилося з вашими батьками?

Ален терпляче відповідає на все. Коли дивлюсь, як Енні нахиляє до нього голову, і далі базікаючи, я всміхаюся.

За хвилину Ґевін повертається й накриває мою руку своєю. Від цього мене ніби вдаряє струмом. Я сахаюся його, мов обпечена.

Ґевін сумриться та прокашлюється.

— Я поговорив із Крістою. Медсестрою. Вона каже, що може провести нас. Але лише на кілька хвилин. У них тут дуже суворо ставляться до часу відвідин.

Я киваю.

— Дякую, — кажу я.

Дивно, але я не можу змусити себе подякувати Крісті, коли вона веде нас чотирьох вузьким коридором: її білявий хвостик жваво погойднується, а вузькі стегна неприродно хилитаються з боку в бік. Можу запрягтися, що вона спеціально робить це, щоб Ґевін звернув на неї увагу. Проте він, здається, не помічає. Він тримає руку в Алена на плечі й веде старого чоловіка до дверей у кінці коридору.

— П'ять хвилин, — шепоче Кріста, коли ми зупиняємося біля останніх дверей праворуч. — Інакше в мене будуть проблеми.

— Красно дякую, — каже Ґевін. — Я твій боржник.

— Можеш запросити мене на вечерю, — озивається Кріста.

Її інтонація наприкінці речення перетворює його на запитання. Коли вона кидає на Ґевіна погляд, то нагадує мені героя мультфільму. Я не чекаю на його відповідь, переконую себе, що мені байдуже. Я йду за Аленом та Енні до кімнати. Мені забиває дух, коли я бачу нерухоме тіло на лікарняному ліжку, закутане в багато ковдр.

Матіє здається маленькою, блідою та зморщеною. Я відчуваю, що Ален поруч зі мною здригнувся. Я хочу сказати йому, що, коли бачила її востаннє, вона мала інший вигляд. Насправді я не впізнала б її, якби не темно-червона помада й не чорний олівець для очей. Але я шокована так само, як і він. Ми обоє підходимо, Енні йде позаду нас.

— Вона має кепський вигляд чи мені здається? — бурмоче Енні.

Я розвертаюся та обіймаю її. Вона не відштовхує мене. Кладу праву руку поверх лівиці *татіе*. Вона холодна. Вона не рухається.

– Їй стало зле за столом. Її знайшли там, коли вона не спустилася на вечерю, – спокійно каже Ґевін.

Я повертаюсь і бачу його.

– Вони одразу викликали 911, – додає він.

Я киваю. Мені важко говорити. Відчуваю, як Енні тремтить поруч зі мною. Я повертаюсь і бачу, що вона намагається приховати сльози. Я тягну її ближче. Вона міцно обіймає мене обома руками. Ми дивимось, як Ален підходить до ліжка, стає навколішки, так щоб його лице було навпроти обличчя *татіе*. Він бурмоче їй щось, потім простягає руку, щоб ніжно торкнутися її обличчя. У його очах блищать сльози.

– Я думав, що більше ніколи її не побачу, – шепоче він. – Минуло майже сімдесят років.

– З нею все буде гаразд? – запитує Енні в Алена. Вона дивиться на нього так, ніби від його відповіді залежить геть усе.

Ален вагається й киває.

– Енні, я не знаю. Та я не можу повірити, що Бог об'єднав нас лише для того, щоб забрати її в мене, не дозволивши навіть попрощатись. Я мушу вірити, що цьому є причина.

Енні енергійно киває.

– Я теж.

Ми не встигаємо більше нічого сказати, тому що прийшла весела медсестра.

– Час збіг, – сповіщає вона. – Моя начальниця вже повертається.

Ми з Ґевіном обмінюємося поглядами.

– Гаразд, – каже Ґевін. – Дякую, Крісто. Ми вже йдемо звідси.

Він киває мені, а я повільно забираю Енні від *татіе*. Озираюся через плече, підійшовши ближче до дверей, і бачу, що Ален знову нахилився до *татіе*. Він цілує

її в чоло. Коли він повертається, я бачу, що по його щоках котяться сльози.

– Пробачте, – каже він. – Це занадто складно.

– Знаю, – кажу я.

Беру його за руку, а потім я, Енні та Ален виходимо з кімнати, залишаючи *татіе* в темряві.

Ми з Ґевіном прощаємося на порозі лікарні. Йому завтра на роботу о сьомій ранку, а мені треба відчиняти пекарню. Життя має тривати. Енні бере в мене ключі від машини, де вони з Аленом чекатимуть на мене.

– Я не знаю, як тобі віддячити, – кажу Ґевіну, дивлячись собі під ноги.

– Я нічого не зробив, – відповідає він.

Підвівши погляд, я бачу, як він знизує плечима. Він усміхається мені.

– Я дуже радий, що ти знайшла Алена.

– Я знайшла його завдяки тобі, – м'яко відказую я. –

І з Енні все було гаразд, тому що ти був поряд.

Ґевін знову знизує плечима.

– Ні. Я зробив те, що кожен зробив би на моєму місці. – Він замовкає, а відтак додає: – Можливо, зараз казати це недоречно, але твій колишній чоловік – іще той кадр.

Я тяжко ковтаю грудочку в горлі.

– Чому ти так гадаєш?

Він хитає головою.

– Мені здалося, що він узагалі не переймався Енні. Вона так засмутилася через твою бабусю. Їй був потрібен хтось поруч.

– Ти був із нею, – відповідаю. – Я навіть не знаю, що сказати.

– Ну, скажи, що пригостиш мене філіжанкою кави перед тим, як я піду ремонтувати ганок у будинку Джо Саллівана завтра, – озивається Ґевін. – І ми квити.

Я сміюся з його слів.

– Так, звісно, філіжанка кави – це те саме, що турбота про мою дочку й допомога в об'єднанні моєї сім'ї.

Гевін довго дивиться на мене, і так пильно, що моє серце починає шалено калатати.

– Я робив усе це, тому що хотів допомогти, – говорить він.

– Чому? – запитую я, усвідомлюючи, що мої слова прозвучали грубо та невдячно.

Гевін знову пильно дивиться на мене, знизуючи плечима.

– Припини недооцінювати себе, Гоуп, – каже він і йде геть.

Я бачу, як він сідає у свій старий «вранглер» і махає Енні на прощання, виїжджаючи з паркувального майданчика.

– Мамо, ми повинні знайти Якоба Леві, – оголошує Енні наступного ранку, коли вони з Аленом разом заходять до пекарні, тримаючись за руки. Я боялася, що він перенапружується, тому запропонувала йому поспати довше, але вони з Енні стали друзями нерозливовода з минулого вечора в лікарні, тому мені слід було передбачити, що вона приведе його із собою до пекарні.

– Ален розповів мені про нього, – додала вона гордо.

– Енні, люба, – кажу я, дивлячись на Алена, який закасує рукави та оглядає кухню, – ми навіть не знаємо, чи Якоб досі живий.

– Але якщо живий, мамо? – запитує Енні.

У її голосі проскакують нотки відчаю.

– Якщо він живий та ці всі роки шукав *tatie*? Якби він приїхав сюди, можливо, *tatie* прийшла б до тям?

– Люба моя, це навряд станеться.

Енні сердито зиркає на мене.

– Ну, мамо! Ти що, не віриш у кохання?

Я зітхаю.

– Я вірю в шоколад, – кажу я, киваючи на *rains au chocolat*¹, які треба поставити в духовку, – і я вірю, що,

¹ Шоколадний хліб (фр.).

не відновивши ритм роботи тут, ми не зможемо відчинитись о шостій.

— Ну то й нехай, — бурчить Енні.

Вона одягає прихватки і ставить шоколадні круасани в духовку. Вона встановлює таймер, розвертається й заковує очі, дивлячись на Алена.

— Бачите? Я ж казала, що вона зла вранці.

Ален сміється.

— Не думаю, що твоя мати недобра, моя любесенька, — каже він. — Гадаю, вона намагається бути реалісткою. А також хоче змінити тему.

— Чому ти змінюєш тему, мамо? — допитується Енні, беручи руки в боки.

— Тому що не хочу, щоб ти плекала надію, — кажу я їй. — Малоймовірно, що Якоб живий. І навіть коли й так, немає гарантій, що ми знайдемо його.

Окрім того, немає гарантій, що всі ці роки він чекав на мою бабусю. Я не хочу казати Енні, що навіть якщо ми якимось дивом визначимо його місцезнаходження, він може бути вже вчетверте одруженим абощо. Скоріш за все, він забув *таті* сімдесят років тому. Так чинять чоловіки. Окрім того, бабуся також не гаяла часу, забуваючи його.

Ален ретельно розглядає мене, і я відводжу погляд, тому що в мене виникає дивне відчуття, ніби він читає мої думки.

— Допомогти тобі з чимось, Гоуп? — запитує він після невеличкої паузи. — Бувши ще маленьким хлопчиком, я працював у пекарні дідуса та бабусі.

Я всміхаюся.

— Енні може показати вам, як готувати тісто для чорничних кексів, — відповідаю я. — Утім, ви не повинні допомагати. Я з усім впораюся сама.

— Я не кажу, що ти не впораєшся, — зауважує Ален.

Я дивлюся на нього, трохи здійнявши брову, але він уже розвернувся, а Енні допомагає йому зав'язати фартух.

– Отже, якщо *татіе* так кохала Якоба, як так сталося, що вона побралася з дідусем? – запитує Енні в Алена, коли він повертається лицем до неї.

Він бере пакет цукру та контейнер із круглою чорницею, який Енні витягла з морозильної камери.

– Вона ж не могла кохати їх обох, хіба не так? – веде далі Енні.

– Ні, якщо Якоб був її справжнім коханням.

Я заочую очі, але, правду кажучи, також хотіла б вірити в теорію одного кохання на все життя. Здається, Ален обмірковує відповідь на запитання, дістаючи велику миску й дерев'яну ложку й починаючи перемішувати цукор із борошном. Я спостерігаю, як він виміряє, скільки треба солі та розпушувача. Енні передає Аленові чотири яйця, і він починає розбивати їх.

– У цьому світі існують різні види кохання, Енні, – каже він нарешті.

Ален глипає на мене, а потім на мою дочку.

– Не сумніваюся, що твоя прабабуся також кохала твого прадідуся.

Енні пильно дивиться на нього.

– Що ви маєте на увазі? Якщо *татіе* кохала Якоба, як вона могла одночасно кохати мого дідуса?

Ален знижує плечима й додає трішки молока та сметани в миску. Він жваво почав перемішувати суміш дерев'яною ложкою. Енні допомагає йому, додаючи чорниці.

– Деякі види кохання слабкіші за інші, – нарешті відповідає Ален. – Та це не означає, що вони не справжні. Ми намагаємося підтримувати деякі види кохання, але в нас не завжди виходить.

Він дивиться на мене, а я відводжу погляд.

– Інший вид – це кохання між двома хорошими людьми, які захоплюються душами одне одного. Їхнє кохання розростається щодня, – пояснює він.

– Ви думаєте, таке кохання було в *татіе* та мого прадідуся?

Ален починає обережно викладати кекси.

– Можливо, – каже він. – Я не знаю. Але знаєш, Енні, є таке кохання, яке випадає раз у житті, проте лише деякі люди досить розумні, щоб розпізнати його, та достатньою мірою хоробрі, щоб поринути в нього. Саме таке кохання може змінити життя.

– Таке кохання було між *татіе* та Якобом? – запитує Енні.

– Я вірю, що вони й досі кохають одне одного, – відповідає Ален.

– А що ви маєте на увазі, кажучи, що ми мусимо бути досить розумними, щоб розпізнати його? – запитує Енні.

Ален дивиться на мене. Я вдаю, ніби дуже зайнята. Я саме викладаю на тацю мініатюрні зіркові тістечка. Мої пальці тремтять, коли я викладаю скоринку у формі зірки.

– Я маю на увазі, що кохання всюди, навкруги нас, – каже Ален. – Але що старшими ми стаємо, то дужче заплутуємося. Що більше разів нам завдавали болю, то важче нам розпізнати кохання або ж прийняти його серцем і по-справжньому повірити в нього. А якщо ти не можеш прийняти кохання й не можеш повірити в нього, то ніколи не зможеш його відчутти.

Енні спантеличено дивиться на нього.

– Ви маєте на увазі, що *татіе* та Якоб закохалися, тому що були молоді?

– Ні, я вірю, що твоя прабабуся та Якоб покохали одне одного, тому що вони були створені одне для одного, – відповідає Ален. – І тому що вони не тікали від кохання. Вони не боялися його. Вони не дозволили своїм страхам стати на заваді. Багато людей у цьому світі ніколи не пізнають такого кохання, тому що їхні серця закриті й вони цього не знають.

Я ставлю деко із зірковими тістечками в меншу духовку ліворуч і здригаюся, необачно забившись рукою об дверцята духовки. Я лаюся подумки та встановлюю таймер.

– Мамо? – запитує Енні. – Ти так кохала тата?

– Звичайно, – швидко кажу я, не дивлячись на неї.

Не хочу казати їй, що якби я не завагітніла, то ніколи не вийшла б заміж за її батька. Я створила сім'ю не через кохання до нього, а через любов до нового життя, яке росло в мені.

Про що ж думала *tatie*, коли познайомилася з дідусям? Напевно, вона вірила, що вже втратила Якоба, а десь під час утечі втратила дитину, яку носила під серцем. Її життя було спустошене. Можливо, самотність і кинула її в обійми мого дідуся? Як вона могла лежати поруч із ним уночі, знаючи, що в неї вже було кохання всього її життя, яке вона втратила?

– То чому ти розлучилася з ним? – запитує Енні. – Якщо ти кохала тата так само?

– Інколи життя змінюється, – відповідаю я.

– Не в *tatie* та Якоба, – каже Енні впевнено. – Можу закластися, що вони кохали одне одного. Що вони й досі кохають одне одного.

Цієї миті мені стає сумно через дідуся, доброго, милого чоловіка, який був завжди вірний своїй родині. Мені стає цікаво, чи усвідомлював він, що його дружина, очевидно, давно віддала своє серце іншому.

Підвівши погляд, я бачу, що Ален уважно дивиться на мене.

– Ніколи не пізно знайти справжнє кохання, – каже він, зосередивши на мені свій погляд. – Просто не закривай своє серце.

– Так, звісно, – озиваюся. – Просто не всім так щастить. Ален повільно киває.

– Або ж інколи нам саме так щастить, але ми занадто боїмося побачити його.

Я киваю головою.

– О, так, багато чоловіків беруться нізвідки й хочуть бути зі мною.

Енні дивиться на мене, а потім на Алена.

– Вона має рацію. Ніхто не запрошує її на побачення. Окрім Метта Гайнза, але він мені здається дивним.

Я відчуваю, як шкіра на моєму обличчі набуває червоного відтінку, і прокашлююся.

– Гаразд, Енні, – грубо кажу я. – Працюймо. Можеш приготувати струдель?

– Ну то й нехай, – бурмоче Енні.

Цього ранку пекарню ми відкрили раніше – завдяки Аленові готові були зустрічати клієнтів іще до шостої години. Гевін приходить приблизно за двадцять хвилин до сьомої, але в крамниці так людно, що в нас немає нагоди поговорити; коли я передаю йому каву, ще раз дякую за допомогу й зичу вдалого дня на роботі в домі Джо Саллівана.

Ален залишається зі мною, коли Енні йде до школи, і після ранкового напливу людей, під час якого я стримано відповідала на запитання дюжини балакучих клієнтів про те, куди зникла на останні три дні, ми залишилися в пекарні самі.

– Ого, – каже Ален. – Ти добре ведеш бізнес, моя люба. Я низую плечима.

– Могло бути й краще.

– Можливо, – каже Ален. – Та гадаю, ти повинна бути вдячною за те, що маєш.

Насправді я маю борг, що збільшується, та заставну, яку в мене невдовзі відберуть, залишивши мене без бізнесу. Але я не розповідаю цього Алену. Не варто навалювати на нього мої проблеми. І я розумію, що вони не настільки вагомі, як проблеми, з якими він стикався протягом життя. Мені здається, що зі мною не все гаразд, якщо я аж так переймаюся незначними речами.

За деякий час Енні повертається зі школи з великим стосом паперів у руці.

– Коли ми підемо навідати *tatie*? – запитує вона, вітаючись з Аленом.

– Щойно зачинимо пекарню, – кажу я їй. – Чому б тобі не взятися за миття посуду на кухні? Можливо, сьогодні ми зможемо звільнитися трішки раніше.

Енні хмуриться.

– Чи не могла б ти помити посуд? Мені треба зробити кілька телефонних дзвінків.

Я припиняю діставати шматочки пахляви з вітрини й суплюся, дивлячись на Енні.

– Телефонних дзвінків?

Енні показує стос паперів, які вона тримає.

– Господи, мені треба зателефонувати Якобу Леві. Мої очі розширюються.

– Ти знайшла Якоба Леві?

– Так, – каже Енні. Вона відводить погляд. – Ну, добре, я знайшла багато людей на ім'я Якоб Леві. А також тих, хто значиться як Я. Леві. Але телефонуватиму їм усім, доки ми не знайдемо потрібного нам.

Я зітхаю.

– Енні, люба... – починаю я.

– Припини, мамо, – гиркає вона. – Не будь такою негативною. Ти завжди негативно налаштована. Я знайду його. І ти мене не зупиниш.

Я безпорадно розкриваю та закриваю рот. Я сподіваюся, що донька має рацію. Але вона знайшла сотні телефонних номерів. І не дивно, адже Якоб Леві – поширене ім'я.

– То як? Можна мені використати телефон у задній кімнаті?

Я роблю паузу й киваю.

– Так, але якщо ти телефонуватимеш у межах США. Енні широко всміхається та йде в кухню.

Ален усміхається мені, підводячись, щоб піти за нею.

– Я вже й забув, як це – бути молодим та оптимістичним, – каже він. – А ти?

Він зникає в кухні слідом за моєю дочкою. Я залишаюся стояти на місці, почувуючись як Ебенезер Скрудж¹. Коли я перестала бути молодою та оптимістичною?

¹ Вигадана особа, персонаж «Різдвяної пісні в прозі» Чарлза Діккенса.

Не хочу псувати Енні настрій. Я хочу, щоб вона контролювала свої сподівання. Просто я вже знаю, що сподівання на краще дуже часто спричиняються до болю.

Я зітхаю й далі пакую випічку в повітронепроникні контейнери, щоб заморозити їх на ніч. Пахлаву, яку я приготувала сьогодні вранці, можна буде подавати ще кілька днів. Я заморожу кекси та печиво і, сподіваюсь, зможу повторно подати завтра бодай ще один зі страудлів. Наші домашні пончики залишаються свіжими лише день, тому зазвичай я готую тільки один їх вид щодня. Сьогодні це пончики з корицею. Їх майже розібрали. Я додам ті три, що залишилися, у щоденний кошик для жіночого притулку, якщо в наступні кілька хвилин не з'явиться ще один клієнт.

Я чую, як Енні в сусідній кімнаті щебече в телефонну слухавку, скоріше за все, запитуючи людей, чи не знають вони Якоба Леві, який приїхав із Франції після Другої світової війни. У перервах між дзвінками я чую, як Ален бурмоче їй щось. Мені цікаво, що він їй говорить. Він розповідає їй історії про Якоба, щоб вона не втрачала натхнення? Чи ж він залишається відповідальним і нагадує їй, що, можливо, їй не вдасться впоратися з цим завданням і що вона не повинна занадто сподіватися на успіх?

Я забрала всю випічку з вітрин і починаю складати її в промислову морозильну камеру. Беруся мити деко, форми для кексів та мініатюрні форми для тістечок на кухні й чую, як Енні починає говорити голосніше. Я чую її попри увімкнену воду.

— Добридень. Мене звати Енні Сміт, — чую, як вона щебече в слухавку. — Я шукаю Якоба Леві, якому зараз мало б бути вісімдесят сім років. Він француз. У вас проживає такий Якоб Леві?.. О, гаразд. У будь-якому разі дякую. Так. До побачення.

Вона кладе слухавку, а Ален бурмоче їй щось. Вона сміється, бере слухавку та повторює ті самі слова, набравши наступний номер.

До того часу, як я зібралася йти з пекарні та їхати в лікарню, обслуживши останню клієнтку – Крістину Сівріч із місцевого театрального гуртка, котра благала дати їй дві з половиною дюжини печива, яке вона могла б принести на шкільне свято свого шестирічного сина Бена завтра, – Енні зробила три дюжини дзвінків.

– Ви готові? – запитую я, витираючи руки об рушник і беручи ключі від машини з гачка на кухонних дверях.

– Можна зробити останній дзвінок, мамо? – запитує Енні.

Я дивлюся на годинник і киваю.

– Один. А потім нам треба їхати до лікарні, поки години відвідування не спливли. Гарзд?

Я спираюся на прилавок та слухаю, як Енні повторює свою розповідь іще раз. Коли вона кладе слухавку, на її обличчі видно гримасу болю.

– Ще один глухий кут, – бурмоче вона.

– Енні, ти лише на третій сторінці, – нагадує їй Ален. – Завтра ми зателефонуємо до ще багатьох Якобів Леві. Крім того, поглянь, скільки у твоєму списку Я. Леві.

– Напевно, ви праві. – Вона зітхає й зістрибує з прилавка, залишивши список коло телефона.

– Енні, не переймайся, – кажу я, намагаючись поділяти її оптимізм. – Можливо, ти знайдеш його.

Вона кидає на мене порожній погляд, і я розумію, що вона починає втрачати надію.

– Ну то й нехай, – каже Енні. – Поїхали до *matie*.

Ми з Аленом обмінюємося занепокоєними поглядами та йдемо за нею до виходу.

Розділ 18

Протягом останніх кількох днів нічого не змінювалося. Стан *татіе* лишається тим самим. Гевін приходить по каву щоранку, замовляє філіжанку та якусь випічку й запитує про стан моєї бабусі. Уранці Ален ходить назирці за Енні, допомагає мені протягом дня, а в обід сідає з нею, щоб зробити кілька безуспішних телефонних дзвінків. Зачинивши пекарню, ми щодня протягом тридцяти хвилин їдемо до лікарні в Гіанісі, щоб провести півтори години біля ліжка *татіе*. Оскільки туристичний сезон закінчився, шлях по шосе 6 не забирає в нас так багато часу, тому що машин значно менше, коли ми переїжджаємо південно-західну частину Кейпу та повертаємося назад.

У лікарняній палаті Ален тримає *татіе* за руку й бурмоче їй щось французькою, а ми з Енні сидимо на стільцях, спостерігаючи за ними. Інколи Енні встає та підходить до ліжка, сідає поруч з Аленом, погладжуючи волосся *татіе*, доки Ален розмовляє з нею. Я не можу приєднатися до них. Я почуваюся спустошеною. Остання людина, на яку я могла покластися, згасає, а я нічого не можу вдіяти, щоб урятувати її.

У неділю я зачинаю пекарню рано пополудні. Ален просить відвезти його до лікарні.

– Ти також хочеш поїхати? – запитую я Енні.

Вона знизує плечима.

– Може, пізніше. Сьогодні я хочу зателефонувати ще кільком Леві зі свого списку. Можна я побуду вдома, доки ти відвезитимеш дядька Алена?

Я вагаюся.

– Гаразд. Але не відчиняй нікому двері.

– Господи, мамо, я вже не дитина, – каже Енні, тягнучись до телефона.

У машині дорогою до Гіаніса Ален розповідає мені про ресторан у Парижі, який подобався їм із *tatie* до війни. Тоді він був ще маленьким хлопчиком, а *tatie* ще навіть не була підлітком. Утім, власник завжди підходив до столика після вечері й готував для дітей особливі млинці з шоколадом, коричневим цукром і бананами. *Mamie* й Ален сміялися та показували на власника, коли він ставив перед ними пательню, удаючи, буцімто не може зняти з неї млинці.

– То були чудові дні, – каже Ален. – Тоді релігійні вподобання не мали значення. Але згодом усе змінилося. – Він замовкає, а відтак додає: – У ніч, коли вони забрали мою сім'ю, я пробігав повз той ресторан. Його власник стояв надворі, спостерігаючи, як людей ведуть униз вулицею назустріч смерті. І знаєте що? Він посміхався. Його посмішка й досі переслідує мене в нічних жахіттях.

Решту поїздки він дивиться у вікно.

У лікарні я трішки сиджу з Аленом біля ліжка *tatie*, доки він шепоче їй щось.

– Ви думаєте, вона вас чує? – запитую я, перш ніж ми йдемо.

Він усміхається.

– Я не знаю, – каже він. – Але краще робити хоча б щось, аніж нічого. І я розповідаю їй історії нашої сім'ї. Історії, які я не наважувався згадувати протягом сімдесяти років. Якщо щось і зможе її повернути, то вони. Я хочу, щоб вона знала, що минуле не втрачене й не забуте, навіть якщо вона приїхала сюди та спробувала стерти його.

Коли за годину я повертаюся додому, завізши Алена до бібліотеки на його прохання, Енні сидить посеред вітальні, схрестивши ноги, тримаючи телефон коло вуха й говорячи:

– Ага, ага, ага... Гаразд.

На хвилю в її очах промайнула іскра. Невже вона відшукала Якоба Леві? Усе ж таки вона не просто перепрошує, як раніше, коли знаходила не тих Якобів. А потім Енні розвертається, і я бачу вираз її обличчя.

– Добре, гаразд, – каже вона. – Ну то й нехай.

Вона натискає кнопку «Завершити» й кидає слухавку на підлогу.

– Люба? – нерішуче питаю я.

Я стою в коридорі між кухнею та вітальнею, з тривогою дивлячись на дочку.

– Ти розмовляла з одним із Леві?

– Ні, – каже вона.

– Це був хтось із твоїх друзів?

– Ні, – цього разу Енні відповідає більш напружено. – Це був тато.

– Гаразд, – кажу я. – Хочеш поговорити про щось?

Вона довго мовчить і втуплює очі в килим, який я не чистила пилососом цілу вічність. Підтримання чистоти й порядку в будинку не моя чеснота. Однак коли вона підводить на мене погляд, вона дуже зла, і я мимоволі роблю крок назад.

– Навіщо ти взагалі вплутала нас у це? – вимогливо запитує Енні.

Вона підводиться, стискає руки в кулаки, витягнувши їх уздовж своїх довгих і худих ніг, які ще мають перетворитися з дитячих на жіночі.

Я здивовано кліпаю очима.

– Вплутала нас у що? – запитую я, а вже потім розумію, що як мати мушу сказати їй, що вона не повинна розмовляти зі мною таким тоном. Але вона вже розходилася.

– У все! – кричить вона.
– Люба, про що ти говориш? – обережно запитую я.
– Ми ніколи не знайдемо його! Якоба Леві! Це не-
можливо! І тобі байдуже!

Моє серце завмирає. Я знову підвела її, бо не пояснила їй, що це може бути гонитва за примарами, що, можливо, Якоб уже помер або зник, позаяк не хоче, щоб його знайшли. Я знаю, що Енні прагне вірити в справжнє кохання, яке триватиме вічно, – напевно, для того, щоб заперечити все те, що вона спостерігала в шлюбі своїх батьків, – але я сподівалася, що мені не доведеться розбивати її рожеві окуляри й розповідати правду. Коли мені було дванадцять, я також вірила в справжнє кохання. І лише подорослішавши, зрозуміла, що це все суцільна брехня.

Я тяжко ковтаю грудочку в горлі.

– Звісно, мені не байдуже, Енні, – починаю я. – Але є ймовірність, що Якоб не...

Вона перебиває мене, не давши закінчити фразу.

– Ідється не лише про це! – викрикує вона.

Вона починає розмахувати своїми довгими худими руками, не помітивши, що її рожевий ремінець до годинника зачепився за волосся й застряг у ньому. Вона просто вириває його, здригається, але не припиняє горлати:

– Ідється про все! Ти все псуєш!

Я глибоко вдихаю.

– Енні, якщо ти маєш на увазі мою поїздку до Парижа на кілька днів, то я вже сказала, наскільки я вдячна тобі за те, що ти була відповідальна.

Вона заковчує очі й тупає лівою ногою.

– Ти навіть не тямиш, про що я говорю! – кричить вона, кидаючи на мене нищівний погляд.

– Гаразд! Тоді, напевно, я ідіотка! – кажу я.

Я нарешті відчуваю, що починаю злитися. Є чітка межа між почуттям жалю до своєї дочки та роздратуванням її поведінкою. І я розумію, як зараз перетинаю цю межу.

– Що я накоїла цього разу?

– Усе! – кричить Енні.

Шкіра на її обличчі стає червоною, і на якусь частинку секунди в мене з'являється дивне відчуття, що переносить мене в минуле, коли вона немовлям потерпала від кольок, а я колисала її посеред ночі, намагаючись заспокоїти, оскільки Робу завжди треба було виспатися перед відповідальною справою. Чому я дозволяла йому робити таке? Мені здається, протягом перших трьох місяців я спала не більш як дві години без перерви, хоча чоловік постійно спав щонайменше по шість годин. Я хитаю головою та повертаюся до дочки.

– Усе? – обережно запитую я.

– Усе! – одразу повторює вона. – Ти не достатньою мірою любила татка, і тому ваш шлюб розпався! Ти не любила його так, як *татіе* любила Якоба! І тепер моє життя знищене через тебе!

Я почуваюся так, ніби вона вдарила мене в живіт, і якусь мить не можу віддихатися.

– Про що ти говориш? – запитую я, опанувавши свій голос. – Ти звинувачуєш мене в розлученні?

– Звичайно! – викрикує дочка.

Вона береться попід боки та знову тупає ногою.

– Усі знають, що це твоя провина!

Я знову не готова до болю, якого завдають мені її слова.

– Що?

– Якби ти кохала татка, він не жив би зараз на іншому кінці міста й не був би з дурепою, яка ненавидить мене! – каже Енні.

І раптом я розумію. Тут справа не в нас із Робом. Річ у тім, що Енні відчуває поруч із новою дівчиною Роба. Попри те що зараз Енні завдала мені великого болю, я більше вболіваю за неї, ніж за себе.

– Що значить: його дівчина ненавидить тебе? – тихо запитую я.

– Хіба тобі не однаково? – бурмоче Енні, раптом заспокоївшись.

Вона сутулиться, схрещує руки на грудях і горбить плечі. Опускає погляд додолу.

– Мені не байдуже, тому що я люблю тебе, – через хвилину кажу я. – І твій батько любить тебе. А ця жінка, хай ким вона є, просто божевільна, якщо поводитьсь так, ніби ти їй не подобаєшся.

– Ну то й нехай, – бурмоче Енні. – Тато не вважає її за божевільну. Тато вважає Саншайн ідеальною.

Я глибоко вдихаю. Це вельми схоже на Роба. Він, як маленька дитина, на певний час захоплювався блискучими новими речами. Машинами. Будинками. Одягом. Яхтами. І коли не коли мною. Та я знаю правду. Знаю, що його палкі захоплення завжди тимчасові. Але Енні завжди буде в його житті єдиною.

– Я впевнена, що твій тато не вважає цю жінку ідеальною, – кажу я. – Він любить тебе, Енні. Якщо її вчинки тебе непокоять, скажи татові. Він усе залагодить.

Я не очікую багато від Роба, але він може бодай подбати про свою дочку.

Проте Енні лише втуплюється в підлогу.

– Я казала йому, – тихо озивається вона.

У її голосі більше немає ноток злості. Її руки ослабли та здаються неживими. Вона опускає голову й уникає мого погляду.

– Що він сказав? – запитую я.

– Він сказав, що я маю навчитися поважати старших, – відповідає Енні, глибоко вдихає й додає: – І що мушу навчитися знаходити спільну мову із Саншайн.

Моя кров скипає, і я стискаю руки в кулаки. Енні неідеальна, і я не дозволила б їй кепсько поводитися з новою подругою тата. Утім, Роб не має права ставати на бік своєї коханки, а не Енні, особливо коли Енні й без того не сприймає їхніх нових взаємин.

– Які саме дії Саншайн змушують тебе думати, що ти їй не подобаєшся? – обережно цікавлюся.

Енні грубо сміється. Цієї миті мені здається, що вона старша й жорстокіша, ніж є насправді.

– Які її дії? – перепитує вона.

Вона порскає та відводить погляд. Коли вона знову починає говорити, у її голосі чути тугу:

– Вона навіть не розмовляє зі мною. Вона розмовляє з татом так, ніби я невидима. Інколи вона глузує з мене. Одного дня вона сказала мені, що я по-дурному вдягнена.

– Вона сказала, що ти по-дурному вдягнена? – недовірливо перепитую я. – Вона так і сказала – «по-дурному»?

Енні киває.

– Так. І одного дня, коли вона пішла в справах, я спробувала поговорити з татом про це й думала, що він зрозуміє. Я думала, він сприйме це. Але ввечері, коли я повернулася додому з пекарні та зайшла у ванну кімнату, я побачила на тумбочці – у своїй ванній кімнаті – срібне кільце, що його він купив Саншайн, із запискою, у якій було сказано: «Пробач, що Енні засмутила тебе своїми словами. Я поговорю з нею. Я не хочу, щоб тобі завдавали болю».

Я дивлюся на дочку.

– Він розповів їй про вашу розмову? – запитую я.

Енні киває.

– А потім купив їй подарунок, – говорить вона, випльовуючи останнє слово, наче воно гідке на смак. – Подарунок. Щоб їй стало краще. І що робить вона? Вона залишає подарунок у моїй ванній кімнаті ніби випадково. Але я знаю, навіщо вона це зробила. Вона хотіла показати мені, що тато завжди обиратиме її, а не мене.

– Я впевнена, що це неправда, – бурмочу я.

Утім, знаю, що це правда. Очевидно, ця Саншайн – мегера, яка намагається маніпулювати. І нехай собі на здоров'я маніпулює моїм колишнім чоловіком. Мені набридло непокоїться про нього. Правду кажучи, він заслугує, щоб ним маніпулювали та бодай раз використали. Проте ця жінка не має жодного права кривдити

дванадцятирічну дівчинку. Усьому є межа. А коли ця дванадцятирічна дівчинка – моя дочка, я надзвичайно серджуся.

– Що сказав твій батько? – запитую я в Енні. – Ти розповіла йому, що знайшла кольє?

Вона повільно киває й підводить погляд.

– Він сказав, що мені не варто копирсатися в речах Саншайн, – каже вона. – Я намагалася пояснити йому, що вона залишила кольє в моїй ванній кімнаті, але він мені не повірив. Він гадав, що я залізла до неї в сумочку або що.

– Зрозуміло, – стримано кажу я. Глибоко вдихаю й додаю: – Послухай мене. Насамперед, люба, твій батько, вочевидь, з'їхав із глузду. Не можна ставити когось вище за власну дочку ні за яких обставин. І особливо сучку на ім'я Саншайн.

Енні шокували мої слова.

– Ти щойно назвала її сучкою?

– Так, я щойно назвала її сучкою, – підтверджую я. – Тому що вона й справді сучка. Та я поговорю про це з твоїм батьком. Знаю, що тобі важко зрозуміти, але тут річ не в тобі. Річ у тому, що твій батько не впевнений у собі й безрозсудний. Я тобі гарантую, що через шість місяців Саншайн і слід западе. Зацікавлення твого батька дуже швидко змінюються. А втім, він не має права ставитися до тебе таким чином або ж дозволяти якійсь дженджерусі так із тобою поводитись. І я подбаю про це. Гарзд?

Енні пильно дивиться на мене, ніби не знає, вірити мені чи ні.

– Гарзд, – нарешті каже вона. – Ти й справді з ним поговориш?

– Так, – підтверджую я. – Але, Енні, як бути з тим, що ти у всьому мене звинувачуєш? Мусиш це припинити. Я розумію, що ти засмучена. Але я тобі не цап-відбувайло.

– Я знаю, – бурмоче вона.

– І ми розлучилися не з моєї провини, – кажу я. – Ми з твоїм татом просто розлюбили одне одного. Це було обопільне рішення. Розумієш?

Насправді воно було далеко не обопільне. Мені здавалося, що мене десять років використовували, наче килимок для витирання ніг, і я нарешті збагнула це й вирішила постояти за себе. І виявилось, що людині, яка ходила по мені, не сподобалося, щойно килимок проявив дещицю самоповаги. Та Енні не треба цього знати. Я хочу, щоб вона любила свого тата, навіть якщо я його більше не кохаю.

– А тато говорить зовсім інше, – бурмоче Енні, уп'явшись очима в підлогу. – Тато й Саншайн.

Я хитаю головою, не вірячи власним вухам.

– І що ж кажуть тато й Саншайн?

– Що ти змінилася, – відповідає Енні. – І що ти більше не є такою, як раніше. І що, змінившись, ти перестала кохати тата.

Звісно, її батько має рацію певною мірою. Я й справді змінилась. Але це не означає, що розлучилися ми з моєї провини. Та я не ділюся своїми роздумами з Енні. Натомість просто кажу:

– Тобі не здається, що вірити парочці йолопів не варто?

Донька сміється.

– Так.

– Гаразд, – кажу я. – Я поговорю з твоїм татом. Мені шкода, що вони з його подружкою завдають тобі болю. І мені шкода, що ти зараз засмучена через *tatie*. Утім, Енні, це не дає тобі права казати прикрі речі на мою адресу.

– Пробач, – бурмоче вона.

– Добре, – кажу я.

Я глибоко вдихаю. Ненавиджу бути поганим хлопцем, а надто ж коли Енні дістається зусібіч, проте як її мати не можу дозволяти їй поводитися таким чином.

– Дитино, мені шкода, але тебе покарано на наступні два дні. Ніякого телефона.

– Ти *караєш* мене? – цікавиться вона скептично.

– Маєш зрозуміти, що не можна розмовляти зі мною таким тоном, – кажу я, – і визвирятися на мене. Наступного разу, коли ти засмутишся через щось, Енні, просто поговори зі мною. Я завжди буду поруч.

– Знаю.

Вона робить паузу й дивиться на мене стражденим поглядом.

– Стривай, це означає, що я не зможу телефонувати людям із прізвиськом Леві?

– Наступні два дні, – відповідаю. – Ти можеш відновити дзвінки у вівторок по обіді.

В Енні відвисає щелепа.

– Ти *така* зла, – завважає вона.

– Десь я це вже чула, – кажу я.

Дочка кидає на мене сердитий погляд.

– Я ненавиджу тебе, – каже вона.

Я зітхаю.

– Ти дуже мила, – відповідаю їй. – Іди до своєї кімнати. А я поїду й поговорю з твоїм батьком.

Підїжджаючи до будинку, де я колись жила, щонайперше помічаю, що немає рожевих кущових троянд, які я так дбайливо вирощувала протягом восьми років у саду перед будинком. Немає жодного куща. Вони були тут іще тиждень тому, коли я приїжджала востаннє.

Друге, що я помічаю, це жінку в саду, одягнену в короткий рожевий топ і короткі джинсові шорти, хоча зараз на вулиці не більш як тринадцять градусів тепла. Вона молодша за мене щонайменше на десять років, а її довге біляче волосся зібране у високий хвіст, який на позір має викликати в неї страшенний головний біль. Я *сподіваюся*, що він викликає в неї головний біль. Я припускаю, що це і є Саншайн, молодичка, яка збиткується з моєї дочки. Раптом у мене виникає бажання

увімкнути двигун та зрівняти цю дівулю із землею. Утім, дякувати Богу, я не справжній убивця, тому стримую себе. Але в мене щонайменше залишається бажання потягнути за її зухвалий хвіст, аж доки вона не заверещить.

Я залишаю машину на парковій алеї й виймаю ключ запалювання. Білявка встає та дивиться, як я виходжу з машини.

– Хто ви? – запитує вона.

«Ого, ставлю їй плюс за манери», – міркую подумки.

– Я мати Енні, – стримано відповідаю. – А ви, напевно, Рейнклауд¹.

– Саншайн, – виправляє мене вона.

– О, так. Звісно, – кажу я. – А Роб удома?

Жінка перекидає свій хвіст із правого плеча на ліве.

– Так, – нарешті каже вона. – Він у будинку.

Розмовляє вона, як дванадцятирічна дівчина. Не дивно, що вона думає, ніби повинна змагатися з моєю дочкою; у них приблизно однаковий рівень розвитку. Я зітхаю й прямую до дверей.

– Ви не збираєтеся подякувати мені? – кричить білявка мені в спину.

Я розвертаюся та всміхаюся їй.

– Ні, не збираюся.

Я дзвоню у дверний дзвінок. Роб підходить до дверей через хвилину. Він одягнений лише в плавки. Сьогодні що, день голих? Вони не розуміють, що вночі температура вже опускається нижче від десяти градусів? До речі, Роб має дещо схвильований вигляд, коли розуміє, що це я.

– О, привіт, Гоуп, – каже він.

Він робить кілька кроків назад і бере футболку з кошика для брудної білизни біля пральні далі по коридору. Він швидко надягає її.

– Я не чекав на тебе. Як твоя бабуся?

¹ Гра слів: *Sunshine* у перекладі з англійської означає «сонячне світло», а *Raincloud* – «дощова хмара».

Його турбота, нехай і вдавана, дивує мене.

– З нею все гаразд, – швидко відказую. Потім хитаю головою. – Ні, не гаразд. Я не знаю, навіщо це сказала. Вона досі в комі.

– Мені прикро це чути, – каже Роб.

– Дякую, – озиваюся.

Якусь хвилину ми стоїмо, дивлячись одне на одного, перш ніж Роб згадає про ввічливість.

– Вибач, можливо, ти хочеш зайти?

Я киваю. Він відступає вбік, даючи мені дорогу. Я заходжу у свій старий дім, і мені здається, що я потрапила в якусь надприродну зону свого колишнього життя. Той самий краєвид затоки з вікон у задній кімнаті, але інші фіранки. Ті самі кручені сходи, які ведуть на другий поверх, але сумочка іншої жінки на останній сходинці. Я хитаю головою й рушаю за ним у кухню.

– Хочеш холодного чаю, мінералки або що? – пропонує Роб.

– Ні, дякую, – я хитаю головою. – Я не залишаюся. Мені треба поїхати до *tatie*. Але спершу мені слід поговорити з тобою.

Роб зітхає, чухаючи голову.

– Слухай, ти знову про макіяж? Я думаю, ти занадто гостро реагуєш, але я намагаюся контролювати це питання, гаразд? Одного дня вона прийшла з помадою на губах, і я змусив витерти її й віддати мені тубик.

– Я вдячна тобі, – кажу я. – Але я прийшла поговорити не про це.

– А про що ж? – запитує Роб, широко розставляючи руки.

Якусь хвилину ми обоє стоїмо, дивлячись одне на одного. Жоден із нас не наважується сісти чи розслабитися.

– Про Саншайн, – спокійно відповідаю я.

Роб кілька разів кліпає очима. З його такої простой реакції я знаю, що він усвідомлює, про що збираюся говорити, і він знає, що я маю рацію. Смішно,

як за дюжину років, проведених із людиною, можна вивчити всі її звички.

Роб ніяково сміється.

– Гоуп, припини. Між нами все скінчено, – каже він. – Ти не можеш ревнувати через те, що я знайшов іншу.

Я витріщаюся на нього.

– Серйозно, Робе? Ти думаєш, що я для цього приїхала?

Якийсь час він самовдоволено посміхається до мене, але коли я не відводжу погляд, улесливий вираз зникає з його обличчя й він знизує плечима.

– Ну, тоді я не знаю, навіщо ти прийшла.

– Слухай, – починаю я. – Мені байдуже, з ким ти зустрічаєшся. А от коли твої стосунки кепсько впливають на Енні, мене це непокоїть. І, вочевидь, ти зустрічаєшся з дівчиною, яка вважає, що повинна змагатися з Енні за твою увагу.

– Вони не змагаються за мою увагу, – заперечує Роб, а викривлені куточки його рота змушують мене замислитися: невже він і справді знає про те, що відбувається, і дістає від цього задоволення, як останній егоїст? Я вже мільярд разів пошкодувала, що у свої двадцять із гаком років не второпала, що дитина від такого егоїстичного чоловіка також буде завжди страждати через його егоїзм. Я була занадто наївна, щоб зрозуміти, що чоловіка змінити неможливо. І тепер моя дочка страждає внаслідок моєї помилки.

Я заплющую очі, намагаючись запастися терпінням.

– Енні розповіла мені про срібне кільце, – кажу я, – яке вона знайшла у своїй ванній кімнаті, куди Саншайн, вочевидь, його поклала разом із твоєю запискою, воліючи показати Енні, що тиобираєш саме її, Саншайн.

– Я нікого не обирав, – протестує Роб, але видно, що йому соромно.

– Так, – кажу я, – і в цьому проблема. Ти батько Енні. Це важить набагато більше, ніж дівчина, з якою твої взаємини тривають тридцять п'ять секунд. Ти повинен

обирати Енні. Завжди. У будь-якій ситуації. І якщо Енні помиляється, ти маєш їй про це сказати, але не обирати когось замість неї. Ти її батько, Роб. І якщо ти не почнеш відповідно поводитися, то розіб'єш їй серце.

— Я не хочу кривдити її, — відповідає Роб.

Я знаю, що він каже правду, оскільки нотки скиглення чути в його голосі.

— Ти також повинен простежити за тим, як люди, котрих ти впускаєш у своє життя, ставляться до неї, — веду далі я. — Якщо ти зустрічаєшся з кимось, хто намагається скривдити твою дочку, це не зовсім правильно. Тобі так не здається?

Роб відводить погляд і хитає головою.

— Ти не знаєш усієї ситуації.

Він чухає потилицю та розвертається, щоб поглянути у вікно. Роб дивиться дуже довго. Я простежую за його поглядом і бачу кілька білих вітрильників на блакитному обрії. Мені цікаво, чи він, так само як і я, згадує перші дні нашого шлюбу, коли ми з ним брали на прокат вітрильник у Бостоні, не думаючи ні про що на світі. А потім згадую, що тоді я вже була вагітна й у мене дуже часто траплялися напади морської хвороби, тож коли я блювала за борт, Роб просто відвертався. Він повсякчас отримував те, що хотів, — піддатливу, прислужливу дружину, яка завжди поруч, що давало йому змогу створювати враження ідеальної сім'ї, — а я постійно вдавано всміхалася, потураючи йому. Невже в цьому й полягав наш шлюб? Невже його можна продемонструвати пересічною картинкою: я ригаю за борт вітрильника, а Роб удає, ніби не помічає цього?

Ми одночасно повертаємося до реальності, і мені стає цікаво, чи він здогадується, про що я думала. Він дивує мене, оскільки нахилиє голову й каже:

— Ти маєш рацію. Вибач.

Я так здивована, що не знаходжу слів, щоб відповісти. Я не впевнена, чи погоджувався він у чомусь зі мною бодай раз за весь той час, що я його знаю.

– Гаразд, – нарешті озиваюсь.

– Я про все подбаю, – каже він. – Я не хотів її кривдити.

– Гаразд, – повторюю. І я насправді вдячна. Не йому, бо ж це він припустився помилки й завдав болю моїй дочці. А вдячна за те, що Енні більше не доведеться страждати й що в неї є батько, якому не байдуже, хай навіть його треба спрямовувати в правильному напрямку для ухвалення слушного рішення.

Я також вдячна – більше, ніж можу собі уявити, – за те, що не живу з колишнім чоловіком. Моя помилка була не в тому, що я допустила розлучення, а в тому, що обманювала себе, буцімто шлюб із ним був правильним рішенням.

Раптом згадую історії про *tatie* та Якоба, які мені розповідав Ален. І я чітко усвідомлюю: у мене ніколи не було таких почуттів. Ні з Робом, ані з будь-ким іншим. Я навіть не впевнена, чи вірила, що вони бувають. Саме тому я не відчувала, що мені чогось бракує. Історії Алена навіюють на мене сум. І я тужу не тільки через *tatie*, а й через себе.

Я всміхаюся Робу, адже розумію, що вдячна йому за ще дещо. Я вдячна, що він мене відпустив. Я вдячна, що він вирішив закрутити роман із двадцятидворічним дівчиськом. Я вдячна, що він ухвалив рішення розірвати наш шлюб. Адже це означає, що в мене ще є малюсінській шанс знайти своє справжнє кохання. Тепер я мушу відшукати в собі сили повірити в кохання, про яке розповідав Ален.

– Дякую, – кажу Робу.

Не промовивши більше ані слова, я розвертаюся та йду до дверей. Саншайн стоїть у саду перед будинком, поклавши руки на стегна. Вона здається роздратованою. Мені цікаво, чи стояла вона там увесь час, роздумуючи, що б такого мені сказати. Якщо так, то мені слід привітати Роба, оскільки він обрав дівчину, яка просто надзвичайно обдарована інтелектом.

– Знаєте, ви не можете грубіянити мені в моєму ж домі, – каже Саншайн, знову перекидаючи свій хвіст з одного плеча на друге, чим нагадує вперту кобилу, що метляє хвостом.

– Я запам'ятаю це, якщо колись завітаю у ваш дім, – дотепно відповідаю я. – Та оскільки це не ваша оселя, а будинок, у якому я прожила останні десять років, то я попросила б вас залишити свої коментарі при собі.

– Здається, ви тут більше не живете, – заперечує вона, дивно вихиляючи стегно та самовдоволено всміхаючись, ніби вона сказала щось надзвичайно дошкульне. Хоча насправді лише посилила моє нове відчуття величезної свободи. І я всміхаюся їй у відповідь.

– Маєте рацію, – відповідаю. – Я більше тут не живу. Дякувати Богу.

Я перетинаю садок, крокую на місце, де росли мої улюблені троянди.

Тут стоїть Саншайн. Я дивлюся їй у лице.

– І ще одне, Саншайн, – кажу я спокійно. – Якщо ви ще раз скривдите мою дочку будь-яким чином, я змушу вас шкодувати про це, хай навіть мені доведеться покласти на це все своє життя.

– Ви божевільні, – бурмоче вона, відступаючи на крок.

– Ви так думаєте? – весело запитую я. – Лише дайте мені привід, і самі побачите.

Я йду далі й чую, як вона мимрить щось позаду мене. Я сідаю в автівку, вмикаю двигун і виїжджаю на головну дорогу. Я їду на захід, до Гіаніса. Я планую провести решту дня з татіє, оскільки починаю розуміти уроки любові, якої мені так бракувало. Хоча я й не усвідомлювала цього раніше.

Розділ 19

Чорничні кекси «Північна зірка»

Кекси

ІНГРЕДІЄНТИ

Посипка штрейзель (див. рецепт нижче)

½ чашки масла

1 чашка гранульованого цукру

2 великі яйця

2 чашки борошна

2 чайні ложки розпушувача

½ чайної ложки солі

¼ чашки молока

¼ чашки сметани

1 чайна ложка екстракту ванілі

2 чашки чорниць

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Розігріти духовку до 375 градусів. Викласти 12 формочок для кексів із паперовими вставками.

Приготувати штрейзель за рецептом нижче. Відкласти вбік.

У великій мисці за допомогою ручного міксера змішати масло й цукор. Потім додати яйця та добре перемішати.

В окремій мисці змішати борошно, розпушувач і сіль. Поступово додавати сухі інгредієнти до суміші масла із цукром, чергуючи з молоком, сметаною та ваніллю. Збивати до однорідної маси.

Обережно вкласти чорниці.

Для кексів великих розмірів наповнити кожну форму майже доверху. Щедро посипати посипкою штрейзель.

Випікати 25–30 хвилин або доки ніж, устромлений усередину кексу, не виходитиме чистим. Охолоджувати протягом 10 хвилин на деці, відтак перенести на решітку для остаточного охолодження.

Посипка штрейзель

ІНГРЕДІЄНТИ

$\frac{1}{2}$ чашки гранульованого цукру

$\frac{1}{4}$ чашки борошна

$\frac{1}{4}$ чашки дуже холодного масла,
порізаного на маленькі кубики

2 чайні ложки кориці

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

З'єднати всі інгредієнти в кухонному комбайні та збити швидкими рухами, доки суміш не набуде консистенції великих крихт. Посипати сирі кекси, як сказано вище.

Роз

Роками в темряві ночі на цьому ідеалістичному Кейп-Коді, так далеко від дому, у голові Роз з'являлися картини, яких вона не могла забути. Непрохані. Небажані. Картини, що їх вона ніколи не бачила на власні очі, але

які все одно обпалювали її спогадами. Інколи уява була кращим художником, аніж реальність.

Діти, які плачуть і яких забирають від матерів із порожніми очима.

Натовпи брудних людей, котрих зганяли в зграї, а вони кричали.

Вираз жаху на обличчі батьків у той момент, коли вони зрозуміли, що шляху назад немає.

Діти в довжелезних чергах, яких по черзі вели на смерть.

І завжди в тих картинах, які без кінця з'являлись у її голові, були люди з обличчями її рідних, її друзів і тих, кого вона любила.

Та Якоба. Якоба, який кохав її. Якоба, що врятував, того Якоба, якого вона необачно й жахливо відправила на смерть.

А тепер у темному підземеллі коми образи тих, кого вона любила, літали перед нею, неначе слайд-шоу. Вона безліч разів уявляла, що могло з ними трапитися, тому зараз бачила це жахіття так, ніби все відбувалося перед її очима.

Дрейфуючи в цьому темному підводному світі між життям і смертю, Роз бачила, як Даніель та Девіда відривають від матері. Їхні маленькі обличчя всі в сльозах, розгублені. Їхні крики відбиваються чітким відлунням у її вухах. Роз задумалася над тим, як вони померли. Просто на «Вель д'Ів», за кілька кварталів від Ейфелевої вежі, у тіні якої вони мешкали все своє життя? Або пізніше в переповнених задуршливих вагонах поїздів на шляху до таборів, як Дрансі, Бон-ла-Роланд чи Пітіве? Чи вони все ж дісталися до Аушвіцу тільки для того, щоб їх завели акуратно впорядкованою чергою до газової камери, де вони з жахом хапали останні вдихи повітря? Чи кричали вони? Чи розуміли, що з ними відбувається?

Мама й тато. Їх розлучили на «Вель д'Ів» чи вже за межами Франції? Як батько витримав знищення сім'ї, яку

він завжди так ретельно оберігав? Чи бився він? Чи били його охоронці за впертість? Чи він пішов добровільно, змирившись із марністю опору? Чи залишилася мати сама? Чи забрали від неї дітей? Чи усвідомлювала вона жадливу правду того, що не зможе їх оборонити? Як це – розуміти, що ти більше не контролюєш своєї власної долі, більше не можеш захистити дітей, заради порятунку яких готова померти?

Елен. Щоразу, як Роз думала про свою старшу сестру, її серце скипало кров'ю. Якби вона краще пробувала переконати її? Чи змогла б вона врятувати її, переконавши, що світ утратив логіку та з'їхав із глузду? Чи шкодувала Елен в останні миті свого життя про те, що не повірила Роз? Чи, можливо, вона жила надією, що їх відправлять працювати, а не помирати? Роз чомусь уявляла, що Елен покинула цей світ уві сні, спокійно та наодинці, але примари розповіли їй, що смерть сестри була зовсім інша. Щоразу, як вона згадувала про те, що Елен, напевно, забили на смерть через те, що вона була хвора й не могла працювати, змушувало її бігти до ванної кімнати та блювати. І ще кілька днів по тому вона не могла змусити себе поїсти.

Клод. Йому було лише тринадцять. Він так хотів здаватися дорослим, осягати речі, які розуміють дорослі. Проте він був лише дитиною, коли Роз бачила його востаннє. Чи став він тим дорослим, яким завжди прагнув бути, за кілька днів на «Вель д'Ів»? Чи змусили його збагнути речі, яких він не мав знати ще багато років? Чи намагався він захистити молодших, свою сестру й матір? Чи він залишився дитиною, наляканою тим, що коїться? Чи сів він на транспорт до Аушвіцу? Чи прожив він там хоча б трохи, чи його одразу забрали з шеренги, тому що він був занадто маленький чи молодий для роботи, і відправили до газової камери? Які слова він вимовив на останньому подиху? З якою думкою він востаннє прокинувся?

Ален. Брат, якого Роз любила найдужче. Ця дитина розуміла все, хоча їй було лише одинадцять років.

За ним її серце боліло найдужче, тому що без завіси заперечення, за якою ховалися всі інші, він не міг притлумити біль. Він відчув його сповна, тому що геть усе розумів, розумів, що відбувається, та вірив у трижовні застороги Якоба. Чи було йому страшно? Чи він виріс у ті моменти й вирішив мужньо та стійко зустріти свою долю?

Ален був сильніший за Роз, сильніший, аніж вони всі. Чи скористався він зі своєї хоробрості, щоб повстати проти терору? Роз була впевнена, що він не прожив довго; він був менший, аніж Клод, дуже маленький як на свій вік, і жоден охоронець, який був при здоровому глузді, не вибрав би такого маленького хлопчика на працю. Заплющуючи очі вночі, Роз часто бачила маленьке обличчя Алена, його сумні очі, запалі рум'яні щочки, його гарне пострижене біляве волосся. Вона бачила його в очікуванні неминучої долі серед тисяч інших дітей у холодній темряві газової камери десь у Польщі.

А потім Роз згадувала Якоба. З їхньої останньої зустрічі минуло сімдесят років, але вона й досі чітко бачила його лице, ніби вони розлучилися лише вчора. Вона часто згадувала його таким, як побачила під час їхньої першої зустрічі в Люксембурзькому саду взимку. Його зелені очі з бісиками, його густе темне волосся. Коли вони поглянули одне на одного того дня, то одразу зрозуміли, що знайшли. У найсумніші дні Роз могла уявити його рішуче та сміливе обличчя під час тортур на «Вельд'Ів», або під час поїздки до транзитного табору, або при вході в Аушвіц. Однак вона не могла уявити, як він помирає, на відміну від інших. Це здавалося їй дивним. Роз думала, що, можливо, її мозок захищає її таким чином, хоча вона не бажала цього захисту. Вона хотіла відчувати біль від його втрати, тому що заслуговувала на це.

Утім, то були не єдині моменти життя Роз, куди вона поверталася, відлітаючи все далі від нашого світу. Вона також думала про пізніші моменти, кілька щасливих днів, коли її серце наповнювали любов і радість так,

як це було в її дитинстві. І тут, у нетрях коми, вона пробиралася крізь темряву та потрапила в холодний ранок травня 1975 року, в один зі своїх найприємніших спогадів.

Того ранку Роз прокинулася та зрозуміла, що Тед уже пішов на роботу. Зазвичай вона прокидалася задовго до світанку, але тієї ночі жахіття заповнили її, як це іноді траплялось, і тримали в полоні до шостої ранку. Коли вона так погано спала, Тед давав їй відпочити й просив Жозефіну відчиняти пекарню замість матері. Він не розумів, що вона не відпочиває, а потерпає від жаху, що ніколи не знайде вихід. Але оскільки Роз кохала свого чоловіка, то не розповідала йому цього. Він думав, що, одружившись із нею та забезпечивши їй гарне життя, допоміг минулому зникнути так, як вона й хотіла. Роз не могла розповісти йому, що через тридцять три роки після того, як вона востаннє бачила найрідніших людей, справжні та вигадані спогади нікуди не зeszли.

Того ранку Роз пильно розглядала себе в дзеркалі. У свої п'ятдесят вона була досі гарна, хоча не дивилася на себе так відтоді, коли Якоб бачив її востаннє. Вона знала, що в його очах має особливий вигляд. Без нього вона зів'яла б, як квітка без сонячного світла.

«П'ятдесят років», – думала вона, дивлячись на своє віддзеркалення. Сьогодні був день її народження, але ніхто цього не знав. У візі, з якою вона приїхала до Америки, та в документах, які їй не належали, значилося, що вона народилася на два місяці пізніше, у липні. 16 липня, до речі. Це жаклива іронія, адже саме того дня нацисти забрали її сім'ю. Вона знала, що 16 липня Тед і Жозефіна приготують для неї торт та гарну вечерю, а також заспівають «3 днем народин». Вона всміхатиметься й добре гратиме свою роль. Але сьогоднішній день був лише для неї. Цього дня народилася Роз Пікар. Але ж Роз Пікар померла в 1942 році.

Роз не любила дні народження. Як вона могла? Кожен із них відносив її чимдалі від минувшини, від життя,

яке в неї було, коли її світ загинув. І останні кілька років вона сумувала, усвідомивши, що дожила до такого віку, до якого не дожив ніхто з її родини. Татові було сорок п'ять, коли його забрали. Навіть якби він прожив іще два роки в Аушвіці, що було малоімовірно, він не дожив би до сорока семи. У 1942-му мама мала лише сорок один рік. Тоді Роз бачила її востаннє. У той час мати здавалася їй такою старою, але зараз вона вважала, що сорок один рік – це молодість. Вона ніколи не подумала б, що її мати помре в розквіті сил, але це сталося. Тепер Роз це знала.

А тепер Роз і самий виповнилося п'ятдесят. Вона прожила довше, ніж її батьки, та провела в США вдвічі більше часу, ніж у Франції. Сімнадцять років на батьківщині. Тридцять три роки на названій батьківщині. Але вона давно припинила жити. Її життя було сном, крізь який вона рухалась у трансі, просто повторюючи рухи.

Того ранку Роз одяглася та пішла до пекарні, помітивши, що весна настала рано. Деревя були зелені, а квіти навколо Кейпу лише починали цвісти. Небо було чисте, світло-блакитне. Таке небо зазвичай віщувало погожі дні. Роз знала, що скоро почнуть з'їжджатися туристи й у пекарні буде купа роботи. У її житті існували певні речі, які мусили зробити її щасливою.

Вона зупинилася біля пекарні на хвилину та спостерігала у вікно, як її дочка ставить тацю з мініатюрними тістечками у формі зірки на вітрину. Доччине волосся було густе та темне, як у її батька, а живіт – круглий та повний, як колись у Роз. Через місяць Жозефіна також стане матір'ю. Вона зрозуміє, що дитина – найважливіше в житті. Дітей треба захищати за будь-яку ціну.

Роз не могла змусити себе розповісти дочці, що з нею трапилося. Жозефіна знала, що її мати поїхала з Парижа після смерті своїх батьків, вийшла заміж за Теда та врешті оселилася тут, на Кейп-Коді. Роз тисячу разів хотіла розповісти їй правду, але потім щось зупиняло її. Вона обдумувала життя, яке мала тут: свою пекарню, свій

гарний дім, а найголовніше – вірного чоловіка, який був чудовим батьком для Жозефіни. І щоразу вона уникала розповіді, щоб не зіпсувати це все. Їй здавалося, що вона живе в чудовій картині, і лише вона знала, що то був паперовий світ мазків пензля та мрій. І тому вона розповідала маленькій Жозефіні казки про королівства, принців та королев, які повинні були зберігати минуле, адже Роз була єдина, хто його знав.

Вона уявляла, як розповідатиме ці історії дитині Жозефіни, і це заспокоювало її, оскільки вона могла жити в минулому, не знищуючи сьогодення. Нехай вони вірять, що казки – то вигадка, а все решта – правда. Так буде краще.

Роз уже збиралася зайти до пекарні, аж раптом побачила, що її дочка зігнулася, схопившись за живіт. На її гарному обличчі, яке було так схоже на обличчя батька, з'явилася гримаса болю. Роз одразу забігла у входні двері.

– Люба, що трапилося? – запитала вона, біжучи через кімнату, заходячи за прилавок та поклавши руки дочці на плечі.

Жозефіна застогнала.

– Мамо, це дитина. Дитина виходить.

Очі Роз округлилися в паніці.

– Але ще занадто рано.

Жозефіна мала б народити через місяць і три дні.

Вона знову зігнулася від болю.

– Я не думаю, що дитина про це знає. Вона виходить, мамо.

У Роз з'явилося знайоме відчуття паніки. Раптом щось трапилося з дитиною?

– Я зателефоную батькові, – сказала Роз. – Він приїде.

Роз знала, що їй треба везти дочку в лікарню, але вона так і не навчилася керувати автівкою: у цьому просто не було потреби. Вона жила за кілька кварталів від пекарні, і їй рідко треба було кудись іти.

– Скажи, щоб він поквапився, – попросила Жозефіна.

Роз кивнула, узяла телефонну слухавку та набрала номер Теда. Вона швидко розповіла йому, що трапилося. Він пообіцяв приїхати за десять хвилин.

– Перекажи їй, що я її люблю й дуже хочу побачити свою онуку, – мовив Тед, перш ніж покласти слухавку.

Роз не передала повідомлення, хоча не зовсім розуміла чому.

Доки вони чекали, Роз посадила Жозефіну на один зі стільців у пекарні й повісила «Зачинено» на вхідні двері. Вона бачила, як Кей Салліван і Барбара Кунц зупинилися знадвору, з подивом глипаючи на неї, але Роз вказала їм на Жозефіну, яка важко дихала, почервоніла та спітніла, і жінки все зрозуміли. Однак вони не запропонували допомогу. Вони просто відвели очі й пішли геть.

– *Chérie*¹, усе буде добре, – сказала Роз, сівши біля дочки й поклавши руку їй на коліно. – Твій тато незабаром приїде.

Вона хотіла б зробити більше, щоб заспокоїти дочку. Та між ними протягом років була прірва, яка утворилася цілком із вини Роз. Вона не знала, як упоратися з холодом у своєму серці, щоб зблизитися з дочкою.

Жозефіна кивнула, тяжко дихаючи.

– Мені страшно, мамо, – сказала вона.

Роз також було лячно. Але вона не могла цього визнати.

– Усе буде гаразд, люба, – відповіла вона. – У тебе буде щаслива здорова дитина. Усе буде добре.

А потім Роз бовкнула дещо, знаючи, що пошкодує про сказане, але було вже пізно.

– Моя люба Жозефіно, – сказала вона, – ти мусиш повідомити батька дитини.

Жозефіна рвучко підвела голову та глипнула на матір палахкучими від гніву очима.

– Це не твоя справа, мамо.

¹ Люба (фр.).

Роз глибоко вдихнула, уявивши, як ця дитинка житиме без батька, і не змогла стриматися:

– Люба, у дитини повинен бути батько. Як у тебе. Подумай, наскільки важливий є для тебе тато.

Її дочка уважно подивилася на неї.

– Ні, мамо. Він не схожий на мого тата. Він не хоче бути присутнім у житті цієї дитини.

У Роз закололо серце. Вона поклала руку дочці на живіт.

– Ти ж не казала йому, що вагітна, – спокійно почала вона. – Можливо, якби він знав, то повадився б інакше.

– Ти не розумієш, про що говориш, – сказала Жозефіна.

Вона замовкла й зігнулась, адже її тіло знову відчувало перейми. Вона випрямилася. Її обличчя було червоне й розпашіле.

– Ти навіть не знаєш, хто він. Він покинув мене.

Раптом очі Роз наповнилися слізьми, і їй довелося відвернутися. Вона знала, що це була її провина. З-поміж усіх речей, які вона намагалася передати своїй дочці, уроків своєї матері, що їх прагнула запам'ятати, вона змогла передати лише холод. Її серце просто припинило битися того темного порожнього дня 1949 року, коли Тед повернувся сказати їй, що Якоб помер. Жозефіна тоді була маленькою дівчинкою, занадто маленькою, щоб зрозуміти, що того дня вона втратила матір.

І аж тепер Роз збагнула, що вона не впоралася з найголовнішим завданням свого життя. Вона виховала дочку, яка була так само закрита й холодна, як і вона.

– Тобі потрібен хтось, хто дбатиме про тебе, любитиме тебе й дитину, – прошепотіла Роз. – Хтось, хто любитиме тебе так само, як твій батько любить нас із тобою.

Жозефіна суворо глянула на матір.

– Мамо, ми не в 1940-х. Мені чудово самій. Мені ніхто не потрібен.

Потім у неї знову почалися перейми, аж тут Тед почав стукати у входні двері. Його сорочка була зім'ята,

а краватка перекрутилася на інший бік. Роз підвелася й рушила до дверей, щоби впустити його. Він хутенько поцілував дружину й усміхнувся їй.

– Ми станемо дідусем і бабусею, – сказав він.

Потім він перетнув кімнату до Жозефіни, став перед нею навколішки та прошепотів:

– Я так пишаюся тобою, люба. Я відвезу тебе до лікарні. Потерпи ще трішки.

Пологи в Жозефіни пройшли швидко. І хоча дівчинка народилася на місяць раніше від терміну, лікар сказав, що вона здорова, але має недостатню вагу, тож зможе зустрітися зі своїми дідусем та бабусею незабаром. Роз і Тед спостерігали за стрілками годинника в почекальні. І доки Тед міряв кроками кімнату, Роз молилася. Вона молилася, щоб ця маленька дівчинка, яка народилася сьогодні, у її п'ятдесятій день народження, не була така холодна, як вона, або така холодна, якою вона зробила власну дочку. Вона молилася, щоб помилки, яких вона припустилася з Жозефіною, не повторила нова дитина, яка починає своє життя з чистого аркуша. Вона молилася про можливість показати дитині, що любить її; можливість, якої вона не мала, коли виховувала свою дочку.

Медсестра поклікала їх до доччиної палати приблизно через годину. Жозефіна лежала в ліжку, виснажена, але усміхнена. На руках вона тримала новонароджену донечку. Серце Роз розтануло, коли вона побачила маленьку дівчинку, яка мирно спала, поклавши один зі своїх малесеньких кулачків під щічку.

– Хочеш потримати її, мамо? – запитала Жозефіна.

Вона ледь стримувала сльози. Роз кивнула. Вона стала поруч із дочкою, яка передала їй малесеньку дитинку, яка солодко спала. Роз узяла дівчинку на руки, згадавши, наскільки природно їй було тримати таку маленьку істоту, яка є твоєю часточкою, частинкою всього, що ти любиш. Вона відчула імпульс, який указував, що вона

мусить захистити цю дитину. Такий самий імпульс вона відчула, коли вперше взяла на руки власне дитя.

Роз поглянула на свою онуку, побачивши в ній минуле й майбутнє. Коли дитинка розплющила очі, Роз стало важко дихати. На якусь хвилину вона могла заприсягти-ся, що побачила щось розумне й давнє в очах немовляти. А потім відчуття зникло, і Роз знала, що просто вигадала це. Вона ніжно колисала дитину, знаючи, що вже зараз любить її всім серцем. Вона молилася, щоб цього разу знайти в собі силу зробити все правильно.

– Я надіюся... – пробурмотіла Роз. Її голос зірвався, коли вона глянула на маленьку дівчинку. Вона не знала, як закінчити речення, тому що не знала, на що надіятися. Вона так багато хотіла дати цій дитині, мільйон речей, яких у неї ніколи не було. Вона надіялася на все можливе для неї.

– Люба, ти вже обрала ім'я? – запитав Тед.

Роз підвела погляд і побачила, що дочка якось чудно на неї дивиться. На обличчі Жозефіни повільно за-сяяла усмішка.

– Так, – сказала Жозефіна. – Я назву її Гоуп.

Розділ 20

До вечора четверга Енні обдзвонила понад сотню номерів зі списку Леві, і вона досі не натрапила на слід Якоба Леві, якого кохала *татіє*. Мені чимдалі більше здається, що ми женемося за примарою. Я відібрала дюжину імен із Західного узбережжя та зателефонувала їм, коли Енні вже пішла спати, але мені щастить не більше, ніж їй. Усі, з ким я розмовляла, ніколи не чули про Якоба Леві, який поїхав із Франції в 1940-х або 1950-х роках. Навіть онлайн-пошук серед записів про пасажирів, які прибули на острів Елліс, не дав результатів.

Наступного ранку Енні заходить до пекарні за кілька хвилин до шостої. Вона здається серйозною. Я кладу сушену журавлину, шматочки білого шоколаду та горіхів макадамія в пісочне тісто.

– Ми повинні робити більше, – оголошує вона, кидаючи свій наплічник на підлогу.

Він приземляється з таким гуркотом, що я думаю, як шкодить її спині носіння важких підручників щодня.

– Щодо Якоба Леві? – роблю припущення я. Перш ніж вона встигає відповісти, я додаю: – Ти не могла б почати викладати розморожену випічку, будь ласка? Я трішки відстаю від графіка.

Енні киває та йде до раковини помити руки.

– Так, про Якоба, – каже вона.

Вона стріпує з рук воду, витирає їх рушником із синіми кексами й розвертається.

– Мусимо придумати кращий спосіб, як його знайти.

Я зітхаю:

– Енні, ти ж розумієш, що є ймовірність того, що його неможливо знайти.

Донька не погоджується:

– Ти завжди така песимістична.

– Я просто реалістка.

Я дивлюся, як вона обережно виймає півмісяці з герметичного контейнера. Вона розгортає кожен із них із вощеного паперу й викладає на тацю для вітрини.

– Гадаю, нам слід провести додаткове розслідування, якщо хочемо знайти його.

Я здіймаю брову.

– Провести розслідування? – обережно перепитую.

Енні киває, не звертаючи уваги на мій скептичний тон.

– Так. Просто телефонувати людям не допомагає. Ми маємо спробувати пошукати якісь документи або що. Не ті, що зазначені на сайті острова Елліс, адже Якоб міг приїхати в будь-яке місце.

– Які документи?

Енні сердито дивиться на мене.

– Я не знаю. Ти в нас доросла. Я не можу робити все сама.

Вона йде в передню частину пекарні з тацею, повною тістечок-півмісяців, і за хвилину повертається, щоб почати викладати розморожені шматочки пахлави на клаптики вощеного паперу.

Я секунду спостерігаю за нею.

– Мені не хочеться, щоб ти залишилася розчарованою, – кажу, коли Енні повертається на кухню.

Вона сердито зиркає на мене.

– Просто тобі так зручніше уникати відповідальності, – каже Енні. – Ти не робиш усього можливого лише тому, що хочеш уберегтися від болю.

Вона дивиться на годинник.

– Уже шоста година. Піду відчиняти вхідні двері.

Я киваю, спостерігаючи, як дочка йде. Мені цікаво, чи має вона рацію. Якщо має, то звідки вона знає про життя набагато більше, ніж я.

За хвилину я чую, як вона з кимось розмовляє. Я йду в залу, щоб розпочати ще один тривалий день, усміхаючись клієнтам і вдаючи, ніби все своє життя мріяла пакувати випічку для них.

Я виходжу з кухні і, на свій подив, бачу Гевіна біля прилавка. Він роздивляється випічку, яку вже виставлено на прилавок. Сьогодні він одягнений офіційніше, ніж зазвичай, у брюки кольору хакі та блакитну сорочку на гудзиках. Енні вже складає для нього шматочки пахляви.

– Привіт, – кажу я. – Ти такий ошатний сьогодні.

Вимовляючи ці слова, я розумію, наскільки по-дурному вони звучать.

Та він усміхається мені й відповідає:

– Я взяв вихідний і збираюся до інтернату на північному березі. Я вибираю випічку, щоб завести людям, які там мешкають. Я їм подобаюся більше, коли приїжджаю з їжею.

Я сміюся.

– Закладаюся, вони завжди люблять, коли ти приходиш – із їжею чи без неї.

Енні важко зітхає, воліючи нагадати нам, що вона досі тут. Ми обоє дивимося на неї. Вона віддає Гевіну коробку з випічкою, яку охайно перев'язала білою стрічкою, доки ми розмовляли.

– Тож, Енні, – озивається Гевін, звертаючи на неї увагу. – Як ідуть справи з пошуком Якоба Леві?

– Не дуже добре, – бурмоче Енні. – Ніхто ніколи про нього не чув.

– Ти телефонувала людям зі свого списку?

– Так, уже сотні з них, – відповідає Енні.

– Гм, – каже Гевін. – Мені цікаво, чи можна якось по-іншому його знайти.

Енні повеселішала:

– Як?

Ґевін знизує плечима.

– Не знаю. Ти маєш дату його народження? Ми могли б пошукати його онлайн, якби в тебе була дата його народин.

Енні киває захоплено.

– Так, можливо. Хороша ідея.

Я очікую, що вона подякує йому, але замість цього вона випалює:

– То ви єврей?

– Енні, – вигукую я. – Не будь невихованою.

– Що?! – каже вона. – Я просто *запитую*.

Я дивлюся на Ґевіна. Він підморгує мені, від чого я червонію.

– Так, Енні. Я єврей. А чому тебе це цікавить?

– У мене немає друзів-євреїв, – каже вона. – І тепер, коли я якоюсь мірою єврейка, то хотіла б дізнатися більше про єврейство.

– Це називається юдаїзм, а не єврейство, – виправляю я. – Окрім того, Енні, ти не юдейка, ти католичка.

– Я знаю, – каже вона. – Але можу бути і юдейкою, і католичкою. Як *tamie*.

Вона знову повертається до Ґевіна.

– То ви щотижня ходите до єврейської церкви?

Ґевін усміхається.

– Вона називається храмом. І я не ходжу туди щотижня, хоча напевно мусив би. Інколи я працюю по п'ятницях. А часом я надзвичайно зайнятий по п'ятницях. Це не дуже добре, еге ж?

У Енні немає на це відповіді.

– Не знаю. Ми ніколи не ходимо до церкви.

– Я хотів завтра піти в храм, – веде далі він. – Можеш піти зі мною, Енні, якщо тобі цікаво. І якщо твоя мати не проти.

Енні в захваті дивиться на мене.

– Мамо, можна мені піти?

Я вагаюся й зиркаю на Ґевіна.

– Ти впевнений? – запитую я його.

– Цілком, – каже він. – Я завжди ходжу сам. Але мені приємно буде мати компанію. Насправді я ходжу до си-нагоги в Гіанісі. Якщо ти завтра навідуватимеш бабусю, я можу заїхати й забрати Енні з лікарні, коли скінчаться години відвідин.

Енні широко всміхається мені.

– Я не проти, – кажу я. – Якщо це, звичайно, не завдасть тобі клопоту.

– Зовсім ні, – відповідає Гевін. – Я заїду по тебе завтра ввечері. Гаразд?

– Клас, – радіє Енні. – Дякую. Круто, що я сповідуватиму дві релігії одночасно.

Я хвилину пильно дивлюся на неї.

– Що ти сказала?

Вона засоромилася.

– Я мала на увазі, що в мені відкриється інший бік.

Енні робить паузу, бо я ніяк не відповідаю їй.

– Господи, мамо, я знаю, що католичка. Не нервуйся.

– Не в тому річ, – зазначаю я, хитаючи головою. – Мені здається, ти щойно підказала мені ідею, як знайти Якоба.

– Як? – запитує Енні.

Вони з Гевіном дивляться на мене зацікавлено.

– Міжрелігійні організації, – повільно кажу я. – Якщо Якоб довірив другові-християнину привести кохання всього свого життя до мусульманської мечеті під час війни, він, очевидно, поважає інші релігії, чи не так?

Гевін киває, а Енні здається здивованою.

– І що? – запитує вона.

– А якщо він приїхав до Америки й продовжив цю традицію? – припускаю я. – Якщо він приєднався до міжрелігійної організації?

– Що ти маєш на увазі? – запитує Енні.

Гевін відповідає замість мене.

– Певно, твоя мама думає, що Якоб приєднався до однієї з організацій, де люди працюють із метою налагодити порозуміння між релігіями, – каже він. – Як

люди різних релігій у Парижі працювали, щоб урятувати твою прабабусю.

Його слова, здається, не переконали Енні.

– Я не знаю, – каже вона. – Це звучить по-дурному. Утім, я думаю, спробувати пошукати його там варто.

– Я зателефоную в деякі міжрелігійні організації сьогодні, – обіцяю Енні.

– А я спробую зателефонувати до деяких синагог, – каже Гевін. – Ви пошукаєте дату народження Якоба?

Ми з Енні киваємо. Гевін дякує Енні за випічку, усміхається мені та рушає до виходу.

– Зателефонуйте мені, якщо щось знайдете, – каже Гевін. – До завтра!

– Бувай! – щебече Енні, махаючи йому рукою.

– Бувай! – повторюю я. І додаю: – Обережно за кермом.

Він ще раз усміхається, розвертається й виходить із пекарні.

– Він такий милий, – каже Енні, коли за Гевіном зачиняються двері.

– Так, – погоджуюсь я.

Я прокашлююсь і йду на кухню готуватися до робочого дня.

– І справді милий.

Сьогодні Енні ночує в Роба. Оскільки клієнтів було мало, я пишу їй повідомлення, що вона може не приходити до пекарні після школи – я приберу все сама. Вона телефонує мені з батькового будинку, приїхавши зі школи на автобусі, й радісно повідомляє, що тато залишив їй записку й що цього вечора вони будуть удвох і він поведе її на особливу вечерю.

– Це чудові новини, люба, – кажу я.

Я рада, що Роб нарешті докладає зусиль, щоб допомогти Енні відчутися себе важливою. Можливо, мої слова того дня таки вплинули на нього.

– Ти зможеш переказати *таті* вітання від мене й сповістити, що я приїду завтра? – запитує Енні. – Якщо вона тебе почує.

– Звісно, люба, – відповідаю.

Зачинивши пекарню, я забираю Алена з дому, ми їдемо в лікарню і всю дорогу розмовляємо. Я усвідомлюю, як мені приємно, що він живе з нами; з ним дуже затишно. Інколи він допомагає мені в пекарні, а подеколи, як сьогодні, залишається вдома й дивує мене, роблячи якісь хатні справи. Кілька днів тому я повернулася додому, а він розвісив на стінах у будинку всі картини з горища. Повернувшись сьогодні, я побачила, що мої комора та морозильна камера, які, власне кажучи, завжди були порожні, вичищені й заповнені новими продуктами.

– Це найменше, що я можу зробити, – каже Ален, коли я, не повіривши своїм очам, заговорила з ним про це. – Я не зробив нічого особливого. Я просто з'їздив на таксі до супермаркету.

У лікарні біля ліжка *tatie* Ален тримає мене за руку, коли ми обоє сидимо біля бабусі. Він бурмоче їй щось французькою, а я, як і обіцяла Енні, передаю її повідомлення, хоча й не вірю, що *tatie* чує мене в тумані своєї коми. Розумію, що Ален з Енні вірять, що вона досі з нами, але я не впевнена. Я тримаю свої відчуття при собі.

Доки Ален розмовляє з *tatie*, я думаю про Гевіна й не зовсім тямлю чому. Мені здається, це через те, що він багато допомагає мені останнім часом, а я почуваюсь як ніколи самотньо.

Зрештою Ален сідає на стільчик, закінчивши історію, яку він розповідав сплячій *tatie*. Її вузька грудна клітка повільно рухається вгору-вниз.

– Вона має такий спокійний вигляд, – каже Ален. – Ніби перебуває в якомусь щасливішому місці.

Я киваю, намагаючись приховати сльози, які раптом навертаються на очі. Вона й *справді* має спокійний вигляд, але цей факт лише посилює мої страхи, що її вже не повернути, і це змушує мене плакати.

– Алене, – кажу я за секунду, – я так розумію, ви не знаєте дату народження Якоба?

Ален усміхається, хитаючи головою, і якусь хвилю мені здається, що він намагається сказати, що не знає. Аж потім відповідає:

– Насправді знаю. Ми з Роз уперше зустріли його ввечері за день до його шістнадцятиріччя.

Я нахилиюся вперед, нетерпляче чекаючи на його відповідь.

– Коли?

– Переддень Різдва 1940 року. – Ален заплющує очі й усміхається. – Ми з Роз ішли через Люксембурзький сад. Вона взяла мене із собою, вирушивши навідати подругу в Латинському кварталі. Ми поспішали додому, намагаючись встигнути до комендантської години. Німці наполягали, щоб усі жителі Парижа були вдома й опустили світло-непроникні штори. Але Роз подобалося гуляти в саду. Коли ми проходили через Шостий округ, вона запропонувала перетнути вулицю. Ми йшли звичною дорогою, щоб подивитися на її улюблену статую в парку, статую Свободи.

– Статую Свободи? – повторюю я.

Ален усміхається.

– Оригінальну модель, яку використав митець Фредерік Бартольді. Інша статуя стоїть посередині Сени, неподалік від Ейфелевої вежі. Ваша статуя на острові в Нью-Йорку була подарована Францією Сполученим Штатам. Ти знала?

– Я пам'ятаю це зі шкільної програми, – відповідаю. – Але я не знала, що у Франції є схожі статуї.

Ален киває.

– Статуя в Люксембурзькому саду була улюбленою статуєю Роз замолоду, і того вечора, коли ми підійшли до статуї, почало сніжити. Сніжинки були маленькими й легкими, здавалося, що ми опинились у сніжній кулі. Було спокійно та мирно, попри те що країна брала участь у війні. Тієї миті світ здавався чарівним.

Його голос зривається. Він дивиться на *татіе*. Він тягне руку, щоб доторкнутися до її щоки. На її обличчі видно зморшки прожитого без Алена життя.

– Доки ми не підійшли ближче до статуї, – знову говорить він після тривалої паузи, – доти не розуміли, що не самі. Навпроти нас стояв хлопець із темним волоссям і в темному пальті. Він розвернувся, коли ми були вже за кілька кроків від нього. Роз миттю зупинилася, ніби перестала дихати.

Ален замовкає на хвилину, щоб зібратися на силі. Він дивиться на *татіе*, а потім сідає на своє місце.

– Роз нахилилася до мене та промовила: «Зупинімося тут, бо ти мусиш знати: країна, у якій стоїть справжня статуя Свободи, є місцем, де люди можуть бути вільними», – каже Ален, замріявшись, і веде далі: – Я не розумів її слів. Вона поглянула мені в очі та сказала: «У Сполучених Штатах людей не визначають за релігією. Вони сприймають її лише як частину тебе. Нікого не осуджують за релігійні вподобання. Колись я поїду туди, Алене, і візьму тебе із собою». Це було задовго до того, як проти євреїв почали запроваджувати жакливі обмеження. Роз багато знала, і, гадаю, вона тоді знала, що євреїв уже десь переслідують. Вона розуміла, що в нас будуть проблеми, хоча батьки цього не розуміли. Однак у дев'ять років я взагалі не тямив, що такого є в релігії. Перш ніж я зміг поставили їй запитання, хлопець підійшов ближче. Він довго пильно дивився на нас, і я бачив, що, коли Роз уже хотіла заговорити з ним, її щоки почервоніли. Я запитав: «Чому твоє обличчя таке червоне, Роз? Тобі зле?»

Він сміється зі своїх спогадів і хитає головою.

– Вона лише ще дужче зашарілася. Але щоки хлопця також були червоні. Він довго дивився на Роз, а потім нахилився до мене й сказав: «Ваша подруга має рацію, месье. У Сполучених Штатах люди вільні. Я також колись поїду туди». Я покривлявся йому й відповів: «Вона мені не подруга. Вона моя сестра». Обоє посміялися з моїх слів, – розповідає Ален, злегка всміхаючись. – А потім вони почали розмовляти, так ніби мене немає з ними. Я ще ніколи не бачив свою сестру такою. Вона так дивилася йому в очі, ніби хотіла зникнути в них.

Нарешті хлопець знову розвернувся до мене й сказав: «Маленький месє, мене звати Якоб Леві. А вас?» Я відповів йому, що мене звати Ален Пікар, а мою сестру – Роз Пікар. Він знову поглянув на неї та прошепотів: «Мені здається, це найгарніше ім'я, яке я коли-небудь чув».

Роз і Якоб довго розмовляли, доки не почало смеркатися, – каже Ален. – Я не дуже уважно слухав їх, тому що мені було нудно від їхніх теревенів. У дев'ять років я хотів порозмовляти про комікси й монстрів, а вони говорили про політику, свободу, релігію та Америку. Нарешті я потягнув Роз за руку й сказав: «Нам треба йти. Уже сутеніє. Мама з татом сваритимуть нас!» Роз кивнула, наче виринувши зі сну. Вона сказала Якобу, що нам час йти. Ми швидко вирушили до західного боку парку, але він погукав нас. Хлопець сказав: «Завтра день моїх народин. Мені буде шістнадцять!» Обернувшись, Роз спитала: «На Різдво?» Він відповів ствердно й зупинився. Вона сказала: «Тоді зустріньмося завтра тут, біля статуї. Відсвяткуємо». І потім ми вдвох заквапилися додому, знаючи, що сутінки настануть дуже хутко й у нас виникнуть проблеми, якщо ми не встигнемо вчасно.

Наступного дня Роз пішла в парк сама, а коли повернулася, її очі виблискували щастям, – закінчує оповідати Ален. – Відтоді вони були нерозлучні. То було кохання з першого погляду.

Я сідаю в крісло.

– Яка гарна історія, – кажу я.

– Усе про Якоба й Роз було гарною історією, – озивається Ален. – Окрім кінця. Та, напевно, ця історія ще не завершена.

Я дивлюся вдалину.

– Якщо він і досі деє там.

– Якщо він досі там, – повторює Ален.

Зітхаю й заплюшую очі.

– Отже, Різдво, – кажу я. – Він народився на Різдво. Тисяча дев'яťсот двадцять четвертого року, якщо в 1940 році йому виповнилося шістнадцять.

- Правильно, – погоджується Ален.
- Різдво 1924 року, – бурмочу я. – До Гітлера. До війни. До того, як сила-силенна людей померли просто так.
- Хто ж знав, – спокійно мовить Ален, – що нас очікувало?

Сьогодні Енні ночує в батька. Ми з Аленом випили чаю в кухні, і, коли він пішов спати, я надовго засиджуюся за столом і спостерігаю за секундною стрілкою годинника, яка проходить коло за колом. Я думаю, що час минає й ніхто не спроможний його зупинити. Я почуваюся безсилою, маленькою. Міркую про нескінченну кількість секунд, які минули відтоді, як бабуся втратила Якоба.

Уже майже одинадцять. Я беру слухавку, щоб зателефонувати Гевіну, і хоча знаю, що не варто телефонувати йому так пізно, мене охоплює раптове відчуття паніки, що коли зараз я не розповім йому про дату народження Якоба, то буде занадто пізно. Звісно, це дурна думка. Нічого не відбувалося протягом сімдесяти років. Але, спостерігаючи, як *татіє* день при днів згасає в лікарні, я розумію, що секундна стрілка без упи-ну рухається.

Гевін відповідає після третього гудка.

– ~~Х~~Тебе розбудила? – запитую.

– Ні, я саме закінчив дивитися фільм, – відповідає Гевін.

Раптом я почуваюся дурепою.

– О, якщо ти не сам, то я перетелефоную...

Він сміється.

– Я сам-один на дивані. Якщо ти, звісно, не вважаєш кимось пульт дистанційного керування.

Я не готова до відчуття полегкості, яке проходить крізь моє тіло. Я прокашлююсь, але Гевін першим починає говорити:

– Гоуп, у тебе все гаразд?

– Так.

Я роблю паузу, а потім кажу:

– Я з'ясувала дату народження Якоба.

– Це чудово! – радіє Гевін. – Як?

Розповідаю йому стисло версію історії Алена, яку почула раніше.

– Яка чудесна розповідь, – каже Гевін, коли я закінчую. – Здається, вони й справді були створені одне для одного.

– Так, – погоджуюся.

Ми мовчимо хвилину. Я підводжу погляд на годинник – цок-цок, цок-цок. Здається, секундна стрілка кепкує з мене.

– Гоуп, що трапилося? – запитує Гевін.

– Нічого, – відказую я.

– Я можу почати вгадувати, – пропонує Гевін. – Або ж ти можеш просто мені сказати.

Я всміхаюсь у слухавку. Він такий упевнений, що знає мене. Хоча насправді так воно і є.

– Ти віриш у це? – запитую я.

– Вірю в що?

– Ну, знаєш, – бурмочу я. – У кохання з першого погляду. Або ж у споріднені душі. Або в те, про що ми всі повторюємо, що було між моєю бабусею та Якобом.

Гевін мовчить, і в цій тиші я відчуваюсь ідіоткою. Навіщо я запитала про це в нього? Він, мабуть, думає, що я до нього залицяюся. Розтуляю рота, щоб забрати своє запитання назад, але він говорить першим.

– Так, – каже він.

– Так?

– Так, я вірю в таке кохання. А ти хіба ні?

Заплющую очі. Я відчуваю раптовий біль у серці, бо усвідомлюю, що не вірю.

– Ні, – відповідаю. – Ні, я не вірю.

– Гм, – каже Гевін.

– У тебе колись виникали такі почуття до когось? Він замовкає.

– Так.

Я пориваюся розпитати, до кого саме, але розумію, що не хочу цього знати. Я відчуваю незначні імпульси ревностів, які швидко придушую.

– Що ж, це добре, – завважую я.

– Так, – спокійно погоджується Гевін. – Чому ти не віриш у нього?

Я ніколи не ставила собі цього запитання. Деякий час обдумую відповідь.

– Можливо, тому що мені тридцять шість, – кажу я, – і я ніколи не відчувала нічого такого. Невже я не відчувала б його досі, якби це кохання існувало?

Слова зависають у повітрі між нами. Я підозрюю, що Гевін намагається вигадати таку відповідь, яка не образить мене.

– Не обов'язково, – обережно каже він. – Я думаю, що ти страждала. Багато.

– Через розлучення? – запитую я. – Та ж це було нещодавно. Чому я не зустріла його раніше?

– Ти була разом зі своїм чоловіком із двадцяти одного чи двадцяти двох років?

– Двадцяти трьох, – бурмочу я.

– Гадаєш, він був коханням усього твого життя?

– Ні, – відповідаю я. – Тільки не кажи Енні.

Гевін сміється.

– Ніколи не розповім, Гоуп.

– Знаю.

Ми знову мовчимо.

– На мою думку, ти провела дванадцять років із чоловіком, який не кохав тебе так, як люди заслуговують, щоб їх кохали, – каже Гевін, – і якого ти не кохала так, як мала б кохати когось. Ти звикла миритися з усім.

– Можливо, – спокійно погоджуюсь я.

– Думаю, щоразу, як людину кривдять, навколо її серця утворюється ще один захисний шар, розумієш? Як щит або що. Тебе часто кривдили, еге ж?

Я хвилину не промовляю жодного слова.

– Пробач, – каже Гевін. – Я перетнув межу? Це за-
надто особисте?

– Ні, – озиваюсь. – Либонь, ти маєш рацію. Хоч би що
я робила, усе завжди було недостатнім. Це стосувалося
не лише Роба, а й моєї матері.

Замовкаю. Я ще ніколи нікому цього не розпові-
дала.

– Мені шкода, – каже Гевін.

– Це залишилося в минулому, – бурмочу я.

Раптом мені стає незручно, я почуваюся ніяко-
во, тому що розповідаю Гевіну це все й впускаю його
у свою голову.

– Що більше захисних шарів утворюється навколо
серця, то важче розпізнати того, кого ти можеш поко-
хати по-справжньому, – повільно говорить він. – Ось
що я маю на увазі.

Я приймаю його слова, але мені стає на диво важ-
ко дихати.

– Можливо, – кажу я. – А можливо, коли тебе часто
кривдять, ти просто розплющуєш очі і припиняєш мрі-
яти про те, чого не існує.

Гевін мовчить.

– Можливо, – погоджується він. – А втім, може,
ти й помиляєшся. Можливо, кохання таки існує. Ти ж
не заперечуватимеш, що твоя бабуся багато стражда-
ла за своє життя?

– Звісно, ні.

– І Якоб Леві, напевно, теж?

– Так, напевно, – кажу я.

Я замислююся над тим, що вони втратили – сім'ї,
звичне життя та одне одного. Що може бути гірше, ніж
коли цілий світ повертається до тебе спиною, а всі лю-
ди, яких ти любив, помирають у муках.

– Так, – знову кажу я.

– Ну ж бо, спробуймо знайти його, – пропонує Ге-
він. – Якоба. І ми запитаємо в нього. Й у твоєї бабусі.

– Якщо вона прийде до тям, – кажу я.

– Коли вона прийде до тям, – виправляє мене Гевін. – Ти мусиш сподіватися на краще.

Я дивлюся на годинник. Як можна сподіватися на краще, коли час невинно минає?

Зітхаю.

– Гаразд, – кажу я. – То ми просто запитаємо в них, чи існує справжнє кохання?

Мені не подобається, як звучить моє запитання: ніби я дражню Гевіна. Проте він кумедно відповідає:

– Чому б ні? У найгіршому випадку вони скажуть, що не існує.

– Так, гаразд, – погоджуюсь я.

Хитаю головою, готова завершити цю даремну розмову.

– То ти думаєш, ми зможемо його знайти тепер? У нас є дата його народження.

– Гадаю, це збільшує наші шанси на успіх, – каже Гевін. – Може, він досі десь там.

– Можливо, – погоджуюся.

А можливо, він давно помер, а ми марно його шукаємо.

– Дякую, – кажу я.

Я не знаю напевно, чи дякую йому за цю розмову, чи за те, що він допомагає нам знайти Якоба.

– Немає за що, Гоуп. Завтра я зателефоную в кілька синагог. Можливо, вдасться щось знайти. Побачимось завтра ввечері в лікарні.

– Дякую, – повторюю я.

Гевін відключився, а я й далі тримаю слухавку, міркуючи, що це зі мною трапилося. Можливо, я постаріла та стала злою, а цей хлопець, якому до тридцяти, знає про життя та кохання більше, ніж я?

Засинаю, уперше за багато років палко бажаючи кохання, щоб я виявилася цілковитою дурепою, а все те, у що я вірила, було неправдою.

Розділ 21

Енні й Ален ідуть із Гевіном у храм наступного вечора, доки я залишаюся з *татіе* після завершення годин відвідування. Я дала медсестрам на поверсі хабара у вигляді лимонно-виноградного чизкейка та повної коробки печива з пекарні.

– *Матіе*, ти мусиш опритомніти, – шепочу я їй, коли в кімнаті стає темніше.

Тримаю її за руку та дивлюсь у вікно по інший бік її ліжка. Сутінки поступилися місцем непроглядній пільмі, і з'явилися улюблені зірки *татіе*. Здається, що вони світять не так яскраво, як раніше, і мені стає цікаво, чи вони блякнуть, як і я, без уваги *татіе*.

– Я сумую за тобою, – шепочу їй у вухо.

Монітори сигналять у заспокійливому ритмі, але вони повертають її в наш світ. Лікар сказала нам з Аленом, що це лише питання часу й мозок сам зцілить себе, коли буде готовий. Одного вона не сказала, але я прочитала це в її очах. Дуже часто такі пацієнти ніколи не повертаються до життя. У мене повільно зароджується думка, що я можу більше ніколи не подивитися бабусі у вічі.

Я не думала, що є однією з тих людей, кому конче хтось потрібен. Моя мати завжди була дуже незалежна. Після смерті дідуся, коли мені виповнилося десять, *татіе* завжди була заклопотана в пекарні. У неї більше не було часу розповідати мені казки, слухати мої історії про школу та друзів і про все, що відбувалося в моїй

уяві. Мати ніколи не цікавили мої розповіді, і врешті я припинила комусь щось розказувати.

«Мені ніхто не потрібен», – казала я собі, стаючи дорослішою. Я не розмовляла з мамою та бабусею про оцінки, хлопців, вибір коледжу абощо. Вони обидві були неабияк заглиблені у свої світи, де мені не було місця. Тому я створила власний світ.

Я нікого не підпускала до свого світу, доки не народилась Енні. Тепер, коли вона досягла того віку, у якому мені довелося вчитися дбати про себе, я зрозуміла, що міцно тримаюся за неї. Не хочу, щоб вона покидала мій всесвіт і витворювала свій власний, як це зробила я. І я усвідомлюю, що саме така поведінка відрізняє мене від бабусі та матері.

Проте коли *татіе* з часом ставало все гірше, коли хвороба Альцгеймера майже перетворила її на дитину та вкрала в неї розуміння часу, я збагнула, що вона повертається в мій усесвіт. Розумію, що я не хочу, щоб залишилися тільки ми з Енні. Мені треба, щоб *татіе* ще трішки побула з нами.

– Повернися, *татіе*, – шепочу я своїй бабусі. – Ми спробуємо знайти Якоба. Ти мусиш повернутися до нас.

Наступні чотири дні стан *татіе* залишається незмінним. Я щойно відчинила пекарню, як прийшов Метт із великою купою документів. Моє серце зупиняється. Через жах, пов'язаний із нападом *татіе*, знайомство з Аленом та пошуки Якоба я майже забула про проблеми з бізнесом.

– Я не ходитиму околяса, – починає Метт після того, як ми обмінялися ніяковими вітаннями. – Інвесторам не подобаються цифри.

Я пильно дивлюся на нього.

– Гаразд, – кажу я.

– Буду чесним: поїхати до Парижа саме в той час, коли вони вирішували питання про інвестиції, було досить нерозумно.

Я зітхаю.

– З погляду бізнесу – можливо.

– А що ще є такого важливого у твоєму житті?

Я дивлюся на тацю тістечок у формі зірки, яку тримаю в руках відтоді, як прийшов Метт.

– Усе, – спокійно кажу я.

Усміхаючись, дивлюся на тістечка, а потім виставляю їх у вітрину.

Метт зиркає на мене так, ніби я схибнулася.

– Гоуп, вони відмовляються. Вони переглянули цифри й зробили висновок, що твій прибуток мінімальний. У найкращому разі. Вони сумнівались, а я зробив усе можливе, щоб переконати їх. Але зрозумівши, що ти без попередження все покинула... Це було останньою краплею.

Киваю. Мое серце шалено калатає. Я розумію, про що він говорить: я можу втратити пекарню. І відчуваю, як у мене всередині зароджується паніка. Утім, я не аж так засмучена, як собі гадала, і це мене трішки непокоїть. Хіба я не повинна бути більш засмученою, адже мій сімейний бізнес, справа, від якої залежить мое життя, зовсім скоро мені не належатиме. У мене ж, навпаки, виникло відчуття, що все налагодиться. Усе буде так, як мусить бути.

– Ти слухаєш мене, Гоуп? – цікавиться Метт.

Я усвідомлюю, що він щось говорив, доки я думала.

– Вибач, що ти казав? – запитую.

– Я казав, що більше нічого не можу вдіяти. Ти хоч розумієш, що я робив, щоб вони бодай приїхали сюди? Проте вони не інвестуватимуть, Гоуп. Мені шкода.

Доки я переставляю випічку у вітрині, Метт мовчить. Теленькає дзвінок на дверях. Заходять Ліза Вілкс, яка працює в магазині канцтоварів за рогом, та Мелікса Карбонелл, яка працює в зоокрамниці на Літц-роуд. Вони на кілька років молодші за нас із Меттом і навчалися разом із нами в старшій школі. Вони заходять до пекарні вдвох хоча б раз на тиждень.

Метт мовчить, доки Ліза замовляє каву, а Мелікса – зелений чай, на приготування якого мені знадобилося

кілька хвилин, оскільки треба було ввімкнути електрочайник. Тим часом вони сперечаються, що їм варто взяти на двох: шматок пахлави чи чизкейка? Урешті-решт я дозволяю їм заплатити лише за пахлаву й пригощаю чизкейком за рахунок закладу.

– Ось чому ти залишишся без бізнесу, розумієш? – каже Метт після того, як дівчата йдуть.

– Що?

– Ти не можеш роздавати людям безкоштовну випічку. Вони ж тебе обдурили.

– Не обдурювали вони мене, – обурено відповідаю я.

– Звісно ж, розіграли. Ти занадто щедра. Вони знали: якщо посваряться при тобі, ти будеш хорошою і пригостиш їх випічкою. І ти так і вчинила.

Я зітхаю. Навіть не намагаюся пояснити йому, що я все одно сьогодні не продам залишки чизкейка.

– Моя бабуся завжди управляла пекарнею, як своєю кухнею, а клієнти були її гостями, – кажу я.

– Це не найкраща бізнес-модель, – зазначає Метт. Я знизую плечима.

– Я й не казала, що то бізнес-модель. Але я пишаюся цією традицією.

Двері знову відчиняються, і я бачу, як заходить Ален. Зранку він звик іти сюди пішки сам. Мене непокоїть, що він так багато ходить пішки у своєму віці, – іти до пекарні більше за кілометр, – але він присягається, що абсолютно здоровий і що в Парижі він проходить пішки набагато більші відстані.

Він заходить за прилавок і ніжно цілує мене в щоку.

– Доброго ранку, люба, – каже він.

Аж тут помічає Метта.

– Доброго ранку, юначе, – вітається Ален. Він розвертається до мене й каже: – Бачу, у тебе клієнт.

– Метт уже якраз іде, – озиваюсь я.

Кидаю на Метта погляд, який повинен дати йому зрозуміти, що я не хочу обговорювати питання пекарні

в присутності Алена. Утім, Метт, звичайно ж, не звертає на мене уваги.

– Я Метт Гайнз, – каже він, простягаючи Аленові руку над прилавком. – А ви?..

Ален спершу вагається, а потім ручкається з Меттом.

– Я Ален Пікар, – каже він. – Дядько Гоуп.

Метт здається здивованим.

– Зачекайте. Я знаю Гоуп із дитинства. У неї немає дядьків.

Ален злегка всміхається.

– Ні, юначе, є. Насправді я її *arriere-oncle*. Її двоюрідний дідусь.

Метт сумриться та глипає на мене.

– Це брат моєї бабусі, – пояснюю я. – З Парижа.

Метт секунду пильно дивиться на Алена, відтак знову повертається до мене.

– Гоуп, я все одно не зовсім розумію. Ти поїхала до Парижа через свою примху й тепер унаслідок цього можеш утратити бізнес, а ще ти привезла із собою родича, якого ледве знаєш?

Я відчуваю, як палають мої щокі. І я не зовсім тямлю чому: через те, що Метт відверто ображає мене, чи тому, що він розповів Аленові, що я можу втратити пекарню. Я повільно повертаюся й зиркаю на Алена, сподіваючись, що він не все зрозумів, але він пильно дивиться на мене.

– Гоуп, що все це означає? – запитує Ален спокійно. – Ви можете втратити бізнес? Пекарня потрапила в халепу?

– Не турбуйтеся, – кажу я.

Я кидаю на Метта сердитий погляд і бачу, що йому принаймні трішки соромно. Він прокашлюється й відвертається, ніби хоче, щоб ми з Аленом поговорили наодинці.

– Гоуп, ми родина, – каже Ален. – Звісно, я хвилюватимусь, якщо щось піде не так. Чому ти нічого не сказала мені?

Я глибоко вдихаю.

– Тому що це моя провина, – відповідаю. – Я ухвалила кілька хибних фінансових рішень. У мене був жахливий кредитний рейтинг, і це потягло за собою корпоративний кредит.

– Але це не пояснює того, чому ти не розповіла мені, – каже Ален.

Він робить крок назустріч і кладе теплу руку з грубою шкірою мені на щоку.

– Я ж твій дідусь.

Я відчуваю, як до очей підступають сльози.

– Пробачте. Я не хотіла вас обтяжувати. Вам задовсить проблем із бабусею...

– Саме тому ти мусиш покластися на мене, – говорить Ален.

Він легенько торкається моєї щоки своєю долонею й розвертається до Метта.

– Юначе! – кличе він.

– Так. – Метт розвертається з широко розплющеними очима, так ніби він не чув, про що ми розмовляли.

– Ви можете йти. Нам із небогою слід дещо обговорити.

– Але я... – починає Метт.

Та Ален знову перебиває його:

– Я не знаю, хто ви та який стосунок маєте до справи.

– Я віце-президент Банку Кейпу, – упевнено каже Метт. Він випрямляє спину. – Гоуп брала в нас позику. Але, на жаль, нам доведеться вимагати її повернення. Це не я приймав рішення, сер.

Я ковтаю грудочку в горлі й дивлюся на Алена. Він почервонів.

– Отже, це все, – звертається він до Метта. – Шістдесят років традиції? Моя сім'я протягом шістдесяти років пекла тістечка для цього міста, а ви вирішуєте все припинити? Отак просто?

– Тут немає нічого особистого, – каже Метт. Він уважно дивиться на мене. – Насправді я намагався допомогти. Гоуп підтвердить. Одначе інвестори, яких

мені вдалося залучити, відмовилися, коли вона поїхала до Парижа. Мені шкода, але родинному бізнесу настав кінець.

Я опускаю погляд і заплющую очі.

– Юначе, – каже Ален через деякий час. – Родинний бізнес – це не просто пекарня, але сімейна традиція, яку вона уособлює. На неї годі повісити ярлик. Сімдесят років тому чоловіки, які нічого не знали про поняття «сім'я» та «свідомість» і які розуміли лише мову наказів і достатку, забрали нашу першу пекарню. І завдяки моїй сестрі, її дочці та онукам цю традицію пощастило зберегти.

– Не второпаю, яким чином це стосується позики, – завважує Метт.

Ален тягнеться до мене і стикає мою руку.

– Ви зі своїм банком припускаєтеся величезної помилки, юначе, – каже він. – Але з Гоуп усе буде гаразд. Вона витривала. Достоту як її бабуса. Це наша традиція, і вона також житиме.

Мені здається, що моє серце зараз вибухне. Ален ніжно бере мене за руку й веде в напрямку кухні.

– Ходімо, Гоуп, – каже він. – Спечімо пиріг у формі зірки. Я впевнений, що цей молодик сам знайде вихід.

Озброївшись датою народження Якоба Леві, я того дня починаю телефонувати в міжрелігійні організації, які знайшла через Google. Я відкладала цей момент, тому що розуміла: у цієї ідеї обмаль шансів на успіх, а я вже досягла межі свого розчарування. Усі навкруги лише те й роблять, що відмовляють мені у всьому.

Можна я збережу свою пекарню? Ні. Чи можемо ми знати, що *татіє* колись прийде до тями? Ні. Чи є ще надія, що я зможу налагодити безлад у своєму житті? Ні.

Я починаю з Міжконфесійного альянсу, потім іду вниз списком до Ради Парламенту світових релігій, Національно-американської міжрелігійної мережі,

Ініціативи об'єднаних релігій і Світового конгресу віри. Кожній людині, яка відповідає на мій телефонний дзвінок, я розповідаю історію про те, як Якоб відвів *tamie* до християнина, котрий допоміг сховати її в сім'ї мусульман. Потім я називаю їм ім'я й дату народження Якоба та пояснюю: хоча мій намір і здається божевільним, але я волю знайти його й вірю, що він може мати стосунок до міжрелігійної організації тут, у Сполучених Штатах. Усі співбесідники охкають, коли чують історію, обіцяють, що перекажуть мою інформацію потрібним людям та перетелефонують мені, якщо бодай щось дізнаються.

У неділю зранку ми з Енні самі в пекарні, мовчки розкочуємо тісто, аж тут дзвонить телефон. Енні витирає руки об фартух і бере слухавку.

– Пекарня «Північна зірка». Мене звати Енні, – каже вона.

Хвилину вона слухає, а відтак передає мені телефон. На її обличчі з'являється смішна гримаса.

– Це тебе, мамо!

Я струшую борошно з рук і беру в неї слухавку.

– Доброго ранку! Пекарня «Північна зірка», – кажу я.

– Це Гоуп Маккенна-Сміт?

Я чую голос жінки з незначним акцентом.

– Так, – відповідаю. – Чим я можу вам допомогти?

– Мене звати Еліда Вайт, – каже вона. – Я телефоную вам з Асоціації Авраама в Бостоні. Це міжрелігійна рада.

– О, – кажу я.

Я не телефонувала їм за останні кілька днів. Назва здається мені незнайомою.

– Авраама? – перепитую я.

– Мусульмани, євреї та християни – усі походять від Авраама, – пояснює жінка. – Ми намагаємось об'єднувати ці групи релігій та працюємо над їхніми спільними ознаками, а не відмінностями.

– О, – знову кажу я. – Усе слушно. Чим можу вам допомогти?

– Дозвольте мені пояснити, – починає Еліда. – Цього тижня до нас в організацію зателефонували представники Міжрелігійної ради Америки. Дзвінок був переадресований мені. Мені розповіли про вашу бабусю та про те, як мусульманська сім'я допомогла їй утекти з Парижа.

– Так, – спокійно кажу я.

– Я переглянула наші записи, але не знайшла серед наших членів Якоба Леві з датою народження, що відповідає тій, яку ви надали, – веде далі співрозмовниця.

– Ага, – відгукуюся.

Мое серце зупинилося. Ще один глухий кут.

– Дякую, що пошукали. Але вам не конче треба було телефонувати, – кажу.

– Я знаю, – погоджується пані Вайт. – Однак дехто хоче зустрітися з вами. І ми, своєю чергою, хотіли б допомогти вам. Це наш обов'язок. Можете приїхати до нас сьогодні? Я розумію, що ваша бабуса кепсько почувається й вам не можна гаяти часу. Розумію, що пізно попередила вас, та позаяк ви на Кейпі, то подорож забере у вас не більш як годину або дві. Я живу в Пембруку.

Я знаю, що Пембрук розташований на південному березі, якщо їхати автомагістраллю до Бостона. Мені знадобиться півтори години, щоб дістатися туди. Проте я не розумію, навіщо мені їхати, якщо вони не знайшли Якоба Леві в записах.

– На жаль, сьогодні не можу, – кажу я. – Я керую пекарнею. Ми відчинені до четвертої.

– То приїжджайте, коли зачинитесь, – одразу пропонує жінка. – Приїжджайте на вечерю.

Я затинаюся.

– Дякую за запрошення, але...

Еліда Вайт перебиває мене:

– Будь ласка. Моя бабуса хоче зустрітися з вами. Їй дев'яносто років. Вона мусульманка, і вона також переховувала євреїв протягом війни.

Мое серце починає шалено битися.

– Вона також із Парижа?

– Ні, – каже жінка. – Ми з Албанії. Ви знаєте, що мусульмани з Албанії врятували понад дві тисячі наших єврейських братів та сестер? Коли я розповіла бабусі історію Якоба Леві, вона була вражена. Вона не знала, що в Парижі були мусульмани, які також допомагали. Вона просить, аби ви приїхали й розповіли їй свою історію, а вона розповість вам власну.

Я дивлюся на Енні, яка розглядає мене з надією.

– Можна мені взяти із собою дочку? – запитую я.

– Звичайно, – одразу відповідає Еліда. – Будемо раді бачити вас обох. І коли ми обмінємося історіями, то це допоможе вам знайти Якоба. Бабуся каже, що віднайти минуле в сьогоднішні дуже важливо.

– Зачекайте, – прошу я.

Я затуляю слухавку рукою й коротко переповідаю Енні прохання Еліди.

– Ми мусимо поїхати, мамо, – спокійно каже дочка. – Ця жіночка говорить точнісінько, як *татіє*. Окрім того, що вона з Албанії, а не з Франції. Мусульманка, а не єврейка. Ми повинні поїхати й поговорити з нею.

Якусь мить я дивлюся на свою дочку й розумію, що вона має рацію. Моя бабуся лежить у комі, але бабуся Еліди ще може говорити. Може, ми ніколи не почуємо історію моєї бабусі повністю, але, можливо, історія іншої жінки, яка жила в той самий час і зазнала схожої з *татіє* ситуації, допоможе нам зрозуміти.

– Гаразд, – кажу я до Еліди. – Ми приїдемо десь о шостій. Яка у вас адреса?

Енні запрошує Алена поїхати з нами в Пембрук, але він каже, що краще залишиться з *татіє*. Ми заїжджаємо в лікарню, щоб побути біля бабусі деякий час, а потім ми з Енні вирушаємо в дорогу, пообіцявши забрати Алена дорогою додому. Йому вдалося зачарувати медсестру, яка працює в нічну зміну в лікарні. Вона не сварила його за те, що він

порушує правила відвідувань. Усі в лікарні знають історію про те, що він не бачив сестру сімдесят років.

Ми з'їжджаємо з автомагістралі в Пембруку о кілька хвилин по шостій. Досить швидко знаходимо будинок Еліди завдяки її вказівкам. Це двоповерховий блакитний будинок із білими ставнями в маленькому доглянутому районі біля костелу. Ми з Енні обмінюємося поглядами, виходимо з автівки та дзвонимо у дзвінок на дверях.

Жінка, яка відчиняє нам і представляється як Еліда, є старшою, ніж я думала. Вона має вигляд на сорок п'ять років. У неї бліда шкіра та густе темне волосся, яке спадає на спину майже до талії. Я ще ніколи не зустрічала людей з Албанії. Вона більше схожа на жінку з Греції чи Італії.

– Ласкаво просимо в наш дім, – каже Еліда, спочатку потиснувши руку мені, а потім Енні. У неї глибокі карі очі. Її усмішка добра. – Сьогодні вдома лише я та бабуса. Мій чоловік Вілл працює. Будь ласка, проходьте.

Я вручаю господині коробку маленьких тістечок із скоринкою у формі зірки, які я принесла на десерт. Вона дякує мені, і ми йдемо за нею коридором із багатьма чорно-білими фотографіями людей, які, на мою думку, є членами її сім'ї. Еліда розповідає мені, що в Албанії основний прийом їжі відбувається в обід, але сьогодні вони приготували особливу вечерю.

– Сподіваюся, ви полюбляєте рибу, – каже вона, трішки розвертаючись. – Я приготувала рибу за старим сімейним рецептом, за яким моя бабуса готувала в Албанії.

– Звісно, полюбляємо, – кажу я, а Енні киває. – Проте вам не треба було докладати стільки зусиль.

– Нам було приємно, – відповідає Еліда. – Ви наші гості.

Ми заходимо до тьмяно освітленої їдальні, де в голові стола сидить жінка, що здається набагато старшою за *tatie*. Її обличчя вкриті безліччю зморщок, а сиве волосся де-не-де повипадало, що робить її зачіску

дивною на вигляд. Вона одягнена в чорний светр і довгу сіру спідницю. Вона пильно дивиться на нас крізь величезні окуляри, що видаються завеликими для її обличчя. Жінка промовляє щось мовою, яку я не впізнаю.

— Це моя бабуся Надір Веселі, — пояснює Еліда нам з Енні. — Вона розмовляє лише албанською. Вона каже, що дуже рада, що ви прийшли та що ви бажані гості в цьому домі.

— Дякую, — відповідаю я.

Ми з Енні сідаємо поруч справа від старенької, а Еліда повертається за хвилину з чотирма мисками на таці. Вона ставить по одній із них перед кожною з нас та посідає своє місце зліва від бабусі.

— Картопля й капуста́ний суп, — говорить Еліда, указуючи на миски.

Вона бере ложку й підморгує Енні.

— Не переймайся. Воно смакує краще, ніж звучить. Я жила в Албанії до двадцяти п'яти років, і це становило мою улюблену їжу, коли я була у твоєму віці.

Енні всміхається й куштує суп. Я роблю те саме. Еліда має рацію: він дійсно дуже смачний. Я не знаю, які спеції вона використала, але на смак він свіжий і духмяний.

— І справді дуже смачно, — каже Енні.

— Мені дуже подобається, — погоджуюсь я. — Маєте дати мені рецепт.

— Залюбки, — каже Еліда.

Її бабуся щось спокійно говорить албанською, а Еліда киває.

— Моя бабуся хоче почути історію про порятунок вашої бабусі.

Еліда перекладає для нас. Її бабуся киває й дивиться на мене з надією. Вона знову каже щось Еліді, і та перекладає.

— Бабуся не хоче здаватися грубою.

— Усе нормально, — бурмочу я, хоча й досі не розумію, що ми тут робимо. Але наступні двадцять хвилин ми з Енні розповідаємо те, що дізналися про минуле

татіє та як вона втекла з Парижа. Доки Еліда перекладає наші слова албанською, бабуся слухає, уважно дивиться на нас і киває. Її очі починають наповнюватися сльозами, і в якийсь момент вона перебиває Еліду та промовляє кілька речень албанською.

– Вона просить сказати, що історія вашої бабусі – це наче подарунок для неї, – говорить Еліда. – Вона рада, що ви приїхали до нас. Вона вважає за чудо, що такі молоді люди, як ви й ваша дочка, не забуваєте про єдність.

– Єдність? – перепитує Енні.

Еліда розвертається до моєї доньки та киває.

– Ми мусульмани, Енні, але ми віримо, що ти є нашою сестрою, незважаючи на те, що ти християнка та маєш єврейське коріння. Я вийшла заміж за християнина з єврейським корінням, тому що кохаю його. Любов вища за релігію. Ти знала це? У сьогоднішньому світі забагато поділу, але ж нас усіх створив Господь, чи не так?

Енні киває й дивиться на мене. Я знаю, що вона сумнівається, як саме їй відповісти.

– Так, напевне, – каже вона.

– Саме тому я вирішила працювати в Асоціації Авраама, – пояснює Еліда. – Я хочу поліпшити порозуміння між релігіями. Останніми роками від Другої світової війни здається, що ми втратили велику частину співдружності.

– А який стосунок ми до цього маємо? – спокійно запитую я.

Бабуся Еліди щось говорить, Еліда киває, а потім повертається до мене.

– Мені розповіли про ваш дзвінок, у якому ви просили допомоги, – каже вона. – У нашій культурі це означає, що тепер я повинна вам допомагати. Це кодекс честі під назвою Беса.

– Беса? – повторюю я.

Еліда киває.

– Це албанське поняття, запозичене з Корану. Воно означає, що, якщо хтось просить вас про допомогу, ви не повинні відвертатися від нього. Саме через Бесу ми з бабусею запросили вас сьогодні сюди. Саме через Бесу моя бабуся, її друзі й сусіди врятували так багато євреїв, ризикуючи власними життями. І схоже на те, що саме через Бесу врятовано й вашу бабуся, навіть якщо мусульмани в Парижі не називали цю концепцію так само, як ми в Албанії. А тепер моя бабуся хотіла б розповісти свою історію.

Бабуся Еліди мовчки всміхається нам, коли Еліда встає, щоб забрати наші тарілки для супу. Енні пропонує їй свою допомогу, і за секунду вони обидві повертаються з тарілками, повними риби та овочів.

– Це форель, запечена в оливковій олії та з часником, – пояснює Еліда, коли ми з Енні сідаємо. – Це звичайна страва в Албанії. Сюди також входять цибуля-порей та албанський картопляний салат. Ми з бабусею хотіли, щоб ви скуштували Албанію на смак.

– Дякую, – кажемо ми з Енні в унісон.

– *Ju lutem*, – відповідає албанською бабуся Еліди. – На здоров'я, – додає вона англійською.

Еліда всміхається.

– Вона знає лише кілька слів англійською.

Жінка замовкає, щойно її бабуся каже ще щось.

– А тепер вона хоче розповісти вам, як переховувала євреїв у своєму рідному місті Круя.

Бабуся Еліди починає розповідати нам. Еліда перекладає. Вона розповідає, що, коли почалася війна, вона тільки-но вийшла заміж. Її чоловіком був відомий та шанований у їхньому місті хлопець. У їхньому містечку всі знали про всіх геть усе.

– Тисяча дев'ястот тридцять дев'ятого року італійці окупували країну, а в серпні 1943-го прийшли німці, – перекладає Еліда, доки її бабуся оповідає історію.

– Одразу стало зрозуміло, що вони переслідують євреїв, які жили серед албанців, – каже бабуся. – Розумієте,

Албанія стала прихистком для євреїв, які тікали з Македонії та Косова, а також із Німеччини й Польщі.

– Тисяча дев'яцсот сорок третього року кілька єврейських родин прийшли до нашого маленького містечка Круя, шукаючи притулку, – веде далі Еліда, доки бабуся розповідає історію своєю рідною мовою.

– Мій дідусь був одним із мешканців міста, які погодилися приймати біженців. Сім'я, що жила з ними, мала прізвище Беренштайн, з Маті, Німеччина. Вона й досі пам'ятає.

Потім Еліда зупиняється, а її бабуся говорить повільною, правильною англійською:

– Ерза Беренштайн, тато. Брача Беренштайн, мати. Дві дівчинки. Сандра Беренштайн. Аяла Беренштайн.

Еліда киває.

– Так, Беренштайни. Дівчатка були зовсім маленькі. Вони мали чотири та шість років. Сім'я втекла ще на початку війни та йшла на північ, переховуючись.

Бабуся Еліди знову починає говорити, а Еліда береться перекладати:

– Моя бабуся каже, що вони з чоловіком були дуже бідні, а запаси – мізерні через війну, але вони прийняли Беренштайнів у свою оселю. Усе місто знало про це, але ніхто не зрадив їх. Одного разу німці прийшли в дім, а містер та місіс Беренштайн ховалися на горищі, доки дідусь із бабусею прикидалися, що Сандра й Аяла – їхні доньки, мусульманські діти. Після цього вони одягнули всіх Беренштайнів у сільське вбрання, а мій дідусь пішов із ними та допоміг їм добутися в глиб гір, ближче до маленького села. Через деякий час за ними пішла бабуся. Вони жили там із Беренштайнами, допомагали захищати їх аж до 1944 року, коли Беренштайни знову почали тікати, цього разу в напрямку Греції.

Я розумію, що мої очі наповнилися сльозами, поки слухаю її історію. Я дивлюся на Енні, уторопавши, що вона припинила дихати та рухатися.

– Що з ними трапилося? – запитую я. – З Беренштайнами? Вони дійшли цілими й неушкодженими?

– Моя бабуся дуже довго не знала, – каже Еліда. – Вони з дідусем молилися за них щодня. Коли німців 1944 року перемогли в Албанії, країна стала підпорядковуватися комуністам. Албанцям не дозволяли контактувати із зовнішнім світом. Дідусь і бабуся отримали листа від Беренштайнів лише в 1952 році. Усі вони вижили, усі четверо, та мешкали в Ізраїлі. Вони подякували моїм дідусяві й бабусі за те, що ті зробили, за дотримання Беси. Езра Беренштайн написав, що він присягнувся віддячити бабусі й дідусеві, якщо їм колись знадобиться допомога. Їм не можна було відповідати на лист. Дідусь із бабусею боялися, що Беренштайни подумують, ніби вони померли, або ще гірше – що вони їх не пам'ятають.

Бабця Еліди говорить іще щось, онука всміхається та відповідає їй албанською. Вона повертається до нас з Енні.

– Я сказала бабусі, що знаю решту історії, а тому можу розповісти вам, – каже вона й розповідає: – Мені було двадцять п'ять, коли комунізм був подоланий у 1992 році, а наша країна стала знову відкритою світу. Але комунізм знищив нас, розумієте. Ми були дуже бідні. Для нас в Албанії не було майбутнього, як і не було грошей, щоб виїхати. Я жила з бабусею та батьками. Мій дідусь помер за кілька років до того. Одного дня ми почули стук у двері.

– Це був Езра Беренштайн? – з цікавістю запитує Енні.

– Ні, але ти майже вгадала, – відповідає Еліда, усміхаючись. – Містер Беренштайн помер за кілька років до того, як і його дружина. Проте дочки, Сандра й Аяла, не забували про час, який вони провели в будинку моїх дідуся та бабусі. Тоді їм виповнилося вже по п'ятдесят років, і вони хотіли, щоб дідуся й бабусю було визнано Праведниками народів світу. Цю відзнаку отримували люди, які допомагали євреям, важачи власним життям.

Наразі вони стояли в нас на порозі. Майже через п'ятдесят років після того, як уперше шукали притулку в Албанії. А тепер вони хотіли віддячити бабусі й діду-севи за їхній ризик.

– Моя бабуся пояснила їм, що Беса не передбачає віддяки, – веде далі Еліда. – У будь-якому разі не в земному світі. Вона сказала, що допомогти їм було її обов'язком, обов'язком перед Богом та чоловіком, і вона щаслива з того, що вони вижили й тішилися життям. На той час Аяла мешкала в Америці. Вона вийшла заміж за дуже багатого чоловіка, лікаря на ім'я Вільям. Вона розповідала бабусі, що прийняла християнство та народила чоловікові двох синів. Аяла сказала, що всім завдячує бабусі, тому що без її допомоги її родина та вона сама ніколи не вижили б. Вона зізналася бабусі, що хоче допомогти нам виїхати з Албанії та перебратися до Америки. І через рік, діставши для нас візи, Аяла перевезла нас до Америки. Мої батьки вирішили залишитися в Албанії, але ми з бабусею переїхали сюди, у Бостон, щоб розпочати нове життя.

– Ви досі бачитеся з Аялою та її сім'єю? – запитала Енні.

Еліда всміхається.

– Щодня. Розумієте, я вийшла заміж за старшого сина Аяли Вілла. І тепер наші родини стали однією назавжди.

– Це неймовірно, – видихаю я.

Я всміхаюся до бабусі Еліди, яка кліпає очима кілька разів і теж усміхається.

Я думаю над тим, скільки життів вона змінила, коли вони з чоловіком вирішили прихистити сім'ю євреїв, попри те що самі могли через це загинути.

– Дякуємо, що розповіли нам свою історію, – озиваюся.

– О, але це ще не кінець, – каже Еліда.

Вона всміхається, суне руку до кишені, дістає звідти складений клаптик паперу й передає мені.

– Що це? – запитую я, розгортаючи аркуш.

– Це Беса, – відповідає Еліда. – Ви шукаєте Якоба Леві, і ваше прохання дійшло до мене. Мій чоловік Вілл, син Аяли, яку моя бабуся врятувала приблизно сімдесят років тому, служить у поліції. Я попросила його про послугу, і він знайшов вашого Якоба Леві, який народився в Парижі, у Франції, на Різдво 1924 року.

Вона вказує на шматочок паперу в моїй руці.

– Це його адреса. Рік тому він мешкав у Нью-Йорку.

– Стривайте, – перебиває Енні.

Вона вириває в мене аркушик і пильно вивчає його.

– Ви знайшли Якоба Леві? Якоба Леві моєї бабусі? Еліда всміхається.

– Гадаю, так. Його інформація збігається з даними, які надала твоя мати. – Вона повертається до мене: – Тепер ви повинні знайти його.

– Як я можу вам віддячити? – запитую я тремтливим голосом.

– Не варто, – каже Еліда. – Беса – це честь. Просто пообіцяйте, що ви не забудете того, чого сьогодні навчилися.

– Ніколи, – вигукує Енні.

Вона віддає мені папірець. Її очі стали схожі на блюдця.

– Дякуємо, місіс Вайт. Ми ніколи, ніколи не забудемо. Я обіцяю.

Розділ 22

Мигдалеве печиво з корицею

ІНГРЕДІЄНТИ

2 пачки несолоного масла

1½ чашки запакованого коричневого цукру

2 великі яйця

1 чайна ложка екстракту мигдалю

2½ чашки борошна

1 чайна ложка соди для випічки

1 чайна ложка солі

1 чашка суміші кориці (¾ чашки кристалічного цукру, перемішаного з ¼ чашки кориці)

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

У великій мисці збити масло та коричневий цукор до однорідної маси. Додати яйця та екстракт мигдалю й знову сколотити до однорідної маси.

Змішати борошно, соду для випічки та сіль. Поступово додавати до суміші з маслом, приблизно по ½ чашки за раз, збиваючи після кожного додавання. Збивати до однорідної маси.

Розділити тісто на п'ять частин і скатати їх у ковбаски.

Загорнути кожну в плівку й заморозити.

Розігріти духовку до 350 градусів.

Висипати суміш кориці в пласку посудину.

Розгорнути ковбаски та викачати їх у кориці, аж поки не будуть повністю покриті.

Порізати ковбаски на шматочки, кожен завширшки 0,5 см, і викласти шматочки на змащені маслом дека для випікання. Випікати 18–20 хвилин.

Дати охолонути 5 хвилин на деці, а потім перекласти на решітку.

Роз

Колись, дуже давно, коли Роз було чотири роки, батьки повезли її із сестрою Елен до Обержанвіля, що неподалік від Парижа. Вона пробула там тиждень. Її мати була на останньому місяці вагітності того літа 1929 року. Клод повинен був народитися через шість тижнів. Але в ті яскраві літні моменти на осонні були тільки Роз та Елен, чотирирічна та п'ятирічна дівчатка, яким батьки приділяли всю свою увагу й любов.

Елен мала пильнувати молодшу сестру, поки батьки пили біле вино на задвір'ї маленького будиночка, який орендували в друзів на тиждень. Вони не бачили, як Елен повела Роз за ріг будинку до маленького струмочка.

– Нумо купатися, – сказала Елен, беручи сестру за руку.

Роз вагалася. Вона думала, що мама з татом розсердяться. Проте Елен наполягала, нагадуючи Роз історії, що їх мати читала їм перед сном, – про сім'ю качечок, які жили на березі Сени.

– Каченята постійно плавають, і це нормально, – сказала Елен. – Не будь боягузкою, Роз.

І Роз разом із сестрою зайшли у воду. Утім, спокійна поверхня виявилась оманливою: під водою була течія. Щойно Роз зробила крок у воду, аж раптом відчула,

як вона затуляє її ніжки, затуляє всю її вниз і несе невідь-куди. Вона не вміла плавати. Зненацька вона опинилася під водою, схоплена іншим світом, де не було повітря та звуків. Дівчинка спробувала закричатися, але вода лише заповнювала її легені. Під водою було темно. Усе було незнайоме. Десь далеко вона бачила світло, високо над собою, але Роз не могла дістатися його. Її кінцівки були важкі, і вона не могла ними рухатися. Їй здавалося, що час зупинився в цих дивних водних глибинах. Аж раптом батько витягнув її на поверхню. Його дуже вчасно покликала сестра, адже Роз була вже впевнена, що зникне в темному, каламутному світі назавжди.

Саме так Роз почувалася й сьогодні, перебуваючи в комі вже протягом двох тижнів. Вона знала, що поверхня існує, адже десь далеко чула приглушені голоси та звуки, а також відчувала світло й рухи. Її кінцівки були важкі, як і того дня в струмку в Обержанвілі. Вона знала, що її батько давно помер, він не витягне її з цього жакливого підводного світу. Вона була зовсім сама й досі не вміла плавати.

Тієї днини в Обержанвілі вона хотіла, щоб її врятували. Вона хотіла дістатися поверхні, хотіла повернути своє життя. Вона не знала, чи треба їй це все. Можливо, настав час відпустити. Можливо, уже пора відійти у вічність. Можливо, каламутна глибина тримала її міцніше, ніж яскрава поверхня, яку вона ледве бачила.

Вона знала, що Гоуп була там, нагорі. Та Енні. Але з ними все буде гаразд. Гоуп сильна, сильніша, ніж думає, а Енні зростає гарною дівчиною. Роз не могла бути з ними та захищати їх завжди.

Можливо, нарешті настав її час. Можливо, він був десь там, на глибині, десь у цьому туманному світі, який, здавалось, існує між життям і смертю. Роз тужила за зірками, своїми зірками. Без неба, яке надавало їй притулок щовечора й нагадувало про людей, котрих вона так сильно любила, їй було холодно й самотньо.

Роз була впевнена, що помирає. Вона чула голоси примар із минулого. Саме тому вона думала, що її життя майже добігло кінця. Вона впізнала голос свого брата Алена, дорослий і глибокий. Вона думала, що він звучав би саме так, якби Алел пережив війну й мав змогу перетворитись із хлопчика на чоловіка.

— Це ти врятувала мене, Роз, — постійно повторював далекий голос її рідною мовою. — *C'est tu qui m'as sauvé, Rose.*

Голос у голові Роз кричав: «Я не врятувала тебе! Я дозволила тобі померти! Я боягузка». Але губи не могли вимовити цих слів, ба навіть якби й вимовили, вона знала, що вони загубилися б у глибинах цього закритого світу. І тому вона слухала голос свого любого брата.

— Ти навчила мене вірити, — шепотів він знову й знову. — Ти повинна припинити себе звинувачувати. Це ти врятувала мене, Роз.

Вона міркувала, чи то є прощенням, якого вона шукала все життя? Хоча й була впевнена, що не заслужила його. Чи то був іще один прояв слабоумства, яке пошкоджувало її розум? Роз більше не вірила власним очам і власним вухам, адже вони надавали їй інформацію, що не відповідала дійсності та спогадам.

А коли він почав шепотіти: «Ти маєш прокинутися, Роз. Можливо, Гоуп та Енні знайшли Якоба Леві», — вона знала, що геть з'їхала з глузду, тому що це неможливо. Якоб помер. Дуже давно. Гоуп навіть не знала про нього. Роз більше ніколи його не побачить.

Якби в темному, каламутному світі можна було плакати, Роз розридалася б із горя.

Розділ 23

Дорогою додому з гостини Еліди я бачу, що очі Енні світіються в темряві.

– Завтра ти мусиш поїхати в Нью-Йорк, мамо, – каже вона. – Ти повинна його знайти.

Я киваю.

По понеділках пекарню все одно зачинено, але навіть якби її довелося зачинити, я зробила б це, тому що не могла більше чекати.

– Ми поїдемо завтра вранці, – кажу я Енні. – Щойно прокинемося.

Енні повертається й дивиться на мене.

– Я не можу поїхати з тобою, – сумно озивається вона, хитаючи головою. – У мене завтра важлива контрольна із соціології.

Я прокашлююся.

– Ти дуже відповідальна. – Я роблю паузу. – Ти готувалася до контрольної?

– Мамо! – гукає Енні. – Звичайно ж! А як же інакше?

– Гаразд, – кажу я. – Добре. Тоді поїдьмо до Нью-Йорка у вівторок. Можеш пропустити школу у вівторок?

Енні хитає головою.

– Ні, ти маєш поїхати завтра, мамо.

Я пильно дивлюся на неї, а потім звертаю увагу на дорогу.

– Люба, я можу зачекати на тебе.

– Ні, – одразу відповідає донька. – Ти повинна знайти його якнайшвидше. Що, якщо наш час спливає, а ми навіть не здогадуємося про це?

– Зараз стан *татіе* стабільний, – заспокоюю я Енні. – Вона триматиметься.

– Ну ж бо, мамо, – розважливо каже Енні після паузи. – Ти сама не віриш у свої слова. Ти знаєш, що вона може померти будь-якої миті. Саме тому ти мусиш знайти Якоба Леві якнайшвидше, якщо він живий.

– Але, Енні... – почала була я.

– Ні, мамо, – суворо каже Енні, так ніби це вона мати, а я її дитина. – Їдь у Нью-Йорк завтра. Привези Якоба Леві. Не підведи *татіе*.

Заїхавши до лікарні дорогою додому, побувши трішки з *татіе* та вклавши Енні спати, ми з Аленом сидимо в кухні. Обое п'ємо каву без кофеїну, і я розповідаю йому, що ми дізналися від Еліди та її бабусі.

– Беса, – спокійно каже він. – Яке чудове поняття. Обов'язок допомогти ближньому.

Він повільно помішує каву й робить ковток.

– Отже, завтра ти поїдеш до Нью-Йорка? Сама? – питає Ален.

Я киваю. Потім, почуваючись дурепою, додаю:

– Я думала попросити Гевіна поїхати зі мною. Він же чимало допомагав нам на початку пошуків. Розумієте?

Ален усміхається.

– Це слухна ідея. – Він робить паузу, а потім додає: – Знаєш, Гоуп, немає нічого поганого, щоб закохатися в Гевіна.

Мене геть збиває з пантелику його відвертість, і я давлюся кавою.

– Я не кохаю Гевіна, – заперечую, намагаючись побороти кашель.

– Звісно, кохаєш, – каже Ален. – А він кохає тебе.

Я сміюся, відчуваючи, що мої щоки стали червоними, а долоні спітніли.

- Дурниці!
- Чого це? – запитує Ален.
- Я хитаю головою.
- По-перше, у нас немає нічого спільного.
- Ален сміється.
- У вас багато спільного. Я бачу, як ви розмовляєте одне з одним. Як ти смієшся з його жартів. Як ви можете говорити про все на світі.
- Та він просто гарний хлопець, – бурмочу я.
- Ален кладе свої руки на мої.
- Йому не байдуже, що з тобою відбувається. І навіть якщо ти цього не визнаєш, тобі також не байдуже, що відбувається з ним.
- Але це не те, що нас об'єднує, – уперто кажу я.
- Йому не байдуже, що відбувається з Енні, – спокійно додає Ален. – Ось це вас і об'єднує.
- Я зволікаю, але потім киваю.
- Так, – визнаю я. – Йому й справді не байдуже, що відбувається з Енні.
- Таке не часто зустрінеш, – каже Ален. – Подумай, як він допоміг їй, коли ми були в Парижі, а Роз потрапила до лікарні. Він був поруч із нею. І він був поруч із тобою.
- Я знову киваю.
- Знаю. Він добрий хлопець.
- Він більше, ніж просто добрий хлопець, – поправляє Ален. – Скажи мені, чому ти в це не віриш?
- Я втуплююся у підлогу.
- Він на сім років молодший за мене. Це по-перше, – бурмочу я.
- Ален сміється.
- Твоя бабуса вийшла заміж за християнина, а була єврейка. А ти щойно повернулася з будинку жінки, яка щасливо одружена з євреєм-християнином, хоча сама вона мусульманка. Ти думаєш, що можна відкинути важливі релігійні відмінності, а вікові – ні?
- Я стенаю плечима.
- Гаразд, але в мене є дитина.

Ален просто дивиться на мене.

– Звісно. Та я не розумію, чому це має стати на заваді.

– Тому, що йому лише двадцять дев'ять. Я не можу просити його взяти на себе відповідальність за підлітка.

– Мені здається, що ти в нього не запитувала, – каже Ален. – А він тут і бере на себе відповідальність. Хіба він уже не ухвалив рішення?

Я опускаю голову.

– Розумієте, моя мати завжди ставила чоловіків на перше місце. Я завжди відчувала, що не була настільки важлива для неї, як вони. Її життя оберталось навколо того, з ким вона зустрічалась. Я пообіцяла собі, що моя дитина ніколи так не почуватиметься.

– Ти не твоя мати, – мовить Ален перегодом.

– Але якщо я стану нею? – стиха запитую. – Що, якщо після розлучення я саме це й роблю? Я не можу дозволити собі піти тією-таки стежкою. Енні завжди має бути на першому місці. Попри будь-що.

– Впускаючи ще когось у своє життя, ти відсуваєш Енні на задній план? – обережно припускає Ален.

Я відчуваю, як по моїх щоках котяться сльози, і несподівано для самої себе усвідомлюю, що плачу.

– А якщо він скривдить мене?! – вигукую. – Якщо він розіб'є мені серце, коли я впусчу його у своє життя? Якщо він скривдить Енні? Вона так багато пережила через свого батька. Я не витримаю, якщо також її скривджу.

Ален погладжує мою руку.

– Ти й справді ризикуєш, – погоджується він. – Утім, життя постійно пов'язане з ризиками. По-іншому ми не змогли б жити.

– Але я вельми щаслива, – кажу йому я. – Може, мені досить? Звідки ви знаєте, що Гевін цього не змінить?

– Я не знаю, – відповідає Ален. – Проте є лише один спосіб дізнатися.

Ален підводиться й бере зі столу мій телефон, що заряджається.

– Зателефонуй йому. Попроси його поїхати з тобою завтра. Тобі не треба одразу вирішувати. Але відчини двері, Гоуп. Відчини двері, щоб упустити його.

Я беру телефон і глибоко вдихаю.

– Гарзд, – кажу.

Енні прокидається разом зі мною о третій ранку. Поки я п'ю каву за столом у кухні й читаю вчорашню газету, вона їсть пластівці та п'є апельсиновий сік, пильно розглядаючи мене.

– Отже, містер Каес погодився? – запитує вона. – Він поїде з тобою?

– Так, – відповідаю я. Прокашлююся. – Він приїде о четвертій.

– Добре, – каже вона. – Містер Каес дуже милий. Тобі так не здається?

Я киваю, утупившись очима в каву.

– Так, він такий, – обережно погоджуюся.

– Він добре лагодить речі.

Я дивлюся на неї, усміхаючись.

– Це ж очевидно. У нього руки на всі штуки.

Донька сміється:

– Ні, я маю на увазі, що він лагодить людей абощо. Тобто він полюбляє допомагати людям.

Я всміхаюся.

– Так, мабуть.

Енні секунду мовчить.

– І ти знаєш, що подобаєшся йому? Ти помічаєш, як він на тебе дивиться?

Відчуваю приплив крові на шиї. Я не готова розмовляти на цю тему з Енні.

– Так, як твій тато дивиться на Саншайн? – роблю я невдалу спробу пожартувати.

Енні корчить гримасу.

– Ні, не так.

Я сміюся. І вже збираюся сказати ще щось на знак протесту, але Енні перебиває мене:

– Тато дивиться на Саншайн так, ніби боїться.

– Боїться?

Енні задумується на хвилю.

– Боїться бути сам, – уточнює вона. – А Гевін дивиться на тебе інакше.

– Що ти маєш на увазі? – спокійно запитую я.

Я розумію, що дуже хочу почути її відповідь.

Вона знизує плечима та споглядає свої пластівці.

– Не знаю. Так, наче він хоче бути поруч із тобою. Наче думає, що ти чудова. Наче хоче зробити твоє життя кращим.

Я хвилину мовчу. Бо не знаю, що сказати.

– Це тебе турбує? – нарешті запитую.

Енні кидає на мене здивований погляд.

– Ні. Чого це має мене турбувати?

Я знизую плечима.

– Не знаю. Тобі було важко так швидко змиритися з новими стосунками батька. Напевно, я хочу, щоб ти знала: я нікуди не зникну. Ти завжди будеш для мене на першому місці. Зараз і завжди.

Я бачу, що дочці ніяково.

– Я знаю, – каже вона. – Але це не означає, що ти не можеш піти на побачення з містером Каесом.

– Люба, він не запрошував мене на побачення, – сміюся я.

– Однак... – каже вона, а потім робить паузу. – Я думаю, що він тебе не запрошував, бо ти поводишся так, ніби він тобі не подобається. Але ж ти не можеш бути завжди самотньою.

Думки минулої ночі повертаються.

– Я не самотня, – тихо відказую. – У мене є ти. І *tatie*. А тепер ще й Ален.

– Мамо, я не завжди буду поряд, – серйозно говорить Енні. – За кілька років я поїду в коледж. Ален, скоріше за все, повернеться до Парижа? А *tatie* колись помре.

Глибоко вдихаю. Я не знала, як почати цю розмову з Енні.

– Так, помре. Але я думаю, що перед цим ми проведемо з нею ще трохи часу.

Я замовкаю.

– Як ти це сприймаєш? Те, що ми скоро її втратимо? Енні знизує плечима.

– Я просто дуже сумую за нею, розумієш?

– Я також.

Ми мовчимо деякий час. Мое серце болить за дочку, яка вже чимало втратила в житті.

– Я не хочу, щоб ти була сама, мамо, – каже Енні згодом. – Ніхто не має бути сам-один.

Я киваю, намагаючись стримати неочікувані сльози, що підступили до очей.

– Просто знайди Якоба, гаразд? – спокійно просить вона. – Ти повинна його знайти.

– Знаю. Я також хочу його знайти. Обіцяю зробити все від мене залежне.

Енні серйозно киває й підводиться, щоб вилити залишки молока в раковину й скласти миску та склянку від соку до посудомийної машини.

– Я йду спати. Я встала, щоб побажати тобі успіху, – каже вона.

Вона рушає до дверей кухні й зупиняється.

– Мамо! – гукає вона.

– Так, люба.

– Містер Каес дивиться на тебе... – Її голос зривається. Вона відводить погляд. – Я думаю, що він дивиться на тебе так, як Якоб Леві дивився на *татіє*.

Гевін заїжджає по мене на своєму джипі та привозить мені каву із заправної станції.

– Я знаю, що ти звикла прокидатися вдосвіта, – каже він, чекаючи, доки я застігну пасок безпеки. Він передає мені чашку й додає: – Та мені слід було зупинитися й купити каву, тому що в моєму світі я ще сплю.

– Пробач, – бурмочу я.

Він сміється.

– Не будь кумедною. Я радий, що ти покликала мене. Кофеїн допомагає.

– Тобі не конче їхати за кермом, – кажу я. – Ми можемо взяти мою машину.

– Ні, – заперечує Гевін. – Ця крихітка вже заправлена й готова їхати. – Він замовкає, а потім додає: – Хіба що ти дуже хочеш кермувати. Я просто подумав, що так буде краще. Ти можеш давати мені вказівки.

– Якщо ти впевнений, то я не заперечую, – відказую.

Перші тридцять хвилин ми мовчимо й обмінюємося лише кількома словами щодо маршруту поїздки до Нью-Йорка й можливості потрапити в затор за Мангеттеном. Гевін позіхає й робить гучнішим радіо, де грає пісня гурту «Бон Джові» «Живемо молитвами».

– Люблю цю пісню, – каже він.

Він так енергійно підспівує приспів, що я мимоволі сміюся.

– Я навіть не уявляла, що ти знаєш цю пісню, – кажу, коли вона завершується.

Гевін зиркає на мене:

– Хто ж не знає пісні «Живемо молитвами»?

Відчуваю, як мое обличчя паленіє.

– Я мала на увазі, що ти здаєшся замолодим, щоб знати її.

– Мені двадцять дев'ять, – каже Гевін. – А це означає, що в той час, коли ця пісня вийшла, я вже народився, як і ти.

– Але тобі ж було скільки, три роки? – запитую я.

Тисяча дев'ястсот вісімдесят шостого року мені майже виповнилось одинадцять. Це було цілу вічність тому.

– Мені було чотири, – каже Гевін.

Він знову глипає на мене.

– Чому ти так дивно поводишся?

Я дивлюся на своє коліно.

– Просто ти такий молодий. Набагато молодший, ніж я у свої тридцять шість.

Гевін знизує плечима.

– І що?

– Отже, ти не думаєш, що я, як би це сказати, застара? – цікавлюся, стримуючись, щоб не додати «для тебе».

– Так, тобі вже невдовзі поштою прийде пенсійне посвідчення, – каже Гевін.

Здається, він розуміє, що мені не смішно.

– Послухай, Гоуп, я знаю, скільки тобі років. Хіба мені не однаково?

– Тобі не здається, що ми з двох різних світів?

Він вагається.

– Гоуп, ти не можеш ціле життя, не дбаючи про себе, жити за правилами й робити те, чого від тебе сподіваються люди. Розумієш? Саме за такого життя ти одного разу прокидаєшся, коли тобі вже вісімдесят або що, і розумієш, що життя змарновано.

Мені стає цікаво, чи *татіе* думає так само. Чи жила вона так, як від неї цього чекали? Чи вийшла вона заміж та стала матір'ю тільки тому, що тоді так диктувало суспільство? Чи шкодувала вона?

– А звідки ти знаєш? – запитую я, намагаючись сповільнити своє серцебиття. – І як зрозуміти, за якими правилами слід жити, а за якими ні?

Гевін дивиться на мене.

– Я не думаю, що є якісь неписані правила. Вважаю, що кожен сам визначає дії на своєму шляху, вчиться з досвіду й намагається виправити свої помилки, рухаючись уперед. Тобі так не здається?

– Не знаю, – повільно кажу я.

Можливо, він має рацію. Утім, якщо це так, то я жила неправильно ці всі роки. Щоразу я намагалася діяти за інструкцією. Я вийшла заміж за Роба, бо завагітніла від нього. Я повернулася додому на Кейп, тому що була потрібна своїй мамі. Я почала працювати в пекарні, адже це наш сімейний бізнес і я не могла дозволити закрити його. Я покинула свою мрію стати адвокатом, позаяк вона не вписувалася в загальний план того, що я мусила робити.

Зараз, зрозумівши, що я діяла згідно з очікуваннями інших, я не усвідомлювала, від скількох речей відмовляюся. Чи не прогавила я людину, з якою мені судилося бути? Чи не загубила я себе, роблячи все правильно? Я замислююся, чи є в мене ще час усе налагодити й розпочати гру за власними правилами. Чи можу я врятувати те життя, яке мені судилося прожити?

– Можливо, ще не пізно, – бурмочу я вголос.

Ґевін дивиться на мене.

– Ніколи не пізно, – просто каже він.

Ми мовчки проїжджаємо міст Сагамор, який з'єднує береги каналу Кейп-Код. До світанку все ще залишається кілька годин. І коли перетинаємо материк у темряві, мені здається, що ми самі в цьому світі. На дорозі немає жодної машини, окрім нашої. На атраментово-чорній поверхні води під нами вогні мосту та будинків на кожному березі відбиваються назад у небо, указуючи на зірки. Зірки *таміє*. Я не знаю, чи зможу ще колись споглядати нічне небо, не думаючи про бабусю та про те, скільки вечорів вона провела, чекаючи на появу зірок.

Ґевін не промовив ані слова, доки ми не виїхали на шосе I-195 у напрямку Провіденса.

– Що відбувається з пекарнею? – запитує він.

Я пильно дивлюся на нього.

– Що ти маєш на увазі?

Він кидає на мене погляд, а потім знову уважно стежить за дорогою.

– Енні сказала мені, що їй здається, ніби щось не так. Вона чула, як ти розмовляла з Меттом Гайнзом.

Моє серце зупиняється. Я й не усвідомлювала, що Енні здогадується про наші проблеми. Я не хотіла, щоб вона знала.

– Нічого страшного, – відповідаю, намагаючись не розвивати цю тему.

Ґевін киває й дивиться прямо перед собою на дорогу.

– Я не хочу тиснути, – каже він. – Знаю, що ти не любиш розповідати про особисте. Я лише зазначу, що

готовий вислухати тебе, якщо цього треба. Я знаю, якою важливою для тебе є пекарня.

Я дивлюсь у вікно, коли ми проїжджаємо повз Фолл-Рівер, що в ранішньому тумані нагадує промислове місто-примару.

– Я скоро втрачу її, – озиваюся через деякий час. – Пекарню. Саме тому Метт постійно приходить. У мене була нагода врятувати її завдяки інвесторам, але я все зіпсувала, поїхавши до Парижа.

– Так сказав Метт?

Я киваю і знову відводжу погляд у вікно.

– Це нісенітниця, – каже Гевін. – Жоден нормальний інвестор не відмовиться вкласти гроші в перспективний бізнес, тому що комусь довелося терміново поїхати через сімейні обставини. Якщо Метт так тобі сказав, то він йолоп. Або ж просто хоче викликати в тебе почуття провини.

– Навіщо йому це?

Гевін знизує плечима.

– Можливо, він не такий уже славний хлопець.

– Можливо, – бурмочу я.

Здається, усі чоловіки, яких я впускала у своє життя протягом останніх кількох років, підпадають під оцю категорію.

– Як ти ставишся до того, що можеш втратити пекарню? – запитує Гевін перегодом.

Я обдумую відповідь на його запитання.

– Як до чергової невдачі, – відповідаю я.

– Гоуп, якщо ти втратиш пекарню, то не через те, що ти невдаха, – каже Гевін. – Ти працюєш більше, ніж будь-хто, кого я знаю. Це не невдача. Це економіка. І ти не можеш нею управляти.

Я хитаю головою.

– Моя сім'я володіла пекарнею протягом шістдесяти років. Моя мати й моя бабуся тримали її на плаву під час злетів та падінь. І щойно її передали мені, я її знищила.

– Нічого ти не знищила, – заперечує Гевін.
Я хитаю головою й спускаю очі на свої коліна.

– Я знищую все навколо.

– Це нісенітниця, і ти це знаєш.

Гевін прокашлюється.

– Тобто ти завжди мріяла це робити? Керувати сімейною пекарнею?

Я сміюся.

– Ні. Звісно, що ні. Я планувала стати адвокатом. Я провчилася половину потрібного мені курсу в юридичній школі Бостона, коли дізналася, що вагітна Енні. Тому я покинула навчання, вийшла заміж за Роба й переїхала назад на Кейп.

– Чому ти покинула навчання в юридичній школі? Я знизую плечима.

– Мені здавалося, що це правильне рішення.

Гевін киває. Здається, він обмірковує мої слова.

– Ти хотіла б повернутися? – нарешті запитує він. – Ти все ще хочеш бути юристом?

Я думаю, як відповісти на його запитання.

– Я почуваюся жакливою невдахою через те, що покинула навчання, – кажу. – Але в мене також є дивне відчуття, що, можливо, мені й не судилося стати юристом. Можливо, я мушу управляти пекарнею. Тепер я не можу уявити свого життя без неї, розумієш? Особливо зараз, коли знаю, що вона чимало важить для моєї родини. Зараз, коли я знаю, що пекарня – це єдине, що моя бабуся зберегла зі свого минулого.

– Знаєш, я не думаю, що ти втратиш пекарню, – каже Гевін за хвилину.

– Чому ти так кажеш? – запитую я.

– Бо мені здається, що все погане минає, коли ти найбільше цього потребуєш.

Я дивлюся на нього.

– Це все? У житті все складається так, як має бути? Гевін сміється.

– Ну, гаразд, це й справді звучить банально.

Я мовчу деякий час.

– Енні вважає тебе за майстра на всі штуки з допомоги людям, – тихенько кажу я.

Він знову сміється.

– Справді?

Я скося дивлюся на нього.

– Ти ж розумієш, що не повинен допомагати мені. Рятувати мене.

Він дивиться на мене, хитаючи головою.

– Я не думаю, що тобі цього треба, Гоуп, – каже він. – Гадаю, ти недооцінюєш свої можливості. Ти можеш урятуватися сама.

Його слова заскочили мене зненацька. Я відвертаюся до вікна, щоб він не бачив моїх неочікуваних сліз. Можливо, весь цей час мені було потрібне саме це. Не гроші Метта чи його інвесторів. Не хтось, хто врятував би мене. А хтось, хто вірить, що я впораюся зі своїми проблемами самотужки.

– Дякую, – шепочу я так тихо, що навіть не впевнена, чи Гевін чує.

Проте він чує. Я відчуваю його руку на своєму плечі, а коли повертаюся обличчям до нього, він ніжно стискає рамено, а потім кладе руку назад на кермо. Моя шкіра на плечі береться сиротами.

– Усе буде гаразд, – каже він.

– Знаю, – відповідаю я.

І вперше я вірю в те, що кажу.

Розділ 24

Ми зупиняємося на виїзді з шосе І-95, щоб заправити автомобіль, поснідати й навідатися до вбиральні. Виходячи з «Макдональдзу» й намагаючись втримати в руках дві паперянки кави та дві – апельсинового соку на підставці, а також повний пакунок мафінів, я дивлюся через вулицю й помічаю великий знак, освітлений тьмяним ранковим світлом. Він містить рекламу курсу вивчення Біблії під назвою «Відстеження сімейного дерева Старого Заповіту». Я вже збираюся відвернутись, аж раптом помічаю знайоме ім'я, і в мене зароджується ідея. Я розкриваю рот від подиву.

– На що ти дивишся? – питається Гевін.

Закрутивши кришку паливного бака, він підходить до мене. Бере з моїх рук напої та їжу з «Макдональдзу» та ставить їх на дах машини.

– Ти маєш такий вигляд, наче побачила примару.

– Поглянь на знак, – кажу я.

– «Відстеження сімейного дерева Старого Заповіту. Від Авраама до Якова, Йосифа й далі». – Він робить паузу. – Гаразд, і що?

– Йосиф був сином Якова за Біблією, еге ж? – запитую я.

Гевін киває:

– Так. У Торі також. І в Корані, либонь, теж. Мені здається, історія походження від Авраама в Старому Заповіті однакова в усіх трьох релігіях.

– Три релігії, пов'язані з Авраамом, – бурмочу я, згадуючи слова Еліди. – Іслам, юдаїзм та християнство.

– Правильно, – відгукується Гевін.

Він знову дивиться на знак, а потім на мене.

– Що трапилося, Гоуп? Чого ти така перелякана?

– Мою матір звали Жозефіна, – спокійно кажу я. – Можливо, це просто збіг? Що її назвали на честь сина Якова?

На обличчі Гевіна з'являється такий вираз, наче він усе зрозумів.

– За легендою, Йосиф, або англійською Джозеф, мусив продовжити діяльність своїх батьків. Саме з цієї причини його захищали.

Він замовкає, а потім запитує:

– Ти хочеш сказати, що твоя мама таки могла бути дочкою Якова?

Я ковтаю грудочку в горлі та пильно дивлюся на знак. Потім хитаю головою.

– Знаєш що? Ні, це божевілля. То ж просто ім'я. Окрім того, дати не збігаються. Моя мати народилася в 1944 році, через багато місяців після того, як бабуся востаннє бачила Якова Леві. Цього не може бути.

Я пильно дивлюся на Гевіна, почувавшись дурепою, але, на мій подив, він сприймає мої слова серйозно.

– А якщо ти маєш рацію? – питає він. – Якщо твоя мати народилася на рік раніше? Якщо твої дідусь і бабуся дали комусь хабара, щоб підробити свідоцтво про народження? І це було звичною річчю в ту пору. Усе відбувалося під час війни. Якийсь простий клерк міг легко підмінити документи та знищити оригінали. Це неважко було зробити, доки всі документи не внесли до комп'ютерних баз даних.

– Навіщо бабусі та дідусеві так чинити?

– Щоб скидалося на те, що саме дідусь був її батьком, – пояснює Гевін.

Він говорить швидко. Його очі блищать.

– Щоб у твоєї мами ніколи не виникало сумнівів. Щоб твоїй бабусі не довелося розповідати про Якоба. Ти казала, що вони переїхали на Кейп тоді, коли твоїй мамі виповнилося п'ять років. Про дитину в такому віці важко сказати, що її батьки збрехали про один зайвий рік. Можна було сказати, що дитина занадто висока як на свій вік. Якщо вона й справді мала шість років?

Мені раптом забракло повітря.

– Цього не може бути, – шепочу я. – Моя мати була схожа на дідуса. У неї було пряме темне волосся й карі очі. Такий самий вираз обличчя.

– Темне волосся та карі очі – досить поширені риси, – говорить Ґевін. – І в будь-якому разі ми не знаємо, який вигляд мав Якоб. Чи не так?

– Мабуть, – бурмочу я.

– Маєш визнати: якщо твоя мати – дочка Якоба, це дало б відповіді на чимало запитань. Наприклад, що сталося з дитиною. І чому твоя бабуса так хутко оговтала після втрати Якоба.

– Чому вона так хутко оговтала? – запитую я. – Цього я не можу збагнути.

– Мабуть, вона думала, що Якоб помер. Можливо, твій дідусь став чоловіком, який подарував їй шанс на виживання й справжнє життя для її дочки. І, можливо, вона скористалася цим шансом, адже вірила, що чинить правильно.

– Гадаєш, вона ніколи насправді не кохала дідуса? – запитую я, і від самої цієї думки мені стає боляче. – Вона просто використала його, щоб досягти своєї мети?

– Ні, я впевнений, що вона кохала його, – каже Ґевін. – Можливо, просто не так, як Якоба. Але він забезпечив їй та твоїй матері гарне життя.

– Життя, якого Якоб хотів для них, – уточнюю я.

Ґевін киває.

– Так.

– А якщо це правда, то що отримав дідусь? – раптом запитую я, відчуваючи, як мене переповнює

сум. – Дружину, котра ніколи не кохала його так, як він на те заслуговував?

– Можливо, він із самого початку знав, що так буде? – каже Гевін. – І кохав її так сильно, що для нього це не мало значення. Можливо, він думав, що з часом усе зміниться. Можливо, йому було достатньо, щоб вона залишалася поруч із ним, а він міг захищати її та стати батьком її дитині.

Я відводжу погляд. Я дуже хотіла б запитати в дідуся, що він відчував і як обґрунтовував свій учинок, якщо Гевін має рацію.

Проте дідусь давно помер. Мені цікаво, чи матимемо ми відповіді та чи розкриємо таємниці, які вони приховували. Чи вони зникли назавжди? Я впевнена, що вони зникнуть, якщо *татіе* не прокинеться. Насправді навіть якщо вона прокинеться, не можна точно сказати, що вона пам'ятатиме своє життя.

– Ти думаєш, моя мати знала? – запитую я й швидко додаю: – Якщо це правда.

– Мені здається, що ні, – спокійно відповідає Гевін. – Схоже на те, що твоя бабуся хотіла назавжди залишити в минулому все, що вона пережила.

Сідаючи в машину, я розумію, що плачу. Я не знаю точно, коли почала, але порожнеча в моєму серці стає все більшою. Ще донедавна моя бабуся була просто сумною жінкою, яка приїхала з Франції, щоб управляти пекарнею. А зараз, крок за кроком розплутуючи клубок минулого, я розумію, що туга проникла в її душу набагато глибше, ніж я могла собі уявити. І що все своє життя вона прикидалась і була оповита таємницями та брехнею.

Зараз я ще дужче хочу, щоб вона прокинулась, і я сказала б їй, що вона не сама та що я все розумію. Хочу, щоб вона розповіла мені свою історію, оскільки зараз її сповнюють здогадки. Я усвідомлюю, що більше не знаю свого походження. Узагалі. Я ніколи не знала своєї сім'ї з боку батька – я навіть не знаю, хто мій

батько, – і, як виявилось, усе, що я знала про родину матері, було облудою.

– З тобою все гаразд? – лагідно цікавиться Ґевін.

Він іще не завів машину. Він просто сидить біля мене й дивиться, як я плачу.

– Я більше не знаю, хто я, – кажу, витримавши паузу.

Він киває так, наче розуміє, про що йдеться.

– Утім, я знаю, – відказує він. – Ти Гоуп. Тільки це має значення.

І попри те, що між нами в машині стирчить центральна консоль, коли він бере мене у свої обійми й міцно тримає, це здається природним і мені стає дуже затишно.

Коли він нарешті відпускає мене, бурмочучи: «Нам час їхати, бо потім буде пізно», – мені здається, що минуло лише кілька секунд, хоча, дивлячись на годинник, я розумію, що він обіймав мене кілька хвилин. Однак мені було мало.

Виїжджаючи на автомагістраль, я бачу, як підставка з паперянками пролітає повз вікно, і усвідомлюю, що ми забули їжу з «Макдональдзу» на даху машини. Сміх руйнує сумовиту напругу, що повисла між нами.

– Ну й нехай, я однаково не голодний, – каже Ґевін, дивлячись у дзеркало заднього огляду. Я собі уявляю, як залишки нашого сніданку розчавлюються дорогою.

– Я також, – погоджуюся з ним.

Ґевін усміхається мені.

– Прямуємо до Нью-Йорка?

– Так, прямуємо до Нью-Йорка.

О кілька хвилин по дев'ятій ми нарешті виїжджаємо із заторів та прямуємо по ФДР-драйв на вулицю Ґ'юстон на Мангеттені. Ґевін дотримується вказівок GPS-навігатора, а я роззираюся, доки він кружляє вулицями, намагаючись уникати пішоходів та припаркованих таксі.

– Ненавиджу їздити в Нью-Йорку, – мимрить він, але всміхається.

– У тебе чудово виходить, – кажу я.

Я проходила тут літню практику під час навчання в коледжі та приїжджала ще кілька разів згодом, але я не була тут уже десять років, і, як на мене, місто сильно змінилося. Насамперед воно стало чистішим.

– Згідно зі вказівками GPS, ми вже майже на місці, – каже Гевін за кілька хвилин. – Знайдімо місце, де можна припаркуватися.

Ми знаходимо парковку, залишаємо там машину і йдемо до виходу. Доки Гевін бере квиток у співробітника парковки, я нервово переступаю з ноги на ногу. Ми перебуваємо лише за кілька кварталів від останнього відомого місця проживання Якоба Леві. Ми можемо особисто зустрітися з ним через десять хвилин. Гевін дає мені мапу з інтернету, яку він роздрукував. На ній є зірочка в напрямку до півдня району Беттері, і я розумію, як близько до епіцентру теракту живе Якоб. Мені цікаво, чи бачив він трагедію одинадцятого вересня. Я кліпаю очима кілька разів, намагаючись опанувати себе. Я дивлюся на північ, у напрямку, де колись стояв Всесвітній торговельний центр, і мені стає сумно.

– Колись це був мій улюблений район у місті, – звертаюся до Гевіна, коли ми рушаємо. – Улітку під час навчання в коледжі я працювала в юридичній фірмі в центрі міста. На вихідних я любила сідати в потяг, що їздив за маршрутом N або R, до Всесвітнього торговельного центру, купувала колу в магазині на першому поверсі та прогулювалася Бродвеем до Беттері-парку.

– Справді? – питає Гевін.

Я всміхаюся.

– Я полюбляла дивитися на статую Свободи та міркувати над тим, який великий світ лежить за Західним узбережжям. Я обдумувала всі приступні мені шляхи в житті.

Я замовкаю й дивлюся вниз.

– Звучить класно, – м'яко каже Гевін.

Хитаю головою.

– Я була дурною дитиною, – бурмочу я через хвилину. – Виявилось, що життя не таке вже й захопливе, як я вважала.

Ґевін зупиняється, кладе руку мені на плече, змушуючи мене зупинитися.

– Що ти маєш на увазі?

Я знизую плечима й озираюся навколо. Мені ніяково стояти посеред тротуару на Мангеттені, коли Ґевін так прискіпливо на мене дивиться. Проте він і далі дивиться на мене, чекаючи відповіді, тому я нарешті підводжу погляд і зазираю йому у вічі.

– Я живу не так, як уявляла собі, – кажу.

Ґевін хитає головою.

– Гоуп, так не буває. Ти ж це розумієш? Життя ніколи не йде за планом.

Я зітхаю. Не сподіваюся, що він зрозуміє.

– Ґевіне, мені тридцять шість, і нічого з того, що я хотіла у своєму житті, не відбулося, – намагаюся йому пояснити. – Інколи я прокидаюся й думаю, як же *так* сталося? Просто одного дня ти розумієш, що молодість минула й ти вже ухвалила всі можливі рішення в житті й пізно будь-що змінювати.

– Нічого не пізно, – заперечує Ґевін. – Ніколи. Та я розумію, що ти відчуваєш.

– Як ти можеш розуміти? – Я висловлююся різкіше, ніж хотіла. – Тобі двадцять дев'ять.

Він сміється.

– Гоуп, немає якогось магічного віку, коли в тебе не залишається вибору, – каже він. – У тебе достоту стільки саме шансів змінити своє життя, як і в мене. Я маю на увазі, що життя дуже неочікуване. І те, як ти справляєшся з ударами долі, визначає, щасливий ти чи ні.

– Ти щасливий, – кажу я, розуміючи, що мої слова звучать радше як звинувачення, а не ствердження. – Тобто мені здається, що в тебе є все, чого ти хочеш.

Він знову сміється.

– Гоуп, ти думаєш, що я з дитинства мріяв бути майстром на всяку всячину?

– Не знаю, – бурмочу я. – Мріяв?

– Ні! Я хотів бути художником. Я був найдивнішою дитиною у світі. Я просив маму відвести мене до Музею образотворчого мистецтва в Бостоні, позаяк хотів подивитися на картини. Я казав їй, що переїду до Франції та стану художником, як Дега чи Моне. Вони були мої улюблені.

– Ти хотів бути художником? – недовіжливо перепитую я.

Ми йдемо в напрямку ймовірної адреси Якоба Леві. Гевін усміхається й дивиться на мене.

– Я навіть спробував вступити до ШМОМ?

– ШМОМ?

– О, то я бачу, ти не дуже полюбляєш мистецтво, – Гевін підморгує мені. – Школа Музею образотворчого мистецтва в Бостоні.

Він робить паузу і знизує плечима.

– У мене були оцінки та портфоліо, але забракло балів, щоб одержувати стипендію. Моя мати не могла сплатити за навчання, а я не хотів брати купу позик і віддавати їх протягом усього свого життя. І ось я тут.

– Ти просто не пішов до коледжу?

Гевін сміється.

– Ні, я вчився в Університеті Салема, де отримав стипендію. Я обрав освіту, бо вирішив: якщо не можу стати художником, то стану вчителем мистецтв.

– Ти здобув освіту вчителя образотворчого мистецтва? – запитую я.

Гевін киває, а я додаю:

– Але що трапилося? Чому ти більше не працюєш учителем?

Я прикушую языка, перш ніж додати, що він просто ремонтує чийсь будинки.

Гевін знизує плечима.

– Я не був щасливий. Та робота не робила мене таким щасливим, як робота з інструментами. Я усвідомив, що,

якщо не можу бути художником у традиційному значення цього слова, – визнаймо, учився я в коледжі чи ні, я все одно не Мікеланджело, – я можу творити мистецтво, виконуючи щось для людей. І саме це я тепер і роблю.

– Але ж ти ремонтуєш труби й таке інше, – спокійно кажу я.

Він сміється.

– Так, тому що це частина моєї праці. Але я також будую дахи й фарбую будинки, установлюю вікна й віконниці та відновлюю кухні. Я роблю речі красивими й тішуся з цього. Я собі уявляю, що обертаю місто на один великий витвір мистецтва, по одному будинку за раз.

Я пильно, але недовірливо дивлюся на нього.

– Ти серйозно?

Ґевін знизує плечима.

– Звісно, я не мріяв про це в дитинстві, – каже він. – Я ніколи не був по-справжньому собою, доки не осів на Кейпі. Життя ніколи не йде за планом, але, може, зрештою все стається так, як має бути. Розумієш?

Я повільно киваю.

– Напевно, так.

Ґевін вирішив знайти себе й залишився задоволеним результатом. Я міркую, чи зможу так колись вчинити. Я звикла сприймати життя як коридор зачинених дверей. До сьогодні я не тямала, що інколи все, що треба, – лише відчинити їх.

– Я ніколи не знала цього про тебе, – обережно кажу я після невеличкої паузи.

Ґевін знизує плечима.

– Ти ніколи не розпитувала.

Я опускаю погляд і важко ковтаю грудочку в горлі.

Ми нарешті приходимо за адресою в районі Беттері. Я дивлюся вгору на будівлю, фасад якої викладено старою цеглою. Сама будівля налічує дванадцять поверхів. На півночі від неї стоять нижчі будівлі. Але щось

у ній здається мені чарівним і водночас традиційним. За хвилину я здивовано розумію, що вона нагадує мені Францію.

– Ми на місці, – каже Гевін. Він усміхається мені. – Ти готова?

Я киваю. Мое серце калатає в шаленому ритмі. Я не цілком усвідомлюю, що зовсім скоро ми можемо знайти Якоба.

– Готова.

У записці Еліди вказано, що Якоб мешкає у квартирі 1004, тому спершу ми дзвонимо туди. Коли відповіді немає, Гевін, стеновши плечима, починає навмання натискати на дзвінки квартир, аж поки двері не відчиняються.

– Ну ось, – каже він.

Він притримує двері, коли я заходжу.

Коридор усередині злегка освітлено. На відстані кількох метрів видніються вузькі сходи. Я роззираюся.

– Ліфта немає? – запитую я.

Гевін чуває голову.

– Немає ліфта. Отакої! Це дивно.

Ми починаємо підійматись, і, коли доходимо до п'ятого поверху, мені соромно зізнатися, що мені важко дихати.

– Думаю, мені слід більше вправлятися у спорті, – заявляю. – Я пихкаю й дихаю так важко, ніби раніше ніколи не підіймалася сходами.

Гевін іде позаду мене й сміється.

– Ну, не знаю. Якщо не зважати на твоє важке дихання, то я не сказав би, що тобі треба вправлятися в спорті.

Я озираюся на нього. Мое обличчя пашіє, але Гевін задоволено всміхається. Я хитаю головою та далі йду сходами, але його слова мені лестять.

Ми нарешті дістаємося десятого поверху, і я так хочу перевірити, чи Якоб досі тут живе, що навіть не відсаплюся, перш ніж постукати у квартиру 1004.

Я досі важко дихаю, коли жінка приблизно мого віку відчиняє двері.

– Чим я можу вам допомогти? – запитує вона, переводячи погляд із мене на Гевіна й назад.

– Ми шукаємо Якоба Леві, – каже Гевін, розуміючи, що я не можу вичавити із себе жодного слова.

Жінка хитає головою.

– З таким іменем тут ніхто не живе. Мені шкода.

Мое серце завмирає.

– Йому далеко за вісімдесят. Він приїхав із Франції.

Жінка знизує плечима.

– Уявлення не маю, про кого ви кажете.

– Ми думаємо, що він жив тут, – припускає Гевін. – Щонайменше торік.

– Ми з чоловіком переїхали сюди в січні, – каже жінка.

– Ви впевнені? – тихо запитую я.

– Гадаю, я помітила б, якби з нами жив якийсь старий чоловік, – відповідає жінка, закотивши очі. – У будь-якому разі управитель будинку мешкає у квартирі 102. Якщо хочете, можете запитати в нього.

Ми з Гевіном дякуємо їй та рушаємо вниз сходами.

– Ти думаєш, ми дарма так далеко їхали? – запитую я, доки ми спускаємося.

– Ні, – упевнено каже Гевін. – Я думаю, що Якоб просто кудись переїхав, і сьогодні ми його знайдемо.

– А якщо він помер? – ризикую запитати я.

Я не хотіла розглядати цю можливість, але виключати її не дуже розумно.

– Чоловік Еліді не знайшов свідоцтва про смерть, – відповідає Гевін. – Повинні вірити, що він і досі десь є.

Коли ми доходимо до останнього поверху, Гевін стукає у двері квартири під номером 102. Ніхто не відчиняє, і ми обмінюємося поглядами. Гевін стукає знову. Цього разу вже сильніше. Я видихаю полегшено, коли чую кроки по той бік дверей. Жінка середнього віку з бігуді на голові та в халаті відчиняє двері.

– Що? – запитує вона. – Не кажіть мені, що водогін на сьомому поверсі знову зламався. Я не можу його відремонтувати.

– Ні, пані, – каже Ґевін. – Ми шукаємо управителя. Вона пирхає.

– Це мій чоловік, але в більшості випадків він ні на що не здатен. Чого вам треба?

– Ми розшукуємо чоловіка, який колись мешкав у квартирі 1004, – пояснюю я. – Якоба Леві. Ми думаємо, що він виїхав десь рік тому.

Жіночка сумриться.

– Так, виїхав. А вам що до того?

– Нам конче слід його знайти, – каже Ґевін. – Це терміново.

Вона примружується.

– Ви з податкового управління?

– Що? Ні, – відказую я. – Ми...

І я не знаю, що сказати. Як пояснити, що є онукою жінки, яку він кохає протягом сімдесяти років. Що я навіть можу бути його онукою.

– Ми родичі, – обережно каже Ґевін.

Він киває мені.

– Вона його родичка.

Його слова завдають мені болю.

Жінка уважно обміряє нас поглядом, а потім знизує плечима.

– Як скажете. Я дам вам адресу, куди ми переадресуємо його пошту.

Мое серцебиття пришвидшується. Вона йде у свою квартиру. Ми з Ґевіном знову обмінюємося поглядами, але я занадто стурбована, щоб щось казати.

За хвилину жінка повертається з папірцем у руках.

– Якоб Леві. Цього року він упав та зламав стегно, – каже вона. – Він жив тут двадцять років, розумієте. Тут немає ліфта. І коли повернувся з лікарні, він не міг підійматися сходами через болі в стегні, тому домовласник запропонував йому переїхати до вільної квартири

тут далі по коридору. Квартира номер 101. Але містер Леві хотів, щоб із вікон його оселі було видно гарний краєвид. Занадто вже вибагливий, скажу вам я. Тому наприкінці листопада він виїхав.

Вона передає мені папірець. На ньому записано адресу на вулиці Вайтголл, а також номер квартири.

– Сюди він попросив надіслати останній рахунок, – додає жінка. – Я уявлення не маю, чи він досі там живе. Але саме туди він переїхав звідси.

– Дякую, – каже Гевін.

– Дякую, – повторюю я.

Вона вже збирається зачинити двері, але я виставляю руку.

– Чекайте, – кажу я. – Я маю ще одне запитання.

– Слухаю.

Жінка здається стурбованою.

– Він був одружений?

Я затамовую подих.

– Я ніколи не бачила місіс Леві, – відповідає жінка.

Я полегшено заплющую очі.

– Як... Яким він був? – запитую я через хвилину.

Дружина управителя підозріло оцінює мене, але потім добрішає.

– Він був приємний, – нарешті каже вона. – Завжди ввічливий. Деякі мешканці цього будинку ставляться до нас із чоловіком як до обслуги. А містер Леві був милий. Завжди називав мене «мадам». Завжди казав «будь ласка» і «дякую».

Її слова викликали в мене усмішку.

– Дякую, – кажу я. – Дякую, що розповіли мені це.

Я вже збираюся відвернутися, аж тут вона знову говорить:

– Проте він завжди здавався сумним.

– Сумним? – перепитую я.

– Так. Він щодня виходив на прогулянку й повертався пізно вночі, після заходу сонця. Здавалося, ніби він щось загубив.

– Дякую, – шепочу я.

Коли я розвертаюся та йду до вхідних дверей, моє тіло наповнюється смутком. Либонь, усі ті вечори, коли *татіе* чекала на появу зірок, Якоб також щось шукав.

Нам знадобилося п'ятнадцять хвилин, щоб, вирушивши на схід до вулиці Вайтголл, знайти адресу, яку нам дала дружина управителя. Виявилось, що за цією адресою розташована сучасна будівля, яка височіє порівняно з іншими поряд із нею. Я радію з того, що в будинку немає консьєржа, а отже, нам не доведеться пояснювати причину нашого візиту ще одній людині.

– Квартира 2232, – кажу я Ґевіну, коли ми йдемо до ліфтів.

Двері відчиняються, і я натискаю номер 22, нетерпляче стукаючи ногою, чекаючи, доки двері зачиняться.

– Давай, давай, давай, – бурмочу я, коли ліфт починає повільно підійматися.

Ґевін бере мене за руку і стикає її.

– Ми знайдемо його, Гоуп, – каже він.

– Я не знаю, як віддячити тобі за все те, що ти зробив, – озиваюся, а потім, зробивши паузу, зазираю йому у вічі й усміхаюся. На якусь мить мені здалося, що він збирається поцілувати мене, аж раптом ліфт видає звук, який сповіщає, що ми приїхали, і двері відчиняються. Ось ми тут.

Ми хутко йдемо коридором, повертаючи спочатку праворуч, а потім ліворуч, до квартири 2232. Це остання квартира праворуч коридором. Поки Ґевін стукає у двері, я дивлюсь у вікно в кінці коридору. Звідси відкривається гарний краєвид на східну частину Мангеттену й через річку. Та зараз я не можу зосередитися на цій красі. Я розвертаюся до дверей, воліючи, щоб їх відчинили.

Утім, ніхто не підходить, та й кроків із того боку не чути.

– Спробуй іще раз, – прошу я.

Ґевін киває та стукає знову, цього разу трішки гучніше. Нічого. Я намагаюся приховати розчарування. А що тепер?

– Знову, – ледь чутно кажу я.

Цього разу Ґевін так голосно грюкає, що відчиняються двері навпроти. На порозі там стоїть стара жінка й дивиться на нас.

– Навіщо такий гамір? – невдоволено запитує вона.

– Даруйте, пані, – каже Ґевін. – Ми шукаємо Якоба Леві.

– І ви не вмієте стукати, як нормальні люди? – запитує вона. – Вам треба вибивати двері?

– Він не відповідає, – сумно кажу я.

Я глибоко вдихаю повітря.

– Він і досі тут живе? Він досі?..

Мій голос зривається, але я хочу запитати, чи він живий. Жакливо, що ця думка з'являється в моїй голові.

– Заспокойтеся, – відповідає жінка. – Я не знаю, де він. Я навіть не знаю його. А тепер, якщо ваша ласка, не галасуйте, я дивлюся телепередачу.

Вона зачиняє двері, перш ніж ми встигаємо ще щось сказати. Я відчуваю, що мої коліна ослабли. Притуляюся спиною до стіни. Ґевін стає поруч зі мною і кладе руку мені на плече.

– Ми знайдемо його, Гоуп. Він тут. Я знаю.

Я киваю, але не можу змусити себе в це повірити. А якщо ми так далеко їхали, лише щоб дізнатися, що спізналися на кілька місяців? Я знову дивлюсь у вікно в кінці коридору, розглядаючи прекрасний краєвид, доки мої очі не заливаються слізьми. Нижче простягаються кілька кварталів Мангеттену, а закінчуються вони зеленим острівцем – Беттері-парком. Окрім того, у глибокій синій воді гавані Нью-Йорка ліворуч я бачу острів Говернорс, а праворуч – острів Елліс. Я думаю, чи не сюди прибули Якоб та бабуся, уперше приїхавши до Америки. За островом Елліс розташований острів Свободи, на якому я бачу статую Свободи, що високо

тримає свій ліхтар. Вона блищить на сонці, а я на хвилину замислююся про свободу, яку вона символізує. Які відчуття виникають, коли ти вперше приїжджаєш до цієї країни через острів Елліс, пропливаючи повз оцей потужний символ усього, що ця країна обстоює?

А потім раптом усвідомлюю дещо й розкриваю рот від подиву.

— Гевіне, — кажу я, хапаючи його за руку. — Я знаю, де він.

— Що? — ошелешено запитує він.

— Я знаю, де Якоб, — кажу. — Королева. Королева з ліхтарем. О Господи, я знаю, де він!

Розділ 25

Меренги з вечора

ІНГРЕДІЄНТИ

2 яєчні білки

½ чашки білого цукру

1 чайна ложка ванільного екстракту

½ чашки шоколадних крапель

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Розігріти духовку до 350 градусів.

У великій місці ручним міксером на великій швидкості збити яєчні білки до появи м'якої піни.

Поступово додавати цукор по ⅓ чашки за раз, постійно збиваючи. І далі змішувати, доки піна не стане густою й не підніметься.

Зменшити швидкість міксера й додати ваніль.

Додати шоколадні крихти та обережно сколотити суміш дерев'яною ложкою.

Викласти по одній чайній ложці суміші на деко, укрите пергаментом. Переконатися, що в кожній порції меренги є хоча б одна шоколадна крихта. Меренга має тримати форму.

Поставити деко в духовку та одразу вимкнути її.

Залишити на ніч. Не відчиняти дверцята духовки! Прокінувшись наступного ранку, відчинити духовку. Меренги готові, і їх можна подавати.

Був липень 1980 року. Роз сиділа, заплющивши очі, у вітальні будинку, який Тед побудував для неї. На вулиці було спекотно настільки, що навіть солоний бриз, який проникав до кімнати крізь вікна, не охолоджував її. У такі дні вона хотіла повернутися до Парижа, тому що навіть у спеку місто сяло. Тут не сяє нічого, окрім води, і це здавалося Роз суворою спокусою. Вода наче дражнила її, нагадуючи, що їй варто лише сісти в човен та взяти курс на схід, і врешті-решт вона опиниться вдома, на далеких берегах Батьківщини.

Проте вона ніколи не зможе повернутися туди. Вона знала це.

Роз чула, як вони сваряться у вітальні. Вона хотіла встати й попросити їх припинити кричати, але не могла. Це місце їй не належало. Жозефіні було тридцять сім. Вона вже доволі доросла, щоб мати не вказувала їй, що робити. Роз не змогла захистити свою дочку та не навчила її речей, яких мусила б навчити, якби була хорошою матір'ю. Якби їй випало знову пережити ті часи, вона вчинила б по-іншому. Замолоду Роз не усвідомлювала, що доля може вирішитися в один момент, що наймізерніші рішення гідні змінити ціле твоє життя. Тепер вона знала, але було надто пізно, надто пізно щось змінювати.

Потім до кімнати ввійшов Тед. Роз чула його важкі кроки й відчула легкий солодкий запах сигар, які він курих перед будинком, слухаючи трансляцію ігор «Ред сокс» по радіо.

– Жозефіна знову за своє, – сказав він.

Розплющивши очі, Роз побачила, що чоловік занепокоєно на неї дивиться.

– Ти чуєш, що вона верзе?

– Так, – просто відповіла Роз.

Тед почував потилицю й зітхнув:

– Не розумію. Вона любить сваритися з ними.

– Я не навчила її любити, – спокійно каже Роз. – Це моя провина.

З цієї причини Жозефіна відштовхувала чоловіків, які її кохали. Роз знала про це. Просто Роз тримала її на відстані витягнутої руки.

Просто Роз страшенно боялася покладатися на людину, яку вона любила найдужче. Тому що Роз знала: людей, яких ти любиш, одного дня можуть забрати без попередження. Вона не мала наміру передавати цей досвід Жозефіні. Але передала.

– Люба, це не твоя провина, – сказав Тед. Він сів біля неї на канапу та притиснув до себе. Роз глибоко вдихнула, дозволивши йому обіймати себе. Вона любила його. Не так, як любила Якоба та свою сім'ю у Франції. Їх вона любила всім серцем. А потім, коли її серце закрилося, вона більше не могла відчувати нічого такого. Однак вона любила чоловіка так, як уміла, і настільки, наскільки могла, а також знала, що він навзаєм кохає її. Вона знала, що Тед воліє пробитися через невидимий мур, який розділяв їх. Вона б хотіла розповісти йому як, якби сама знала.

– Звісно, це моя провина, – заперечила Роз за якийсь час.

Вони мовчали, доки Жозефіна горлала на свого хлопця, який усе одно покинув би її перегодом, тому вона вирішила більше не давати йому жодного шансу.

– Прислухайся, – мовила Роз. – Ці самі слова можна було б почути й від мене.

– Нісенітниця. Ти ніколи так мене не відштовхувала, – сказав Тед. – Не такий приклад ти їй показувала.

– Ні, – просто підтвердила Роз.

Насправді вона хотіла зізнатися Тедові, що ніколи не відштовхувала його, тому що ніколи по-справжньому не впускала до свого серця. Її душа була замком, оточеним численними захисними мурами. Теду вдалося

пробратися лише до трав'янистого пагорба за першим ровом, але йому треба було подолати ще більше мурів і перемогти в ще більшій кількості битв, щоб досягнути її серця. А Тед цього не знав. Так було краще.

Вони спостерігали крізь вікно, як Гоуп ішла до будинку із заднього двору, де вона гралася в піску на краю дюни. Роз наглядала за нею – їй було всього-на-всього п'ять – та сподівалася, що дівчинка не почує, як її мати свариться з чоловіком, якого нещодавно сама привела в життя Гоуп.

– Піду знайду їй якусь справу, – сказав Тед, підводячись із канапи.

– Ні, – заперечила Роз. – Я піду.

Вона поцілувала Теда в щок і рушила до дверей. Гоуп повернулася. Її очі засвітилися, коли вона побачила, що бабуся виходить на заднє подвір'я. Якусь секунду Роз не могла вимовити жодного слова. Гоуп була дуже схожа на Даніель, яку Роз бачила багато років тому. Часом Роз було важко дивитися на онуку, не згадуючи минуле, не бачачи перед собою свою молодшу сестру, чию долю вона не могла собі уявити.

– *Matie*? – крикнула Гоуп захоплено.

Її каштанові кучері, такі схожі на легкі кучері Роз у молодості, танцювали від поривів морського вітру, а її незвичайні зелені очі, кольору моря із золотом, випромінювали хвилювання.

– Я зловила краба, *matie*! Великого! У нього є клешні й усе решта!

– Краба?

Роз усміхнулася онучці.

– О Боже! А що ти з ним зробила?

Гоуп широко всміхнулася й підморгнула бабусі.

– *Matie*, я його відпустила, як ти й казала.

– Я тобі таке казала?

Гоуп кивнула лише раз, але впевнено.

– Ти казала мені не кривдити жодної істоти, якщо я можу їй допомогти. А краб – це живе створіння.

Роз усміхнулася. Вона нахилилася до Гоуп та обійняла її.

– Ти слушно вчинила, моя люба, – сказала вона.

Вона чула, як Жозефіна зі своїм хлопцем лементують у будинку ще голосніше. Вона прокашлялася, сподіваючись, що заглушить звуки сварки.

– Побудьмо іще трішки тут, – запропонувала вона онучці. – Я розповім тобі історію.

Гоуп широко всміхнулася і застрибала на одній ніжці.

– Я обожаю твої історії, *tatie*! Можеш розповісти мені ту, у якій принц учить принцесу бути хороброю?

– Звісно, можу, люба.

Роз сіла в шезлонг обличчям до океану. Гоуп залізла їй на коліна, звисивши свої засмагли ніжки збоку шезлонга та притиснувшись до грудей Роз. Скоро вона виросте й не зможе так сидіти. Роз хотіла, щоб такі миті тривали цілу вічність, тому що, доки вона тримала онучку на руках і розповідала їй історії, доти могла її захистити.

– Одного разу в далекій країні жили собі принц із принцесою, які покохали одне одного, – почала Роз свою розповідь.

Коли її уста промовляли такі до болю знайомі слова, її серце переповнював біль. Саме через це вона вчинила так, як учинила. Саме тому вона втекла, покинула Париж, саме тому відвернулася від усього. Роз не тримала б на руках цю маленьку дівчинку, якби залишилася та прийняла свою долю. У такі моменти вона розуміла, що вчинила правильно. Саме в цьому й полягало життя, адже будь-який вибір – це жертва. Щоб дати життя Жозефіні, а потім – Гоуп, вона мусила пожертвувати життями всіх решти. Не можна знайти виправдання такій жертві. Жодного виправдання.

– Розкажи мені ще, *tatie*, розкажи мені ще! – вимагала Гоуп, підстрибуючи на колінах у бабусі, щойно Роз зробила паузу в знайомій історії.

Роз провела рукою по волоссю онуки та всміхнулася їй.

– Отже, принц сказав принцесі, що вона має бути хороброю та сильною, а ще вона повинна вчинити слушно, хай навіть оцей учинок нелегко дасться їй.

– Саме це ти завжди кажеш мені, *tatie!* – втрутила-ся Гоуп. – Чинити слушно. Навіть якщо це важко.

Роз кивнула.

– Усе правильно! Ти завжди мусиш чинити слушно. Принц сказав принцесі, що повинен урятувати її, що так правильно. Але щоб урятувати її, він має відправити її далеко-далеко, до берегів чарівного королівства. Раніше принцеса ніколи не була в чарівному королівстві, адже воно було дуже-дуже далеко, аж за морем. Однак вона часто мріяла про нього. Вона знала, що в цьому великому королівстві правила королева, яка освітлювала своїм сяйвом увесь світ.

– Навіть уночі? – запитала Гоуп, попри те що чула цю історію сотні разів.

– Навіть уночі, – запевнила її Роз.

– Як нічний вогник, – припустила Гоуп.

– Так, дуже схоже на нічний вогник, – сказала Роз, усміхнувшись. – Це сяйво допомагало всім почуватися в безпеці, як тобі допомагає нічний вогник.

– Здається, королева добра.

– Вона була дуже доброю королевою, – запевнила Роз онуку. – Дуже хорошою та справедливою. Принцеса знала, що якщо вона доїде до королівства тієї королеви, то буде в безпеці й одного дня принц знайде її там.

– Бо він обіцяв, – сказала Гоуп.

– Так, бо він обіцяв, – спокійно погодилася Роз. – Він пообіцяв зустрітися з нею, перетнувши рів біля трону королеви, де сяяло світло. Отже, принцеса вирушила за океан, до королівства мудрої королеви. І там вона нарешті опинилась у безпеці. Доки принцеса чекала на принца, вона познайомилась із сильним та добрим чарівником, який упізнав у ній принцесу, незважаючи на те, що вона була одягнена, немов жебрачка. Він

сказав принцесі, що кохає її й захищатиме протягом усього життя.

— А що сталося з принцом? — запитала Гоуп. — Принц приїде?

Роз очікувала на це запитання, тому що Гоуп завжди ставила його. Гоуп виросла в країні, де всі вірили в щасливий кінець. Але в п'ять років вона була занадто маленькою, щоб дізнатися, що щасливий кінець буває тільки в казках. Проте її історія була казкою, нагадала собі Роз. І тому вона відповіла на запитання так, як знала, тому що інколи їй також треба було вірити в казки.

— Так, моя люба, — сказала Роз, стримуючи сльози й дужче притискаючи онучку до себе. — Принц приїде. Одного дня принцеса знову його побачить.

Розділ 26

– Куди ми йдемо? – запитує Гевін, виходячи за мною надвір. Я починаю бігти вулицею Вайтголл, пішоходи з цікавістю дивляться на мене. Одна пара, туристи у футболках із написом «Я люблю Нью-Йорк» та з камерами на шиї, тицяють у мене пальцем і починають фотографувати. Я всіх їх ігнорую та мчу на вулицю Стейт. Гевін наздоганяє мене.

– Гоуп, що ти робиш?

– Якоб у Беттері-парку, – кажу я, не сповільнюючи крок.

Ми проходимо повз цегляну колоніальну будівлю праворуч від нас, і я помічаю, що це католицька церква. Задумуюся, чи уявляв собі Якоб, що *таміє* спочатку стане мусульманкою, а потім – католичкою та що всі її уявлення про Бога злилися в один складний образ.

– Звідки ти знаєш, де він? – запитує Гевін.

Ми зупиняємося, пропускаючи машини, а відтак перетинаємо Стейт і дістаємось яскраво-зеленого простору Беттері-парку.

– Про це йшлося в оповідях моєї бабусі, – кажу я.

Я хочу побігти через вулицю, але Гевін, напевно відчувши це, кладе руку мені на плече та прибирає її, коли на дорозі утворився прохід між автівками.

Він здивований, але переводить мене через дорогу, а потім повільно йде слідом. Ми пробігаємо повз туристів, що прогулюються, художників-портретистів

і вуличних торговців їжею та простуємо до широко-го чорного поруччя, яке відокремлює край острова від води. Я торкаюся руками холодного металу й дивлюся через неспокійну гавань на статую Свободи, погляд якої спрямовано на південний схід – на вхід у гавань Нью-Йорка. Саме її іммігранти бачили першою, коли їм відкривався краєвид острова Мангеттен.

– Якоб завжди був у розповідях бабусі, – бурмочу я, пильно вдивляючись у королеву з ліхтариком у руках, на яку я дивилася багато разів, проводячи літо в Нью-Йорку й не розуміючи, що це і є королева з розповідей *татіє*.

Я відриваю погляд від статуї Свободи й дивлюся вздовж поруччя спочатку ліворуч, а потім праворуч. На тротуарі безліч туристів, навіть такої зимної днини, коли вітер дме з води. На якусь мить мене охоплює розчарування. Скоріше за все, ми не зможемо знайти його серед цього людського натовпу.

Ґевін мовчить. Здається, він розуміє, що я загубилась у власному світі. Коли я починаю панікувати, гадаючи, що, можливо, помилилася, то раптом відчуваю, що він бере мене за руку, і я тримаю її так міцно, що й сама дивуюся. Не хочу, щоб Ґевін відпускав мене.

Я вже збираюся сказати «Може, я помилилася?», аж тут бачу його. Не відпускаючи Ґевінової руки, я йду праворуч, до ряду лавок нижче від блискучого поруччя. Я не знаю, чому я така впевнена, що то він, Якоб, але я впевнена в цьому ще до того, як роздивляюся його обличчя. Коло нього стоїть ціпок. Він ритмічно відбиває пальцями лівої руки по поруччю. До речі, так часто робить і моя дочка, коли про щось задумується.

– Це він, – кажу до Ґевіна.

Чоловік сидить обличчям до статуї Свободи, споглядаючи її так, ніби не може відвести погляд. Його волосся білосніжне, а на потилиці видніє лисина. Він одягнений у довгий чорний плащ, який чомусь здається мені царським.

– Принц, – бурмочу я більше собі, ніж Гевіну.

Коли ми перебуваємо за кілька кроків від нього, чоловік раптом повертається й дивиться на мене, і тієї миті в мене зникає будь-який сумнів. Це Якоб.

Він завмирає від подиву і розкриває рота. Я також заглядаю на місці. Ми пильно дивимось одне на одного. Він дуже схожий на Енні. Усі її риси, про походження яких колись запитував Роб, відображені на його обличчі. Такий самий вузький гострий ніс. Підборіддя з ямочкою. Високий величний лоб. Поки ми витріщаємось одне на одного, я впізнаю ще дещо: за цими окулярами в темній оправі я бачу свої очі кольору морської хвилі із золотим вкраплення. *Матіе* завжди казала, що вона любила дивитися на них понад усе у світі.

– Якоб Леві, – повільно кажу я.

Мої слова звучать як ствердження, а не запитання, тому що я знаю точно. Поруч зі мною стоїть Гевін, і я відчуваю, що він дужче стискає мою руку. Знаю, що на хвилину пізніше, ніж я, він розуміє, наскільки Якоб схожий на мою дочку й що це означає.

Якоб повільно киває, усе ще пильно розглядаючи мене.

– Мене звати Гоуп, – лагідно кажу я.

І роблю крок йому назустріч.

– Я онука Роз, – додаю.

Його очі наповнюються сльозами.

– Вона вижила, – бурмоче він.

Я повільно киваю. Якоб підходить ближче, його погляд прикутий до моїх очей. Я забираю свою руку з руки Гевіна та підходжу до Якоба. Тепер нас розділяє лише крок. Він повільно й невпевнено тягне руку до мого обличчя. Я підходжу ще ближче, аж доки не відчуваю його руку в себе на щоці, шорстку й покручену, але ніжнішу за будь-що у світі.

– Вона вижила, – повторює він.

А потім обіймає мене, і я відчуваю, що він трясеться, оскільки починає плакати. Я також обіймаю його й відчуваю, як сльози підступають до моїх очей. Мені

здається, що я тримаюся за уривок минулого, уривок, який усе доповнює. Я обіймаю кохання всього життя своєї бабусі сімдесят років по тому. І якщо я остаточно не збожеволіла, якщо не вигадала риси своєї дочки та власні очі, які побачила в цього чоловіка, то я обіймаю дідуся, про існування якого й не підозрювала.

— Вона ще жива? — запитує Якоб, нарешті випускаючи мене з обіймів. — Роз жива?

У його вимові чується французький акцент. Він говорить, як *татіе*. Він і далі тримає мої руки у своїх, так ніби боїться впасти, якщо відпустить їх. По його обличчю течуть сльози, як і по моїх щоках.

Я киваю.

— У неї стався серцевий напад. Вона в комі. Але вона жива.

Він важко дихає та кілька разів кліпає очима.

— Гоуп, — каже він. — Ти повинна відвезти мене до неї. Повинна відвезти мене до моєї Роз.

Розділ 27

Якоб не дозволяє нам заїхати до нього у квартиру, щоб зібрати його необхідні речі. Він наполягає, щоб ми виїхали на Кейп-Код якомога скоріше, не гайнуючи часу.

– Я маю побачити її, – каже він, неспокійно кидаючи погляд то на мене, то на Гевіна. – Маю побачити її якомога скоріше.

Гевін біжить за машиною, а ми з Якобом залишаємося на місці та чекаємо його. Річ у тім, що Якоб не може швидко ходити після того, як йому провели операцію на стегні. Доки ми очікуємо в північній частині Беттері-парку на тротуарі, Якоб дивиться на мене так, наче побачив примару. Я хочу поставити йому так багато запитань, але Гевін також має почути відповіді на них.

– Ти моя онука? – тихо запитує Якоб, доки ми чекаємо. – Еге ж?

Я повільно киваю.

– Либонь, так.

Усе здається таким дивним. Я не можу не думати про чоловіка, якого все життя називала дідусем. Це все так несправедливо стосовно нього. Але ж знову-таки очевидно, що він знав усю історію. Мабуть, він зробив свідомий вибір прийняти мою матір за власну дочку, навіть якщо вона нею не була.

– Ви дуже схожі на мою дочку, – визнаю я.

– У тебе є дочка?

Я киваю.

– Її звати Енні. Їй дванадцять років.

Якоб торкається моєї руки й дивиться мені у вічі.

– А твоя мати чи батько? Дитина, яку народила Роз?
Це був хлопчик чи дівчинка?

Уперше за весь цей час мені стає боляче від того, що моя мати померла, так і не познайомившись із Якобом, напевно, навіть не здогадуючись про його існування. Моє серце крається від того, що Якоб, своєю чергою, ніколи не побачить дитину, заради порятунку якої він утратив геть усе.

– Дівчинка, – лагідно кажу я. – Жозефіна.

Дитя Якоба, яке треба врятувати, щоб продовжити життя.

Я згадую знак на церкві біля шосе I-95 і здригаюся. Там було написано правду.

– Жозефіна, – повільно повторює Якоб.

– Вона померла два роки тому, – додаю я за хвилину. – Від раку молочної залози. На жаль.

Якоб видає звук пораненої тварини та злегка нахилиється вперед, наче щось невидиме вдарило його в живіт.

– О Господи, – бурмоче він за секунду й випрямляється. – Співчуваю твоїй втраті.

Мої очі наповнюються сльозами.

– А я співчуваю вашій, – кажу. – Я не можу висловити того, як мені шкода.

Якоб утратив сімдесят років. Він так і не познайомився зі своїм дитям. До цього моменту він навіть не знав, що вона вижила.

Ґевін зупиняється біля нас і виходить із машини. Ми обмінюємося поглядами, коли допомагаємо Якобу сісти на заднє сидіння. Я сідаю на сидіння спереду. Ґевін дивиться в усі дзеркала, чи безпечно виїжджати, а потім швиденько відїжджає від тротуару.

– Ми привеземо вас на Кейп якнайшвидше, – обіцяє Ґевін, дивлячись на Якоба в дзеркало заднього огляду. Їхні очі зустрілися.

– Дякую, юначе, – каже Якоб. – А ви хто?

Я сміюся, і напруження спадає, бо усвідомлюю, що я навіть не представила Гевіна. Я швидко пояснюю, що саме Гевін запустив увесь цей процес і допоміг мені сьогодні знайти Якоба.

– Дякую, Гевіне, за все, – каже Якоб після того, як я закінчую свою розповідь. – Ви чоловік Гоуп?

Ми з Гевіном обмінюємося незручними поглядами, і я відчуваю, як моє обличчя червоніє.

– Е-е-е, ні, сер, – кажу я. – Просто добрий друг.

Я кидаю погляд на Гевіна, але він дивиться прямо перед собою, зосередившись на дорозі.

Ми їдемо мовчки, доки не проминаємо автомагістраль Вест-Сайд, північний бік Гарлема на I-95 та через міст до материка.

– Можна у вас дещо запитати, містере Леві? – запитую я, розвертаючись до нього.

– Називай мене Якобом, будь ласка, – каже він. – Звичайно, ти можеш називати мене дідусем. Але для цього ще зарано.

Я важко ковтаю грудочку в горлі. Моє серце обкипає кров'ю за чоловіка, якого я все життя називала дідусем. Шкода, що я не знала правди, коли він був живий. Шкода, що я не встигла подякувати йому за те, що він зробив, щоб порятувати моїх бабусю та матір. Шкода, що я раніше не розуміла, що він сам утратив за весь цей час.

– Якобе, – кажу я згодом, – що трапилось у Франції? Під час війни? Бабуся ніколи не згадувала про ті часи; ми дізналися, що вона єврейка, лише кілька тижнів тому.

Якоб дивується:

– Як таке можливо? А що ж ви знали?

– Вона приїхала з Франції, – розповідаю йому я, – під іменем Роз Дюран. Усе моє життя вона ходила до католицької церкви.

– *Mon Dieu*¹, – бурмоче Якоб.

¹ О Господи (фр.).

– Я не знаю, що трапилося з нею під час Голокосту, – веду далі я. – З її сім'єю. З вами. Вона все тримала в секреті до останніх кількох тижнів, коли дала мені список імен і попросила поїхати до Парижа.

Я коротко розповідаю йому про свою поїздку до Парижа, про зустріч з Аленом та його приїзд сюди. Як об усміхається.

– Ален теж тут? – запитує він. – У Сполучених Штатах? Я киваю.

– Зараз він, напевно, з бабусею.

Розумію, що повинна зателефонувати йому та Енні й розповісти їм, що знайшла Якоба. Але зараз я дуже хочу почути його історію.

– Будь ласка, розкажіть, що трапилося. Я майже нічого не знаю.

Якоб киває, але замість того, щоб почати говорити, він відвертається до вікна. Деякий час він мовчить, а я сиджу, розвернувшись у його бік і пильно дивлячись на нього. Гевін кидає на мене погляд.

– З тобою все гаразд? – стиха запитує він.

Я киваю і усміхаюся, а потім знову повертаюся до заднього сидіння.

– Якобе, – спокійно кажу я.

Здається, що я витягнула його з трансу.

– Так, пробач. Просто мене переповнюють емоції. – Він прокашлюється. – Що ти хотіла б знати, моя люба Гоуп?

Його погляд настільки теплий, що моє тіло одночасно наповнюється смутком та радістю.

– Усе, – бурмочу я.

Якоб починає розказувати свою історію. Він розповідає, як зустрів бабусю й Алена в Люксембурзькому саду у вечір перед Різдвом 1940 року і як із першого погляду зрозумів, що вона буде коханням його життя. Він розповідає, що рано приєднався до лав Опору, позаяк його батько був залучений туди, а також оскільки вірив, що євреї мусять самі себе захищати. Він розповідає, що

вони з бабусею часто розмовляли про спільне майбутнє в Америці, де вони будуть вільними й почуватимуться в безпеці, де людей не переслідували за релігійні вподобання.

— Америка здавалася чарівною країною, — каже він, дивлячись у вікно. — Я знаю, що зараз, у сьогоднішньому світі, молоді люди сприймають свободу як належне. Усі речі, які ви маєте, усі вольності, якими насолоджуєтеся, — це все маєте від народження. Однак під час Другої світової війни в нас не було прав. Під окупацією Німеччини євреїв вважали за найнижчу верству суспільства, загрозу для німців і для багатьох французів. Ми з Роз мріяли про життя, де цього не буде, і таким місцем для нас стала Америка. Америка була мрією. Ми планували переїхати сюди разом та будувати родину.

Якоб замовк, але згодом заговорив:

— А потім настав той жакхливий вечір. Сім'я Роз не вірила нам, не вірила, що починається облава. Я наполіг, щоб вона пішла зі мною, тому що вона повинна захистити нашу дитину. Вона була на другому місяці вагітності. Лікар це підтвердив. Тоді ми обоє знали, що найважливіше — це захистити нашу дитину, наше майбуття. І Роз зробила найскладніший вибір у своєму житті, але насправді то був єдиний вибір, який вона могла зробити. Вона почала переховуватися.

Я відчуваю, як починаю тремтіти через слова Якоба, легкий французький акцент у його голосі та емоційність, із якою він розповідає свою історію. Мені здається, що я переглядаю якийсь фільм.

— А Паризька соборна мечеть?

Якоб має здивований вигляд.

— О, то ти провела дослідження.

Він робить паузу.

— Це була ідея мого друга Жана-Мішеля, який також був у лавах Опору. На той час він уже допоміг кільком дітям-сиротам покинути країну за допомогою людей із мечеті після того, як депортували його батьків. Він

знав, що мусульмани рятують євреїв, хоча вони здебільшого допомагали дітям. Але Роз була вагітна й здавалася дуже юною. Тому, коли Жан-Мішель звернувся до лідерів мечеті по допомогу, вони погодилися.

Згідно з планом, її треба було доставити до мечеті, де її мали переховувати як мусульманку деякий час, – протягом кількох тижнів, а може, і місяць, – аж доки не буде безпечно вивезти її з Парижа. Потім її мали таємно вивезти завдяки грошам, які я передав Жану-Мішелю, до Леона, де вона отримала б фальшиві документи в християнській організації під назвою «Християнська дружба» й вирушила далі на південь, можливо, до групи «Допомога дітям». Зазвичай її представники допомагали дітям євреїв виїхати до нейтральних країн, але ми знали, що вони, скоріш за все, прийняли б Роз та допомогли б їй, адже їй було лише сімнадцять і вона була вагітна. Проте я не знаю, що трапилося насправді та як вона втекла. Ти знаєш, як вона вибралася?

– Ні, – кажу йому я. – Одне думаю, що вона зустріла мого дідуся, коли він був в армії в Європі. Гадаю, це він привіз її до Сполучених Штатів.

Якоб здається ображеним.

– Вона вийшла заміж за іншого? – тихо запитав він. Він прокашлявся.

– Вона, напевно, думала, що я помер. Я сказав їй, що вона повинна вижити й захистити дитину попри будь-що.

Якоб замовкає, а потім запитує:

– Він хороша людина? Чоловік, за якого вона вийшла заміж?

– Він був хорошою людиною, – спокійно кажу я. – Він помер дуже давно.

Якоб киває й опускає очі.

– Мені шкода.

– А що трапилося з вами? – запитую я після тривалої паузи.

Якоб довго дивиться у вікно.

– Я повернувся за сім'єю Роз. Вона попросила мене про це, але, правду кажучи, я й сам це зробив би. Я легенько постукав у двері. Мені відчинив батько Роз. Він лише глянув на мене й усе зрозумів. «Вона вже пішла, чи не так?» – запитав він. Я ствердно кивнув і сказав, що вона в безпеці. Він глянув на мене розчаровано. Я досі пам'ятаю вираз його обличчя та його слова: «Якобе, ти дурень. Якщо через тебе вона загине, я ніколи тобі не пробачу».

Протягом години я даремно намагався розповісти йому те, що знаю. Я сказав йому, що облава розпочнеться за кілька годин, що в газеті *l'Université Libre*¹ повідомляли, що кілька тижнів тому німці отримали дані тридцяти тисяч євреїв, які проживали в Парижі. Я розповів йому про попередження комуністів-євреїв, які говорили про повне знищення, і про те, чому нам не можна здаватися в полон.

Батько Роз знову похитав головою й назвав мене дурнем. Він сказав, що навіть якщо мої плітки й правда, то заберуть тільки чоловіків. І лише чоловіків-іммігрантів. Тому, за його словами, його родина в безпеці. Я сказав, що чув, ніби цього разу забирають не лише чоловіків і не тільки іммігрантів. І крім того, оскільки мати Роз народилася в Польщі, деякі представники влади могли вважати, що її діти не є французами. Він міг скористатися шансом. Але він мене не послухав.

Якоб зітхає й замовкає на деякий час. Я дивлюся на Гевіна. Коли він кидає на мене погляд, я бачу, що його обличчя бліде й сумне. Я бучу сльози в його очі. Не думаючи, що роблю, я тягнуся до нього й беру його правицю, що лежить на стегні. Спершу він здається здивованим, але потім усміхається, просовує свої пальці крізь мої й ніжно стискає. Я кліпаю очима кілька разів і розвертаюся до Якоба на задньому сидінні.

– Ви зробили все, що могли, – кажу йому я. – Я впевнена, що бабуся знає, як ви старались. А ви старались.

¹ «Вільний університет» (фр.).

– Так, старався, – погоджується Якоб. – Однак я не зробив усього можливого. Я вірив, що облава розпочнеться, але не був аж такий упевнений, щоб переконати батька Роз. Розумієте, мені було лише вісімнадцять. Я був хлопчиськом. І в ті часи хлопчисько не міг переконати чоловіка у своїй правоті. Я часто думаю, що якби постарався краще, то врятував би їх усіх. Але правда в тому, що я знав, що чутки могли виявитися хибними, тому говорив не так переконливо, як мусив. Я ніколи не пробачу собі, що не старався краще.

– Це не ваша провина, – бурмочу я.

Якоб хитає головою й дивиться вниз.

– Моя люба Гоуп, я пообіцяв їй захистити їх. Але не зробив цього.

Він видає хрипкий звук і знову відвертається до вікна.

– Тоді були інші часи, – веде далі Якоб після тривалої паузи. – Але я був відповідальний за ліпший результат.

Він зітхає довго й тяжко і продовжує свою розповідь:

– Коли я вийшов із будинку Роз, то рушив додому. Мої батьки були там і моя молодша сестра, яка мала лише дванадцять років. Мій батько знав, як і я, що наближається, тому був готовий. Ми пішли до ресторану його друга в Латинському кварталі, власник якого погодився сховати нас у підвалі. Я міг би взяти туди Роз, але ризик був занадто великим. Скоро всі побачили б, що вона вагітна, і я знав, що якби її схопили, то одразу вбили б. Тому мені треба було вивезти її з Франції, доставити в безпечне місце, де німці ніколи її не знайшли б.

Ми з батьком вирішили, що найбезпечніше для нашої сім'ї буде перечекати облаву, заховавшись, а потім продовжити життя, будучи насторожі, щоб знати, коли наступатимуть німці. Тієї ночі та два наступні дні ми ховалися в тісній кімнатці в підвалі ресторану, гадаючи, чи знайдуть нас. Наприкінці третього дня ми вийшли голодні та змучені, вірячи, що найгірше позаду.

Я дуже хотів піти до Паризької соборної мечеті, бо знав, що Роз там. Але батько зупинив мене. Він нагадав мені, що якщо я піду, то наражу на небезпеку Роз і всіх, хто там є. Проте через Жана-Мішеля я дізнався, що вона в безпеці. Я попросив його переказати їй, що зі мною також усе гаразд, що я невдовзі до неї приєднаюсь, але не знаю, чи їй переказали. Через два дні до нас прийшли французькі поліцаї. Вони забрали нас із батьком. Вони знали, що ми є учасниками руху Опору, і така була розплата за нашу діяльність.

Маму із сестрою вони також забрали й доправили в транзитний табір до Дрансі, де нас розділили й розмістили в різних бараках. Більше я ніколи їх не бачив, хоча пізніше дізнався, що їх перевели в Аушвіц, як мене й батька.

Ми всі мовчимо хвилину. Я помічаю, як сонце за вікном кидає довгі тіні на поля вздовж автомагістралі між штатами. Мені стає лячно, коли я думаю, як Якоба та його сім'ю забрали в табір смерті. Я заледве ковтаю грудочку в горлі.

– Що трапилося з вашою родиною? – обережно запитує Ґевін у Якоба.

Він стискає мою руку та стривожено дивиться на мене. Якоб глибоко вдихає.

– Мама із сестрою не пройшли первинний відбір у таборі Аушвіц. Мати була хвороблива та слабка, а сестра здавалася занадто маленькою для дванадцяти років і була визнана непридатною для роботи. Їх одразу забрали до газової камери. Я молюся за те, щоб вони не розуміли, що відбувається. Та, боюся, мама знала достатньо, щоб усе розуміти. Я можу уявити, яка нажахана вона була.

Якоб робить паузу, збираючись на силі. Я не можу висловити свої думки, тому чекаю на подальшу розповідь.

– Нас із татом відправили до бараків, – веде далі він. – Спершу ми намагались якомога підбадьорювати один одного. Проте невдовзі він сильно занедужав.

В Аушвіці лютувала епідемія тифу. Спочатку в батька ночами була пропасниця, потім слабкість, а відтак жакливий кашель. Наглядачі все одно змушували його працювати, і хоча я та інші в'язні намагались якнайбільше полегшити йому роботу, хвороба виявилася смертним вироком. Я був біля нього останньої ночі, коли лихоманка вбивала його тіло. Він помер восени 1942 року. Я не можу назвати ні день, ні тиждень, ані місяць, тому що в Аушвіці час зупинився в нормальному розумінні цього слова. Я знаю лише, що він помер до того, як випав сніг.

– Мені дуже шкода, – нарешті кажу я.

Мої слова звучать надзвичайно недоречно.

Якоб повільно киває та деякий час дивиться у вікно, перш ніж повернутися до нас.

– Насамкінець він пізнав мир. Коли люди помирали в таборах, вони були схожі на дітей, які заснули, невинних та безтурботних. Мій батько мав такий самий вигляд. Я був радий бачити його обличчя таким, адже знав, що він нарешті вільний. У юдаїзмі ідея раю не так чітко визначена, як у християнстві. Але я вірив і досі вірю, що батько знайшов моїх матір та сестру. І це заспокоює мене навіть сьогодні. Думка про те, що вони воз'єдналися та знову разом.

Якоб усміхається, але його усмішка гірка й сумна.

– В Аушвіці є вивіска: «Робота звільняє». Та правда полягає в тому, що лише смерть звільняє. І моя сім'я нарешті була вільна.

– Як вам вдалося вижити? – запитує Гевін. – Ви були в Аушвіці понад два роки, правильно?

Якоб киває.

– Майже два з половиною роки. Але, правду кажучи, у мене не було вибору. Я обіцяв Роз повернутися по неї. І я не міг і не хотів ламати свою обіцянку. Після звільнення я вирушив на її пошуки. Я був такий упевнений, що знову зустрінуся з нею, що ми будемо разом, що ми зможемо ростити нашу дитину вдвох, що, можливо, у нас народяться ще діти й що ми забудемо про війну.

Ми з Гевіном захоплено слухаємо історію Якоба про його повернення до Парижа, про відчайдушні пошуки Роз, про глибоку віру в те, що вона вижила. Він розповідає нам про розпач, який відчував, не знайшовши її, про розмови з Аленом, якому було самотньо та страшно після втрати сім'ї й про якого дбала Міжнародна організація з питань біженців.

– Нарешті я приїхав в Америку, – каже він, – тому що саме тут ми з Роз домовилися зустрітися. Розумієте, я намагався додержати слова. І ось протягом останніх п'ятдесяти дев'яти років я чекав на неї на пагорбі в Беттері-парку. Саме там ми домовилися зустрітися. Я завжди вірив, що вона прийде.

– Ви приходили туди щодня? – запитую я.

Якоб усміхається.

– Майже щодня. Звісно, я влаштувався на роботу, але приходив перед роботою й після неї. Я не з'являвся там лише тоді, коли зламав стегно та коли проходив реабілітацію, а також після подій одинадцятого вересня, тому що тоді в парк не пускали. Насправді я стояв у парку, коли перший літак урізався у Всесвітній торговельний центр. – Секунду він мовчить, а потім стиха додає: – Того дня світ удруге був зруйнований на моїх очах.

Мені потрібен деякий час, щоб усвідомити сказане.

– Чому ви були впевнені, що бабуся прийде? Хіба ви не почали вірити, що вона померла?

Він якусь хвилину обдумує мої запитання.

– Ні. Я б відчув. Я знав би.

– Як? – обережно запитую я.

Я не хочу виказати йому неповагу, просто не можу собі уявити, як хтось жив протягом сімдесяти років самотин лише відчуттям.

Якоб дивиться у вікно, а потім повертається до мене з ледь помітною сумною усмішкою.

– Я б відчув душею, Гоуп, – каже він. – Розумієш? Між людьми не так часто виникає такий зв'язок, який був у нас із твоєю бабусяю. Такі люди назавжди пов'язані

одне з одним. Якби вона померла, з нею померла б і часточка моєї душі. Коли Бог поєднав нас, Він зробив нас двома половинками одного цілого.

Гевін раптом стискає мою руку й дивиться на мене широко розплющеними очима.

– Що? – запитую я в нього.

Замість відповісти мені, він дивиться у дзеркало заднього огляду.

– Якобе, що ви маєте на увазі? – запитує він. – Як Господь вас поєднав?

Перш ніж Якоб відповідає, я розумію, на що натякає Гевін і що Якоб збирається сказати.

– Того дня, коли ми з Роз одружилися, – каже він, – ми стали одним цілим в очах Господа.

Я важко ковтаю грудку в горлі.

– Ви з бабусею одружилися? – повторюю я.

Якоб здивовано глипає на мене.

– Звісно, – відповідає він. – Щоправда, таємно. Ви ж розумієте. Наші сім'ї не знали про одруження. Вони думали, що ми ще занадто молоді. Ми хотіли, щоб настав той день, коли церемонія шлюбу відбудеться в їхній присутності, щоб відсвяткувати з людьми, яких ми любили найдужче. Проте такої нагоди нам не випало.

Я силкуюся збагнути, аж раптом розумію, що це все означає. Якщо моя бабуся була заміжня за Якобом, то її шлюб із моїм дідусем був несправжній. Мені знову стає його шкода, адже він утратив більше, ніж думав.

Чи він усе знав? Чи, можливо, поїхавши до Парижа в 1949 році, мій дідусь дізнався, що Якоб Леві живий, що саме лиш існування Якоба анулювало його союз із бабусею? Чи через це він сказав бабусі, що Якоб загинув? Від цієї думки мені стає зле, і я тямлю, що можу ніколи не дізнатися відповіді.

– Ви побралися з бабусею, тому що вона була вагітна? – наважуюся запитати я.

– Ні, – Якоб різко хитає головою. – Ми побралися, тому що кохали одне одного. Ми одружилися, бо

боялися, що війна нас розлучить. Ми взяли шлюб, оскільки вірили, що нас поєднала доля. Я думаю, ми зачали дитину в ніч після весілля: саме тоді ми вперше були близькі.

Я заплющую очі, воліючи усвідомити це все. Моя мати не була небажаною дитиною двох підлітків – вона була зачата в шлюбі. Вона з'явилася на світ після того, як Якоб та *татіе* засвідчили своє кохання перед Богом. Вона, я та Енні – залишки союзу між двома спорідненими душами, у яких дуже складна доля.

– Невже ти не розумієш? – після тривалої паузи запитує Якоб. – Увесь цей час я мав рацію. Роз вижила. Десь глибоко в серці я знав це. І зараз я нарешті знову побачу її.

Якоб засинає, коли ми проїжджаємо Провіденс. Ми з Гевіном їдемо мовчки, споглядаючи тьмяне вечірнє світло, кожен поринувши у власний світ.

Я не знаю, про що думає Гевін, але його обличчя сумовите. Я відчуваю те саме. І я не знаю напевне, чому саме. Адже від возз'єднання, на яке чекали сімдесят років, нас відокремлюють лічені години, але замість радості я відчуваю порожнечу. Гадаю, що це тому, що все втрачене перевершує все здобуте. Так, *татіе* жила вільним та безпечним життям. Так, вона народила мою матір, яка народила мене. Бабуся дбала про родину, оскільки обіцяла Якобу захистити її. І так, Якоб жив усі ці роки й зазнав багато чого за цей час. Утім, вони обоє несли свій тягар самотужки, хоча насправді не повинні були. Через непорозуміння, а можливо, і брехню вони втратили кохання, у яке я ніколи не вірила.

Але тепер вірю. І мене це лякає, адже я знаю, що ніколи не відчувала нічого такого. Навіть близько.

Гевін зупиняється на заправці за Фолл-Рівер. Доки Якоб спить на задньому сидінні, я виходжу з машини й телефоную Енні. Я розповідаю їй, що ми знайшли Якоба й усі разом повертаємося додому. Я всміхаюся,

коли вона верещить із радості й біжить розповісти Алєну. Я чую, як він захоплено кричить на задньому фоні. Я запевняю дочку, що ми приїдемо за дві години чи навіть менше й що Якоб сам їй усе розповість.

– Мамо, мені не віриться, що ти це зробила, – каже вона.

– Це не лише я, – кажу я. – Це також була й ти, люба. І Гевін.

Я дивлюсь у бік машини та Гевіна, який заправляє її, стоячи до мене спиною. Він чує потилицю, замислившись.

– І Гевін також, – повторюю я.

– Дякую, мамо, – каже Енні.

У її голосі чути тепло, якого я не помічала вже досить давно, і я вдячна за нього.

– То який він?

Я розповідаю їй, як знайшла Якоба в Беттері-парку, що він добрий та ввічливий і що всі ці роки він кохав *татіє*.

– Я так і знала, – м'яко озивається Енні. – Я знала, що він і далі її кохав.

– Ти мала рацію, – кажу я. – Побачимось за кілька годин, люба.

Я кладу слухавку. Повільно йдучи до автівки, я підводжу очі до перших зірок, які починають засівати небо. Я згадую всі вечори, коли *татіє* сиділа біля вікна, чекаючи на зорі. Мені стає цікаво, що ж вона шукала. Кохання всього свого життя, яке весь час було так близько?

Коли я підходжу до Гевіна, він дивиться на мене, ніжно всміхаючись.

– З тобою все гаразд? – запитує він.

Він дістає пістолет із горловини бака, ставить його назад у фіксатор і закручує кришку бака.

– Так, – відказую, дивлячись на заднє сидіння, де міцно спить Якоб.

Раптом мене переповнюють емоції. Сльози котяться по моїх щоках.

– Усе це по-справжньому, – кажу я. – Усе це.

Я не сподіваюся, що Гевін зрозуміє мене, але він розуміє.

– Я знаю, – бурмоче він.

Він пригортає мене, я кладу голову йому на груди та обіймаю його, відчуючи, як відпускаю свій тягар. Я плачу в його обіймах і не знаю напевно, чи плачу я через Якоба та *татіє*, чи через себе.

Ми довго стоїмо, тримаючи одне одного в обіймах, тому що слова не потрібні. Тепер я знаю, що принц існує, і що люди, які люблять тебе найдужче, можуть тебе врятувати, і що в долі можуть бути на нас більші плани, ніж ми розуміємо. Урешті-решт, я знаю, що казки справджуються, якщо маємо достатньо сміливості повірити в них.

Розділ 28

Пиріг у формі зірки

ІНГРЕДІЄНТИ

3 чашки борошна

1 чайна ложка солі

3 чайні ложки цукру-піску

1 чашка кулінарного жиру

1 яйце

1 чайна ложка білого оцту

1 чашка та 4 чайні ложки води окремо

1 чашка сушеного інжиру, подрібненого

1 чашка чорносливу, подрібненого

1 чашка червоного або білого винограду без кісточок,
порізаного та поділеного

6 чайних ложок коричневого цукру

1 чайна ложка кориці

½ чашки очищеного від шкірки мигдалю

1 чайна ложка маку

Кориця з цукром для присипки (цукор, перемішаний
із корицею в пропорції 3 до 1)

СПОСІБ ПРИГОТУВАННЯ

Приготувати скоринку, просіявши разом борошно,
сіль і цукор-пісок. За допомогою ножів або кухонно-
го комбайна збивати разом із жиром, аж доки суміш

не перетвориться на товсті крихти. Додати яйця, оцет та 4 столові ложки води до сухої суміші й перемішати за допомогою ложки, а потім вимісити посипаними борошном руками, поки з тіста не сформується м'яч.

Покласти тісто в холодильник та дати охолонути протягом 10 хвилин, потім розділити навпіл. Розкачати одну половину тіста в круг і застелити ним 9-дюймову форму для пирога. Відкласти другу половину. Попередньо розігріти духовку до 350 градусів.

Перемішати інжир, чорнослив, $\frac{1}{2}$ чашки порізаного винограду, коричневий цукор, корицю та 1 чашку води в глибокій каструлі середнього розміру. Поставити на плиту на середній вогонь і помішувати, доки цукор не розчиниться й суміш не закипить. Зменшити вогонь до середньо низького, накрити каструлю кришкою й залишити на 20 хвилин. Зняти кришку та постійно помішувати ще протягом 3–5 хвилин, доки більша частина рідини не випарується й суміш не стане схожою на густий джем. Зняти з плити.

Доки начинка охолоджується, викласти мигдаль тонким шаром на деко та смажити в духовці протягом 7–9 хвилин, аж поки мигдаль не зарум'яниться.

Вийняти мигдаль із духовки й додати у фруктову суміш. Додати мак і $\frac{1}{2}$ чашки решти порізаного винограду. Добре перемішати.

Викласти фруктову суміш на готову нижню скоринку пирога. Розкачати залишки тіста у квадрати розміром 10 на 10 дюймів. Розрізати на смужки завширшки $\frac{1}{2}$ дюйма та викласти їх у формі зірки, схрещуючи на краю скоринки пирога. Злегка посипати корицею із цукром.

Випікати протягом 30 хвилин або ж доки скоринка не стане золотаво-коричневою. Дістати з духовки й дати повністю охолонути. Можна зберігати в холодильнику протягом 5 днів. Подавати холодним або кімнатної температури.

Вода, у якій Роз плавала, почала забарвлюватися в різні кольори – приглушені молочні, які нагадували їй картини Клода Моне, чиї роботи вона так любила в дитинстві. У похмурій глибині плавали водяні лілії та плачуча верба. Інколи вона помічала тополі, які залишали тіні на поверхні, високо над нею.

У дитинстві Роз завжди мріяла поїхати в Живерні – місто, де Моне створив так багато своїх відомих картин. Вона думала, що це найгарніше місце у світі.

Лише подорослішавши, вона зрозуміла, що те місце було не гарніше, ніж будь-яке з тих, які вона бачила. Просто Моне так зображував його на своїх полотнах. Одного разу вони з Якобом поїхали в Аржантей – місто неподалік від Парижа, де певний час жив і творив Моне. Роз розчарувалася, тому що місто, хоча й було гарне, але не таке незвичне, як його зображував Моне.

Тоді вона зрозуміла, що краса залежить від сприйняття. Після війни вона з жахом усвідомила, що більше не бачить тієї краси ні в чому. Попри те що вона невіразно розуміла, що світ і досі гарний, їй здавалося, що краї його картин змазані, а світло зникло.

А зараз, коли м'які кольори огортали її в цих таємничих глибинах, з яких вона не могла вибратися, вона плавала та слухала. Вона знову чула голоси десь далеко, над поверхнею цього великого й ніжного моря. Вона спробувала змусити себе піднятися на поверхню. Їй раптом стало дуже важливо, хто там. Їй здалося, що цього разу вона почула дещо інше.

Повільно зринаючи ближче до поверхні, оповитої лагідними водами, вона бачила кольори, які нагадали їй сукню, зшиту на її таємне весілля. 14 квітня 1942 року. Вівторок. Дата, яку вона ніколи не забуде. Вона взяла тканину у своєї подруги Жаклін. Вона єдина знала про

їхні з Якобом плани. Проте Жаклін забрали першого ж тижня облави в березні. Її заарештували за те, що вона була іноземка та єврейка. Її зникнення стало передвісником жажів, які на них очікували. Але Роз ще цього не знала. Не в прекрасний день свого весілля.

Сукня мала багато шарів прозорої тканини. Роз знадобилося більш як місяць, щоб пошити її в темряві ночі у своїй кімнаті. Коли її сестра Елен запитувала, що вона робить, Роз ховала сукню під подушки та вигадувала якесь виправдання. Вона завжди вірила, що десь глибоко в душі Елен здогадувалася. І хоча її непокоїло, що сестра потайки осуджує їхні з Якобом стосунки, у нічній пітьмі Роз відчувала, що Елен раділа, що бодай одна з них знайшла вихід зі смутку, який згущувався навколо.

Роз не хотіла одягати білу сукню на весілля, хоча, звичайно, досі була незаймана. Одначе білий колір був символом невинності, а в той час у Парижі не залишилося нічого невинного.

Тому вона приїхала в різнобарвній сукні, відтінки кольорів нагадували їй небо на світанку. Тоді це була її улюблена частина дня. Світло-блакитний. Ніжно-рожевий. Світло-жовтий. Світло-абрикосовий. Тьмяно-лавандовий. Здавалося, тіло Роз загорнуте в тисячі шарів тканини. Вони огортали її з надзвичайною легкістю, що нагадувала хмари.

— Ти найгарніша дівчина, яку я коли-небудь бачив, — сказав їй Якоб, коли вона зайшла до кімнати.

І погляд, яким він на неї дивився, був доказом його слів. Він говорив щиро. Вони поглянули одне одному у вічі, і в його очах вона побачила їхнє майбутнє: спільне життя далеко за межами Парижа і, звісно, дітей, багато дітей. Вони сміялися б, розповідали історії та старіли в обіймах одне одного. Тієї миті в них попереду було ціле життя, безкінечно щасливе. І Роз дозволила собі повірити в нього.

— Я кохаю тебе, — пробурмотіла вона йому.

І зараз, плаваючи в цьому морі, Роз зрозуміла, що це зовсім не море, а тисячі прозорих шарів її весільної сукні, які заколисують її своєю м'якістю. Вона бачила кольори, що їх так старанно зшивала разом, і збагнула, що бачить крізь них, але нечітко. Вони були приємні на дотик, достоту так само, як і того квітневого дня, що зостався так далеко в минулому.

Вона прислухалася, повільно підіймаючись до поверхні. І потім Роз раптом зрозуміла. Вона напевно вже померла. Вона здивувалася, чому не второпала цього раніше. Це ж було так очевидно. Звісно! Саме тому вона чула голос Алена всі ці дні: він кликав її додому, показуючи їй шлях у цьому лагідному дивосвіті, шлях туди, де весь цей час перебувала вся її родина. Вони не на небесах, вони тут, у цьому багат шаровому дивному світі. Утім, можливо, це і є небеса. Звідки їй знати, якими на дотик були хмари? Можливо, зараз вона бачила схід сонця. Можливо саме тепер дивне море сповниться світлом зсередини.

Відтак Роз була впевнена, що померла й що небеса були справжні, адже почула голос свого кохання. Він кликав її:

— *Reviens à moi*¹.

Голос Якоба долинав до неї зверху.

— *Reviens à moi, mon amour*! Повернися до мене, любове моя!

Роз хотіла відповісти. Вона спробувала відгукнутися.

— Я йду, Якобе!

Та слова померли в неї всередині.

Аж потім вона відчула, як він бере її під руку. Вона одразу впізнала, що це Якоб. Вона всюди впізнала б його дотик, хоча від останнього разу, коли він торкався її, минуло сімдесят років. Його рука огорнула її, як і тоді, тепло, сильно, знайомо. Ця рука дуже давно врятувала її.

Вона знала, що він пригортає її до себе через стільки років. Напевно, це означає, що він пробачив їй те, що

¹ Повернися до мене (фр.).

вона відправила його на смерть. Її серце переповнювала любов, а в очах вона відчувала сльози. Протягом усіх цих років Роз сподівалася на його прощення.

Вона глибоко вдихнула повітря й усвідомила, що море пахне лавандою. Цей самий запах вона вдихала в день свого весілля. Вона була вдома, нарешті вдома. Вона міцно тримала руку Якоба й почала нарешті зривати на поверхню.

Розділ 29

Першою помітила Енні.

– Мамо, – шепоче вона, несамовито шарпаючи мене за руку, доки я спостерігаю, як Якоб, нахилившись над *tatie*, каже щось французькою.

Ми приїхали до лікарні приблизно годину тому, і відтоді Якоб не відходить від неї.

– Що трапилося, любя? – запитую я, не в змозі відвести погляд від сцени, яка здається прекрасною та сумною водночас.

– Вона рухається, мамо! – каже Енні. – *Mamie* рухається.

Я усвідомлюю, що вона має рацію, і чомусь боюся. Із захватом спостерігаю, як ліва рука *tatie* злегка смикається та стискає руку Якоба. Він і далі шепоче їй, але зараз уже швидше.

– Вона що?.. – починає говорити Ален, але його голос зривається, коли він дивиться на *tatie*.

– Вона прокидається, – бурмоче Гевін, який стоїть поруч.

Ми всі спостерігаємо, як рухаються її повіки. І хай яким неймовірним це здається, але вона й справді розплющує очі. Я знаю, що хтось із нас має покликати лікаря чи медсестру, але я наче прикипіла до місця, на якому стою, і не можу поворухнутися.

Mamie голосно видихає, наче хтось довго затримувал її подих. Її очі хутко оглядають кімнату, аж доки

не зупиняються на Якобі й не округляються. Вона щось нерозбірливо каже не своїм голосом. Здається, вона хоче згадати, як треба розмовляти.

– Моя Роз, – каже Якоб. – Я тебе знайшов.

Вона ворушить губами, потім видає звук, схожий на стогін, і каже:

– Ти... тут.

Її голос такий скрипучий і хриплий, але точно її. Вона пильно дивиться на Якоба, який плаче, коли нахилиється й легко цілує бабусю в губи.

– Так, я тут, Роз, – бурмоче він.

Вони пильно дивляться одне на одного, ніби не вірячи своїм очам.

– Ми... – Голос *татіе* зривається, але вона пробує знову: – Ми... на небесах?

Вона розтягує слова, як патоку, але говорить рішуче. Якоб робить важкий вдих.

– Ні, любове моя. Ми на Кейп-Коді.

Хвилину *татіе* здається здивованою. Потім вона оглядає кімнату затуманеними очима. Спочатку вона бачить мене, потім Енні та Гевіна і, нарешті, свого брата.

– Алене? – шепоче вона.

– Так, – просто каже він. – Так, Роз. Це я.

Вона дивиться на Якоба, не вірячи власним очам.

– Ален... живий? Ти, Якобе... ти живий? – шепоче вона йому.

– Так, любове моя, – каже Якоб. – Ти врятувала мене.

Очі *татіе* наповнюються сльозами, які починають текти вниз її обличчям, як річки.

– Я не... Я не врятувала тебе, – шепоче вона. – Як ти можеш таке казати?..

Вона зупиняється, хапаючи повітря.

– Я попросила тебе... повернутися. Це все моя провина.

– Ні, – каже Якоб. – Ти ні в чому не винна, люба Роз. Я жив, позаяк вірив, що колись знову тебе побачу. Саме завдяки тобі я прожив усі ці сімдесят років. Я ніколи не припиняв шукати тебе.

Вона й далі пильно дивиться на нього.

– Хтось має покликати лікаря, – шепоче Ґевін позаду мене.

– Ага, – ледь відповідаю я.

Проте ніхто з нас не рухається.

Через хвилину *matie* злегка повертає головою, доки не фокусує погляд на мені.

– Гоуп?

– Так, *matie*, – кажу я, роблячи крок уперед.

– Чому... ти плачеш? – запитує вона, затинаючись.

– Тому що...

Я розумію, що не можу пояснити.

– Тому що я дуже за тобою скучила, – нарешті відповідаю я, розуміючи, що це щира правда.

Вона знову переводить погляд на Якоба.

– Як?.. – запитує вона.

Він киває, розуміючи, що вона хоче запитати.

– Гоуп знайшла мене, – каже він. – Гоуп, Енні та їхній друг Ґевін.

– Ґевін? – запитує вона.

Вона знову дивиться на нас, докладаючи певних зусиль, аби розгледіти Ґевінове обличчя. Вона розгублена.

– Хто такий Ґевін? Ви?

– Так, мадам, – відповідає Ґевін. – Ми зустрічалися кілька разів. Я ремонтую будинки в місті. Я... Я друг вашої онуки.

– Так, – бурмоче *matie*. – Так, я знаю.

Вона на секунду заплющує очі, а розплющивши їх знову, пильно роздивляється Якоба. Потім переводить погляд на мене.

– Як... як ти знайшла мого Якоба? – шепоче вона.

– Це все той список, що ти дала, – кажу я. – Той, завдяки якому я поїхала до Парижа.

Matie здається здивованою, і я розумію, що вона не має уявлення, про що я говорю. Такої драматичної миті я майже забула, що в неї хвороба Альцгеймера.

– Але ж це було в казках, – додаю я, доки вона пильно дивиться на мене. – У твоїх казках, які зрештою привели нас до нього. Я не знала, що вони реальні.

– Вони реальні, – бурмоче *татіе*. Вона дивиться на Гевіна й говорить: – Звичайно. Усі казки справжні.

Матіе переводить погляд на Алена. Її очі наповнюються сльозами.

– Алене, – ніжно мовить вона.

– Як ти впізнала мене після стількох років? – запитує він.

– Ти... мій брат, – чітко каже вона.

Бабуся починає говорити швидше. Здається, вона прокидається й починає згадувати слова.

– Я впізнала б тебе де завгодно.

– Пробач, що не знайшов тебе раніше, – каже Алел. – Я не знав... Я не знав, що ти жива. Я згайнував стільки років.

Матіе заплющує очі. Вона знову плаче.

– Я думала... ви померли, – каже вона. – В Аушвіці. У місці, яке я уявляла... мільйон разів.

– А я думав, що ти померла, – бурмоче Алел.

Відтак *татіе* переводить погляд на Енні.

– Леона? – каже вона.

Енні опускає плечі. Моє серце обливається кров'ю, адже знаю, що доньці боляче від того, що прабабуся не впізнає її.

– Ні, *татіе*, – каже Енні. – Хто така Леона?

Цього разу відповідає Якоб:

– Леона була моєю молодшою сестрою.

Зараз він уважно дивиться на Енні.

– Господи, Енні. Ти дуже на неї схожа.

Енні переводить погляд на *татіе* та дивиться на неї великими очима.

– Ти багато місяців називала мене Леоною, – каже вона. – Це її ти мала на увазі?

Матіе розгублена.

Енні зиркає на Якоба.

– Що сталося з Леоною?

Якоб дивиться на мене, і я злегка киваю. Енні вже доволі доросла, щоб знати правду.

– Вона померла, моя люба, – каже він. – У таборі Аушвіц. Проте, думаю, вона не страждала, Енні. Я думаю, що вона померла спокійно.

Очі Енні наповнюються сльозами.

– Мені шкода, – бурмоче вона. – Мені шкода вашої сестри.

Якоб ніжно всміхається до неї.

– Я бачу її в тобі, – каже він. – І це мене тішить.

Він розвертається до *татіе* та знову нахиляється до неї.

– Роз, Леона померла багато років тому. Цю дівчинку звати Енні. Твоя правнучка. – Він робить паузу й каже: – Наша правнучка.

Енні пильно дивиться на мене, і я згадую, що досі не розповіла їй. Я не розповіла їй, що Якоб одружився з *татіе* дуже давно й був справжнім батьком моєї мами. Я тягнуся до неї та стискаю її руку.

– Я поясню все пізніше, – шепочу.

У дочки вигляд розгублений і трішки стривожений, але вона киває.

Зараз *татіе* розглядає Енні.

– Енні, – нарешті каже вона.

Я бачу по бабусиних очах, що вона впізнає її.

– Наймолодша.

– Так, мадам, – бурмоче Енні.

– Ти... славна дівчинка, – каже *татіе*. – Я пишаюся... У тебе... є душа. Вона нагадує мені... те, що я втратила. Ніколи не відпускай її.

Енні різко киває.

– Добре, *татіе*.

Нарешті *татіе* повертається до Якоба, який досі схиляється над нею.

– Любове моя, – ніжно каже вона. – Не плач.

Я усвідомлюю, що тіло Якоба здригається від ридання й що по його щоках котяться сльози.

– Тепер ми разом, – веде далі *матіе*. – Я чекала на тебе.

Вони уважно дивляться одне на одного, і лише через деякий час я розумію, що не дихаю.

Я дивлюся, як Якоб нахиляється вперед та повільно й ніжно цілує *матіе* в губи, заплющуючи очі. Здається, він більше не хоче рухатися. Тієї миті я згадую ще одну казку. Якоб дуже схожий на принца, який цілує сплячу красуню, пробуджуючи її зі сну, що тривав сотню років. Саме тоді я розумію, що вона також дуже довго спала, протягом сімдесяти років, а прожила лише половину життя.

– Назавжди, кохання моє, – каже Якоб.

Матіе всміхається до нього й дивиться йому у вічі.

– Назавжди, – бурмоче вона.

Розділ 30

По третій годині вранці, за кілька годин після того, як Енні, Ален, Гевін та я залишили *татіе* наодинці з Якобом, вона спокійно померла уві сні.

Якоб сидів біля її ліжка протягом наступних кількох годин, а коли на світанку він вийшов із таксі перед пекарнею, яку *татіе* відкрила багато років тому, то здавався вже іншим чоловіком. Я очікувала, що він буде сумним та пригніченим, тому що чекав сімдесят років лише для того, щоб побачити, як його кохана помирає. Та його очі, навпаки, сяяли – не так, як тоді в Нью-Йорку, коли я вперше зустріла його. Окрім того, здавалося, він помолодшав років на десять.

Згодом медсестри розповіли мені, що Якоб розмовляв із *татіе* всю ніч, і коли нарешті вони прийшли перевірити її стан та зрозуміли, що вона померла, вони побачили усмішку на її обличчі, а Якоб і далі тримав її за руку й шепотів їй слова незнайомою їм мовою.

Гевін зателефонував рабину, який прийшов на зустріч зі мною, Якобом та Аленом. Ми разом спланували похорон згідно з юдейськими традиціями. Лише тоді я зрозуміла, що *татіе* завжди залишалася юдейкою. Можливо, як і казала, вона також була католичкою й мусульманкою. Проте якщо, як казала *татіе*, Бога можна знайти всюди, розумно було відправити її в останню путь тією дорогою, якою вона ввійшла в цей світ.

Ми по черзі сидимо з *tatie*. Гевін пояснив мені, що, згідно з єврейськими традиціями, померлого не можна залишати самого. Наступного дня її поховали в дерев'яній труні біля моєї мами та дідуся. Я не знала, як краще вчинити, дізнавшись, що шлюб *tatie* з Якобом фактично анулював її шлюб із моїм дідусем. Одне Якоб допоміг мені ухвалити рішення. Він поклав свої руки на мої й ніжно сказав:

– Господу неважливо, де ти спочиватимеш. Думаю, Роз хотіла б, щоб її поховали тут, адже вона жила тут із чоловіком, який забезпечив їй нове життя, а також біля дочки. *Нашої дочки*.

Наступні кілька днів я працювала в пекарні, але мені було неспокійно на серці. Я відчувала, що в моїй душі утворилася порожнеча. Я залишилася сама проти всього світу: я відповідала за пекарню, я відповідала за дочку, я відповідала за продовження сімейних традицій, які лише починала осягати.

Увечері шостого дня після смерті *tatie* Ален повів Енні на прогулянку, а ми з Якобом сидимо біля каміна. Я слухаю, як він плутано розповідає про життя після війни.

– Пробач мені, Гоуп, що мене не було поруч у твоєму дитинстві, – каже він, стискаючи мою руку.

Я відчуваю, як тремтять його руки.

– Я все віддав би, щоб бути поруч. Але ти гарна, мила жінка. Ти так нагадуєш мені Роз, жінку, якою, як я завжди вірив, вона стане. І ти також виховала хорошу дочку з добрим серцем.

Я дякую йому й пильно дивлюсь у вогонь, роздумуючи, як поставити йому запитання, що жевріє в моїй голові відтоді, коли я зустріла Якоба.

– А як же мій дідусь? – нарешті лагідно запитую я. – Тед, Якоб схиляє голову й довго споглядає полум'я.

– Твій дідусь напевно був чудовим чоловіком, – нарешті каже він. – Він побудував добру родину, Гоуп. Якби я мав нагоду, то подякував би йому за це.

– Уся ця історія була несправедлива до нього, – м'яко кажу я. – Пробачте, – додаю після паузи. – Я не хотіла вас образити.

– Звісно, ні, – швидко відказує Якоб. – І ти маєш рацію. Він робить паузу й довго дивиться на вогонь.

– Він назавжди залишиться твоїм дідусем, Гоуп. Я знаю це. Знаю, що ти ніколи не любитимеш мене так, як любила його, тому що ти знала його все життя.

Я хочу сказати щось, прагнучи заперечити, бо ці слова несправедливі до Якоба. Але він підіймає руку й зупиняє мене.

– Я завжди шкодуватиму, що мене не було поруч у ті моменти, коли він був. Але так склалося життя. І ми мусимо це прийняти. Ти можеш лише дивитись у майбутнє. Ти можеш змінити майбуття, а не минуле.

Я вагаюся й киваю.

– Мені шкода, – кажу я.

Але мої слова звучать невпевнено та мляво.

– Бабуся розповідала вам щось про нього? – запитую я. – Перед смертю?

Він киває, відводячи погляд.

– Роз намагалася все пояснити, – каже він. – Мені здається, вона думала, що має допомогти мені зрозуміти. Та, правду кажучи, я завжди все розумів, Гоуп. Війна розділила нас, і деякі речі не можна возз'єднати.

– Що вона вам розповіла?

Якоб переводить на мене погляд.

– Вона приїхала в Іспанію наприкінці 1942 року. Там вона познайомилася з твоїм дідусем. Він був в американському військовому літаку, який збили над Францією, і, як і твоя бабуся, він утік до Іспанії. Йому допомогли люди у Франції, які співпрацювали з країнами-членами антифашистської коаліції. Він із твоею бабусею ховалися в одному будинку, там вони й познайомилися. Він закохався в неї, а вона скоро мала народити дитину. У той час до країни прибувало багато євреїв із Франції, людей, яких Роз знала в минулому житті, і вони сказали

їй, що я помер. Спершу вона не вірила, але дехто з них стверджував, що бачив, як я помер на одній із вулиць Парижа. Інші розповідали, що бачили, як мене ведуть у газову камеру в Аушвіці.

– Господи, – бурмочу я, не знаючи, що ще сказати.

Якоб дивиться у вікно. Мороз уже підбирається до шибки, заступаючи нам далечінь.

– Спочатку Роз не вірила, – повторює Якоб. – Вона сказала, що не відчувала цього душею. Але що більше людей говорили їй про це, то дужче вона переконувалася в тому, що я помер. Та насправді вона відчувала, що я живу в дитині в її лоні. Тоді вона знала, що повинна захистити нашу дочку будь-якою ціною. Тому, коли Тед зробив їй пропозицію та сказав, що відвезе її в Сполучені Штати до пологів, вона знала, що дитя здобуде шанс отримати громадянство, а саме про це ми разом мріяли. Це дало б нашій дитині змогу рости в країні, де вона завжди була б вільною.

Вона поїхала до Сполучених Штатів разом із твоїм дідусем, який одружився з нею, – повільно веде далі Якоб. – Вони вказали його батьком у свідоцтві про народження Жозефіни, щоб уникнути ускладнень. Пізніше вони дали хабара, щоб рік народження змінили та щоб ніхто не піддавав сумніву їхню історію. Твій дідусь попросив у бабусі лише одного: він хотів виховувати Жозефіну як свою власну дочку й ніколи не розповідати їй про мене.

– Отже, вона ніколи не розповідала моїй матері про вас?

Якоб хитає головою.

– Вона сказала, що шкодує про це найбільше в житті. Однак Тед був чудовим батьком, і тому вона відчувала, що повинна додержати дану йому обіцянку. Роз обміняла одне життя на інше. Вона ніколи не забувала про домовленість. Але Роз сказала, що намагалася розповісти про мене Жозефіні в інший спосіб.

– У казках, – бурмочу я. – Ви завжди були героєм казок, які вона розповідала матері та мені.

Я роблю паузу й раптом згадую те, що *татіє* якось розповіла мені.

— Але мій дідусь їздив до Парижа, чи не так? Він мусив дізнатися, що сталося з вами та сім'єю бабусі.

Якоб глибоко вдихає, киваючи.

— Твоя бабуся не змогла пояснити цю частину історії, — каже він. — А я не наважився сказати їй, що Тед міг увесь час знати правду. Тоді я був у списках. Я ще не переїхав до Сполучених Штатів. Я не переїжджав до 1952 року. Я робив усе можливе, щоб мене можна було знайти, бо я не вірив, що Роз загинула. Я вірив, що вона вижила й що ми знайдемо одне одного.

Думаю, ми ніколи не дізнаємося, що трапилося насправді, — веде він далі. — Проте, якщо, повернувшись додому, твій дідусь сказав твоїй бабусі, що я помер, думаю, він знав, що бреше.

— Щоб захистити життя, яке він із нею почав, — кажу я, і раптом мені стає зимно.

Я нахиляюся до вогню.

Якоб киває.

— Так. Я погоджуюсь. Але чи можна звинувачувати його? Він любив Роз і Жозефіну, яка стала його дочкою. Його життя з ними було чудове. Якби Роз дізналася, що я вижив, він напевно втратив би все. Він робив геть усе можливе, щоб порятувати свою сім'ю. І я не можу звинувачувати його за це. Я ж фактично зробив те саме, чи не так? Я приймав рішення, щоб захищати тих, кого любив найдужче. Ми всі ухвалюємо рішення й жертвуємо чимось, вважаючи, що чинимо правильно.

Я ковтаю грудочку в горлі.

— Але це він завадив вам із бабусею бути разом. Він розлучив вас на сімдесят років.

— Ні, моя люба, — каже Якоб. — Нас розлучила війна. Світ з'їхав із глузду. І твій дідусь не відповідає за те, що трапилося. Ні він, ні я, ані Роз. Усі ми приймали рішення. Усі ми мусимо жити з власним каяттям.

– Мені шкода, – озиваюсь я.

Мені здається, ніби я прошу в Якоба пробачення за свого дідуса й за те, як несправедливо він вчинив. Але він ледь хитає головою.

– Не треба, – каже він. – Перед смертю твоя бабуся попросила пробачити їй. Вона думала, що зрадила мене, вийшовши заміж за Теда. Утім я відповів, що їй не потрібне моє прощення, тому що вона вчинила слушно. Цілком правильно. Вона вчинила так, як вважала за належне, тому що вірила, що так буде краще для нашої дочки. Найважливіше, що Роз вижила. Як і Жозефіна. Як і ти з Енні. Попри те що сталося, Роз урятувала дитину – плід нашого кохання – та забезпечила їй життя, про яке ми завжди мріяли, вільне життя.

– А ви все життя чекали на неї, – кажу я.

Якоб усміхається.

– Я знайшов її. Тепер я спокійний.

Він знову тягнеться до моєї руки й довго дивиться мені у вічі.

– Ви продовження нашого роду. Ти й Енні. Ви маєте шанувати своє коріння, особливо тепер, коли знаєте правду.

– Але як?

– Дослухаючись до свого серця, – відповідає Якоб. – Життя буває складним. Певні події розділяють нас. Але наші рішення спрямовують долю. Серце допоможе визначити пріоритети. Твоя бабуся завжди це знала.

Я опускаю голову.

– Проте як мені знати, що треба робити?

Не знаю, як пояснити, що моє серце завжди приводило мене лише до прикрощів.

– Ти знатимеш, – каже Якоб. – Просто слухай. Усі відповіді вже є всередині тебе.

Наступного ранку, уже збираючись їхати до пекарні, я заходжу до вітальні й бачу, що Якоб дивиться у вікно й сидить на тому-таки місці, де я залишила його

минулого вечора. Мені цікаво, чи він милується зірками так, як це робила *татіє*.

— Агов, Якобе, — кажу я, беручи ключі з кухонного столу. — Я йду. Якщо хочете, можете пізніше підїхати до пекарні. Я спечу для вас пиріг у формі зірки.

Він не відповідає, тож я йду до стільця та стаю навколїшки поруч із ним.

— Якобе?

Його очі заплющені. На обличчі застигла спокійна усмішка, наче він бачить гарний сон і не хоче прокидатися. Мені цікаво, чи він думає про бабусю.

— Якобе, — кажу я знову.

Я злегка торкаюся його руки й усе розумію.

— Якобе... — тихо бурмочу я.

Сльози струменіють по моїх щоках.

Його рука холодна, як і шия, якої я ніжно торкаюся. Він помер. І я чомусь зовсім не здивована. Усе життя він намагався знайти *татіє*. І зараз у нього є вічність, щоб надолужити втрачене.

Я не турбую його. Я не буджу Алена й Енні. Я не їду до пекарні. Я просто сиджу поруч із ним, поруч із чоловіком, який, проявивши хоробрість багато років тому, подарував мені життя задовго до того, як я народилася. Я плачу. Плачу за всім, що втрачене, і за всім, що знайдене. Я плачу за бабусею та за мамою, яка так і не дізналась історію свого народження. Плачу за Енні, тому що вона має пережити значно більше втрат, аніж можна в такому віці. І я плачу за собою, тому що не знаю, що робити. Я не знаю, як знайти відповіді, що, як казав Якоб, уже є в моєму серці.

Після тривалих роздумів ми з Аленом вирішили поховати Якоба біля *татіє*. У нього більше не було родичів, і ми не могли уявити його похованим в іншому місці, ніж біля кохання його життя. «Я знайшов її, — сказав він мені останнього вечора. — Тепер я спокійний».

Еліда Вайт та її мати приїхали з Пембрука на похорон. Усі ми стоїмо гуртом — мусульмани, християни

і юдеї – і слухаємо слова рабина біля могили. Я дивлюся на схід, куди буде спрямований надгробок на могилі Якова. Надгробок на могилі *татіе* також дивитиметься на схід. Через кілька хвилин на небі з'являться перші зірки, як вони це завжди робили та робитимуть. Я розумію, що, допоки на небі будуть зірки, Яков виконуватиме свою обіцянку кохати *татіе*. Зірки, за якими вона колись спостерігала, тепер тихо спостерігатимуть за нею та коханням її життя, що нарешті повернулося до неї.

Розділ 31

Зима на Кейп-Коді триває довго й навіює тугу, а цього року здається, що час зупинився, оскільки я чекаю, коли ж у мене заберуть пекарню. Наразі немає перспективних покупців, які хотіли б придбати її в глухий зимовий сезон. Але банк усе одно воліє забрати її в мене. Метт не робить нічого, щоб запобігти цьому, а я його не прошу. Щоранку, коли мій подих зависає в повітрі, як клубок замерзлого диму, я думаю, чи зникне спадщина *татіє* саме цього дня. Доти я буду управляти пекарнею, тому що це єдине, що вмію робити.

Ви можете подумати, що цю пору року я люблю найменше через смуток і низькі продажі. Але мені завжди було спокійно в зимові місяці. Вечори до заходу сонця такі тихі, що, коли самотня чайка ячить над морем, її крик чути в моєму котеджі. Коли я гуляю пляжем, замерзла крига хрумтить під моїми ногами в стоптаних чоботах. Окрім того, Мейн-стрит нагадує місто примар перед святами. Коли я приїжджаю до пекарні вранці, мені інколи здається, що я єдина людина в цьому зимовому дивокраї, і я уявляю, що робила б, якби мене ніхто не бачив.

Третього тижня листопада Ґевін запрошує мене на вечерю та в кіно, і хоча я відмовляюся, він приходить за кілька днів і запрошує Енні, Алена й мене на День подяки у свій родинний будинок поблизу Бостона. Того дня я сильно тужу за *татіє*, і мої нерви на межі через

пекарню, тому й зриваюся на ньому, сама того не бажаючи.

– Послухай, я вдячна тобі за все, що ти зробив для мене та моєї сім'ї, – кажу я Гевіну.

Мені стає ніяково.

– Але я не можу вчинити так з Енні, – додаю.

Гевін здається розгубленим та ображеним.

– Вчинити як?

– Спробувати побудувати взаємини з кимось таким, як ти.

Він пильно дивиться на мене.

– З таким, як я?

Я почуваюся жакливо. Проте мушу вчинити так само, як *татіе*, котра поставила на перше місце дитину, нехтуючи власні потреби.

– Ти чудовий, Гевіне, – намагаюся пояснити я. – Та Енні так багато втратила останнім часом. Зараз їй потрібна стабільність. А не ще хтось, хто може зникнути з її життя.

– Гоуп, я не планую зникати.

Я опускаю очі.

– Але ж ти не можеш пообіцяти мені сьогодні, що завжди будеш поруч? – запитую.

Гевін не відповідає, тому я веду далі:

– Звісно ж, ні. І я ніколи не просила б тебе про таке. Але я не можу впустити у своє життя того, хто може хоча б якось скривдити мою дочку.

– Я б ніколи... – починає Гевін.

– Пробач, – суворо кажу я, ненавидячи себе.

Я дивлюся, як він стискає щелепи.

– Гаразд, – озивається Гевін і виходить, не промовивши більше жодного слова.

– Пробач, – бурмочу я після того, як він уже пішов.

Цього року Ханука збігається з Різдвом, тому Ален вирішує залишитися, щоб ми могли разом побути на свята. Перші два тижні грудня Енні проводить із Робом, але другу половину місяця вона буде зі мною, поки Роб та його

подруга відпочиватимуть на Багамах. Завдяки цьому Ален зможе розповісти їй про єврейські святкові традиції. Ми обмінюємося подарунками й запалюємо свічки на семи-свічнику так само, як це робила *tatie* сімдесят років тому, коли вірила, що на неї чекає щасливе життя з Якобом. Сум після її смерті оповив нас туманом. Одначе інколи я замислювалася, через що ми тужимо: через її життя чи смерть? Адже вона померла з усміхом на обличчі, а зовсім скоро до неї приєднався той, хто знав, як закінчити пазл, про який її рідні навіть не здогадувалися.

Я вже місяць не бачилася з Ґевіном. Це на краще, переконую себе я. Ми з Енні лише починаємо знаходити спільну мову. Вона щойно починає мені довіряти. Зараз я не можу вплутувати чоловіка в наші стосунки. Я хочу, щоб вона знала, що завжди буде на першому місці.

Ален намагається поговорити зі мною про це в останній день Хануки, до того як повернутись у Париж. Але він не розуміє мою позицію.

– Ти небайдужа Ґевіну, – каже мені Ален. – Він допоміг тобі знайти мене та Якоба. Він був добрий до твоєї дочки. Він не мав всього цього робити.

– Знаю, – відповідаю я. – Він чудовий хлопець. Але нам добре й без нього.

– Я знаю, але чи хочеш ти бути без нього? – запитує Ален, уважно розглядаючи моє обличчя. Він робить це в такий спосіб, що я розумію: він уже знає відповідь.

Я знизую плечима.

– Мені не потрібен ніхто, кого в мене ніколи не було.

– Нам усім потрібні люди, які нас люблять, – каже Ален.

– У мене є Енні, – відповідаю я.

– Та я, – погоджується Ален, усміхаючись.

Я всміхаюсь у відповідь.

– Знаю.

– Ти не віриш у кохання? – запитує він після тривалої паузи. – Хіба ти не бачила його? Між Якобом і твоєю бабусею воно було очевидне.

Я ледь знизую плечима у відповідь.

Правда, яку я не можу пояснити Аленові, полягає в тому, що зараз я вірю в кохання, що може існувати між чоловіком та жінкою. Я мушу подякувати *татіє* за це розуміння. І я буду завжди вдячна їй, тому що не очікувала засвоїти цей урок. Гадаю, у цьому випадку є дочкою своєї матері.

Та моє серце міцно скуте кригою, як годівничка, що примерзла до нашого ганку на задньому дворі. Навіть якщо кохання існує, це не означає, що я здатна до його проявів. Інколи вночі я замислююся, чи можу любити Енні належним чином, чи я таки назавжди успадкувала холод від своєї матері. Енні – моя дитина, і я не задумуючись віддам своє життя або ж відмовлюся від будь-чого, аби її життя було краще. Проте чи можна назвати це любов'ю? Не знаю. І якщо я не впевнена, що належним чином проявляю любов до дочки, то як можу повірити, що здатна любити когось іншого?

Окрім того, мені здається, що *татіє* трималася за своє кохання до Якоба, немов за линву, яка не дала їй потонути. Та з часом линва перетворилася на зашморг, який із кожним роком затягувався все щільніше. Такою може бути любов, якщо їй дозволити.

Ґевін мав рацію: навколо мого серця є захисні шари, і я не знаю, чи зможе хтось подолати їх. Я не вірю, що залишилися люди, які хочуть мені допомогти. Щоб відштовхнути Ґевіна, знадобилася лише одна розмова. Він повністю зник із мого життя. Я зрозуміла, що він ніколи особливо й не переймався мною. Яка ж я була дурна, що повірила в дещо інше. Настільки дурною, що це розбиває мені серце.

Тридцятого грудня Ален поїхав назад до Парижа, Енні приходить до пекарні о другій по обіді, хоча мала бути вдома зі своєю подружкою Донною. Її мама погодилася, що дівчатка вже достатньо дорослі, щоб побути в моїй оселі кілька годин без нагляду дорослих.

– Усе гаразд? – одразу запитую я. – Де Донна?

– Вона пішла додому.

Енні всміхається.

– Тобі телефонували.

– Хто?

– Містер Еванс, – каже вона, маючи на увазі єдиного в місті юриста з операцій із нерухомістю. – *Matie* залишила заповіт.

Я хитаю головою.

– Ні, цього не може бути. Ми вже дізналися б про це. *Matie* померла минулого місяця.

Енні схиляє голову вбік.

– Отже, я брешу?

Я збираюся відповісти, але вона веде далі:

– Він сказав, що *matie* не хотіла, щоб він телефонував тобі до 30 грудня, бо вона написала тобі листа й побажала, щоб ти прочитала його в переддень Нового року.

Я пильно дивлюся на дочку.

– Ти жартуєш?

Енні знизує плечима.

– Так сказав містер Еванс. Зателефонуй йому, якщо мені не віриш.

Тож я телефоную Томові Евансу, одному з багатьох чоловіків у місті, з якими час від часу зустрічалася моя мати, коли я була дитиною. Своїм серйозним, обережним тоном він каже мені, що заповіт справді існує, як і лист. Він також говорить, що я можу прийти будь-коли завтра та забрати їх, незважаючи на те що завтра – субота та свято.

– Закон не спить, – підсумовую Еванс.

Його слова викликають у мене сміх, адже всі в місті знають, що, зайшовши до кабінету Тома Еванса, ви знайдете його радше сплячим на столі з пляшкою віскі в руці, ніж за роботою.

Наступного дня я починаю пекарню раніше та йду до офісу Тома, розташованого за кілька кварталів вниз по Мейн-стрит. Сонце світить яскраво, хоча я знаю, що за кілька годин воно зникне в морі востаннє цього року.

Енні сьогодні з татом, який пообіцяв відвезти її, Донну та двох інших її подруг до Чатема¹ на святкування Нового року. Я планую провести вечір на пляжі на самоті, навіть якщо мені знадобиться кілька теплих вовняних ковдр, щоб захиститися від холодного вітру, що дме з гавані. Нещодавно я думала, скільки татіе провела ночей, розглядаючи небо, тому мені здалося правильним провести рік саме таким чином, у тому місці, де небо видно найкраще.

Я знімаю пальто та шапку й заглядаю до офісу Тома. Він куняє за столом, але я не бачу біля нього пляшки спиртного. Я зупиняюся, перш ніж постукати. Зараз йому вже майже сімдесят років. Знаю, що Том Еванс закінчив старшу школу одного року з моєю мамою, і, побачивши його, я раптом дуже хочу зустрітися з мамою.

Я легенько стукаю у двері, і він миттю прокидається. Він ворушить папери та прокашлюється, очевидно, щоб удати, ніби й не спав.

– Гоуп! – вигукує Том. – Заходь!

Я заходжу в офіс, і Том указує мені на один зі стільців перед своїм столом. Підвівшись, він шукає щось у своїй тумбочці з теками, доки ми розмовляємо про те, як швидко росте Енні й що його двоюрідній онуці Лілі сподобалось імбирне печиво, яке він купив у пекарні на Різдво дорогою до Плімута², де мешкає його сестра з родиною.

– Я рада, що воно сподобалося, – кажу. – Моя бабуся обожнювала готувати це печиво на свята.

Бувши у віці Енні, я досить серйозно ставилася до роботи оздоблювача імбирного печива. Я «одягала» усі маленькі фігурки в цукрові шапки, рукавички, а інколи навіть у костюм Санти.

– Я пам'ятаю, – каже Том, усміхаючись мені.

¹ Чатем – місто в графстві Барнсстал, штат Массачусетс, США. Розташоване на південному сході Кейп-Коду.

² Плімут – місто в окрузі Плімут штату Массачусетс. Є одним із двох адміністративних центрів округу.

Він нарешті дістає потрібну теку з тумбочки й сідає за стіл.

– Лілі попросила зробити замовлення на наступний рік. Вона запитала, чи ти можеш приготувати імбирних чоловічків у ковзанах?

Я сміюся.

– Тепер вона захоплюється ковзанням?

– Торік вона божеволіла від їзди на конях, балету, а тепер – від ковзання, – каже він. – Хто знає, що буде наступного року.

Я всміхаюся.

– Ви знаєте, – тихо кажу я. – Боюся, наступного року пекарні вже не буде.

Том здіймає брову.

– Як же так?

Я киваю й опускаю погляд.

– Банк вимагає повернути позику. У мене немає грошей. Останні кілька років були важкі для економіки.

Хвилину Том мовчить. Він надягає окуляри й вивчає один із документів, які дістав із теки.

– Ти знаєш, якби то була сцена з фільму «Це прекрасне життя»¹, зараз я мав би сказати, що всі мешканці міста допоможуть урятувати пекарню.

Я сміюся.

– Так. А Енні бігала б, говорячи, що кожного разу, коли на Землі теленькає дзвінок, янгол на небі отримує крила.

Це мій улюблений фільм. Ми з Енні та Аленом дивилися його напередодні Різдва минулого тижня.

– А ти хочеш урятувати пекарню? – запитує Том через деякий час. – Якби в тебе був шанс щось змінити, ти взялася б до чогось іншого?

Я обмірковую відповідь на його запитання.

¹ *It's a Wonderful Life* – американський фільм режисера Френка Капрі, знятий у 1946 році. Екранізація твору Філіпа Ван Дорена Стерна.

– Ні. Я понад усе хочу її врятувати. Не знаю, як я відповіла б на це запитання кілька місяців тому. Проте зараз вона означає для мене дещо інше. Я знаю, що це моя спадщина.

Я всміхаюся та знову згадую фільм.

– Де щедрі жителі міста, коли вони тобі потрібні?

– Гм, – каже Том.

Він вивчає документ, який тримає в руках, відтак дивиться на мене, а в кутиках його рота грає усміх.

– А якби я сказав, що для порятунку пекарні тобі не потрібні мешканці міста?

Я уважно дивлюся на нього.

– Як це?

– Дозволь пояснити, – починає Том. – Скільки грошей тобі треба, щоб покрити всі витрати, повернути собі пекарню і працювати в нормальному режимі?

Я пирхкаю, відвертаючись. Якби хтось інший поставив мені це запитання, воно прозвучало б грубо. Я знаю Тома цілу вічність і знаю, що він не втручається в моє життя. Просто він такий уже є.

– Значно більше, ніж у мене є, – нарешті кажу я. – Набагато більше, ніж коли-небудь матиму.

– Гм, – Том надягає окуляри для читання та уважно читає написане на сторінці.

– Тобі вистачить три з половиною мільйона доларів? Я кашляю.

– Що?

– Три з половиною мільйона, – спокійно повторює він. Він дивиться на мене поверх скелець окулярів.

– Це розв'яже твої проблеми?

– Ще б пак.

Я сміюся збентежено.

– Ви що, купили мені лотерейний білет на Різдво?

– Ні, – відповідає юрист. – Саме стільки заощаджень та інших коштів мав Якоб Леві. Коли ти зв'язалася зі мною з приводу влаштування його похорону минулого місяця, пам'ятаєш, як я телефонував його адвокату

в Нью-Йорк? Той, чиє ім'я було на документах на його власність?

– Звісно, – бурмочу я.

Хоча Якоб більше не одружувався й не мав інших родичів, яких би ми знали, я думала, що мусимо сповістити когось про його смерть, особливо якщо ми планували поховати його на Кейпі. Гевін допоміг мені знайти адвоката, який значився в його старих документах.

– Якоб Леві залишив увесь свій спадок твоїй бабусі або її прямим нащадкам, – веде далі Том. – Очевидно, він вірив, що вона вижила й що знайде її. Так він сказав своєму адвокату.

– Чекайте, то...

Мій голос зривається, тому що я не можу досягнути почутого.

– Ти є наступним прямим нащадком Роз Дюран-Маккенна, котра, як ми зараз уже знаємо, відома як Роз Пікар, – пояснює Том. – Усі статки Якоба твої.

– Зачекайте, – кажу я, намагаючись зрозуміти. – Ви кажете, що в Якоба було три з половиною мільйона доларів?

Том киває.

– І тепер я кажу тобі, що в тебе є три з половиною мільйона. Звісно, після підготовки багатьох документів.

Він знову дивиться в папери.

– Здається, приїхавши до Сполучених Штатів, пан Леві працював помічником офіціанта на готельній кухні, потім став управителем готелю й, нарешті, одним із його власників. Так пояснив його адвокат. Очевидно, він став мільйонером у 1975 році та почав займатися добродійністю, допомагаючи людям, які вижили під час Голокосту. З його першого готелю утворилася ціла мережа із семи успішних готелів. Він продав свою частку три роки тому. Частина його коштів буде витрачена на щорічні внески на благодійність. А решта – тобто три з половиною мільйона – дістанеться тобі.

– Але він нічого не розповідав, – кажу я.

Том знизую плечима.

– Його адвокат сказав, що він був дуже скромний. Завжди жив економно. Він наймав приватних детективів, які шукали твою бабусю. Проте він не знав, що вона змінила прізвище. Він не міг її знайти.

– Господи, – бурмочу я.

І досі не можу повірити в те, що чую.

Том киває.

– Це ще не все, – веде він далі. – Твоя бабуся також дещо залишила. Звичайно, оплата пансіонату майже спорожнила її рахунок, але трішки коштів таки залишилося. Приблизно сімдесят п'ять тисяч доларів. Цього вистачить, щоб сплатити позику на дім твоєї матері.

Я хитаю головою.

– Неймовірно, – бурмочу.

– І ще є лист, – додає Том. – Твоя бабуся надіслала його мені у вересні. Лист запечатаний. У записці, яку твоя бабуся надіслала мені, вона просила передати його тобі напередодні Нового року в той рік, коли вона помре.

Грудочка в горлі не дає мені відповісти. Я кліпаю очима, воліючи приховати сльози, коли Том передає мені вузький конверт.

– Ви знаєте, що в ньому? – запитую я, опанувавши себе.

Том хитає головою.

– Чому б тобі не піти додому й не прочитати його. Мені треба, щоб ти підписала кілька документів, і тоді гроші твоєї бабусі перекажуть на твій рахунок. Адвокат Якоба Леві вже працює над тим, щоб його гроші також переказали тобі. Незабаром вони будуть у тебе. А я тим часом поговорю з Меттом у банку, якщо хочеш.

Я киваю.

– Поясніть йому, що я викуплю пекарню, – кажу. – Я більше не платитиму банку. Хочу, щоб вона завжди належала моїй родині.

– Зрозумів, – відповідає Том.

Він робить паузу.

– Гоуп? – невпевнено запитує він.

– Так?

Він зітхає й дивиться у вікно.

– Знаєш, твоя мама пишалася б тобою.

Я хитаю головою.

– Не думаю, – кажу я. – Я завжди була розчаруванням для неї. Либонь, інколи вона думала, що краще б не народжувала мене.

Я ніколи не промовляла цих слів уголос, і я не знаю, навіщо говорю їх зараз, а особливо Томові Евансу.

– Це неправда, Гоуп, – лагідно каже Том. – З твоєю мамою було важко мати справу. Ти це знаєш. Але ти була центром її життя, знала ти це чи ні.

– Ні, не була, – кажу я. – Ви були. І всі чоловіки, які приходили в її життя й зникали. Не ображайтеся.

– Навіть не думаю, – відповідає Том.

– Мені здається, вона постійно шукала те, що не могла знайти, – припускаю я.

– Наприкінці свого життя вона це знайшла, – каже він. – Однак, можливо, уже було запізно намагатися пояснити тобі.

Я підводжу очі.

– Що ви маєте на увазі?

Том Еванс зітхає.

– Вона завжди казала, що була занадто холодна, щоб дбати про когось.

– Вона казала це вам?

Мені здавалося, що мама не була аж так заглибленою в себе. Та насправді я навіть не знала, що вона спілкується з Томом. Гадала, якщо люди зникали з її життя, то вони зникали назавжди. Мене дивує, що мати впустила його назад. Том знизує плечима.

– Ми розмовляли багато про що. Особливо насамкінець. Я думаю, що, помираючи, твоя мати шкодувала про чимало речей. Лише наприкінці свого життя вона збагнула: те, що вона шукала, було просто перед нею.

Я кліпаю очима.

– Що ви маєте на увазі?

– Вона любила тебе, – каже Том. – Проте замолоду не могла цього второпати. Думаю, що все життя вона шукала любові, піддаючи сумніву власне вміння любити, а зрештою зрозуміла, що це вміння завжди було в неї. Вона любила тебе. І якби вона усвідомила це раніше, можливо, усе склалося б інакше.

Я дивлюся на нього. І не знаю, що відповісти.

– Іди читай лист від бабусі, Гоуп, – лагідно каже Том. – І якщо ти хочеш вивчити бодай якийсь урок із життя матері, то десь далеко за обрієм не шукай того, що просто перед тобою.

Того вечора я телефоную Енні, воліючи розповісти їй про спадщину Якоба, якої вистачить, щоб викупити пекарню, оплатити її навчання в коледжі, а багато грошей ще й залишиться. Я слухаю, як вона скаженіє від радощів на іншому кінці лінії, та всміхаюсь, обіцяючи собі, що буду ще більше працювати над нашими сунками. Усе налагодиться. Вона славна дитина, і я розумію, що мені треба старатися бути кращою матір'ю. Можливо, я здатна бути кращою, ніж собі думаю.

Я раджу Енні насолоджуватися святом. Вона обіцяє зателефонувати мені після опівночі, коли Роб приведе їх назад до свого будинку, де вони ночуватимуть на Новий рік.

Після одинадцятої години я нарешті сідаю перед каміном, тримаючи в руках лист від *tatie*. Мої руки тремтять, коли я розкриваю його. Я розумію, що це остання частинка, яка залишилася мені від неї. Той лист може бути написаний під впливом хвороби Альцгеймера або ж може стати таким, що я берегтиму до кінця своїх днів. У будь-якому разі вона померла. Якоб помер. Моя мати померла. Енні виросте й поїде з дому через шість років. Я закутуюся в ковдру, яку бабуся сплела мені в дитинстві, щоб не почуватися такою самотньою.

Я дістаю листа. На ньому стоїть дата «29 вересня». Того дня ми водили *татіе* на пляж. Тоді-таки вона дала мені список імен. Перший день Рош Гашана. Того вечора все розпочалося. Мое серце шалено калатає. Я глибоко вдихаю.

Лист починається зі слів «Найдорожча Гоуп». Наступні десять хвилин я читаю. Спочатку просто переглядаю лист, а потім зі сльозами на очах повільно читаю його. У голові я чую голос *татіе* й те, як вона формує слова в речення, а також її ледь помітний акцент.

Розділ 32

Роз

Найдорожча Гоуп!

Сьогодні я пишу тобі цього листа, бо знаю, що це може бути останній день, коли я перебуваю при своєму розумі. Знаю, що мені залишилися лічені дні. Ти отримаєш цього листа після моєї смерті. Я хочу, щоб ти знала, що я була готова померти. Моє життя було довге й дуже часто чудове, але в проявах хвороби я поверталася в минуле, і я більше не можу нести цей тягар.

Якщо мій розум не буде затьмареним сьогодні, я дам тобі перелік імен, які залишилися рубцем на моєму серці та записані в небі. До того як прочитаєш цього листа, ти знатимеш, що більша частина мого життя була брехнею. Однак я була змушена брехати, спершу – щоб захистити твою матір, а потім – себе.

Я не знаю, чи ти сама довідаєшся правду. Сподіваюся, що так і станеться. Ти заслуговуєш знати, і мені слід було розповісти тобі ще дуже давно. Я знаю, що мала виконати обіцянку, яку дала твоєму дідусеві, коли він був живий, але після його смерті я відчувала, що якби розповіла тобі й твоїй матері всю правду, то зрадила б його. Він був чудовою людиною, добрим

чоловіком, люблячим батьком та дідусем. Я не хотіла зраджувати його. Проте в останні місяці до мене повертається все більше спогадів із темного минулого, і я знаю, що не можу забрати ці таємниці із собою до могили. Ти заслуговуєш на те, щоб знати, хто я й хто ти.

Я боягузка. Це перше, що ти повинна знати. Я боягузка, тому що тікала від минулого. Мені знадобилося менше хоробрості, щоб стати новою людиною, ніж щоб зіткнутися з помилками дівчини, якою я колись була. Я боягузка, адже вирішила загубитися в новому житті.

Якщо ти їздила до Парижа, то знаєш, що моє дівоче прізвище – Пікар. Я зростала в на той час сучасній єврейській родині. Мій батько був лікарем. Моя мати була іммігранткою з Польщі. Її батьки володіли пекарнею, як ти зараз. У мене було двоє сестер і троє братів. Усі вони загинули. Усі до одного. Я змирилася з цією втратою, але звинувачую себе за те, що не врятувала їх. Я відчуваю цю провину щодня.

Є ще один чоловік, про якого ти мусиш знати. Його звали Якоб. Я не вимовляла цього ім'я з 1949 року, коли твій дідусь повернувся та сказав мені, що Якоб помер в Аушвіці. Відтоді я щодня шукала його в небі. Але не могла знайти.

Моя люба Гоуп, Якоб був коханням усього мого життя. Твого дідуся я також любила. Не сумнівайся в цьому ні на хвилину. Та в житті ми можемо пізнати лише одне велике кохання. І таким кохання для мене був Якоб. Багатьом людям ніколи не вдається його знайти. І постарівши, я зрозуміла, що, не пускаючи нікого у своє серце, я відібрала в тебе й у твоєї матері шанс знайти таке кохання. Людину треба навчити любові, тому що сама вона не навчиться. Не дозволяй мені залишити це тобі в спадок.

Я знаю, що геть усе робила неправильно. Я закрила своє серце, дізнавшись про смерть Якоба, і не знала,

як знову відкрити його. А можливо, я й не хотіла. Та через це я не любила твою матір так, як треба було, і це змінило напрямки її життя, і твого також. Я ніколи не зможу передати словами, наскільки мені шкода. Я підвела вас обох. Я лише сподіваюся, що ти ще зможеш виправити ці помилки у своєму житті. Що ще не надто пізно.

Якоб помер, так і не зустрівшись із твоєю матір'ю, тобою й Енні. Таким чином, я думаю, доля познущалася з нас. Розумієш, твоя мати була його дочкою. Ти його онука. Тед, якого ти завжди називала дідусем, знав про все й виховував вас обох як рідних. Зустрівшись зі мною, він знав, що не може мати дітей через поранення, яке дістав під час війни. Він подарував мені нове життя, а я подарувала йому сім'ю. Ми знали, на що йдемо, і ніколи не шкодували про свій вибір. Він був чудовою людиною, кращим чоловіком, аніж я заслуговувала. Будь ласка, нехай це зізнання не зменшує його значення у твоєму житті, позаяк якщо це станеться, то я провалю своє останнє важливе завдання в цьому житті. Він був і завжди буде твоїм дідусем.

До 1949 року я не знала напевне, що Якоб помер, хоча багато людей казали мені ще до того, як я вийшла заміж за твого дідуся, що його вбили в Аушвіці. Проте я не вірила. І я відмовлялася вірити. Я вірила, що відчую його смерть душею, але не відчувала. У тебе може виникнути запитання, чому ж я вийшла заміж за твого дідуся, якщо вірила, що Якоб може повернутися?

Це мій найжорстокіший учинок. Твій дідусь ніколи не знав, що ми з Якобом таємно одружилися за кілька місяців до того, як я покинула Париж. Він ніколи не знав, що твоя мати була зачата в день нашого весілля. Коли твій дідусь попросив мене вийти за нього заміж, він не знав, що якщо Якоб повернеться, то наш шлюб буде недійсним. Я була готова вчинити так із твоїм дідусем. І з цим вибором я житиму все життя. Повернення Якоба розбило б йому серце. Звісно, мій

учинок був надзвичайно несправедливий. Але одруження з Тедом до народження твоєї матері дало б їй шанс народитись американкою. Вона була б вільною. Ніхто не забрав би її до концентраційного табору. А це було моїм найважливішим обов'язком. Я не могла відмовитися вийти заміж за американця. Я мусила врятувати твою матір, тому що вона була моєю дитиною й тому що вона була останньою часткою Якоба, яка в мене залишилася.

Ми з твоїм дідусем разом прожили гарне життя. Я сильно його любила, але не так, як Якоба. Я любила його більше за те, яким батьком він був для Жозефіни, а пізніше – дідусем для тебе. Він дарував вам обом любов, якої не могла дати я. Якби моє серце так не замерзло багато років тому, мені було б боляче дивитись, як Тед проводить із вами час. Сама того не бажаючи, я не показувала йому, твоїй матері, тобі й Енні своєї любові.

І боюся, саме таку спадщину я залишила по собі – крижане серце.

Я розумію, що ти знала мене лише такою. Але я хочу, щоб ти знала, що так було не завжди. Були часи, коли я почувалася щасливою та вільною, коли любила, не стримуючи емоцій, адже не знала, скільки болю може завдати любов. Я б хотіла, щоб ти знала мене тоді. І я б хотіла, щоб ти познайомилася з Якобом, тому що він любив би тебе всім серцем. Він дуже пишався б тобою. Та натомість я припустилася всіх можливих помилок у своєму житті й залишаю цей світ ні з чим.

Тобі я не бажаю долі, схожої на мою. Хочу, щоб ти навчилася відкривати своє серце. Усі ці роки я закривала своє, тому що боялася, і це було моєю помилкою. Життя являє собою сукупність можливостей, і ти маєш бути досить хороброю, щоб скористатися з них, доки роки не минуть та не залишать тебе ні з чим, окрім жалю.

У тебе, як і в Енні, попереду все життя. Навчися дозволяти людям любити тебе, моя Гоуп, тому що ти

заслуговуєш на любов. Навчися любити вільно. Ти не можеш собі уявити, наскільки любов могутня. Я зрозуміла це занадто пізно.

Мила Гоуп, я хочу, щоб ти жила повноцінним життям. Вільним життям у країні, де ти можеш бути ким завгодно. Життям, сповненим знання, що Господь існує всюди. Він живе серед зірок. Щасливим життям, про яке я розповідала тобі в казках, коли ти була маленькою дівчинкою. Однак ти мусиш прагнути такого життя всім серцем. Тому що лише проявляючи любов та маючи сміливість дозволити любити себе у відповідь, ти знайдеш Бога, який існує у твоєму серці.

Я завжди любитиму тебе.

Mamie

Розділ 33

Дочитуючи лист, я плачу. Кладу його на стіл та йду до задніх дверей, загорнувшись у ковдру. Вийшовши на ганок, я вдихаю холодне нічне повітря. Я щільніше загортаюся в ковдру *татіе*, уявляючи, що це вона мене обіймає. Я відчуваю її обійми востаннє.

– Ти там, нагорі? – бурмочу я в небуття.

Десь удалині з гавані до мене долинають звуки людей, які святкують останню годину року, що добігає кінця. Я міркую про всі справи, які можна почати спочатку, та про вчинки, які неможливо відмінити.

Дивлюся в небо, намагаючись знайти зірки, які завжди шукала *татіе*. Я знаходжу їх – зірки Великої Ведмедиці – та відстежую лінію, утворену двома крайніми зірками, до корця, як вона мене навчила, і ось бачу Полярну зірку, що чітко вказує на північ. Я думаю, чи вказує вона на небеса. Я міркую, що саме *татіе* шукала всі ці роки.

Не знаю, як довго я дивилася на небо, аж раптом бачу незначний рух десь між Ведмедицею й Полярною зіркою. Я примружуюся та кліпаю очима кілька разів і бачу їх.

На чорному тлі я ледве бачу дві зірки, що рухаються небом, проминають Полярну зірку та прямують у глиб неба. Я й раніше бачила зірки, що падають, бо ж ночі на Кейпі такі темні та глибокі, що тут ми бачимо в темряві краще, ніж більшість людей, які живуть уздовж Східного узбережжя. У дитинстві я провела багато вечорів,

спостерігаючи за зорями та загадуючи бажання, коли вони падали з неба.

Утім, ці зорі інші. Вони не падають. Вони рухаються ковдрою ночі, яскраво сяючи та танцюючи пліч-о-пліч у темряві.

Мене захоплює їхній політ. Земні звуки – віддалений сміх, тихе белькотіння телевізора й шум хвиль на березі – зникають. Я спостерігаю, як ці дві зорі поступово зменшуються та зрештою зникають у цілковитій темряві.

– Прощавай, *tatie*, – шепочу я, коли вони зникли. – Прощавай, Якобе.

Я вірю, що вітер, який обвіває мене, донесе мої слова до зірок.

Ще хвилину я дивлюся на небо, але потім відчуваю, як холод пробирає мене до кісток. Я заходжу в дім та беру телефон зі столу на кухні. Спочатку набираю номер Енні й усміхаюся, коли вона відповідає.

– Усе гаразд, мамо? – запитує дочка.

На задньому тлі чути звуки свята в Чатемі. Я чую музику, сміх та звуки радості.

– Усе добре, – кажу я. – Я просто хотіла сказати, що люблю тебе.

Донька мовчить кілька секунд.

– Знаю, – нарешті каже вона. – Я теж тебе люблю, мамо. Я зателефоную тобі пізніше.

Я кажу, щоб вона розважалася, і вимикаюся. Протягом тридцяти секунд я дивлюся на телефон, потім шукаю потрібний контакт і набираю номер.

– Гоуп? – Я чую глибокий і теплий голос Гевіна, коли він відповідає.

Я глибоко вдихаю.

– Бабуся залишила мені листа, – кажу я без зайвих слів. – Я щойно прочитала його.

Він мовчить хвилину, а я проклинаю себе за те, що не вмію нормально спілкуватися.

– З тобою все гаразд? – нарешті запитує він.

– Так, усе гаразд, – кажу я. І знаю, що кажу правду.

Тепер я в порядку й знаю, що буду в порядку. Та мені все одно чогось бракує. Я не хочу все життя чекати, щоб скласти свій пазл, як це робила *tatie* і як навіть не намагалася зробити мати.

– Пробач мені, – швидко кажу я. – Пробач за все. За те, що відштовхнула тебе. За те, що прикидалася, ніби мені байдуже до тебе.

Він нічого не говорить. У цій тиші мої очі наповнюються слізьми.

– Ґевіне, – починаю я. Глибоко вдихаю повітря й додаю: – Я хочу тебе побачити.

Я чую його дихання в тиші, що запала між нами. Я впевнена, що втратила його.

– Пробач, – нарешті кажу я. Дивлюся на годинник: зараз 23:42. – Уже занадто пізно.

– Гоуп, – нарешті каже Ґевін. – Ніколи не пізно.

За п'ятнадцять хвилин я чую, як його джип підїжджає до мого будинку. Він підходить до дверей, перш ніж годинник проб'є північ. Я вже чекаю на нього, навстіж відчинивши двері, не зважаючи на холод ночі, який проникає в будинок. Це більше не має значення.

– Привіт, – каже Ґевін, стаючи поряд зі мною у дверях.

– Привіт, – відповідаю я.

Ми пильно дивимося одне на одного. Ґевін бере мене за руку. Він без рукавичок, як і я, але між нами панує тепло. Мені здається, що кожна клітинка мого тіла палає, попри холоднечу на вулиці. Десь далеко на відстані ми ледь чуємо зворотний відлік, а потім приглушені оплески, що вітають Новий рік.

– З Новим роком, – каже Ґевін, підходячи на крок ближче.

– З Новим роком, – бурмочу я.

– За нові починання, – мовить він.

Перш ніж я встигаю відповісти, він обіймає мене й цілує в губи.

Зірки над нами мерехтять і танцюють, підморгуючи нам із безкрайого неба.

Подяка

Я протягом років мріяла про написання цієї книжки. Те, що вона побачила світ, дало мені кілька важливих уроків про необхідність дослухатися свого серця й оточувати себе чудовими, пристойними людьми, яким я повністю довіряю та яких люблю. Мій агент Голлі Рут і мій редактор Еббі Зідл надзвичайно добрі, працьовиті, розумні й талановиті. Я навіть не знаю, як висловити їм свою подяку за всі зусилля, поради, дружбу та підбадьорення. Я думаю, що є найщасливішою жінкою у світі, адже мені поталанило працювати з ними.

Агент Фарлі Чейз просто неймовірно залагоджував справи з іноземними правами, а чудесний Енді Коен запланував мої виступи на Західному узбережжі. Я також неймовірно вдячна Ліндсі Кеннеді, Бет Фелан, Парісі Зольфагарі, Джейн Еліас, Сьюзен Цукер, Дженніфер Бергстрем і Луїзі Бьорк за їхню роль у тому процесі, що дав змогу видати цю книжку. Не думаю, що можна знайти добрішу команду, яка могла б надати таку сильну підтримку.

Письменниця Венді Толівер була неймовірним тестовим читачем, другом, першим редактором та партнером у «мозковому штурмі». Я також хочу подякувати Анні Гейз, яка померла занадто рано, у дев'ятнадцять років, за моє знайомство з Венді. Це чудовий подарунок. Неабияк надихнув мене Генрі Лендв'орс, який вижив під час Голокосту та з яким я зустрілася щонайперше. Лорен Елкін, моя близька подруга й сусідка по квартирі в Парижі, знову надала мені прихисток під час дослідницької подорожі до Міста світла. Її перший роман «Місто світла» побачив світ у квітні 2012 року у Франції. Я дуже радію за неї.

Хочу подякувати багатьом людям, які відповідали на мої запитання про реальні факти в цій книжці. Дарлен Ші з пожежної частини *Brewster Fire & Rescue* допомогла з початковим проектом, а Деніель Ганун розповів усе про пекарню.

Карен Тайб із «Меморіалу Шоа» в Парижі надзвичайно допомогла мені щодо дослідження Голокосту у Франції. Басем Чаабан, директор із питань діяльності Ісламського товариства в Центральній Флориді, та рабин Ріс Шкрвін із Конгрегації «Бет-ам» в Орlando допомогли мені перевірити правильність релігійних і культурних фактів, викладених у книзі. Будь-яких помилок припустилась я.

Велика подяка також Кет Грін, Тії Маггіні, Ванессі Парізе, Ненсі Джефрі, Меган Крейн, Лізі Палмер, Сарі Млиновскі, Джейн Портер, Елісон Пейс, Меліссі Сенат, Лінді Курнін, Бренді Яновіц, Емілі Дж. Гіффін, Кейт Говелл, Джудіт Топпер, Бетсі Гансен, Рене Блер, Г. К. Шарман, Алексу Левітону, Кетлін Генсон, Анні Трейбер та Дженові Шеффу Ватерману, які були надзвичайними джерелами професійного натхнення, партнерами з «мозкової атаки» та друзями протягом багатьох років. Дякую також команді *Daily Buzz*, особливо Бреду Міллеру, Андреа Джексон, Енді Кемпбелл, Мітчу Інґлішу, Кіа Малоне, Каен Льюїс, Мішель Ярн і Трою Макгіру.

Дякую також багатьом моїм чудовим друзям, серед яких Марсі Голгоскі, Крістен Мілан Бост, Чаббі Чекер (і його чудова дружина та діти), Ліза Вілкс, Мелікса Карбонелл, Скотт Мур, Кортні Спенсерс, Джиліан Цукер, Емі Тан, Лілі Латорре, Даррелл Гаммонд, Кріста Меттлер, Крістіна Сівріч, Пет Кеш, Крісті Мозес, Лана Кабрера, Бен Бледзо, Санжів Серпал, Раян Мур, Венді Джо Моер, Емі Грін, Чад Кунерт, Кендра Вільямс, Тара Клем, Меган Комбс, Ембер Дрос, Майкл Геган, Дейв Агерн, Жан-Мішель Колін, Джон і Крістін Пейн, Волтер Колдвелл, Скотт Пейс, Раян Провенчер та Мері Парізе. Мені неабияк поталанило, що такі чудові люди є в моєму житті.

Та особлива подяка Джейсону Літсу – за все.

Я також дуже щаслива з того, що маю найкращу у світі родину, а саме: маму Керол (людину, яка підтримує мене найдужче), сестру Карен, брата Дейва й тата Ріка. Дякую також своєму шуринові Беррі Клівленду, тітці Донні Фолі, мачусі Жанін, двоюрідній сестрі Кортні Гармел, дідусеві й бабусі та всім іншим, зосібна Стіву, Меррі Дерек, Жанет, Анні, Фреду, Джессу та Грегу. Я дуже сильно вас усіх люблю.

Літературно-художнє видання

Серія «Художня література»

ГАРМЕЛ Крістін

Солодкі чари забуття

Головний редактор О. С. Кандиба
Провідний редактор І. Г. Веремій
Редактор Н. В. Бордукова
Технічний редактор Д. В. Заболотських
Дизайнери й верстальники
С. О. Кривошей, В. О. Верхолаз

Підписано до друку 06.02.2019.
Формат 84×108/32. Ум. друк. арк. 21.
Наклад 3100 прим. Зам. № 9-01-2907.

Термін придатності необмежений

ТОВ «Видавництво «Віват»»,
61037, Україна, м. Харків, вул. Гомоненка, 10.
Свідоцтво ДК 4601 від 20.08.2013.

Видавництво «Віват» входить до складу ГК «Фактор».

Придбати книжки за видавничими цінами
та подивитися детальну інформацію
про інші видання можна на сайті
www.vivat-book.com.ua
тел.: +38 (057) 717-52-17, +38 (073) 344-55-11,
+38 (067) 344-55-11, +38 (050) 344-55-11,
e-mail: ishop@vivat.factor.ua

Щодо гуртових поставок
і співробітництва звертатися:
тел.: +38 (057) 714-93-58,
e-mail: info@vivat.factor.ua

Адреса фірмової книгарні видавництва «Віват»:
м. Харків, вул. Квітки-Основ'яненка, 2,
«Книгарня Vivat»,
тел.: +38 (057) 341-61-90, e-mail: bookstorevivat@gmail.com

Видавництво «Віват» у соціальних мережах:
facebook.com/vivat.book.com.ua
instagram.com/vivat_publishing

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»»,
61052, Україна, м. Харків, вул. Різдва, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

